

liberal düşünce

Yıl 27 Sayı 106 Bahar 2022

LiBeRtE

liberal düşünce

Üç Aylık, Yerel-Sürelî Dergi
Yıl 27, Sayı 106, Bahar 2022

liberal düşünce, hakemli bir dergidir

Yayın Kurulu

Dr. Adnan Küçük, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale
Prof. Dr. Ahmet Uzun, Akdeniz Üniversitesi, Antalya
Prof. Dr. Ahmet Kemal Bayram, Marmara Üniversitesi, İstanbul
Prof. Dr. Ahmet Nuri Yurdusev, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara
Prof. Dr. Atilla Yayla, Medipol Üniversitesi, İstanbul
Prof. Dr. Bahadır Akın, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya
Prof. Dr. Bahattin Karademir, Çukurova Üniversitesi, Adana
Prof. Dr. Bekir Berat Özipek, Medipol Üniversitesi, İstanbul
Doç. Dr. Buğra Kalkan, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir
Prof. Dr. Cemal Fedayi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale
Doç. Dr. Cennet Uslu, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara
Prof. Dr. Fuat Oğuz, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara
Dr. Hakan Şahin, Medipol Üniversitesi, İstanbul
Prof. Dr. Haluk Alkan, İstanbul Üniversitesi, İstanbul
Prof. Dr. Hamza Al, Sakarya Üniversitesi, Sakarya
Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir, Ankara Üniversitesi, Ankara
Prof. Dr. Hayrettin Özler, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya
Doç. Dr. Hüseyin Bal, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon
Dr. Levent Korkut, Medipol Üniversitesi, İstanbul
Prof. Dr. Mehmet Turhan, Çankaya Üniversitesi, Ankara
Prof. Dr. Metin Toprak, Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul
Dr. Murat Yılmaz, Ankara
Dr. Oğuzhan Yanarışık, Polis Akademisi
Prof. Dr. Ömer Çaha, Artuklu Üniversitesi, Mardin
Prof. Dr. Selahattin Togay, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Salih Zeki Haklı, Polis Akademisi, Ankara
Prof. Dr. Tanel Demirel, Çankaya Üniversitesi, Ankara
Dr. Yasemin Abayhan, Hacettepe Üniversitesi, Ankara

Uluslararası Danışma Kurulu

Prof. Dr. Angelo Maria Petroni, Roma Sapienza Üniversitesi, İtalya
Prof. Dr. Chandran Kukathas, Londra Ekonomi ve Siyaset Bil. Okulu, İngiltere
Prof. Dr. Hardy Bouillon, Trier Üniversitesi, Almanya
Dr. İmad-Ad-Dean Ahmad, Hürriyet Minaresi Enstitüsü, ABD
Prof. Dr. Pascal Salin, Fransa
Prof. Dr. Richard Epstein, Chicago Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Suri Ratnapala, Avustralya
Prof. Dr. Victoria Curzon-Price, İsviçre
Dr. Stephen Davies, Ekonomik İşler Enstitüsü, İngiltere
Prof. Dr. Pierre Garelo, Aix-Marsilya Üniversitesi, Fransa
Prof. Dr. Deirdre McCloskey, Illinois Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Jason Brennan, Georgetown Üniversitesi, ABD

Yönetim Yeri

Liberte Yayın Grubu®

GMK Bulvarı No:108/16, Maltepe, Çankaya / Ankara
Tel: (312) 230 87 03 Faks: (312) 230 80 03

İnternet Sitesi: www.liberaldusunce.com.tr | Yazı İşleri: yaziisleri@liberal.org.tr

Abonelik ve İrtibat:

www.liberte.com.tr/ld-abonelik
info@liberte.com.tr

Baskı

Meteksan Matbaacılık
Beytepe Köyü Yolu No:3, 06800 Çankaya / Ankara
Tel: (312) 266 44 10 | Fax: (312) 266 41 50 | Sertifika No: 46519

Sahibi

Liberte Yayıncılık A.Ş. adına,
Hatice Özlem Yılmaz

Editör

Alim Yılmaz

Yardımcı Editör

Abdulkadir Pekel

Yazı İşleri Müdürü

Büşra Sönmez

ISSN 1300-8781

e-ISSN 2667-6486

Basım Tarihi: 26 Haziran 2022

İç Tasarım: Serpil Koçtürk

Kapak Tasarımı: Abdurrahman Yılmaz

Liberal Düşünce dergisi

TÜBİTAK-ULAKBİM tarafından

dizinlenmektedir.

Dergide yayınlanmak üzere makalelerin

dergipark.gov.tr/liberal adresinden

gönderilmesi gerekmektedir.

Liberal Düşünce dergisi

ASOS İndeks, Crossref,

İdeal Online ve SOBIAD

Atıf Dizini'nde

taranmaktadır.

Editörden

MAKALELER / ARTICLES

Liberal Demokraside Elitlerin Yeri ve Rolü

The Place and the Role of Elites in Liberal Democracy

Cennet Uslu.....1

21. Yüzyılda Kozmopolitan Bir Demokrasi Mümkün mü?

Is a Cosmopolitan Democracy Possible in the 21st Century?

Zübeyr Şakar..... 35

COVID-19 Pandemisinde Aşı Karşıtı Hareketlerin Sosyolojik Bağlamı ve Siyasallaşma Dinamiği

The Sociological Context and Politicization Dynamics of Anti-Vaccine Movements in the COVID-19 Pandemic

Bedir Sala 59

Dinsel Terminolojiyle Yaratılan Kimlik Algısı ve Söylem

Perception of Identity and Discourse Created With Religious Terminology

Haluk Yaman.....77

Türkiye’de Sosyal Alanda Yaşanan Kültürel Mücadelelerde Dindarlaşma, Deizm ve Ateizm Süreçleri

Processes of Religiosity, Deism and Atheism in Cultural Struggles in the Social Sphere in Turkey

İkram Bağcı 97

Güney Çin Denizi’nde Sino-Amerikan Varlığı: Jeo-Stratejik Rekabette Tehdit Algısının Sürekliliği

Sino-American Presence in the South China Sea: Continuity of Threat Perception in Geo-Strategic Competition

Meysune Yaşar..... 117

Başlangıçtan Günümüze Çin Dış Politikasının Dönüşümü: Büyük Ülke Diplomasisi

The Transformation of Chinese Foreign Policy From The Beginning to The Present: Major Country Diplomacy

Özlem Zerrin Keyvan 141

Terör Örgütlerinin Hashtag Aktivizmi Üzerinden Karşılaştırmalı Sosyal Ağ Analizi

Comparative Social Network Analysis of Terrorist Organizations Through Hashtag Activism

Mehmet Seyman Önder..... 169

ÇEVİRİ / TRANSLATION

Demokrasinin Sınırları

D. Eric Schansberg.....199

Editörden

Siyasal kibrin yarattığı uluslararası özensiz düzen insan iradesini neredeyse geçersiz kılan pandemi süreciyle birleşince, karmaşık sosyal ve iktisadi sorunlar kaçınılmaz olmuştur. Yerelden evrensele, ulusaldan küresele değin yaşanmakta olan derin siyasal krizler Rusya'nın Ukrayna'yı işgaliyle doruk noktasına ulaşmıştır. Şüphesiz dünyanın bu bölgesinde yaşanan çatışmalı ve kanlı müdahalenin ABD, AB ve Çin gibi diğer küresel aktörlerle de negatif irtibatı bulunmaktadır.

Zira dünyanın bu yakasında yaşanan müdahale asıl olarak "yeni dünya düzeni" iddiasına karşı bir meydan okumadır. Bu bağlamda anılan bu hadiselerin, daha ziyade İslam dünyasını ve Afrika, Orta Doğu ve yakın çevresini mağdur eden süreçlerin farklı yansımaları olarak okunması da mümkündür.

Rusya sadece Avrupa ya da Amerika'nın çıkar ağına müdahale etmiş olmamaktadır. Bu işgal aynı zamanda genel olarak Batı'nın Doğu'ya yönelik gayri adil tutumunun günyüzüne çıkıp tartışılmasına yol açmaktadır. Buna rağmen egemen bir ülkeye yapılan fiili saldırı ahlaki ve politik temelden yoksun olup, kınanmayı hak etmektedir.

Rusya tarafından yürütülen savaş haksız, gayri ahlaki ve reel siyasal gerçekler bakımından da tutarsızlığa işaret etmektedir. Derin Rus kültürünün cazibesini artıracak ve global ölçekte talep görece merkezde dönüştürmek yerine, çevresinde var olan milli devletleri tahrip etme girişimi sağlıklı bir siyasal tutum olmadığı gibi, uzun vadede Rus halkına hizmet edecek sonuçlar doğurması oldukça şüphelidir. Türkiye açısından bu tür negatif müdahalelerin fayda sağlaması tartışmalıdır. Savaşın tetiklediği iktisadi, siyasal ve psikolojik sorunlar, pandemi sürecinin henüz atlatılamayan olumsuz etkileriyle birleşince sorunları çözmek daha da zorlaşmaktadır.

Ulusal egemenliklere saygı duymak, serbest ticaret ve gönüllü ilişkiler gibi liberal değerlerin yaratacağı global özgürlük iklimi fakirlik, açlık ve çatışmacı ilişkilerin ortadan kaldırılmasına destek olacak salt normatif değerlerin ötesinde anlamlar içermektedir. Siyasal realizmin de dayanağını oluşturma potansiyeline sahip bu tür değerlerin uluslararası sorunların çözümü için de oldukça işlevsel olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

İnsanı değerli gören ve bu çerçevede savaş yerine barışı tesis etmek isteyen her çaba mevcut yakıcı sorunların üstesinden gelmek için elzemdir. Bu nedenle Türkiye'nin son dönemde global barışı tesis etmek için kendi ölçüğünde ortaya koyduğu çaba kendi çıkarlarına hizmet ettiği kadar uluslararası barışın tesisi için de umut barındırmaktadır.

Bu vesile ile *Liberal Düşünce* dergisinin yayınlanan yeni sayısı dünya ölçüğünde yaşanan sorunları anlamaya önemli katkılar sunmaktadır.

Alim Yılmaz

Editör

Liberal Demokraside Elitlerin Yeri ve Rolü

Cennet Uslu*

Öz

Demokrasinin klasik anlayışı modern demokrasinin pratikteki işleyişini yansıtmadığı ve gerçekçi olmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Pek çok teorisyen modern demokrasinin ampirizme dayanan gerçekçi bir teorisini geliştirme konusunda girişimlerde bulundu. Genel olarak demokratik elitizm teorisyenleri olarak anılan bu yazarlar, demokrasi yönetimlerinde halkın veya çoğunluğun iradesinin değil, elitlerin başat unsur olduğunu savundular. Ampirik araştırmalara dayanarak; halkın siyasi meseleler söz konusu olduğunda ilgisiz, bilgisiz, irrasyonel, kısa vadeli düşünen, kendini çıkarlarını gözetken ve haklar, özgürlükler ve demokrasi konusunda elitlerden daha olumsuz bir görüşe sahip olduğunu ileri sürdüler. Ölçek meselesi ve bahsedilen araştırma çıkarımlarına dayanarak elitlerin demokrasilerde hayati bir yeri ve rolü olduğunu iddia ettiler. Temsili demokrasinin ve dolayısıyla elitlerin modern toplumda demokrasiyi mümkün kıldığı sonucuna ulaştılar. Liberal demokrasilerin kurulması ve istikrarı için; elitlerin demokrasinin temel kuralları ve değerleri üzerinde gönüllü bir uzlaşmaya sahip olmaları, tek bir bütünleşik elit yerine çoğul elitlerin bulunması, elitlerin göreve gelebilmek için seçimlerde seçmenin oyu için rekabet etmeleri, elitlerin etkin yönetim için seçmenleri karşısında belli bir otonomiye sahip olmaları ve elitlerin ahlâken ve yeterlilik bakımından nitelikli olmaları gerektiğini ileri sürdüler.

Anahtar Kelimeler: Demokratik Elitizm, Rekabetçi Demokrasi, Elit Uzlaşısı, Halk, Elitler.

The Place and the Role of Elites in Liberal Democracy

Abstract

The classical understanding of democracy has been criticized on the grounds that it does not reflect the practical functioning of modern democracy and is unrealistic. Many theorists have attempted to develop a realistic theory of modern democracy based on empiricism. These writers, who are generally referred to as theorists of democratic elitism, argued that the elites are the dominant element in democracies, not the people or will of the majority. Based on empirical research; they argued that the public is uninterested, uninformed, irrational, short-sighted, self-interested when it comes to political issues, and has a more negative view of rights, freedoms and democracy than the elite. Based on the issue of scale and the research implications mentioned, they argued that elites have a fundamental place and a vital role in democracies. They concluded that representative democracy, and therefore elites make democracy possible in modern society. For the establishment and stability of liberal democracies; they argued that the elites should have a voluntary consensus on the basic rules and values of democracy, that there should be multiple elites instead of a single integrated elite, that the elites should compete for the votes of the electorate in order to take office, that the elites should have partial autonomy from their constituents and that the elites should have particular qualifications in terms of morality and competence.

Keywords: Democratic Elitism, Competitive Democracy, Elite Consensus, Elites, People.

Giriş

Demokratik elitizm teorileri 20. Yüzyılda siyaset teorisinin ana akımlarından biri haline geldi. Siyasî düşüncede elitizmin tarihi antik Yunan'a kadar geri gitmekle birlikte, bilhassa 20. Yüzyılda siyaset biliminin başlıca konularından ve çalışma alanlarından biri hâline geldi. Geleneksel anlayışta elitizm, insanın doğal, hatta kutsal ve olması gereken bir örgütlenme biçimi olarak olağan kabul edilmesine rağmen, modern dönemde, aydınlanmanın getirdiği eşitlik ve özgürlük idealleri elitizmi kirliler sepetine attı. Liberalizm ve sosyalizm gibi insan özgürlüğü ve eşitliği idealini gerçekleştirmeyi vadeden modern ideolojilerin karşısına çıkan modern elit teorileri, o işin pek de öyle kolay olmayacağını ileri sürdü. Modern elit teorilerini daha çarpıcı yapan unsur ise demokrasinin pratiğinin kaçınılmaz olarak elit yönetimi ile sonuçlanacağı savını benimsemeleridir.

Elitizm teorileriyle ilgili iki temelde ayırım yapılabilir. İlk temel elitizm teorisinin, elitizmi normatif olarak (prescriptive) mı savunuyor olduğu, yoksa meseleye ampirik olarak (descriptive) mı yaklaşıyor olduğudur. Yani, elitlerin yönetimi "olması gereken" mi, yoksa "olan" olarak mı görülmektedir. İkinci ayırım elitlerin varlığı demokrasiyi ortadan mı kaldırır, yoksa, elitlerin varlığına rağmen demokrasiden bahsedebilir miyiz, hatta elitler olmadan demokrasi mümkün mü soruşturmasına bağlıdır.

İlk meseleyle ilgili olarak modern dönem elitizm teorisyenlerinin, temelde meseleyi ampirik olarak ele aldığını, demokrasiyi dışlayan açıktan bir elitizm savunusu yapmaya girişmediği söylenebilir. Elitizm teorisyenlerinde, temelde bütün sistemlerde olduğu gibi demokrasilerde de elitlerin varlığını göstermeye ve bunun bir realite olarak kabul etme eğilimi görülmektedir. Bütün büyük ve karmaşık toplumların kaçınamayacağı bir gerçek olarak, toplumların yöneten elitler ve yönetilen halk olarak ikiye ayrıldığı ileri sürülmektedir. Bununla birlikte, bu gerçeğe nasıl yaklaşıldığı konusunda farklılıklar oluşmaktadır. Bu noktada ikinci meseleye de giriş yapmış oluruz. Bu gerçek karşısında bazıları demokrasinin imkânsız olduğuna -bir kısmı hayal kırıklığı içinde veya bir kısmı sevinçle- hükmedebilmektedir. Diğerleri ise bu gerçeğe rağmen demokrasinin mümkün olduğuna veya bu gerçek sayesinde demokrasinin mümkün hâle geldiğine inanmaktadır. Demokrasinin elitlerin varlığına rağmen veya elitler sayesinde mümkün olduğunu savunduğunuzda, ampirik olanla normatif olan arasındaki fark da silikleşmeye ve iç içe geçmeye başlamaktadır.

Elitler ile demokrasi arasındaki ilişki konusunda, yani elitler ile demokrasi birlikte mümkün müdür, yoksa bu birliktelik imkânsız mıdır sorusuna verilen cevapları farklılaştıran mesele demokrasi anlayışında yatmaktadır. Demokrasinin sloganlaşmış tanımı olan “halk için, halk tarafından, halkın yönetimi” ifadesindeki “halk tarafından yönetim” aslî tartışma noktası gibi görünmektedir. Halkın nasıl yöneteceği sorusuna ideal demokrasi anlayışı çerçevesinde “doğrudan” halkın kendisinin yönetmesi gerektiği şeklinde cevap verilmektedir. Temsili sistem zorunluysa bile en azından olabildiğince katılımcı olmalıdır. Bu bağlamda doğrudan/katılımcı ve temsili demokrasi ayrımı karşımıza çıkmaktadır. Demokrasinin temsili modelinin pratikte geçerli model olması gerçeği, temsilcilerin ve dolayısıyla siyasî elitlerin demokrasideki yeri ve rolü meselesini kritik bir mesele haline getirmiştir.

Elitizm teorileri dendiğinde ilk akla gelen Vilfredo Pareto (1935), Gaetano Mosca (1939) ve Roberth Michaels (1915) olmak üzere üç yazardır. Bu teorisyenler klasik elit teorisyenleri olarak anılırlar. Elit teorisyeni olarak markalaşmamış olmakla birlikte Max Weber bu konuda önemli bir yere sahiptir. Weber, çalışmalarında, adına “yöneten azınlık” dediği elitlerin, modern devlet ve demokrasideki yerleri ve rolleri üzerine eğilmektedir. Ondan etkilenen Joseph Schumpeter, meşhur *Capitalism, Socialism and Democracy* (1942) kitabında demokrasinin “diğer teorisi” dediği bir anlayış ortaya koymaktadır. Elitler ve demokrasi ilişkisi bakımından çok çarpıcı tespitlerde bulunan Schumpeter’in “rekabetçi demokrasi” adıyla anılmaya başlanan teorisi, kendinden sonraki demokrasi teorilerini derinden etkilemiştir. Schumpeter’in görüşleri, Giovanni Sartori ve Robert Dahl gibi demokrasi teorisinin devlerini etkilediği ve onların demokrasi teorilerine yön vermiştir. Modern temsili demokrasi, yani liberal demokrasi, Sartori’nin ifadesiyle rekabetçi demokrasi, Dahl’ın ifadesiyle poliarsşik demokrasi olarak literatürde yerini almıştır. Demokrasilerdeki elitler meselesi sadece bu teorisyenler sınırlı kalmadı. Seymour Martin Lipset, Dankwart Rustow, Juan Linz, Alfred Stepan, Robert Putnam, Larry Diamond gibi pek çok teorisyen ve yazar demokrasilerde siyasî elitlerin önemine vurgu yaptılar. Ayrıca yeni elit teorisyenleri olarak anılan Lowell Field, John Higley ve Michael Burton gibi yazarlar elitlerin demokrasideki yerleri, rolleri, işlevleri ve elitlerin yapısına dair ayrıntılı araştırma ve çalışmalar yürüttüler.

Bu makalede liberal demokraside elitlerin yeri ve rollerine ilişkin elit teorisyenleri ve demokrasi teorisyenlerinin görüş ve fikirlerine odaklanacağız.

Elit Tanımı

Elit kavramının oldukça geniş bir tanımını yapmak mümkündür. Elitleri, toplumun her kesiminde, her iş ve meslek kolunda bazı özellikleri ve nitelikleri ile öne çıkan, başarılı olan ve bu sayede etkileme gücü kazanan kişiler olarak tanımlayanlar vardır (Pareto, 1935). Bu yaklaşıma göre edebiyatta, cerrahide, eğitimde veya marangozlukta elitlerin varlığından söz edilebilir. Buna karşın, bütün sektörlerde en üste bulunanlar olarak yapılan bu elit tanımını oldukça esnek ve belirsiz bulanlar mevcuttur. Elit kavramı, yaygın olarak daha spesifik bir anlamda kullanılmaktadır. Buna göre; yönetici sınıf, yönetici elit, iktidar elitleri, yöneten azınlık, siyasî elitler gibi niteliklemlerle kullanıldığı anlamıyla, siyasal sistemde etkili olan ve kararların alınmasında diğerlerinden ayrılan bir güce sahip olanlar kast edilmektedir. Bu tür bir etkiye sahip olanlar, genellikle medya, akademi, iş dünyası, askeriye, iş ve işçi örgütleri, bürokrasi ve siyaset gibi alanların tepesinde yer alanlar olarak anlaşılmaktadır (Cammack, 1990: 416).

Daha sınırlı bir çerçeveden bakıldığında elitleri, siyasî iktidarı kullananlar ve siyasî iktidarı güçlü şekilde etkileme konumunda olan insanlar olarak tanımlayabiliriz (Bottomore, 2001: 3). John Higley ve Michael Burton, siyasî elitleri; *“güçlü örgütler ve hareketlerdeki stratejik konumları sayesinde siyasî çıktıları düzenli ve önemli ölçüde etkileyebilen kişiler”* olarak tanımlamaktadırlar (Higley&Burton, 2006: 7). Onlara göre elitler; hükümet, askeriye, iş dünyası başta olmak üzere partiler, iş örgütleri, sendikalar, medya, baskı grupları dinî gruplar ve diğer örgüt ve hareketlerdeki üst düzey kişilerden oluşmaktadır (Higley&Burton, 2006: 7). Toplumdaki herkes şu yada bu ölçüde siyasette etkiye sahip olabilir, elitlerin farkı ise bu etkiyi düzenli bir şekilde ve yüksek bir derecede yapabilmeleridir (Higley&Burton, 2006: 7).

Wright Mills elitlerin yapısında üç grup elitin varlığını tespit etmektedir. Ona göre, ekonomik, askerî ve siyasî olmak üzere bu üç elit grup birbirine bağlı ve uyumludur. Bu elitlerin toplumsal kökenlerinin benzer olduğunu, aralarında yakın kişisel ve ailevî ilişkiler bulunduğunu, aralarında üye değişimleri olduğunu ve dayanışma olduğunu ileri sürmektedir.(Bottomore, 2001: 24; Mills, 1956) Buna karşın iktidarda önemli bir rol oynayan uyumlu bir grubun bulunduğunu reddeden yazarlar da mevcuttur (Friedrich 1950: 259-260). Örneğin Sampson, birbirleriyle uyumlu ve bütünlüklü bir elit grubundan bahsedemeyeceğimizi düşünmektedir. Ona göre; *“yöneticiler birbirlerine bağlı ve birleşik değillerdir. Bir güneş sisteminin merkezinde olmaktan ziyade, her biri genelde kendi profesyonelliği ve uzmanlığı ile meşgul olan, diğerlerine ise bir kenardan dokunan iç içe geçmiş daireler salkımı gibidirler”* (Sampson, 1962: 624).

Max Weber ise “yönetici azınlık” dediği elitleri siyasî çerçevede tanımlamakta ve elitleri modern ulus-devletin bürokratik ve anayasal yapısı içinde ele almaktadır. Buna göre elitler, parti-devlet liderleri, parlamenter siyasetçiler, parti yöneticileri ve bürokratlar olarak dört parçadan oluşmaktadır. Bu dörtlü arasında en merkezi rolü liderler ve bürokratlar oynamaktadır. Liderler hitabet yeteneğine sahip, karizmatik aktörler olarak devlet politikasına yön veren, ana amaçları belirleyen ve bütünleştirici etkiye sahip kişilerdir (Pakulski, 2012: 46-49). Weber’in üzerinde durduğu ikinci önemli grup bürokratlardır. Üst düzey bürokratların bilgisi, hükümet uzmanlığı ve idarî becerileri modern devletin etkin ve düzenli yönetiminin sağlanması için hayatidir. Bürokratlar apolitik, siyaseten tarafsız ve üst düzey siyasî elitlerin emri altındadırlar. Weber’e göre siyasal sistemin organize doğası siyasetçiler ile bürokratlar arasında bir ayırım yaratır. Bürokratlar özel konularda bilgi biriktirirler, böylece güçleri artar. Bürokratik güç karşısında deneyimli siyasi aktörler bile amatörler gibi kalabilirler. Bu yüzden, bürokrasinin deneyimli siyasetçiler ve parlamento tarafından gözetim altında tutulması gerekir. Zira, bürokratlar üzerinde, kamuoyu ve kitle demokrasisi aracılığıyla gerekli yoğun gözetim ve denetim yapılamaz (Max vd., 1946: 196).

Mosca en üsteki siyasî sınıfın altında bir alt elit sınıfı daha olduğunu ileri sürmektedir. Bunlar sayıca daha fazla olan memurlar, yöneticiler, bilim insanları, mühendisler, akademisyenler, aydınlar ve beyaz yakalı işçilerden oluşurlar. Siyasî elitler bu alt elitler aracılığıyla toplumla bağlantı kurabilirler. Siyasî sınıfa yeni üyeler kazandıran bu sınıftır. Siyasî sistemin istikrarı, büyük ölçüde bu ikinci elit tabakanın niteliğine bağlıdır (Mosca, 1939: 404).

Klasik elit teorisyenlerinden bugüne elitlere dair oldukça geniş bir literatür oluşmasına rağmen pek çok meselenin daha ayrıntılı ve farklı perspektiflerden analizine ve değerlendirmesine ihtiyaç devam etmektedir. Bottomore elitlerle ilgili ele alınması gereken konular şöyle ifade etmektedir. “*Toplumun yöneticileri bir sosyal grup mu oluşturur? Yapışkan mı yoksa bölünmüş mü, açık mı yoksa kapalı bir grup mu? Üyeleri nasıl seçilir? Güçlerinin temeli nedir? Bu güç sınırsız mıdır, yoksa toplumdaki diğer gruplarıkiyle mi sınırlıdır? Bu açılarından toplumlar arasında önemli ve düzenli farklılıklar var mıdır, varsa bunlar nasıl açıklanmalıdır?*” (Bottomore, 2001: 25).

Modern Toplumda Demokrasi İmkânı

Demokratik elit teorilerinin temel odağı, demokrasinin modern toplumlar bakımından işleyebilmesi ve gerçek hayatta karşılık bulabilmesi için temsili sistemin ve elitlerin kaçınılmaz olduğu fikridir. Elitler modern toplumda

demokrasinin kurulması ve hayatta kalabilmesi için temel bir yere ve hayati bir role sahiptirler.

Gerçekçilik Perspektifi

Demokratik elitizm teorisyenleri demokrasinin baskın anlayışının gerçekçi olmadığını, dolayısıyla demokrasinin işleyişini yansıtmadığını ve demokrasiden gerçekçi olmayan bir beklenti yarattığını savunmaktadırlar. Klasik demokrasi teorisi olarak anılan bu anlayış normatif bir temelde iken, onu eleştirenler ampirik yaklaşım ile gerçekçi bir demokrasi teorisi ortaya koyduklarını ileri sürmektedirler.

İlk ve temel mesele doğrudan-katılımcı demokrasi ile temsili demokrasi konusundadır. Gerçekçiler doğrudan-katılımcı demokrasinin modern toplumlarda uygulanmasının mümkün olmadığını ileri sürmektedirler. Birincil gerekçe olarak ölçek meselesini göstermektedirler. Temel sav küçük ölçekli topluluklarda ve küçük kentlerde temsile ve dolayısıyla siyasî elitlere ihtiyaç duymadan doğrudan demokrasi uygulanabilir. Ne var ki, ölçek hem nüfus hem coğrafi olarak büyüdüğünde, bu imkânsız hale gelmekte ve temsil bir zorunluluk olarak kendini dayatmaktadır. John Stuart Mill, meşhur *On Representative Government* eserinde, küçük bir şehirden daha büyük olan bir toplumda vatandaşların bizzat yönetmesinin mümkün olmadığını, temsili sistemin gerekli olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, insan ilişkilerinin ölçeği ve karmaşıklığı artııkça yasama ve yürütme işlerini yetenekli temsilcilerle bırakmak daha önemli hâle gelmektedir (Mill, 20001: 106). Buna göre, temsilciler işleri yürütürken, halk da eleştiri ve kontrol işlevini yürütecektir. *“Esasen birini garanti eden işlevleri, diğerini gerektiren işlevlerden ayırmak dışında bu faydaları birleştiren araçlar yoktur. Bunu yapmak için, eleştiri ve kontrol ofisini işlemin aktüel yürütülmesinden ayırmak ve ilkini çoğunluğun temsilcilerine devretmek, ikincisini ise ulusa karşı sıkı sorumluluk altında, özel bir eğitimle bilgi edinmiş ve deneyimle pratik bir zekâ kazanmış azınlığa vermek gerekir”* (Mill, 2001: 106).

Robert Dahl, tarihsel süreç içinde demokrasiden anlaşılan küçük ölçekli ve doğrudan formunun, 18. Yüzyıla birlikte değiştiğini, büyük ölçekli toplumlar için temsil sisteminin benimsendiğini belirtmektedir (Dahl, 1915: 108). Küçük bir birimin vatandaşların katılımını sağlama potansiyeli yüksek olurken, buna karşın ölçek artııkça, siyasî birimin vatandaşlarının, önemli sorunlarla başa çıkma kapasitesi azalır ve vatandaşların kararları temsilcilere bırakması gerekliliği ortaya çıkar (Dahl, 2015: 125). Dahl, poliarsşik demokrasi modelinin büyük ölçekli toplumlar veya ülkeler için geçerli olduğunu söylemektedir. Dahl'a göre: *“Bir ülke kadar büyük bir yerde, bu demokratik gereksinimleri yerine*

getirmek tabii ki çok zordur, hatta bir noktadan sonra mümkün değildir. ... Açık ki, eğer hükümetin en tepedeki yetkilileri gündemi belirleme ve izlenecek politikaları kabul etme işini vatandaşların isteklerinden bağımsız olarak gerçekleştirirse bu gereksinimler karşılanmaz. Tek uygulanabilir çözüm, ne kadar kusurlu olsa da, vatandaşların en tepedeki görevlileri seçmeleri ve bir sonraki seçimlerde onları görevden alarak, yaptıklarından sorumlu tutmalarıdır” (Dahl, 2015: 107-108).

Joseph Schumpeter klasik demokrasi adını verdiği demokrasi anlayışını şöyle tanımlamaktadır: *“Demokratik metot, kendi iradesini yerine getirecek bireylerin seçilmesi yoluyla halkın kendisi tarafından, meselelerde karar vererek ortak iyiyi içeren siyasî kararlara ulaşmak için kurumsal düzenlemedir”* (Schumpeter, 2003: 250). Schumpeter, klasik demokrasi kavrayışında yer alan ortak iyi ve halkın iradesi kavramlarının demokrasinin ampirik işleyişiyle uyumsuz olduğunu, gerçeğe uygun düşmediğini savunmaktadır. Ona göre, klasik demokrasi, gerçekte ilgisiz bir demokrasi kavrayışı sunmaktadır (Schumpeter, 2003: 264). Giovanni Sartori de klasik demokrasi ideali ile demokrasi pratiği arasında derin bir boşluk oluştuğunu düşünmektedir. Bu uçurum tehlikelidir, çünkü gerçekleşmesi mümkün olmayan beklentiler yaratılmasına sebep olmuş ve insanlarda demokrasi konusunda hayal kırıklığı yaratmıştır (Sartori, 1962: 54).

Schumpeter'e göre, bu anlayışta ortak iyi veya kamu çıkarı, tek ve herkes için aynı kabul edilmekte, her normal insan için rasyonel argüman yoluyla onun görülmesinin kolay ve mümkün olduğu ileri sürülmektedir. Oysa, rasyonel argüman ile insanların üzerinde anlaşabileceği bir ortak iyi yoktur. Ortak iyi, farklı bireyler ve gruplar için farklı şeyler ifade etmektedir. Rasyonel argümanlarla uzlaştırılamayacak olan hayatın ve toplumun nasıl olması gerektiğine dair ilkesel meseleler en başta sorun çıkaracaktır. Bazı konularda bir uzlaşma köprüsü bulunsa bile, pek çok alt ve tekil konuda ayrışmalar devam edecektir (Schumpeter, 2003: 251-252).

İkinci mesele olan halkın iradesine dair kavrayış da ampirik bulgular ve gerçeklere uygun düşmemektedir. Halkın iradesi anlayışı herkes tarafından fark edilen, benzersiz şekilde belirlenmiş bir ortak iyinin varlığına dayanmaktadır. Bu türde bir ortak iyi yoksa, bireysel iradelerden türetilmiş, ortak iyiye yönelmiş bir genel irade de yoktur (Schumpeter, 2003: 252). Seçmen iradesi oluşurken bireylerin kesin ve rasyonel bir irade sergiledikleri yolundaki inanç gerçeklerle uyuşmamaktadır. Bireyler, zihnin kendi gerçekliklerini kapsayan alanlarında, yani aile, iş hayatı, hobileri, dostları, düşmanları, mahallesi, sendikası, kasabası gibi kendisi ve içinde yer aldığı sosyal grupları ilgilendiren konularda kısmen daha kesin ve rasyonel kararlar alabilirler. Bu alanlarda ortaya çıkan olumlu ve olumsuz sonuçlarla doğrudan ilişki

kurabildiği, rasyonel olarak görebilmesine sebep olan aşinalığa sahip olduğu, tecrübe edindiği ve onları etkileyebileceği veya yönetebileceği türden bir sorumluluk geliştirdiği söylenebilir. Ancak alan genişledikçe, ondan uzaklaştıkça şeylere ve insanlara karşı bu aşinalık, gerçeklik ve sorumluluk duygusu aşınmaktadır (Schumpeter, 2003: 256-259). *“Böylece tipik vatandaş, siyasî alana girer girmez daha düşük bir zihinsel performans düzeyine düşer. Gerçek çıkar alanında kaldığında çocukça olduğunu kolayca anlayabileceği bir tarzda tartışır ve analiz eder. Yeniden bir ilkel haline gelir. Düşüncesi çağrışımsal ve duygulanımsal hâle gelir”* (Schumpeter, 2003: 262).

Schumpeter, ulusal meseleler, kararlar kendi alanını doğrudan ve açık şekilde etkilediği ölçüde daha azalmış da olsa rasyonelleştirici bir etkiye sahip olabileceğini kabul etmektedir. Yine de, genel olarak siyasî konularda rasyonel karar oluşturma konusunda ve sorumluluk duygusunda büyük bir zayıflama vardır. Sonuç olarak sıradan vatandaşın, siyasî görüşleri büyük ölçüde reklamcılığa benzer etkileri olan unsurlar tarafından oluşturulmaktadır. Sıradan vatandaş, kolayca ve zahmetsiz edinebildiği parti eğitimleri, gazeteler ve propaganda araçları gibi kaynaklardan kanaatini oluşturmaktadır. Çünkü her ulusal konuda, herkes gerekli zaman ve emeği harcamaz, bu yüzden kişilerin kanaat ve görüşleri duygusal ve güdüsel yönlerinin etkisi altına girmektedir (Schumpeter, 2003: 259-262, 263-264). Schumpeter şöyle demektedir; *“ulusal meseleler hakkında derin derin düşünen bir vatandaş için böyle bir iradenin oluşacağı kapsam yoktur ve geliştirilebilecek hiçbir görev yoktur. O işlemez bir komitenin, tüm ulus komitesinin bir üyesidir. Bu yüzden ulusal bir siyasî mesele üzerinde, bir oyununa harcadığından daha az disiplin ve çaba harcar”* (Schumpeter, 2003: 261). Sartori'ye göre de sıradan vatandaş siyaset konusunda ilgisiz ve bilgisizdir, çünkü sadece kişisel deneyime sahip olduğumuz meseleleri ve kendimiz için formüle edebileceğimiz fikirleri gerçek anlamda anlayabiliriz ve bu sebepten bunlarla yakından ilgileniriz (Sartori, 1962: 87-90).

Halk iradesinin, kavramın üzerine yüklenen büyük anlamları taşıma kabiliyetine sahip olmadığını savunanalar, seçmen davranışlarına ilişkin araştırma ve analizlerle bu görüşü desteklemektedirler. Buna göre seçmenler, partileri dikkatli bir şekilde inceleyerek oy vermekten ziyade, ekonomik durum, genellikle çocuklukta kazanılan siyasî bağlılıklar gibi zamanın doğası tarafından belirlenen unsurlara göre oy tercihlerinde bulunmaktadırlar. Seçmenler büyük ölçüde oy verecekleri partileri etnik, irksal, dinî ve meslekî temelde seçmektedirler (Arcen&Bartels, 2016: 270).

Seçmenin kamusal meselelerde ilgisi ve bilgisinin zayıf olduğu konusunda Schumpeter ve onun gibi düşünenleri destekleyen çeşitli teoriler

geliştirilmiştir. Bunlardan en meşhuru Anthony Downs'un rasyonel cehalet teorisi (Downs, 1957). Rasyonel cehalet, ekonomi kökenli çalışmaların seçmen davranışlarına uyarlanması ile ortaya çıkmış bir teoridir. Bireyin bir mesele hakkında bilgiyi elde etmek için harcayacağı kaynak, emek ve zamanın, bir anlamda bilgiye sahip olma maliyetinin, o bilginin sağlayacağı faydayı aşması durumunda bilgi edinmekten kaçınması anlamında kullanılmaktadır (Caplan, 2007). Seçmenin kamusal meselelerde bilgi edinmekten kaçınmasının, yani rasyonel cehaleti tercih etmesinin sebebi "tek bir oyun sonucu etkilemeyeceği" konusundaki genel yargıya katılmasından kaynaklanmaktadır. Downs, bu yargının doğru olduğunu kanıtladığını düşünmektedir (Uslu, 2022: 346-347). Klasik demokrasi yaklaşımına göre halk iradesinin seçmenlerin bilgili bir şekilde verdiği bilinçli kararlar ile oluşması gerekmektedir. Oysa gerçek dünyada seçmenler; partiler ve adayların siyasî meseleler ile ilgili somut analizleri, çözüm stratejileri, programları ve politikaları konusunda bilgi edinerek tercihte bulunmamakta, bu maliyeti üstlenmekten kaçınmaktadırlar. O halde seçim sonuçlarını, büyük ölçüde, seçim yapılan konuda cahil ve önyargılara sahip seçmenler belirlemektedir.

Bu konuda demokratik elitizm teorilerini desteklediği düşünülen başka bir teori "döngüsel çoğunluk" veya "seçim paradoksu" görüşüdür. Kenneth Arrow, bireysel tercihlerin seçimler yoluyla kolektif tercihe dönüştürülmesinde sorun görmektedir. Arrow, bir oylamanın ahlâkî olması için; seçmenlerin alternatifler arasında serbestçe seçim yapabilmesi gerektiğini, alternatiflerin dikte edilmemesi gerektiğini, alternatiflerden biri devre dışı kaldığında diğerlerinin sıralamasını bozmaması gerektiğini ve alternatifler arasında sıralama yapıldığında tek bir kolektif sıralamanın olması gerektiğini savunmaktadır. Arrow, üç seçmen-üç adaylı bir örnek durum üzerinden yaptığı çalışmada, seçmenler, alternatifler arasında görece bir tercih sıralaması yaptıklarında, üç farklı çoğunluk ortaya çıktığını, yani döngüsel bir çoğunluk oluştuğunu göstermektedir. Ne var ki, seçmenler bir kere oy verebildiği için, bu çoğunluk kombinasyonlarından birinin seçimi kazandığını, diğer çoğunlukların devre dışı kaldığını söylemektedir. Bu yüzden seçimler ve çoğunluk ilkesi anlamlı bir sonuç üretememektedir (Arrow, 1963).

Demokratik seçim modellerinden en yaygını, seçmenlerin hükümetlerin geçmişe dönük performanslarını değerlendirerek tercihlerini yaptığını ileri süren "geriye dönük oylama"dır. Bu görüşe göre, seçim sonuçları, farklı partilerin fikirlerine ve politikalarına göre değil, görevdeki siyasetçilerin ve iktidarın performansının onaylayıp-onaylamadığını göstermektedir (Arcen&Bartels, 2016: 271).

Bu görüşü eleştirenler ise seçmenlerin geçmişi değerlendirmede oldukça irrasyonel davrandığını, geçmiş hakkında mantıklı kararlar verme yeteneklerinin oldukça sınırlı olduğunu ileri sürmektedirler. Liderlerin iyi veya kötü sonuçlardan açıkça sorumlu olmadığı doğal afetler, kötü hava koşulları gibi gerekçelerle seçmenlerin görevdekileri cezalandırdığına dair bulguların ortaya çıktığını savunmaktadırlar (Arcen&Bartels, 2016: 271-272).

Ekonomik gerekçelerin seçmenlerin oy tercihinde etkili olduğu kanıtlanmıştır, ancak buradaki sorun seçmenin tüm dönem yerine seçimden önceki birkaç aya odaklanmasıdır. Bu bakımdan seçmenler miyoptur (Arcen&Bartels, 2016: 272). Bu gerekçelerle geriye dönük oylama teorisinin, ona atfedilen normatif ağırlığı taşıyamayacağı savunulmaktadır. Bu sebeple, demokrasinin gerçekte nasıl işlediği üzerine yapılan bilimsel çalışmaların demokrasinin normatif iddialarını desteklemediği savunulmaktadır (Arcen&Bartels, 2016: 272). Bu yüzden klasik demokrasi kavrayışından vazgeçmek gerektiği savunulmaktadır: *“Tıpkı insanların kralın Tanrı tarafından mesh edildiğine inançlarını yitirince demokrasiye doğru kritik adımın atılmasında olduğu gibi, demokrasinin halk (folk) teorisini terk etmenin hem daha fazla entelektüel berraklık hem de hakiki bir siyasî değişim için bir ön koşul olduğuna inanıyoruz”* (Arcen&Bartels, 2016: 275).

Demokrasinin pratikteki işleyişine ilişkin başka bir argüman elitlerin demokrasiye ve bireysel özgürlüklere bağlılık ve uzun vadeli kamusal çıkarlar konusunda halka göre daha iyi olduğudur. Herbert McClosky ve Alida Brill şöyle demektedir: *“Sivil özgürlüklere yönelik kitlesel halk desteğinin seviyesi pek çok sivil liberteryeni hayal kırıklığına uğratabilir. Onlar, Stouffer’in gösterdiği gibi genel halktan daha hoşgörülü olan liderlerin kamu politikasında muhtemelen orantısız bir etkiye sahip oldukları gerçeğiyle teselli olabilirler”* (McClosky&Brill, 1983: 434). McClosky, haklar konusunda elitlere aşırı önem ve güven atfetmektedir: *“Kanıtlar kamu vicdanının ana depoları ve itikadın taşıyıcıları olarak hizmet edenlerin, halktan ziyade açık sözlü sınıflar olduğunu göstermektedir. Bu yüzden sistemi devam ettirme sorumluluğu en çok onlara düşer”*(McClosky, 1964: 374).

Demokrasilerin işleyebilmesi için ilk koşul olarak elitlerin demokratik hakları destekleme konusunda sıradan insanları geçmesi gerektiği sürülmektedir. İkinci koşul ise farklı partilerin elitleri arasında bu konuda bir uzlaşma olması gerekliliğidir (Sniderman vd.,: 72). Böylece, elitlerin demokrasinin işleyebilmesi için hayati bir rolleri olduğu kabul edilmiş olmaktadır. Bu görüşe göre; *“[S]iyasi tabakanın üyeleri (çok daha politize kültürde yaşayanlar) demokratik normlara daha fazla aşinadır, siyasî tutumlarında daha açık, daha ayrıntılı, daha ideolojik ve daha tutarlıdır ve normlar üzerinde anlaşma içinde olma durumları daha yüksektir. Sadece soyut demokratik ilkelerin ne anlama geldiği*

konusundaki anlaşmaları daha yüksek değildir, ayrıca halihazırdaki normlara destekleri de fazladır” (Dahl, 1961: 320).

Elitler ve halk arasındaki görüş farklılığı elit otonomisini desteklemek için kullanılmaktadır. Buna göre, elitlerle halk arasında görüş farkını elitlerin yüksek eğitilmiş olması, bireysel düzeyde ekonomik güvenliğe sahip olmaları, kamu görevinde yer almış olmaları, buralarda tecrübe edinmiş olmaları ve demokratik siyasi pratik içinde yer almaları gibi unsurlar yaratmaktadır. Halk ile kıyaslandığında elitler, kamu yararını gözetme konusunda daha donanımlı ve tecrübelidir. Elitler ve halk arasındaki bu fark sebebiyle, halkın taleplerini doğrudan yönetime yansıtma yerine elitlerin belli bir otonomiye sahip olmalarına müsaade etmek gerekmektedir. Temsilciler halkın ihtiyaçları yerine taleplerini dikkate alırlarsa, ifade özgürlüğünü daha az destekleyecekler, popüler olmayan gruplara karşı daha az hoşgörülü olacaklar, yasal süreci daha az destekleyici olacaklar, ahlâken daha katı olacaklar, daha milliyetçi olacaklar, mali konularda daha az ihtiyatlı, politika tercihlerinde ve harcama kalıplarında daha az tutarlı olacaklardır (Lane, 2004: 50).

Son olarak Berelson’a göre klasik demokrasi teorisinin homojen bir toplumu gerekli kılmaktadır, ancak günümüz toplumları heterojendir ve bu iyi bir şeydir. Siyasi sistemden, çelişkili fonksiyonlar sergilemesini yine de çalışmasını bekleriz. Sistem çalışır, çünkü nitelikler ve tutumlar seçmenler arasında dağılmış durumdadır. Homojenlik yerine, sahip olunan heterojenlik, sistemin hem çelişkileri çözmesini hem de çalışmasını sağlamaktadır. Ayrıca klasik teori vatandaşların ilgili ve bilgili olmasını varsayar, oysa modern demokrasilerde aktif katılım oldukça düşüktür. Buna rağmen ayakta kalırlar. Demokrasilerin gereksinimi ortalama vatandaşın davranışları ile karşılanamaz. Bireysel olarak tüm üyeler standartları karşılamaz, ama sistemin kendisi gereksinimleri karşılamaktadır (Berelson, 1952: 307,312). Demokrasi ayakta kalacaksa, çatışmanın yoğunluğu ve değişimin hızı sınırlandırılmalı, sosyal ve ekonomik istikrar sağlanmalı, çoğulcu bir sosyal organizasyon olmalı ve temel bir konsensüs bulunmalıdır (Berelson, 1952: 312-313). Bergson, nihayetinde halkın ilgisizliğinin demokrasinin işleme ve istikrarı için iyi bir şey olduğunu savunmaktadır. Dahl’a göre de yüksek ve aktif katılım poliarsşik demokrasinin iyi işleyebilmesini engelleyici bazı potansiyel tehlikelere sahiptir. Alt sosyo-ekonomik gruplar siyasi olarak en az aktif gruptur, bu gruplar aynı zamanda otoriter kişiliklerin en sık bulunduğu gruplardır. Bu grupların siyasi faaliyetlerinde artış, normlar üzerindeki fikir birliğini azaltabilir ve poliarsşie zarar verebilir (Dahl, 1956).

Ampirizmle demokrasiye gerçekçi bakışın argümanlarını özetleyecek olursak:

- Modern büyük toplumlarda doğrudan-katılımcı demokrasi uygulanabilir değildir.
- Demokrasiler de dahil bütün yönetimlerde asıl güç azınlığın elindedir. Elitler kamusal politikaların oluşturulmasında ve kararların alınmasında etkin ve belirleyici güce sahiptir. Halk iradesi ve çoğunluğun iradesinin hâkim olması gerektiği ilkesinin pratikte karşılığı yoktur. Çoğunluk pasiftir veya sınırlı bir etkiye sahiptir.
- Tek bir halk iradesi ve tek bir ortak iyi yoktur. Farklı toplum kesimlerinin farklı iradeleri ve ortak iyi anlayışları vardır.
- Çoğunluk siyasete ilgisizdir. Zamanlarını başka şeylere bilhassa özel konulara harcamayı tercih ederler veya tek oyun etkisinin olmayacağı düşüncesindedirler.
- Çoğunluk kamusal meselelerde bilgisizdir. Bilgisizlikleri rasyonel cehalete dayanmaktadır veya meseleler, onların zihin ve deneyim kapsamını aşan boyut ve karmaşıklıktadır.
- Çoğunluk, demokrasi ve insan hakları konusunda elitlerle kıyaslandığında olumsuz görüş ve kanaatlere sahiptir.
- Çoğunluk irrasyonel, duygusal ve kendi kısa vadeli çıkarlarını gözeterek tercihte bulunur, kamusal iyiyi ve uzun vadeli kamusal çıkarları gözetmez.

Modern Toplumda Demokrasinin İşleyişi

Ampirizm yaklaşımını benimseyen bazı teorisyenler ortaya çıkan sonuçlardan dolayı oldukça karamsardır. Bütün toplumlarda yöneten ve yönetilen ayrımının olduğunu ve asıl gücün her zaman yöneten elitlerde bulunduğunu savunmaktadırlar. Demokrasiler bu genel yasada istisna değildir. Bu yüzden, elitlerin kaçınılmaz varlığı sebebiyle demokrasi imkânsızdır. Örneğin, Pareto yönetenler ve yönetilenler ayrımı konusunda demokratik sistemlerin bir fark taşımadığına inanmaktadır (Bottomore, 2001: 6). Pareto'ya göre bütün siyasal sistemlerin tarihi, elitlerin iktidara sahip olmak için barışçıl veya şiddete dayalı mücadelelerinden ibarettir. Elitler yer değiştirdiğinde, eskiler gidip yeniler geldiğinde rejimler de değişir. Rejimlerin değişmesi, örneğin demokrasiye geçilmesi bu durumu etkilemez. İşin aslı iktidarın elitler arası dolaşım yoluyla el değiştirmesidir, iktidar sadece bir elitten başka bir elitin eline geçmektedir (Pareto, 1935).

Robert Michels, sosyalist demokrasiye inanarak başladığı süreçte, siyasî partiler ve örgütlerde yaptığı çalışmalar "oligarşinin tunç kanunu" ile

sonuçlandığında, umutsuzca demokrasinin imkânsız olduğuna karar vermiştir. Michels'e göre her kurum zamanla asıl gücü kullanan bir azınlık yaratır ve bundan kaçınmak imkânsızdır (Michels, 1915).

Bu bakış açısı demokrasinin tanımından kaynaklanmaktadır. Demokrasi halkın kendini yönetmesi veya "halk tarafından" yönetim demekse, asıl iktidarı elinde tutan ve çoğunluğu yöneten bir azınlığın varlığının demokrasi ile bağdaşması düşünülemez. Buna karşın, demokrasinin temsili formunu demokrasinin meşru modern bir modeli olarak görenler açısından, elitlerin varlığı kendiliğinden anti-demokratik olarak kabul edilmek zorunda değildir. Önemli olan husus, elitlerin, birbirleriyle rekabet ettikleri bir seçimle geldiklerinden ve halkın onayını almaya mecbur olduklarından, halka karşı sorumlu olmalarıdır. Modern demokrasi modelinden hareket eden demokratik elitizm teorisyenleri elitleri büyük ve karmaşık modern toplumlarda demokrasinin işleyebilmesinde kaçınılmaz bir yere ve hayati rolle sahip olarak görürler. Buna göre elitler, modern toplumlarda demokrasinin pratik imkânı olarak görülen temsili demokrasinin kaçınılmaz temel unsurlarından biridir.

Halk egemenliğinin halkın iradesine dayandığı savı düşünüldüğünde çok sayıda insanın tek tek iradesinin seçimler, kamuoyu ve elitler yoluyla somutlaştığı ileri sürülebilir. Örneğin Walter Lippman'a göre kamuoyu sadece yurttaşların genel duygularını gösterir, siyasî eylemlerle ilgili fiili kararlar üretememektedir (Lippman, 1993: 40-41). Lippman, kamuoyundan çok sayıda iradeyi toplama konusunda elitlerin maharetlerine dikkat çekmektedir: "*Çok sayıda kişinin genel görüşünün belirsiz ve kafa karıştırıcı bir çeşni olduğu neredeyse kesin olduğundan, bu görüşler çarpanlarına ayrılmadan, kanalize edilmeden, sıkıştırılmadan ve tek tip hâle getirilmeden eylem gerçekleştirilemez. Çok sayıda genel istekten tek bir genel irade ortaya çıkarmak, pek çok sosyal bilimler filozofunun tahayyül ettiği gibi Hegelyan bir giz değildir, liderler, siyasetçiler ve idari komitelerin iyi bildiği bir sanattır*" (Lippmann, 1993: 37).

Karl Mannheim, elitlerin varlığının demokrasiye aykırı olmadığını şöyle savunmaktadır: "*Siyasetin güncel şekillenmesi elitlerin ellerindedir; ancak bu toplumun demokratik olmadığı anlamına gelmez. Bireysel olarak vatandaşların her zaman hükümette doğrudan yer almaları önlenmiş olmakla birlikte, en azından belli aralıklarla arzularını hissettirmelerinin mümkün olması demokrasi için kâfidir*" (Mannheim, 1956: 179). Mannheim, bir siyasî elitin var olduğunu kabul etmek gerektiğini, ancak bu elitlerin istikrarlı ve büyük bir keyfilikle iktidar kullandıkları gibi bir sonucun çıkarılamayacağını not düşmektedir. Zira bir demokraside yönetilen kitleler, her zaman liderlerini yerlerinden edebilir ve onları çoğunluğun çıkarları doğrultusunda kararlar almaya zorlayabilirler (Mannheim, 1956: 179).

Joseph Schumpeter, elitlerin demokraside hayati bir role sahip olduklarını açıktan ilk söyleyen düşünürlerden biridir. Schumpeter'e göre, temsilin ve elitlerin olmadığı bir demokrasi modern toplumda mümkün değildir. Modern demokrasi elitler arası bir rekabet şeklinde işlemektedir. Elitlerin varlığına rağmen demokrasinin mümkün olduğunu savunmak için klasik demokrasi teorisi veya idealinden ayrılmak gerekmektedir. Klasik yaklaşımın savunduğu gibi demokrasi için doğrudan katılım şart değildir.(Schumpeter, 2003) Schumpeter, demokrasinin "diğer teorisi" adını verdiği yaklaşımında demokrasiyi bir metot olarak tanımlamaktadır. Schumpeter'e göre: "*Demokratik metot, halkın oyu için girilen rekabetçi bir mücadele yoluyla, karar verme iktidarını elde etmek için yarışan bireyler konusunda siyasî kararlara ulaşmak için kurumsal düzenlemedir*" (Schumpeter, 2003: 269).

Schumpeter'in teorisi yaygın olarak rekabetçi demokrasi adıyla anılmaktadır. Bunun sebebi demokrasinin esasen iktidarı elde etme amacıyla seçmenin oyu için yarışan elitler arasında bir mücadele şeklinde işlediğini savunmasıdır. Schumpeter sadece elitlerin varlığını ve oyunun kuralları çerçevesinde rekabet etmelerini demokrasinin bir metot olarak işe yaraması ve iyi çalışabilmesi için yeterli görmemektedir. Bunun için dört koşulun daha yerine gelmesi gerektiğini düşünmektedir.

Bunlardan ilki, siyasetin insan malzemesinin (yani elitlerin), yeterince yüksek kalitede olmasıdır. Bu, toplumda ahlâkî karakter ve yeterli kabiliyete sahip bireylerin sayısının yeterli miktarda olmasından farklı bir durumdur. Zira bu insanların tümü siyasete girmezler. Demokratik metotta, sadece siyasete girenler arasından seçim yapılmaktadır. Dolayısıyla, yeterince yüksek kalitede insan sağlamak her zaman mümkün olmayabilir (Schumpeter, 2003: 290). Schumpeter, nitelikli bir siyasî elit için siyaseti doğal olarak kabul eden bir toplumsal tabakanın varlığının gerekli olduğunu düşünmektedir. Bu katman, dışardan gelenlere karşı katı bir dışlayıcılığa sahip değilse ve dışardan gelenlere karşı aşırı kolay kabullenici değilse, işlevini yerine getirebilmektedir.

İkinci koşul geçerli siyasî kararlar aralığının çok geniş olmamasıdır. Bu aralığın ne kadar olacağı hem siyasî hayatta sürekli bir mücadeleye tabi hükümetin başarıyla ele alabileceği konuların türü ve sayısına hem de belli bir yer ve zamanda hükümeti biçimlendiren insanların niteliğine, siyasî makineye ve içinde çalışmak zorunda oldukları kamuoyunun kalıbına bağlıdır (Schumpeter, 2003: 291). Bu koşul, devletin faaliyetlerinin uygun şekilde sınırlandırılmasıyla gerçekleştirilebilir. Demokrasi, devletin her işlevinin siyasî yönetime tabi kılınmasını şart koşmaz. Örneğin, yargı veya devlet bankaları gibi kuruluşlar özerk işleyebilir (Schumpeter, 2003: 292).

Üçüncü koşul, hükümetin elinde, görev duygusuna ve birlik duygusuna sahip, geleneksel ve iyi durumda olan ve iyi eğitilmiş bir bürokrasi olmasını gerektirir. Schumpeter, bürokrasinin sadece nitelikli olmasını yeterli görmez, aynı zamanda kendi ilkelerini geliştirebilecek ve onları öne sürebilecek güç ve bağımsızlıkta olmalarını da gerekli görmektedir. Bunu yapabilmeleri, atanmaları haricinde, görev süresi ve terfilerinin siyaseten bağımsız ve kurumsal kurallara tabi olmalarına bağlıdır (Schumpeter, 2003: 293).

Dördüncü koşul, demokratik öz-denetimdir. Bunun anlamı, elitlerin kendi kendilerini sınırlandırmaları ve sorumluluk göstermelerinin gerekmesidir. Siyasî rekabet halinde oldukları muhataplarının yetki ve haklarına saygı duymalı ve birbirlerine karşı hoşgörülü olmalıdırlar. Hükümettekiler ve muhalefettekiler birbirlerine karşı yıkıcı olmadan, oyunun kurallarını ihlal etmeden bir siyasî mücadele yürütmelidirler. Dördüncü koşulun bir de seçmen boyutu vardır. Seçmenler yetki verdikleri, seçtikleri kişilerin faaliyetlerine sürekli müdahale etmekten kaçınmalıdırlar (Schumpeter, 2003: 294-296). Schumpeter, bir anlamda elit otonomisinin gerekli olduğunu söylemektedir. Yeni elit teorisyenleri Schumpeter'in görüşünü destekleyici ampirik çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalara göre, incelenen ülkeler arasında gönüllü birleşik elitlerin bulunduğu örneklerde, elitler, takipçileri olan kitlelerden, onlardan gelecek baskılardan dikkate değer ölçüde bir otonomiye sahip bulunmuştur. Böylece ülkelerdeki hizip liderleri, sabit kalmaları için güçlü baskıya maruz kalmadan, ilkesel meselelerde uzlaşmaya varabilmişlerdir (Burton&Higley, 1987: 301).

Schumpeter'in sıraladığı koşulların çoğu elitlerin nitelikleri ve tutumlarıyla ilgilidir. Siyasî elitlerin ahlâkî ve yeterlilik bakımından belli bir kalitede olması gerektiğini, bürokrasinin nitelikli ve kısmen bağımsız olması gerektiğini, elitlerin birbirleriyle rekabette oyunun kurallarına riayet etmeleri ve rakiplerine karşı sistemi yıkacak bir keskinlik ve setlikten kaçınmaları gerektiğini ve nihayet elitlerin seçildikten sonra seçmenleri karşısında belli bir otonomiye sahip olmaları gerektiğini belirtmektedir. Velhasıl, demokrasinin işleminde elitler hayati bir konuma yerleştirilmektedir.

20. Yüzyılın önemli demokrasi teorisyenlerinden olan Giovanni Sartori de modern bir toplumda siyasî demokrasiyi mümkün kılan unsur temsil ve elitler olarak görmektedir. Schumpeter'e katılarak temsili, elitler arası rekabeti düzenleyen bir mekanizma olarak görmektedir. Pasif çoğunluğun yönetime katılmasının gerçekçi ve uygun yolu elitlerin varlığını zorunlu kılmaktır. Sartori şöyle demektedir: *"Elitler niye rekabet eder? Açıktır ki, güçleri onları takip edenlerin sayısından geldiği için, dışardan müttefikler ararlar. Ve nasıl rekabet ederler? Aşıkâr ki, takipçilerine avantaj ve fayda vaat ederek. Sonuçta organize*

olmayan siyaseten pasif çoğunluk, siyaseten aktif organize azınlık arasındaki yarışmada hakem haline gelir. ... Daha açıkça ifade edecek olursak, her şeyi kapsayan bir demokrasi (temsili demokrasi), rakipler arasında karar verme gücünü halkın elinde tutması gerçeğiyle sonuçlanır” (Sartori, 1978: 71).

Sartori, her şeyden önce siyasî demokrasiden bahsettiğini belirtir. İkinci olarak teorisinin, gönüllü küçük grup ölçeğinde değil, geniş çaplı veya kapsamlı bir boyuttaki toplumlarda geçerli demokrasiyi ele aldığını belirtmektedir. Rekabetçi demokrasi teorisinin, demokrasinin tamamının elit-içi rekabette bulunduğunu ve bu demokrasinin sahip olabileceğimizin en iyisi olduğunu iddia etmediğini not düşmektedir (Sartori, 1978: 72). Rekabetçi demokrasi teorisi, demokrasinin gerçekte nasıl çalıştığının açıklanmasına dayanmaktadır (Sartori, 1978: 72). Rekabetçi demokrasi teorisinin, siyasî demokrasinin var olmasının yeter ve zorunlu koşullarını tanımlaması sebebiyle demokrasiyi minimal tanımladığını kabul etmektedir (Sartori, 1978: 72). Ancak aynı zamanda deskriptif bir niteliğe sahip rekabetçi demokrasi teorisinin bütün demokrasi teorisini içermediğini eklemektedir. Preskriptif, yani normatif demokrasi teorileri de demokrasi teorisinin diğer parçasını oluşturmaktadırlar. (Sartori, 1978: 73) *“Büyük-ölçekli demokrasi i) seçim piyasasında rekabet edenlerden oluşan açık bir poliarsi üreten, ii) halka güç atfeden, ve iii) özellikle yönlendiren liderleri sorumluluğa zorlayan bir prosedür ve/veya mekanizmadır” (Sartori, 1978: 79).*

Sartori bu üç başlığı demokrasiyi mümkün kılan unsurlar olarak görmektedir. Ardından hemen, bunun demokrasiyi daha demokratik kılacak olan şeyle karıştırılmaması gerektiğini belirtmektedir (Sartori, 1978: 79-80). Öncelikle demokrasiyi mümkün kılanın ne olduğunun ortaya konulması ve rekabetçi demokrasinin kurulması gerekmektedir. Ancak ondan sonra demokrasinin azamileştirilmesi ile ilgilenilebilir (Sartori, 1978: 79-80). Sartori kendi demokrasi anlayışına, Schumpeter’i kalkış noktası olarak alarak başlar, ancak ulaştığı yer, Friedrich’in beklenen reaksiyonlar modeli ile zincir-tepkime/reaksiyon modelini Dahl’ın poliarsisinde birleştirmektir (Sartori, 1978: 76-79).

Elit Çoğulculuğu ve Rekabeti

Otoriter ve otokratik elit yönetimlerinden demokratik elit yönetimlerini ayırt eden unsurlar olarak demokrasilerde elitlerin çoğulculuğu ve aralarında seçmen oyu ve onayı için rekabet etmeleri gösterilmektedir. Demokrasilerde tek bir blok elit yoktur, farklı toplum kesimlerini temsil eden çok sayıda elit grup vardır. Bu elit gruplar iktidara gelmek, kamusal politikalarının oluşturulması ve kararların alınmasında etkin olmak için mücadele yürütürler. Bu mücadelede seçmen ve kamuoyu desteğine ihtiyaç duyarlar. Hedefleri onları

birbirleriyle rekabete zorlar, ancak demokrasinin kurulması ve iyi işlemesi için bu rekabetin niteliği ve koşulları da çok önemlidir. Bir taraftan rekabet ederken, diğer yandan da sistemin kendisi, rekabetin genel çerçevesi, ilkelere ve değerleri konusunda bir uzlaşmaya, işbirliğine sahip olmaları gerektiği savunulmaktadır. Söz konusu uzlaşının demokrasi üzerinde olması gerekir. Aksi halde, yani uzlaşma ve işbirliği olmadığında, keskin ve yıkıcı bir rekabet otoriter/otokratik bir rejime yol verebilmektedir. Diğer taraftan uzlaşma ve işbirliği olmasına rağmen, bu uzlaşma ve işbirliği demokrasi üzerinde değil, otoriter/otokratik bir yönetim üzerinde de olabilmektedir. Bu durumda elitlerin çoğulculuğu ve rekabetinden söz etmek mümkün değildir.

Rekabetçi demokrasi teorisine önemli katkılardan birini Robert Dahl yapmıştır. Dahl demokrasi teorisinde iki ana metot olduğu belirtmektedir. Buna göre yollardan biri maksimalizm ve diğeri deskriptif yoldur. Maksimalist metot (veya ideal) maksimalize dileyen bir dizi amaç belirlemekte ve demokrasiyi bu amaçların maksimize edilmesi için belirli yönetsel süreçlerle tanımlamaktadır. İkinci metot olan deskriptif yaklaşımda (ampirik metot), siyaset bilimcilerin ortak olarak demokratik dediği bütün ulus-devletleri ve sosyal organizasyonları inceleyerek nitelikleri ve özelliklerini ortaya çıkarmaya, onun için gerek ve yeter koşulları araştırmaya odaklanılır (Dahl, 2006: 63). Dahl'a göre demokratik ideal ve demokrasinin ampirik hali birbirinden farklıdır, bununla birlikte iki metot birbirini dışlamamaktadır. İlk metot bize gerçek dünya hakkında hiçbir şey söylemez. Dahl, gerçek dünyada demokrasiyi en üst düzeye çıkarmak için gerekli ve yeterli koşulların neler olduğu sorusunun asıl soru olduğunu belirtmektedir.(Dahl, 2006: 63) Buna karşın ideal demokrasiden vazgeçmek gerekmez, o bir ideal olarak demokrasileri daha demokratikleştirmek için akılda tutulması veya rehber alınması gereken bir ülküdür.¹ Ancak, *"her demokratik ülkede, var olan demokrasi ve ideal demokrasi arasında önemli bir boşluk bulunur"* (Dahl, 2015: 40).

¹ Dahl, *The Preface of Democratic Theory* (ilk basım 1956) kitabında poliarsşik demokrasi için zorunlu ve yeterli koşulları sekiz tane olarak sıralamaktadır. Bunlar. Seçim dönemindeki koşullar: 1) Organizasyonun her üyesi, oy verme gibi, planlanmış alternatifler arasında bir tercih ifadesi oluşturduğunu varsaydığımız eylemleri sergiler. 2) Bu ifadeler (oylar) çizelgeye dönüştürüldüğünde her bir bireye eşit ağırlık verilir. 3) En fazla oyu alan alternatif kazanan olarak ilan edilir. Oylamadan önceki koşullar: 4) Alternatifler setini algılayan her hangi bir üye, belirlenen alternatiflere göre tercih edilebilir olduğunu düşündüğü alternatifi/leri oylama programı arasına koyabilir. 5) Tüm bireyler alternatifler hakkında aynı bilgiye sahip olmalıdır. Oylama sonrası koşullar: 6) En fazla oyu alan alternatifler (liderler veya politikalar) daha az oyu alan alternatiflerin yerine geçer. 7) seçilen görevlilerin emirleri yerine getirilir. Seçimler arası dönem: 8i) Ya seçim arası dönemde alınan bütün ikincil ve yürütme kararları seçim döneminde elde edilmiş olanlardır, yani seçimler kontrol etmektedir. 8ii) Veya Seçim arası dönemde yeni kararlar önceki yedi koşul tarafından yönetilir, işler ancak, farklı kurumsal şartlar altında alınır. 8iii) Veya her ikisi birden. (Dahl, 2006: 67-71)

Bazı eleştirmenler Dahl'ın ampirik teorisi ile normatif teorisinin iç içe geçtiğini düşünmektedir. Buna göre Dahl ampirik poliarşi teorisini normatif teorisi haline getirmektedir. Şöyle ki, poliarşik demokrasi için gerekli ve yeterli koşulları kısmen gerçekleştirmenin ampirik teorisi için, tamamen gerçekleştirmeyi ise ideal demokrasi için referans olarak almaktadır (Krouse, 1982: 445-446).

Dahl poliarşik demokrasiyi “azınlıkların yönetimi” olarak tanımlamaktadır. Poliarşi ne çoğunluğun ne de birleşik bir azınlığın yönetimidir. Poliarşi çok sayıda azınlıktan oluşan bir yönetimdir. Poliarşik demokrasi açık, rekabetçi ve çoğulcu bir azınlıklar yönetimidir (Krouse, 1982: 443). Dahl, politika kararları ve seçimler üzerine yaptığı analiz sonunda demokrasilerde çoğunluğun tiranlığı olasılığının olmadığını belirtmektedir. Dahl'a göre çoğunluk yönetimi bir mittir, çoğunluk yönetemez, dolayısıyla çoğunluk tiranlığı da olmaz (Dahl, 2006: 133). Demokrasileri, poliarşik demokrasileri diktatörlüklerden ayırt eden unsurun çoğunluğun mu, azınlığın mı yönettiği meselesi olmadığını ifade etmektedir. Ona göre diktatörlük ve demokrasi arasındaki farkı “azınlık” yönetimi ile “azınlıkların” yönetimi ayrımı belirlemektedir (Dahl, 2006: 133). Poliarşik demokraside alınan kamusal kararları etkileyecek tercihlere sahip azınlıkların sayısı, ölçüsü ve çeşitliliği geniştir. Siyasetin bir dizi temel yönleri üzerinde karşılıklı bir etki söz konusudur. Demokratik sürecin değerleri olan bir dizi unsur üzerinden poliarşik süreç işler. Bunlar arasında hangi tür liderlerin görevlendirileceği, meşru ve gayri-meşru siyasî aktivite tipleri, liderlere açık olan siyasî aktivitelerin türü ve alanı, bilgi edinme ve iletişimin süreçleri gibi nitelikler vardır. Dahl'a göre poliarşik demokrasi sürecindeki bu etkiler çoğunluğun egemenliğinden ziyade demokratik süreç değerleri ile ilgilidir (Dahl, 2006: 134).

Dahl göre, kayıtsız ve ilgisiz çoğunluk yerine organize ve istekli ve konstante azınlıkların siyasî kararları belirlemede çok daha etkilidir. Ona göre, “*siyasî aktivite önemli ölçüde görelî istekliliğin bir fonksiyonudur*” (Dahl, 2006: 134). Diğer her şey eşit olduğunda bir siyasî kararın sonucu bir grubun üyelerinin görelî tercih istekliliği tarafından belirlenecektir (Dahl, 2006: 135). Hükümet kararlarının alınmasında belli temel siyasî meselelerde birleşmiş büyük çoğunlukların belirleyiciliğinden ziyade, küçük gruplar veya azınlıkların yatıştırılmasından söz etmek gerekmektedir. Sayısal çoğunluk koordineli eylemde bulunma kabiliyetinde değildir, eylem araçlarına sayısal çoğunluğun içindeki çeşitli unsurlar sahiptir (Dahl, 2006: 146). Gerçek dünyada demokrasi açısından asıl mesele, çoğunluk seçmenlerin kayıtsızlıkları ve pasif rızaları ile çeşitli azınlıkların bir diğer azınlığın hırslarını boşa çıkaracak ölçüde kapsamlı olup olmadığıdır (Dahl, 2006: 133).

Dahl, demokrasiyi sıradan vatandaşların liderler üzerinde görece yüksek kontrol uygulama süreçleriyle ilgili görmektedir (Dahl, 2006: 3). Oy, gelecek dönem politika tercihinden ziyade iktidarın yönetimin geçmiş eylemlerini cezalandırma işlevi görür (Dahl, 2006: 129). Seçimlerin çoğunluğun tercihlerini göstermekte oldukça etkisiz olduğunu düşünmektedir. Ancak, seçimler iki sosyal kontrol işlevi görmektedir. İlki, liderlerin lider olmayanlara karşı sorumlu tutulmasını sağlarken, ikincisi ise bireyler ve/veya partiler arasında sürekli bir siyasî rekabeti ortaya çıkarmaktadır (Dahl, 2006: 131-132).

Seçimler ve onun sağladığı rekabet süreci, sanılanın aksine çoğunluğun yönetmesini değil, siyasî liderlerin politika seçimlerini yaparken tercihlerini dikkate almak zorunda oldukları azınlıkların sayı, ölçü ve çeşitliliğini büyük ölçüde artırır. Bu işlev, seçimler sonunda bir azınlığın yönetimi değil, bir azınlıklar yönetimi anlamına gelir. Dahl'a göre bu demokrasi ile diktatörlük arasındaki farkı belirlemektedir (Dahl, 2006: 132). Azınlıklar yönetimi içinde ortaya çıkan politikalar aktif üyelerin paylaştığı önemli değerler tarafından belirlenen konsensüs içinde oluşur. Dahl'a göre, böyle bir konsensüs olmadan demokratik bir sistem olmaz ve uzun süre hayatta kalamaz. Bu konsensüs olmadığında seçimler ve rekabetin yarattığı kızgınlıklar ve hayal kırıklıkları sistemi çökertir. Politikalar konusundaki anlaşmazlık ve çekişmeler bu konsensüsün içinde olduğundan sisteme bir dayanıklılık sağlamaktadır (Dahl, 2006: 132-133). Azınlıklar yönetmektedir, ancak bu yönetim poliarsşik bir sistem içinde işlemektedir. Liderler hem kendi değerleri hem de benimseyebilecekleri ve yeniden seçilebilecekleri politikalar konusunda kendi beklentileri tarafından sınırlandırılmaktadır (Dahl, 2006:132). Azınlıklardan oluşan yönetimin siyasal sistemdeki yansıması, yasama, yürütme, bürokrasi ve yargı arasında ve onların içinde birbirleriyle rekabet eden ve çatışan görevlilerden oluşan çok sayıda grubun varlığıdır. Bunlar denge denet sisteminin işlemlerini sağlamaktadır (Dahl, 2006: 137).

Dahl, anayasal sınırlamaların önemli olduğunu düşünmekle birlikte, liderlerin gücünü sınırlandırmada poliarsşi için zorunlu koşulların varlığının hayati olduğunu savunmaktadır (Dahl, 2006: 143). Anayasal sistem toplumda değişen güç dengelerine adapte olabildiği ölçüde ayakta kalabilir veya iyi işleyebilir. Amerika'da kölelik örneğinde anayasal sistem çalışmadığında poliarsşi için gerekli ön koşulların altını oymuştur. Kadın hakları konusunda ise toplumda değişen güç dengelerine adapte olmayı başarmıştır (Dahl, 2006: 143). Amerikan siyasî sürecinde toplum içindeki aktif ve meşru bir grup karar alma sürecinin kritik aşamalarında seslerini daha etkili duyurabilir. Dahl Amerika demokrasisinde de diğer toplumlarda olduğu gibi kararlar üzerinde kontrol bakımından bireyler ve gruplar arasında siyasî eşitliğin olmadığını tespit etmektedir (Dahl, 2006: 145-146).

Demokrasi İçin Uygun Elit Düzeni

Elitler arasındaki rekabet ve işbirliği meselesi demokrasilerin kurulması, kalitesi ve istikrarını etkileyen temel unsurlardan biri olarak görülmektedir. Raymond Aron'a göre, *“yönetici elitin kompozisyonu, yani elitler içinde bir grubun önemi göreceli olarak değişebilir, ancak bir toplum sadece bu gruplar arasında gerçek bir işbirliği varsa hayatta kalabilir ve zenginleşebilir”* (Aron, 1950: 129).

Demokratikleşme Yolları

Demokraside elit rekabeti ve işbirliği meselesi, ülkelerin genel anlamda modernleşme, spesifik anlamda ise liberalleşme-demokratikleşme serüvenleriyle ilişkili olarak görülmektedir. Bu yaklaşımı benimseyenlerden Dahl, poliarsşik demokrasiye giden üç tipik yol olduğunu söylemektedir. Bunlar: 1) Liberalleşmenin kapsayıcılıktan önce geldiği yol; 2) Kapsayıcılığın liberalleşmeden önce geldiği yol; 3) İkinin birlikte geldiği kestirme yol. İlk yola örnek İngiltere ve İsveç, ikinci yola örnek Almanya ve üçüncü yola örnek Fransa'dır (Dahl, 1971: 34-35).

Dahl, liberalleşmeyi kapalı hegemonyanın sona erip, elitler arasında rekabete izin veren özgürlüklerin genişlemesi olarak görürken, kapsamlılığı evrensel oy hakkının kabulü ve/veya katılımın ortaya çıkması ve artması olarak görmektedir. Bu ikisinin hangi sırayla gerçekleştiği, yol tiplerinde belirleyici olurken, aynı zamanda daha istikrarlı ve güvenli poliarsşinin hangisi olduğunu da belirlemektedir. Bu anlamda elitler arasında rekabet ve kapsamlılık poliarsşik demokrasinin iki önemli ayağı olarak öne çıkmaktadır (Dahl, 1971: 34).

İlk yol diğer ikisine göre daha güvenlidir. Bunun sebebi, henüz kapsamlı hâle gelmediği için liberalleşme ikliminin yarattığı özgürlük içinde gelişen rekabetin, önce daha dar elit gruplar arasında yaşanmış olmasıdır. Böylece kurallar, uygulamalar ve rekabetçi siyasî kültür diğer iki yola göre daha kolay gerçekleşmiş ve pekişmiştir. Parti çekişmeleri sert ve zorlu olmasına rağmen, rekabetin dar bir elit grup arasında olması bu sertliği hafifletecek bir niteliğe sahiptir. Rekabet eden elitler dar bir grup olduğu için, aralarında dostluk, aile, çıkar, sınıf ve ideoloji bağlarının varlığı rekabetin bir kırılmaya dönüşmesini engellemiştir. Kapsayıcılık artıka yeni sosyal kesimleri temsil eden yeni elitler mevcut bir yerleşime (uzlaşmaya) gelmiş ve böylece güçlü rekabet kurallarına daha kolayca adapte olabilmışlerdir. Sonuçta ise hem yerleşik elitler hem de yeni elitler karşılıklı güven ve garantilere dayalı bir hoşgörüyü yıkmak yerine, işbirliği yaparak sistemi ayakta tutmuşlardır. Bunun sebebi, alternatifi olan anti-demokratik yolun, yani diğer elitleri ve temsil ettikleri

sosyal kesimleri baskı altına almaya çalışmanın, maliyetini yüksek veya ağır bulmalarıdır (Dahl, 1971: 36).

Diğer iki yolda ise farklı elit gruplarının uygulanabilir bir karşılıklı güvenlik sistemine ulaşmaları çok daha zordur. Bunun temel sebebi kapsamlılık sebebiyle çok sayıda grup ve çıkar çeşitliğinin uzlaşısı ve işbirliğine varmasının çok daha zor olmasıdır. Çok sayıda ve farklı sosyo-kültürel kesimlerden gelen elitlerin, rekabet için ortak bir zeminde uzlaşmaları hem daha zor olması, hem de daha fazla zamana ihtiyaç duymasındır. İlkinde olduğundan farklı olarak burada farklı sosyal kesimlerden gelen, çıkar ve bakış açıları tamamen farklıdır, birbirleriyle bağları zayıftır ve heterojen bir elit grubu söz konusudur (Dahl, 1971: 36-37).

Elit Modelleri

Yeni elit teorisyenlerinden olan John Higley ve Michael Burton elitlerin varlığını demokrasi için şart görmekle birlikte, liberal demokrasinin kurulması ve hayatta kalması için belli türde elitlere ihtiyaç olduğunu savunmaktadırlar. Onlara göre, “*Liberal demokrasinin olmazsa olmazı iyi ifade edilmiş, içsel olarak uyumlu ve nispeten güvenli siyasî elitlerdir*” (Higley&Burton, 2006: 1-2). Yazarlar, gönüllü-birleşik elit (consensually united elite) dedikleri bu tür bir elit grubun bulunmadığı yerlerde liberal demokrasilerin hiçbir zaman ortaya çıkmadığını ileri sürmektedirler (Higley&Burton, 2006: 2). Higley ve Burton’a göre, elitler, yapısal entegrasyon ve değer mutabakatı bakımından çeşitlilik gösterebilmektedir. Bunlar *bölünmüş, gönüllü-birlik ve ideolojik-birlik* olarak üç temel model altında toplanmaktadır (Higley&Burton, 2006: 13-14, 15-19).

Bölünmüş modelde, elitler arasında yapısal entegrasyon ve değer konsensüsü minimal düzeydedir. Bunun anlamı elit ağlarının partizanlık sınırlarını ve etkili sektörleri aşarak kapsayıcı olamamasıdır. Siyasî hizipler ve farklı sektör elitleri birbirlerine güven duymaz, kontrolsüz bir şekilde hâkimiyet için şiddetli mücadeleye girişirler. Sonuç sıfır toplamlı bir siyasettir.

Gönüllü-birlik modelinde, yapısal entegrasyon kapsamlıdır. Tek bir fraksiyon veya sektör elitin baskın olmadığı, farklı elitlerin dâhil olduğu örtüşen ve birbirine kilitlenmiş iletişim ve ağların bulunduğu bir yapı söz konusudur. Elitler kendi aralarında ideolojik ve politik anlaşmazlıklara sahip olmakla birlikte, genel politik davranışın normları ve mevcut kurumların değeri konusunda aralarında konsensüs varmışlardır. Birbirlerine güvenleri yüksektir ve işbirliği yapmaya yatkındırlar, rekabeti pozitif bir toplam çerçevesinde işletmektedirler.

İdeolojik-birlik modelinde, yapısal entegrasyon tamdır. Bunun anlamı seçkinlerin tek bir iletişim ve etki ağına dâhil olmasıdır. Birkaç üst düzey seçkinde gücü yoğunlaştıran ve merkezileştiren bir entegrasyon yapısı vardır. Değer konsensüsüne geldiğimizde görünüşte yekpare ve güçlü bir konsensüs görüntüsü vardır. Kamuoyuna farklılıklar, anlaşmazlıklar yansıtılmamaktadır. Elitler, tek bir ideoloji, dinî anlayış veya etnik doktrin etrafında birleşmiş görünmektedirler ve monolitik bir yapı mevcuttur. Siyasî çıktılar, pazarlık veya savaş sonucu olarak değil, ideolojik yaklaşımının sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Higley ve Burton siyasî rejimlerin işleyişini, o rejimi yaratan ve sürdüren siyasî elit türünün dinamiklerine bağlamaktadırlar (Higley&Burton, 2006: 18). Buna göre rejimler temsili-temsili olmayan ve istikrarlı-istikrarsız olmak gibi kategorilerle tanımlanmaktadır. İstikrarlı rejimler liberal oligarşiler/liberal demokrasiler ve totaliter rejimler olarak tanımlanırken, istikrarsız rejimler yarı-demokrasiler ve monarşiler/diktatörlükler olarak tanımlanmaktadır. Temsili sistemler liberal ve il-liberal demokrasiler, temsili olmayan sistemler totaliter ve otoriter rejimler olarak kategorize edilmektedir. Bu rejimler arasındaki farklar, elitlerinin yapısı ve dinamiklerine bağlı olarak anlaşılmaktadır (Higley&Burton, 2006: 15-18).

Bu anlayışa göre, istikrarlı ve temsili liberal demokrasilerin elit yapısı gönüllü-birlik elit modeline dâhildir, istikrarlı ve temsili olmayan totaliter rejimlerin elit yapısı ideolojik birlik modeline uygun düşmektedir. İstikrarsız ama temsili il-liberal demokrasiler ve istikrarsız ve temsili olmayan otoriter rejimlerin elit yapısı ise bölünmüş elit modelinin özelliklerini göstermektedir (Higley&Burton, 2006: 18-19).

Bu sava göre liberal demokrasinin varlığı, gönüllü olarak birleşmiş elitlere ve bunların varlığını sürdürmesine bağlıdır (Higley&Burton, 2006: 181). Bu analize göre, İkinci Dünya Savaşı'na kadar gönüllü-birleşmiş elitlere sahip ülke sayısı çok sınırlıydı. Savaştan sonra bu ülkelerin sayısı artmakla birlikte bu artış oldukça mütevazı kalmaktaydı. Yazarlar, bu ülkelerde liberal demokrasinin ortaya çıkışını ve hayatta kalmasını gönüllü birlik oluşturan elitlerinin oluşumu ve dayanıklılığına bağlamaktadırlar. Liberal demokrasiye temel oluşturan içsel olarak uyumlu ve sağlam elit formülasyonunun üç yoldan geliştiğini savunmaktadırlar (Higley&Burton, 2006: 3-4).

- Endişeli elitler arasında temel anlaşmazlıkların, son derece rastlantısal/şarta bağlı elit koşulları ve tercihlerine bağlı, ani ve tasarlanmış şekilde çözülmesi.

- Yerel elitlerin, uzun yerel yönetim dönemleri esnasında, siyasî olarak karmaşık ulusal bağımsızlık hareketlerine liderlik ederken, ihtiyatlı ve sınırlı temsili siyaseti uygulamak için kolonyal fırsatlara sahip olması.
- Statükoda köklü değişikliklere karşı duran ekonomik olarak müreffeh seçmenlerin desteğini almak için rekabet eden elitlerin ortak siyasî davranış normlarında birleşmiş olması.

Gönüllü-birlik modeline dönüşüm, yukarda sayıldığı şekilde üç yol izlemektedir. İlki, planlı bir anlaşmayı müzakere eden elitlerin olduğu elit yerleşimleri durumudur. İkincisi, özel kolonyal mirasa sahip ve ulusal birliğin sağlanmasından önce uzlaşya varılmış olması durumudur. Üçüncüsü ise iki aşamada gerçekleşmektedir. İlk önce uzlaşya dayalı blok istikrarlı bir şekilde seçmen çoğunluğunun desteğini kazanır, sonraki aşamada radikal azınlık, bu desteğin etkisiyle kendi karakteristik ideolojik pozisyonlarını terk ederek hasımlarının sahip olduğu konsensüse katılmaktadırlar (Higley&Burton 1989: 27; Field vd., 1988: 5-6).

Elit bölünmüşlüğünden uzlaşya dayalı ve gönüllü birliğe doğru giden oluşum, siyasî istikrar ve kalıcı demokratik geçişler için temel bir ön koşuldur (Higley&Burton, 1989: 21). Bölünmüş ulusal elitler otoriter ve demokratik yönetimler arasında salınan istikrarsız rejimler üretirler. Ulusal gönüllü birleşmiş elitler oldukça nadir görülürler, ancak ekonomik ve diğer kolaylaştırıcı koşullar uygunsuz modern demokrasiye evrilebilen istikrarlı bir rejim üretirler (Higley&Burton 1989: 17-8).

Elit modellerinin oluşumunda devletin şekillenmesi ve ulusal bağımsızlık sürecinde siyasî elitler arasında işbirliği mi, yoksa keskin çatışmanın mı olduğu hayati bir öneme sahiptir (Higley&Burton, 2006: 21-22). *“İstikrarlı demokrasilerde ulusal elitlerin görece sıkı ve kapsamlı entegrasyonu, karar almaya üyelerinin dâhil olmasını ve karşılıklı bağımlılık ortak algısının gelişmesini teşvik eder”* (Higley ve diğ., 1991: 37). Gönüllü-birlik elit üyeleri arasında, sınırlı bir partizanlık içeren siyasî davranış kodları ve kuralları üzerinde geniş bir zımnî uzlaşma vardır. Ayrıca elitler merkezî karar alıcılara ve diğerlerine görece güvenilir ve etkili ulaşım sağlayan kısmen kapsamlı bütünleşik bir iletişimi paylaşmaktadırlar (Higley&Burton, 1989: 19).

Buna karşın parçalı elitlerin, genel siyasî davranışın ne olacağına dair ya hiç ortaklıkları yoktur veya bu çok azdır. Bu elitler kapsamlı, güvenli ve etkili bir iletişime sahip değildirler, bunun yerine hizipsel ve ikincil sınırlarda tek tük ve sınırlı bir iletişime sahiptirler (Higley&Burton, 1989: 19). Bu elitlerin bulunduğu ülkelerde siyaset, yürütme gücünü ele geçirme beklentisine veya ele geçirme girişimleri şeklinde düzensiz olarak iktidarın ele geçirilmesine

tâbi hâle gelmektedir (Higley&Burton, 1989: 20). Bu durumda ise elit yerleşimleri veya uzlaşımı; “*mücadele eden ulusal elit fraksiyonları en temel anlaşmazlıkları üzerinde anlaşmayı müzakere ederek aniden ve tasarlayarak ilişkilerini yeniden organize etmeleriyle oluşur ve görece nadir bir durum*” haline gelmektedir (Burton and Higley 1987b, p. 295).

Yeni elit teorisyenlerine göre, anlaşmalar görece otonom elitlerin tercihlerinin sonucu olduğundan sosyal, ekonomik ve kültürel güçler açısından öngörülemez ve tahmin edilemezler. Bu anlaşma gelecek siyasî istikrarın ilk temelini kurar ve karşılıklı olarak birleşik elit algısını yaratmaktadır (Burton&Higley, 1987: 304). Elitlerdeki dönüşüm demokrasiye temel olacak sonuçlar doğurmaktadır. İlk olarak sınırlandırılmış partizanlık normlarına uygun barışçıl bir rekabet yaratmaktadır. İkinci olarak ise zorla iktidarı ele geçirmeler artık gerçekleşmediği ve büyük ölçüde bunun beklenmediği rejimler oluşmaktadır (Burton&Higley, 1987: 295). Elitlerin buna yanaşmasının sebeplerinden biri en temel amaçlarını gerçekleştirebilmeleri için karar alma mekanizmalarına ulaşımlarının sağlanmış olmasında yatmaktadır (Higley&Burton, 1989: 19).

Yeni elit teorisyenlerine göre, siyasî elit modellerindeki değişim oldukça nadir gerçekleşmektedir. Elit modelleri arasında nadir olan değişim gerçekleştiğinde ise rejim de değişmiş demektir. Mevcut bir elit modeli kültürel, ekonomik, demografik ve uluslararası koşullar bakımından toplumda dramatik değişiklikler olsa bile kalıcı olma eğilimi sergilemektedir. Daha yaygın olan değişim, istikrarsız kategorisinde yer alan il-liberal demokrasiler ve otoriter rejimler arasında yaşanır ve genellikle ikisi arasında salınma şeklinde gerçekleşmektedir. Bu iki rejim de, bölünmüş elit modeline sahiptir, yani rejimler arası salınım aslında elitlerde yapısal bir değişiklik anlamına gelmemektedir. Yazarlara göre, diğer değişimler savaşlar ve işgaller gibi büyük tarihi olaylarla gerçekleşebilmektedir (Higley&Burton, 2006: 19-20). Genel olarak elit modelleri arasındaki dönüşümler büyük siyasî değişimlerin anahtar unsuru olarak görülmektedir (Higley&Burton, 2006: 22).

Elitler ve Halk İlişkisi

Elitlerin yeri ve rolü bakımından bir başka önemli konu elitler ve halk arasındaki ilişkidir. Bazı yazarlar halkın tamamen pasif olduğunu ve elitler tarafından manipüle edildiğini düşünmektedir. Başka bazı yazarlar ise o kadar karamsar değildir ve elitlerle halk arasında karşılıklı bir ilişki olduğunu düşünmektedirler.

Siyasî elitler arası rekabet ve yarışma temsil mekanizması yoluyla gerçekleşmektedir. Seymour Martin Lipset, elitlerin ya sosyal baskıya cevap veren

veya kitleleri manipüle eden bir şekilde tanımlanmasına karşı çıkmaktadır. Elitlerin her iki işlevi birlikte taşıdığını düşünmektedir. Ona göre, “*temsil ne sadece sosyal baskıya siyasî bir uyum aracıdır ne de bir manipülasyon aracıdır. Temsilin amacı, partiler ve sosyal tabanlar arasındaki ilişkilerin kombinasyonlarının -ki bu kombinasyonlar etkin bir yönetimin işlemlerini mümkün kılar- yerini belirlediği için her iki fonksiyonu birlikte içerir*” (Lipset, 1962: 34).

Demokraside elitler ve halk arasındaki ilişkinin temsil mekanizması bakımından nasıl işlediği önemlidir. Temsili demokraside elitlerin temsil işlevi ve halk tarafından denetim bakımından, vekalet modeli (mandate), hesapverebilirlik modeli (accountability) ve yetkilendirme modeli (authorization) olmak üzere üç formu olduğu söylenebilir (Körösényi, 2009: 366).

Vekalet modeli klasik temsili demokrasi anlayışına en yakın anlayıştır. Şöyle ki, bu modelde seçmenler ile siyasî elitler arasındaki ilişki bir tür görevlendirme, vekalet verme hatta delege belirleme olarak görülmektedir. Siyasî elitlerin onları seçenlerin görüş ve tercihlerini yansıttıkları, seçmenleri temsil ettikleri ve elitlerin otonomisinin oldukça sınırlı olduğu kabul edilmektedir. Vatandaşlar rasyonel ve kamu meseleleri hakkında karar verecek bilgiliye sahip veya yeterli olarak kabul edilmektedirler. Vatandaşlar ilgili ve bilgili olarak resmedilir. Vatandaşların siyasî meseleler, politikalar, yaklaşımlar ve alternatifler üzerinde düşünerek ve tartarak kendi temsilcilerini belirlediği kabul edilmektedir. Vatandaşlara siyasetin ana belirleyicisi rolü verilirken, elitlerin rolü fonksiyonel bir bağlamda görülmektedir. Bu modelde, elitler daha pasifken halk daha aktif varsayılmaktadır. Halkın kendi kendini yönetme idealine en yakın anlayıştır diyebiliriz (Körösényi, 2009: 367-370). Vekalet modeli Schumpeter’in klasik demokrasi teorisi dediği ve gerçekçi bulmadığı anlayışa uygun düşmektedir.

Vekalet modelinin varsayımları şu şekilde özetlenmektedir: “1) *Vatandaşlar iyi şekilde bilgilendirilmiştir, seçim kampanyaları adayların seçilmeleri halinde izleyecekleri politikalar konusunda bilgilendiricidir, 2) Friedrich kuralı gereği seçimler arası dönemde görevdekilerin sorumlulukları dikkate alınır; 3) Seçimlerde kazanan adaylara ve politika platformlarına verilen vekalet her zaman halkın çıkarıdır; 4) Seçimlerden sonra seçmenler oylamada referans aldıkları politika tercihlerini korurlar; 5) Siyasetçilerin çıkarı halkın çıkarıyla örtüşür*” (Przeworski vd., 1999: 30-40; Körösényi, 2009: 368).

Hesapverebilirlik modelinde vatandaşın rolü politika girdilerinin belirleyicisi olmak yerine, iktidardaki elitlerin performansını değerlendirci, yani çıktılar üzerinden karar verici bir roldür. Vatandaşlar rasyonel ve tam bilgili olmak yerine, makul ve yeterince bilgili olarak görülmektedir. Vatandaşlar

hükümetteki siyasî elitlerin, dönemleri içindeki performanslarını dönem sonunda yani seçimler geldiğinde değerlendirmektedirler. Bu değerlendirmenin anlamı yeni dönemde onlarla mı devam edileceği, yoksa yerine rakip alternatiflerinden birilerinin mi getirileceğini belirlemektir. Hesapverebilirlik modelinde elitlerin belli bir otonomiye sahip olduğu kabul edilmektedir. Temsilciler kendi fikir ve görüşleri doğrultusunda işleri yürütmek konusunda kısmî bir serbestliğe sahiptirler. Ancak onları tam bağımsız olmaktan alıkoyan ve dolayısıyla halkın iyiliği, refahı veya onayına göre davranmaya zorlayan gelecek seçimlerdir. Seçimler halkın, siyasî elitler üzerindeki denetim mekanizmasıdır. Bunun anlamı, bu modelin geriye dönük oylamaya, yani Friedrich'in beklenen tepkiler kuralına yaslanmakta olduğudur. Bu durum, elitleri tam bağımsız olmaktan ve halkın çıkarı yerine kendi çıkarlarını gözetmekten uzaklaştırmaktadır. Bu modelde, elitler ile halkın rolü daha dengeli bir şekilde kavranmaktadır. Elitler ne seçmenin iradesini dile getiren basit bir araçtır, ne de seçmen iradesinden tamamen bağımsız asıl belirleyici güçtür (Körösényi, 2009: 370-373).

Hesapverebilirlik modeli çeşitli varsayımlar üzerinden tahayyül edilmektedir. Bunlar: "1) seçmen siyasî durum hakkında zayıf bir şekilde bilgilendirilir; 2) mevcut durum makamlarda bulunan görevlilere atfedilir; 3) Friedrich kuralı işler; 4) yeniden seçilme kriteri, seçmenlerin her zaman kendi çıkarlarını gözetmesidir" (Przeworski vd., 1999: 40-44; Körösényi, 2009: 372). Bu yaklaşımda, seçmenler, tam bilgili ve baştan politika tercihleri belli olarak kabul edilmez, yani seçmenler siyaset girdisi sağlama konusunda yetersizdir. Ancak siyasetlerin sonuçları konusunda, kendi hayatları üzerindeki etkilerini deneyimledikleri için, değerlendirme yapabilmektedirler.

Yetkilendirme modeline geldiğimizde ise klasik demokrasi idealinde çizilen resimden oldukça uzaklaşmış bir demokrasi resmi görülmektedir. Halkın yönetime etkisi ve belirleyiciliğinin iyice zayıfladığı, elitlerin bağımsızlığı ve gücünün arttığı bir demokrasi pratiği resmedilmektedir. Elitler vatandaşların bilgi, görüş, fikir ve kanaatlerinin ana belirleyicisi durumuna yükselmiştir. Vatandaşlar politikalar ve mevcut siyasî durum konusunda yeterli ve sağlıklı bilgiye sahip değillerdir. Görüşleri ve fikirleri dışardan manipülasyon ve belirlemeye açıktır. Bu yüzden ne kendi görüş ve politika tercihlerini oluşturarak temsilcilerini yönlendirebilmektedirler, ne de siyasî elitlerin performanslarını değerlendirerek anlamlı bir şekilde onlardan hesap sorabilmektedirler. Oy tercihleri siyasî elitleri denetlemek değil, esasen siyasî elitlere onay vermek veya vermemek anlamına gelmektedir. Bu modelde siyasî elitler daha bağımsız, güçlü ve belirleyici durumdadır. Seçmen ise oldukça pasif bir konumda kalmaktadır. Halk karmaşık, öngörülemez ve değişken bir dünyada

adayların ve partilerin politikaları ve performansları yerine kişilikleri üzerine odaklanarak tercihlerini belirlemektedirler. Çünkü, ilk ikisi konusunda değerlendirme yapmak için doğru bilgi ve kanaate sahip değillerdir. Elitler seçilebilmek için seçmenleri manipüle etmeye ve algılarını şekillendirmeye çalışacaklardır. Seçmenler kararlarını, siyasî liderler ve partiler arasında rekabetin kendilerini öne çıkaran söylem, strateji ve taktikleri arasında ve onlardan etkilenme derecelerine göre vereceklerdir (Körösényi, 2009: 373-376).

Bu modelde seçmenler, ne vekalet modelinden olduğu gibi -yönetim döneminden- önceden, ne de hesapverebilirlikte olduğu gibi sonradan iradeleri ve tercihleriyle belirleyici konumda değillerdir. Vatandaşlar politikalar ve nedenleri hakkında kötü bilgilendirilirler. Siyasi dünyanın karmaşıklığı karşısında şaşkına dönmüş durumdadırlar. Elitler bu dünyayı onlar için anlamlı ve anlaşılır kılma işlevini üstlenmektedirler. Bu sebeple, yetkilendirme modelinde elitlerin rolü aslî belirleyicidir ve elitlerin otonomisi oldukça yüksektir. Elitler; “1) siyasi gerçekliği yorumlayarak sıradan vatandaşlar için anlamlı hâle getirirler, 2) kamu yararını tanımlarlar, 3) vatandaşları bunlara uymaya zorlamak da dâhil kolektif eylemler gerçekleştirirler” (Körösényi, 2009: 375).

Demokratik elitizm teorisyenlerinden vekalet temsiline yakın görülebilecek kimse yoktur. Demokratik elitizm teorisyenleri vekalet temsilini gerçekçi bulmamaktadırlar. Vekalet modelinin demokrasinin işleyişini yansıtmaktan ziyade bir tür halk/çoğunluk iradesi mitine dayandığını düşünmektedirler. Onların demokrasinin işleyişine ilişkin görüşleri yetkilendirme modeli ile hesapverebilirlik modelinin karışımı gibi görünmektedir. İki modelin çeşitli ağırlıklarda yer aldığı kombinasyonların farklı teorisyenler tarafından benimsendiği söylenebilir. Hesapverebilirlik ve/veya yetkilendirme modelleri demokrasinin hem pratiği olarak uygulanabilir olması hem de iyi işleyebilmesi için gerekli olarak görülmektedir.

Eleştiriler

Demokratik elitizm teorisyenleri ampirik araştırmaları referans alarak gerçekçi bir temelde demokrasiyi ele almaya girişmektedirler. Eleştirmenleri ise ağırlıklı olarak demokrasinin normatif yaklaşımını benimseyenler arasından gelmektedir. En temeldeki eleştiri demokratik elitizmin, demokrasinin temeli olan halk katılımını dışlayarak demokrasiden uzaklaştığı, hatta anti-demokratik bir yola girdiği yönündedir. Bu eleştiriye göre demokratik elitizm teorileri halkı yönetimde yer almaktan kalıcı olarak dışlamaktadır, dolayısıyla bu demokrasi anlayışı kusurludur. Çünkü, demokrasi halkın katılımını gerektirmektedir. Bu görüşe göre, temsili sistem anti-demokratik bir karaktere

sahiptir. Çünkü, dolaylı bir seçilme söz konusudur, seçilmiş elitler kedileriyle denk veya daha üst bir siyasî güce sahip ikinci bir eliti seçmektedirler (Bottomore, 2001: 90).

Bu eleştiriyi getirenler demokrasinin orijinal anlamını hatırlatmaktadır. Demokrasi modern dönemde, 19. Yüzyıl boyunca halk tarafından yönetim olarak görülmüştür. Demokrasi, siyasî hakların daha önce bundan mahrum bırakılmış toplum kesimlerini içine alacak şekilde gelişen bir süreç olarak düşünülmüştür. Demokrasi, temelde toplumun aşağı sınıflarının soylular ve zenginlere karşı çıktığı bir siyasî doktrin ve siyasî hareket olarak ortaya çıkmıştır. Nihayetinde demokrasi, her zaman halkın kendi kendini yönetebileceği bir ideal olarak anlaşılmıştır. Bu ideal asla tam olarak elde edilemeyebilir, ancak o yönde uğraşılması gerekmektedir. Oysa, demokratik elitizm teorisyenleri evrensel oy, çok partinin rekabeti ve temsili hükümetten oluşan demokrasiyi, demokratik ilerlemenin nihaî noktası olarak görmektedirler. (Bottomore, 2001: 91) Bu değerlendirmeye göre, halk yönetimi muhalifleri, temsili sistemi demokrasiyi sınırlandırmanın etkin bir aracı olarak görmektedirler. Doğrudan katılım idealine yaklaşmanın yollarını aramak yerine, temsili sistemi ideal olarak alma eğilimdedirler. Eleştirmenlerine göre temsili demokrasinin öne çıkmasında sadece ölçek meselesi yoktur, elitizm tercihinin de önemli etkisi vardır. Bir anlamda elitizm arzuları temsil sisteminin içine gizlenmektedir (Bottomore, 2001: 90-91).

Bu hattaki eleştiriye göre, demokratik elitizm teorisyenleri demokrasiyi, onun ayırt edici unsuru olan halkın siyasî aktivitesine vurgudan uzaklaştırarak, radikallikten çıkarıp muhafazakâr bir siyasî doktrine dönüştürmektedirler (Walker, 1966: 288). Elitizm teorisyenleri, demokratik teorinin normatif unsurunu gerçekçilik arayışı uğruna yerinden etmektedirler. Yerine ise istikrar ve yönetimde etkinliği yerleştirmektedirler (Walker, 1966: 289). Demokratik elitizm teorisyenlerinin, siyasî davranışın daha güvenilir açıklamalarını geliştirmeye çalışırken, statükonun savunucuları haline dönüşmesi tehlikesi ile karşı karşı kaldıkları ileri sürülmektedir (Walker, 1966: 289).

Carole Pateman da söz konusu teorisyenlerin çalışmalarının ampirik ve gerçekçi boyutunu vurgulamayı sevklerini, ancak bu gerçeklerin neden böyle olduğunu açıklamaya girişmediklerini belirtmektedir. Ona göre, demokratik elitizm teorisyenleri demokrasinin gerçeği olarak sundukları konuları eleştirme konusunda isteksiz görünmektedirler. Sıradan insanın siyasete ilgi ve siyasi etkinlik duygusunun düşüklüğünün nedenlerini, alt sosyo-ekonomik kesimlerde bu ilgisizlik ve etkinlik duygusunun niye çok düşük olduğunu, ikisi arasındaki korelasyonu araştırma gereği görmemektedirler. Bunun yerine

istikrarlı elit yönetimleri için ilgisiz ve bilgisiz seçmenlerin katılımından vazgeçilmesini sağlık vermektedirler. Klasik demokratik teori sıradan insanın ilgi ve niteliklerinin demokratik süreç içinde geliştirilmesi gerektiği fikrine bağlıdır, oysa elitizm teorisyenleri bunu terk etmişlerdir. Sıradan insanın siyasete ilgisi, bilgisi, etkinlik duygusu ve demokratik karakteri geliştirecek kurumsal düzenlemeler yapma imkânı araştırılmamaktadır. Pateman'a göre, insanların bu konularda katılımcı bir pratik içinde gelişeceklerine ve daha demokratik bir tutum alacaklarına dair araştırmalar mevcuttur. İşyerlerinde, alt düzeyde bile, küçük düzeltmelerle katılım artırıldığında verimliliğin arttığına dair sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Sıradan vatandaşın ilgisizliği ve anti-demokratik tutumlara sahip olması değişmez bir durum değil, katılımcı olmayan bir sistemin ürettiği bir sonuç gibi görünmektedir. Dolayısıyla, siyasî alanı dar tanımlamaktan vazgeçmek -toplumsal yaşamın, çalışma ve iş hayatı başta olmak üzere- ve katılımın artırılması ile hem gerçekçi hem katılımcı bir demokrasi imkânı ortaya çıkabilecektir (Pateman, 1976: 103-111).

Tom Bottomore da benzer şekilde demokraside katılımın sadece siyasî boyutta kaldığı sürece elitleri ürettiğini, buna karşın katılımın üretim ve çalışma hayatına yayılmasıyla gerçekçi bir katılımcı demokrasinin mümkün olduğunu savunmaktadır (Bottomore, 2001: 95, 129). Böylece insanlar günlük hayatlarından katılımı deneyimleyecekler ve belli bir alışkanlık kazanacaklar, kararlara katıldıkları için etkili olduklarını düşünecekler ve siyasî meselelere de ilgileri artacaktır.

İkinci eleştiri hattı demokratik elitizm teorisyenlerinin elitlere ve halka yükledikleri anlam ve değer hatalı olması üzerinden ilerlemektedir. Demokratik elitizm teorisyenleri, elitlerin demokraside önemli bir rolü ve işlevi olduğunu, demokrasinin var olması, istikrarı ve etkin yönetimi için gerekli olduğunu savunmaktadırlar. Elitlerin, bu işlevlerini yerine getirebilmeleri için belli niteliklere ve otonomiye sahip olmaları gerektiği ileri sürülmektedir. Elitlere atfedilen nitelik ve önem, halkın bazı olumsuz özellikleri veya yetersizlikleri üzerinden meşrulaştırılmaktadır. Eleştirmenler ise elitler ve halka atfedilen nitelikleri sorgulamaktadırlar. Elitizm teorisyenleri, halkın ilgisizliği ve bilgisizliğine aşırı vurgu yaparken, diğer taraftan aktif ve sorumluluk sahibi elitin bilgeliği ve enerjisini öne çıkarmaktadırlar. Elitlerin, halktan veya seçmenden daha bilgili, nitelikli, sorumluluk sahibi, özgürlükçü ve kamusal çıkarları gözetken bir şekilde resmedildiğini, ancak bunun gerçekliğinin şüpheli olduğu ileri sürmektedirler (Walker, 1966: 295).

Demokratik elitizm teorilerinde konsensüse ulaşmış elitlerin demokrasiyi korumak bakımından önemli bir güvence olduğu savunulmaktadır.

Eleştirilenlere göre ise elitlerin halktan daha özgürlükçü ve demokrasiye bağlı olduğuna dair güçlü bir kanıt yoktur. Ayrıca, elitlerin çıkarları ile demokrasinin iyi işlemesi arasında doğrusal bir ilişki olduğunu da varsayamayız. Yine, elitlerin güçlü çıkarlarının demokrasiyi saldırılardan koruyacak etkili bir konsensüse nasıl ulaşılacağı ve elitlerin demokratik olmayan kitle ve liderlerine karşı nasıl kâfi bir güç oluşturacağı şüphelidir. Demokratik elitizm teorisyenleri halka güven ve inancı kabullenemiyor, demokratik araçların demokratik amaçları elde etmede başarısız olduğunu söylemektedirler. Oysa, kitlenin aktif desteği olmaksızın özgürlüğün uzun süre korunması mümkün değildir (Bachrach, 1967: 94, 105-106).

Demokratik elitizm teorisyenlerine yönelik bir başka eleştiri, elit yerleşimleri denen elitler arasında demokrasinin temel normları konusunda uzlaşımları meselesidir. Yeni elit teorisyenlerinin gönüllü-birleşik elitleri, istikrarlı demokrasi için zorunlu bir koşul olarak görmesine karşı çeşitli eleştiriler getirilmiştir. Eleştirilenlerden Paul Cammarck istikrarlı rejim ve gönüllü birleşik elit tanımlarının döngüsel olduğunu ileri sürmektedir. Gönüllü-elit birliği teorisi; takipçilerin ilkeleri olduğunu, ancak elitlerin savunacak önemli bir çıkarları olmadığı veya bu tür çıkarların anlaşmalara girmediği veya bu uzlaşmayı engellemediği anlamına gelmektedir. Zira takipçiler belirli sonuçlara yönelik taahhütlerinden vazgeçerse, seçkinler kendi aralarında bağlayıcı anlaşmaları müzakere etmekte özgür olarak resmedilmektedir. Bu, mantıksız görünmektedir ve çeşitli temellere ilişkin herhangi bir tartışmanın yokluğunda ikna edici değildir (Cammack, 1990: 418). Özetle, elitlerin uzlaşma sağlama yetenekleri konusunda yeterli bir açıklama yapılmamaktadır, çünkü kendi uzlaşma yetenekleri araştırılmamaktadır. Genel açıklama, dört paradigmatik vakayı, diğer dağılmış seçkinler vakalarından farklılaştırılmaz. Sadece basitçe, aslı meseleler üzerindeki temel çatışmaların yokluğunu veya otomatik çözümünü varsaymaktadır. Gerçekten de Burton ve Higley, yaklaşımlarının “*elit yerleşimleri etkileyebilecek çeşitli sosyal, ekonomik, kültürel ve politik güçler arasındaki nedensel bağlantıları çözmelerine ve aramalarına*” izin vermediğini kabul etmektedirler (Cammack, 1990: 418).

Elitler ile halk arasındaki karşılaştırma araştırmalarında elitlerin halka göre demokratik değerleri destekleme konusunda daha yüksek oranlara sahip oldukları doğru olmakla birlikte, elitlerin kendi aralarında destek düzeyi konusunda ayrıştığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre bazı elitlerde destek yüksekken diğerlerinde halkın oranından çok daha düşük çıkmaktadır. Araştırmacılar, bu gerekçeyle bir bütün olarak elitler ile halkı bu şekilde karşılaştırmanın doğru olmadığını öne sürmektedirler. Demokratik elitizm teorisyenleri katılım ve değerler uzlaşısı üzerinden teorilerini inşa etmektedirler.

Oysa, elitler arasında demokratik değerleri destekleme konusunda ciddi bir fark vardır. Dolayısıyla elit çoğulculuğu ve rekabetinin demokrasiyi koruyacağı ve anti-demokratik eğilimlere direnç sağlayacağı savı zayıflamaktadır. Zira, seçimlerin hangi tür elitleri galip çıkaracağı belirsizdir. Anti-demokratik eğilimli elitlerin galip gelmesi durumunda işler tam tersine dönebilecektir. Demokratik elitizm teorisyenleri bunu gözardı etmektedirler (Sniderman vd., 1991: 365-370).

Halkın kısa vadeli ve irrasyonel tercihler yapmasına karşı elitlerin uzun vadeli ve kamu yararını gözetken kararlar almasının daha olası olduğunu savunulara karşı eleştiri getirilerek, çoğunluğun ve tercihlerinin daha yerinde olacağına ilişkin değerlendirmeler yapılmaktadır. Örneğin Helene Landemore'e göre, en iyi bireylerden oluşan küçük bir grup bile, müzakere ve çoğunluk yönetimi gibi mekanizmalarla bilgileri biraraya gelmiş bilişsel çeşitliliğe sahip geniş bir kesimden daha iyi olmayacaktır. Dar argüman, genel olarak üzerinde anlaşmaya varılan bir problem varsa ve bu problemin nesnel olarak en iyi çözümü varsa, o zaman bilişsel olarak daha çeşitli bir grubun, bilişsel olarak daha az çeşitliliğe sahip bir gruba göre onu bulmasının daha olası olduğu iddiasını içermektedir (Landmore, 2013: 22-23). Bu görüşü savunanlar çok sayıda insanın sınırlı bir azınlığa göre daha bilgece ve doğru kararlar alacağını ileri sürmektedir (Waldron, 1995: 564). Kitlelerin bilgeliğinin nedenlerinden biri olarak çeşitliliği gösterilmektedir. Örneğin borsada uzmanlarla karşılaştırıldığında, çeşitliliği yoğun ve uzman olmayan kişilerden alınan satış tahminlerinin daha doğru çıktığına dair araştırmalar yapılmıştır (Long&Page, 2001). Kitlelerin bilgeliği meselesinde çok sayıda kişiden bir konudaki tahminleri (bir ineğin ağırlığı, bir yığın kürdanın sayısı gibi) sorulmakta sonra ortalaması alındığında doğruya çok yakın bir sonuç çıkmaktadır. Bu argümanlarla, elitlerin yetkinliği ve halkın yetersizliği argümanı bertaraf edilmeye çalışılmaktadır.

Sonuç

Demokratik elitizm teorileri demokrasinin gerçekçi bir resmini sunma konusunda oldukça başarılı oldular. Demokrasinin nasıl işlediğini klişeler ve mitlerden arındırdılar ve gerçekçi bir demokrasi teorisi sundular. Bu katkının akademik anlamda büyük bir kazanım olduğu kesindir. Aynı zamanda idealist demokrasi tahayyülünün yarattığı pratik bir tehlikeye karşı da uyarıcı bir işlev görebilir. Demokrasinin idealist tahayyülü mevcut demokrasilerden beklentiyi gerçekçi olmayan ve karşılayamayacağı bir şekilde yükseltmektedir. Aşırı yüksek beklentileri karşılayamayan demokrasiler hayal kırıklığı

yaratınca otoriter ve anti-demokratik rejimlerin alternatif olarak öne çıkmaya başlamasına yol açabilmektedir. Demokrasinin, daha gerçekçi ve daha mütevazı bir kavrayışı, sistemin üstünden taşıyamayacağı beklentilerin yükünü alarak demokrasilerin hayatta kalmasına katkı sağlayabilir.

Bununla birlikte, demokratik elitizm teorisyenleri gerçekçi bakışlarını halkın üzerine odaklamakta fazlasıyla titizken, bu bakışı elitlere yönlendirme konusunda fazlasıyla cimri kalmışlardır. Halkın, siyasî ilgi ve bilgi eksikliği, irrasyonelitesi, kısa vadeli çıkar peşinde koşması, demokrasi ve haklar konusunda olumsuz görüşü gibi pek çok eksikliğini veya yetersizliğini özenle ele almışlar ve halka çok fazla kredi açmamışlardır. Buna karşın elitler söz konusu olduğunda gerçekçilikten uzaklaşarak elitlere çok fazla kredi açmışlardır. Elitlerin kişilik ve ahlâkî özellikleri, nitelikleri, rasyonaliteleri abartılmış ve onlara fazlaca güven duyulmuştur. Elitler söz konusu olduğunda ampirizm yöntemi, yerini normativizme bırakmış gibi görünmektedir.

Elitlerin demokrasi üzerinde uzlaşma kurabildiği gibi otoriterizm üzerinde de uzlaşma kurabildiği, karmaşıklaşan toplum ve yönetimde elitlerin de bilgi ve kavrayış eksiklikleri olabildiği, kendi çıkarları uğruna kamu gücünü kullanma eğilimleri, şeffaflıktan ve hesap vermekten kaçınma eğilimleri, iktidar ve nimetleri uğruna yozlaşmaya ve ahlâkî zaafı düşebildikleri, güçlerini kötüye kullanma eğilimleri yeterince düşünülmemiş veya dikkate alınmamıştır. Elitlere yönelik bu geniş kredi ve güven sebebiyle, halkın sadece seçimden seçime elitleri denetlemesi ve elitlerin belli bir otonomiye sahip olmaları gerektiği çıkarımı yapılmıştır. Oysa liberalizm, iktidarı kullananlara şüpheyle yaklaşmaktadır ve iktidarın yozlaşmaya eğilimli olduğu savına sıkı sıkıya bağlıdır. Liberalizmde, elitlerin sürekli denetim altında olmaları, sınırlandırılmaları ve güçlerinin dengelenmesi gerektiği savunulagelmiştir. Demokratik elitizm teorisyenlerinin gerçekçilikle, elitler yerine halka odaklanmalarının sebebi klasik demokrasi yaklaşımının gerçekçi olmadığını kanıtlanma ile işe girişmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Belki artık o başlangıç noktasını terk edip elitlere de odaklanma zamanı gelmiştir.

Elitlerin demokrasinin kurulması ve işleminde çok önemli bir yere ve hayati role sahip olduğu inkâr edilemez. Ancak en az onlar kadar halkın da çok önemli ve hayati rolü olduğunu unutmamak gerekir. Elitlerin dayanacakları bir sosyal tabana sahip olmadan demokrasi üzerinde uzlaşmaya varmalarının zor olduğu, yaygın olarak demokrasiye inandırmayan ve desteklemeyen bir toplumda, demokrasinin işleminin sağlıklı (hatta mümkün) olmayacağı, halkın demokrasideki yeri ve etkinliğinin azalmasının otoriter liderleri ve popülist demokrasiyi besleyeceği, elitleri güçlendirirken otoriter ve popülist liderlere zemin

hazırlanabileceği unutulmamalıdır. Elitizmin ayarı fazla kaçtığında daha istikrarlı ve iyi işleyen demokrasiler yerine, kendilerini etkisiz hisseden, iradelerinin ve tercihlerinin politika ve kararlara yansımadağını düşünün seçmenlerin, karizmatik ve otoriter eğilimli popülist liderlerin söylem ve vaatlerinden daha kolay etkileneceğini öngörmek zor değildir. Nitekim pek çok liberal demokraside popülizmin yükselişi alarm zillerini çoktan çaldırılmış durumdadır.

Kaynakça

- Achen, C. & Bartels, L. (2016) "Democracy for Realists: Holding up A Mirror to The Electorate", *Juncture*, 22(4): 269-275.
- Aron, R. (1950) "Social Structure and the Ruling Class: Part 2", *The British Journal of Sociology*. 1(2): 126-143.
- Arrow, K. J. (1963) *Social Choise and Individual Values*. Wiley Press.
- Bachrach, P. (1967) *The Theory of Democratic Elitism*. Boston: Little, Brown.
- Berelson, B. R. (1952) "Democratic Theory and Public Opinion", *Public Opinion Quarterly*. 16(3): 313-330.
- Bottomore, T. (2001) *Elites and Society*, 2. Ed., Taylor&Francis.
- Burton, M. G. & Higley, J. (1987) "Elite Settlements." *American Sociological Review* 52: 295-307.
- Cammack, P. (1990) "A Critical Assessment of the New Elite Paradigm" *American Sociological Review*. 55(3): 415-420.
- Caplan, B. (2007) *The Myth of the Rational Voter (Why Democracies Choose Bad Policies)*. Princeton University Press.
- Dahl, R. A. (1961) *Who Governs?: Democracy and Power in an American City*. Yale University Press.
- Dahl, R. A. (1971) *Polyarchy: Participation and Opposition*. London: Yale University Press.
- Dahl, R. A. (2006 [1956]) *A Preface to Democratic Theory*. Chicago: The University of Chicago.
- Dahl, R. A. (2015) *Demokrasi Üzerine*, Ankara: Phoenix Yayınları.
- Downs, A. (1957) *An Economic Theory of Democracy*. Harper and Row Press.
- Field, G. L. & Higley, J. & Burton, M. G. (1988) "Elite Transformations in France, Italy, Japan and West Germany since World WarII." *Paper delivered to XIVth World Congress of the International Political Science Association*, Washington DC.
- Higley, J. & Burton, M. (2006) *Elite Foundations of Liberal Democracy*. Oxford: Rowman & Littlefield.
- Higley, J. & Burton, M. G. (1989) "The Elite Variable in Democratic Transitions and Breakdowns", *American Sociological Review*. 54:17-32.
- Higley, J. & Hoffmann-Lange, U. & Kadushin, C. & Moore, G. (1991) "Elite Integration in Stable Democracies: A Reconsideration." *European Sociological Review* 7: 35-53.
- Körösényi, A. (2009) "Beyond the Happy Consensus about Democratic Elitism", *Comparative Sociology*. 8: 364-382.
- Krouse, R. W.(1982) "Polyarchy & Participation: The Changing Democratic Theory of Robert Dahl", *Polity*. 14(3): 441-463.

- Landemore, H. (2013). *Democratic Reason: Politics, Collective Intelligence, and the Rule of the Many*. Princeton&Oxford: Princeton University Press.
- Lane, R. E. (2004) "Losing Touch' in a Democracy", *Elitism, Populism, and European Politics*, ed. Jack Hayward, Oxford: Clarendon Press, pp. 33-66.
- Lippmann, W. (1993) *The Phantom Public*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers
- Lipset, S. M. (1962) *Michel's' theory of political parties; Introduction to Collier Books edition of Political parties*. New York: Crowell-Collier Press.
- Long, L.&S. E. Page. (2001). "Problem Solving by Heterogeneous Agents", *Journal of Economic Theory*. 97(1): 123–163.
- Mannheim, K. (1956) *Essays on The Sociology of Culture*, Routledge.
- McClosky, H. & Brill, A. (1983) *Dimensions of Tolerance: What Americans Think About Civil Liberties*. New York: Russell Sage.
- McClosky, H. (1964) "Consensus and Ideology in American Polities" *American Political Science Review*. 58: 361-82.
- Michels, R. (2009 [1915]) *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Democracy*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Mill, J. S. (2001) *On Representative Government*. London: The Electric Book Company
- Mills, C. W. (1956) *The Power Elite*. Oxford: Oxford University Press.
- Mosca, G. (1939) *The Ruling Class*. London: McGraw- Hill Book Company.
- Pakulski, J. (2012) "The Weberian Foundations of Modern Elite Theory and Democratic Elitism", *Historical Social Research*. 37(1): 38-56.
- Pareto, Vilfredo. (1935) *The Mind and Society*. London: Jonathan Cape Limited.
- Pateman, C. (1976) *Participation and Democratic Theory*, London: Cambridge University Press.
- Przeworski, A. & Stokes, S. & Manin, B. (eds.) (1999) *Democracy, Accountability and Representation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Riedrich, C.J. (1950) *The New Image of the Common Man*. Boston: Beacon Press.
- Sampson, A. (1962) *Anatomy of Britain*. London: Hodder & Stoughton.
- Sartori, G. (1962) *Democratic Theory*. Detroit: Wayne State University Press.
- Sartori, G. (1978) "Ant-Elitism Revisited", *Government and Opposition* , 13(1): 58-80.
- Schumpeter, J. A. (2003 [1943]) *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: Routledge Press, edition Taylor&Francis e-library.
- Sniderman, P. M. Vd.(2000) "The Theory of Democratic Elitism Revisited: A Response to Vengroff and Morton". *Canadian Journal of Political Science*. 33(3): 569-586.
- Sniderman P. M. & Joseph F. Fletcher & Peter H. Russell & Philip E. Tetlock & Brian J. Gaines (1991) "The Fallacy of Democratic Elitism: Elite Competition and Commitment to Civil Liberties", *British Journal of Political Science*. 21(3): 349-370.
- Uslu, C. (2022) *Demokrasi*, Ankara: Orion Yayınları
- Waldron, J. (1995) "The Wisdom of the Multitude: Some Reflections on Book 3, Chapter 11 of Aristotle's Politics", *Political Theory*. 23(4): 563–584.
- Walker, J. L. A. (1966) "Critique of The Elitist Theory of Democracy", *Political Science Review*. 60(2): 285-295.
- Weber, M. (1946) *From Max Weber: Essays in Sociology: Essays in Sociology*. Hans Heinrich Gerth & Charles Wright Mills (Eds.), Oxford: Oxford University Press.

21. Yüzyılda Kozmopolitan Bir Demokrasi Mümkün mü?*

Zübeyr Şakar**

Öz

Bu çalışma, küreselleşme sürecinin dinamik yapısından kaynaklanan olumsuz sonuçlarına çözüm üretebilmek için ortaya atılan projelerden biri olan kozmopolitan demokrasiyi tartışmaktadır. Bu doğrultuda kozmopolitan demokratların ve bu projeye eleştirel yaklaşan ekollerin temel savları ele alınmıştır. Bu çerçevede çalışmanın temel araştırma sorusu, kozmopolitan demokrasi projesinin, küreselleşmenin yarattığı sorunlara çözüm getirip getiremeyeceğidir. Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler başta olmak üzere hükümetler arası kurumlara yönelik reform önerilerine karşı, ekollerin farklı yaklaşımları, güncel küresel sorunlar çerçevesinde analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın temel araştırma sorusu, kozmopolitan demokrasi projesinin, küreselleşmenin yarattığı sorunlara çözüm getirip getiremeyeceğidir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Ulus-devlet, Hukukun Üstünlüğü, Kozmopolitan Demokrasi.

Is a Cosmopolitan Democracy Possible in the 21st Century?

Abstract

This paper discusses cosmopolitan democracy, one of the projects put forward to solve the negative consequences of the dynamic nature of the globalization process. In this respect, the main arguments of cosmopolitan democrats and schools of critical approach to this project are discussed. The main research question of this study is whether the cosmopolitan democracy project can solve the problems created by globalization. In this context, different approaches of schools were tried to be analyzed within the framework of current global problems against reform proposals for intergovernmental institutions, especially the United Nations. The main research question of the study is whether the cosmopolitan democracy project can bring solutions to the problems created by globalization.

Keywords: Globalization, Nation-state, Rule of Law, Cosmopolitan Democracy.

*Bu çalışma, yazarın 17.06.2019 yılında yayınlanan, "Kozmopolitan Demokrasi Tartışmaları" adlı Yüksek Lisans tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

** Doktora Öğr. (YÖK 100/2000 Öncelikli Alan) | İstanbul Medeniyet Üni., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Böl.
zubeysakar06@hotmail.com | ORCID: 0000-0003-3220-094X | DOI: 10.36484/liberal.994381
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 27, Sayı:106, Bahar 2022, ss. 35-57.
Gönderim Tarihi: 12 Eylül 2021 | Kabul Tarihi: 5 Mayıs 2022

Giriş

Küreselleşme Süreci ve Sonuçları

Geçtiğimiz yüzyıl, ulus devlet sisteminin hâkim konumda olduğu bir dönemdi. Fakat birkaç on yıldır dünya, zaman ve mekânı sınırlayan, sınırları ve coğrafyaları aşan, bölgeler arası güç ilişkilerini yeniden düzenleyen, ulusal ekonomiler arası bağılılığı ve bütünleşmeyi artıran bir küreselleşme rüzgârı ile karşı karşıyadır. Küresel akışların yoğunluğu ve hareketliliği, ulus devletleri ve toplulukları doğrudan etkileyecek bir vaziyettedir. Bu nedenle dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan herhangi bir gelişme, yerel ve ulusal ölçekte önemli küresel sonuçlar doğurmaktadır. Ekonomik, siyasal ve toplumsal alanlardaki gelişmeler, yerel ve ulusal sınırları aşmaktadır. Sınır ötesi bu gelişmeler, ulusal sınırlar içerisindeki yapılara bir anlamda meydan okumakta, onları değiştirip dönüştürmektedir. Bu gelişmelerin, ulus devlete bağılılığı zayıflatıldığı, küreselleşmenin etkisiyle pek çok alanda sınırları ortadan bir gerçektir. Ulus devletlerin sağlık ve çevre sorunları, uluslararası ticaret, sermaye akışları, borsalar, ticaret savaşları, terör, ulus devletler içindeki iç savaşların uluslararası arenada yarattığı kaoslar, krizler ve nükleer tehlikeler gibi dünyanın geleceği üzerinde hayati konuma sahip meselelerde tek başlarına yetersiz kaldığı da bir başka vakiydir. Bu süreçte, ulus devletlerin egemenliğinin ve etkinliğinin devam ettiği söylenebilse de, bu egemenlik ve etkinliğin, yetersiz kaldığı ve kademeli olarak azaldığı ifade edilmelidir (Archibugi, 2000: 137).

Dünya, adalet, demokrasi, insan hakları, göç, iltica, yoksulluk, açlık ve kıtlık gibi bugünün meselelerinde küresel ölçekte çözümler aramak durumundadır. Bu çözümlerin önündeki en büyük engel ise, egemen devletlerin iktidarını sınırlandırmamaları ve küresel kurumlara, kanunlara ve talimatlara riayet etme konusundaki isteksiz tutumlarıdır. Bununla beraber, yukarıda ifade edilmeye çalışılan şey, insan haklarının korunması, küresel barışın tesisi, küresel sosyal adaletin temini, toplumların huzur ve refah iklimine kavuşturulması, gelecek kuşak haklarının düşünülmesi, açlık ve yoksullukla mücadele gibi önemli misyon ve vizyonlara sahip Birleşmiş Milletler (BM) ve teşkilatlarının güçlerinin sınırlı, icraatlarının ise yetersiz ve başarısız olmasıdır. Uluslararası yargı, caydırıcı özelliğe ve yaptırım gücüne sahip değildir. Çevresel problemler, sosyal adaletsizlik, göç, yoksulluk, aşırı nüfus artışı ve gelecek nesil hakları gibi bugün insan varlığını temelden tehdit edecek hayati meseleler, görmezden gelinmektedir. Küresel adalet ve barışta aktif rol alması gereken Birleşmiş Milletler'in kimi zaman gelişmiş ve demokrasilerini ileri seviyelere taşıyabilmiş devletlerin çıkarları karşısında temel

misyonundan uzaklaştığı bir durum göze çarpmaktadır. Tam da burada, küresel barışın ve adaletin tesisine, demokrasinin küresel alanda genişlemesine, BM'nin yeniden kuruluş amaç ve görevlerini yerine getirmesini sağlayacak ve bugünün koşullarına uyarlanabilecek bir reform sürecine gidilmesine dair yeni bir ihtiyacın hâsıl olup olmadığına yönelik bir teorik tartışma mevcuttur. Bu tartışma, uluslararası ilişkilerin düzeniyle ve demokrasinin küreselleşmenin getirdiği sorunlara yönelik çözüm üretip üretemeyeceğine yöneliktir (Held, 1995: 267).

Çalışmanın temel araştırma sorusu, bu yüzyılda kozmopolitan demokrasinin ve kozmopolitan hukukun üstünlüğünün uygulanıp uygulanamayacağı ile ilgilidir. Araştırma, kozmopolitan demokrasi projesinin yukarıda belirtilen günümüz küresel sorunlarına sistematik bir çözüm önerip öneremeyeceğini tartışmaktadır. Bu bağlamda kozmopolitan demokrasi projesinin küresel sorunlarla ilgili temel argümanları ve çözüm önerileri incelenecek, bu projeye yönelik çekinceli ve eleştirel yaklaşımlar da sunulacaktır. Böylece kozmopolitan demokrat tezler ile onun anti-tezleri analiz edilmeye çalışılacaktır.

Kozmopolitan Demokrasi: Küresel Demokratik Bir Düzen Önerisi

Baş döndürücü bir hızda ilerleyen ve kontrol edilemez noktaya ulaşan küreselleşme sürecinden yaşamın diğer alanları gibi siyaset alanı ve bir sorun çözme biçimi olan demokrasi de etkilenmektedir. Geçen yüzyılın yönetsel anlayışları bugünün çok yönlü üretim ilişkilerine ve onun yarattığı çok uluslu ve çok kültürlü yaşam biçimine cevap verebilecek nitelikte değildir. Küreselleşme süreci, bugün artık sadece yerel ve ulusal dinamiklerle değil aynı zamanda ulus ötesi dinamiklerin de etki gücüne sahip olduğu bir süreçtir. Bugün hayatın her alanı gibi bir sorun çözme mekanizması olan siyaset kurumu ve onun bir sorun çözme yöntemi olan demokrasi kavramları da küresel hale gelmektedir. Diğer bir ifadeyle küreselleşme süreciyle siyaseti ve demokrasiyi ilgilendiren her konu ve sorun küresel hale geldiği gibi onların müzakere ve çözümleri de küreselleşmektedir. Bu olguya bir de küresel alandaki hiyerarşik ve güç odaklı düzenin getirdiği kargaşa eklenildiğinde; dünyanın önemli bir bölümü küresel çapta dışlanma, adaletsizlik, hukuksuzluk ve demokrasi eksikliği ile karşı karşıya kalmaktadır. Uluslararası alanın ve uluslararası kurumların demokrasiye ve hukukun üstünlüğü ilkelerine bağlı olmayan yapısı, bu sorunları giderme noktasında yetersiz kaldığı için terör, iç çatışmalar, iç savaşlar, bölgesel savaşlar ve nükleer savaş tehditleri küresel barışı tehdit etmektedir (Archibugi, 2000: 141).

Küresel sorunlara küresel bir çözüm önerisi iddiasıyla akademik bir tartışma başlatan Held (1995: 267) ve Archibugi (2000: 137) gibi kozmopolitan demokratlar açısından, bugünün koşullarında demokrasinin devamı ve konsolidasyonu için üç belirgin gereklilik doğmaktadır. Bunlardan ilki; hesap verilebilirliğin alansal sınırlarının yeniden çizilmesi ihtiyacıdır. Bu ihtiyaç; ulus devletin kontrolü dışında gelişen küresel finans akışları, gelişmekte olan ülkelerin borç yükü, çevresel krizler, güvenlik ve savunma sorunları gibi meselelerin çözülmesinde, daha demokratik bir şekilde kontrol altına alınabilmesi gerekliliğini ifade etmektedir. İkincisi; kamusal sorunlarda daha sürdürülebilir ve uyumlu çözümler alınabilmesi için, küresel ve bölgesel düzenleyici ve işlevsel kurumların rollerinin ve alanlarının yeniden düşünülmesi ile ilgilidir. Kozmopolitan demokratlara göre BM başta olmak üzere belirli kurumların reforme edilmesi gerekirken, yargısal ve katılımsal fonksiyonlara sahip yeni küresel kurumların da kurulması önem arz etmektedir. Üçüncü ve son olarak kozmopolitan demokratlar açısından, sivil toplumun, uluslararası toplumun anahtar gruplarının, aktörlerinin, kurumlarının ve örgütlerinin demokrasinin bu yeni biçiminin kuralları ve ilkeleriyle uyumlu çalışabilmesi için yeniden düzenlenmesine ihtiyaç vardır. Kısaca kozmopolitan demokratlar bu üç temel gereklilikleri sıralayarak, uluslararası kurumların reforme edilmesini ve uluslararası ilişkilerin demokratik bir formla yeniden düzenlenmesini önermektedirler (Falk, 2001: 241).

Örneğin Archibugi'ye göre mevcut ulus devlet düzeni ve uluslararası egemenlik rejimi, siyasal işbirliğini ve küresel dönüşümün demokratik mekanizmalarını etkili bir şekilde ortaya koyamamış ve çalıştıramamıştır. Gerçekten de mevcut uluslararası toplum ve onun kurumları, ulus devletler arasındaki demokratik anlaşmayı ve uzlaşmayı sürdürme gereksinimi konusunda genellikle eksik kalmıştır. Dahası, devletler sisteminin hiyerarşik yapısı, küresel yönetimde adil yapıların oluşmasını, küresel gelirin adil dağılımını, uluslararası örgütlerin adaletli ve demokratik bir yapıya kavuşmasını ve ulus aşkın hareketlerin gelişimini akamete uğratmıştır (2004: 438). Tüm bunlarla birlikte kozmopolitan demokrasi projesine göre uluslararası sorunların çözümü için potansiyel bir kurum olan BM, uluslararası ilişkilerde sonuç odaklı bir aktör olmaktan çok, oyalayıcı ve zaman kazandırıcı bir kurum hüviyetindedir. Üstelik bu söylem Soğuk Savaş sonrası dönemde dünya üzerinde demokrasiyi genişletme ve yeni bir işbirliği ve barış ruhu tesis etme üzerine temellenebilecek yeni bir uluslararası düzen ihtimalini oluşturmuşken, uluslararası toplum ve BM bu fırsatı iyi değerlendirememiştir. Bosna, Somali, Irak, Ruanda, Suriye, Filistin örneklerinde ve diğer pek çok acı tecrübeye yaşanılanın, yeni küresel düzeni değil, aslında yeni bir küresel düzensizliği ortaya

çıkardığı bir gerçektir. BM'nin yukarıda bahsi geçen örneklerin çatışma ve savaş ortamlarındaki rolleri ve girişimleri durağanlıkla, cansızlıkla ve başarısızlıklarla sonuçlanmıştır. Bazı vakalarda çatışmasızlığı sağlamakta güçlük çekilirken, bazı vakalarda ise kalıcı barış temin edilememiştir. Bosna, Somali, Suriye gibi örnekler, BM'nin dünyanın gözü önünde yaşanan herhangi bir kıyımaya önleyici bir politika uygulayamadığını gözler önüne sermiştir. Ayrıca uluslar ve gruplar arasındaki çatışmaların, uluslararası arenada kördüğümü hâle getirilmesinden dolayı, uluslararası kurumların geliştirilmesi ve güçlendirilmesi bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır (Held,1995: 270).

Bununla birlikte, kozmopolitan demokrasi projesi için küresel demokrasi arayışındaki bir başka eksiklik, ulus devletlerin, özellikle dış politikalarını oluşturma süreçlerinde, uluslararası hukuka ve küresel barışa olan bağlılıklarının olmayışıdır. Kozmopolitan demokrasi savunurlarına göre, ulusal demokrasisini büyük ölçüde geliştirmiş pek çok devlet bile, uluslararası arenada kendi ulusal çıkarlarını savunmak için hukuk dışı tutumlara başvurabilmektedir. Örneğin Held'e göre dünyadaki tüm ulus devletlerin demokratik bir rejime sahip olmaları ve kendi ulusal demokrasilerini geliştirmeleri, uluslararası toplumun demokratik bir hüviyete kavuşmasında tek başına yetebilecek bir koşul olamaz. Bu bağlamda ABD başta olmak üzere, demokratik değerlere sahip pek çok ulus devletin, uluslararası alanda demokrasi değer ve ilkelerini kabul etme konusundaki isteksizliğini gösteren pek çok örnek vardır. Held için bu örnekler, bugünkü uluslararası egemenlik rejiminin özelliğinin bir sonucudur. Ona göre, devletler, bugünkü uluslararası egemenlik rejiminde sözde bir özgürlüğe sahiptirler ve diplomasiye önem verirler; fakat işbirlikleri oldukça sınırlı ve çıkar temellidir. Bir diğer ifadeyle ulus ötesi sorunlarda, devlet çıkarları adına hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan hakları meseleleri sıklıkla ihmal edilebilen konular haline gelmiştir. Bununla birlikte Held, uluslararası alanda insan haklarını korumak üzerine kurulmuş kurumların ve aygıtlarının, devletler tarafından işlenen veya rıza gösterilen insanlık suçlarına karşı sorumluluk alamadığı sonucuna varmaktadır (2014: 196).

Kozmopolitan demokrasi projesinin bir başka savunuru olan Keohane'ye göre, bugün demokrasinin çağdaş sorunlarına bakıldığında, demokratik geçmişe sahip olan ülkelerin kendi liberal geleneklerine rağmen; katılımın azalması, yabancı, göçmen ve mülteci haklarındaki başarısızlıkları ve dış politikalarının demokrasiden yoksun olması gibi temel sorunların bulunduğunu görülmektedir. Ona göre çağdaş demokrasinin ikinci problemi, uluslararası kurumların katılımçılık, seçme ve seçilme, şeffaflık, seçmene hesap verebilme gibi demokratik değerlerle, hukukun üstünlüğü ilkelerinin bir arada var olmamasıdır. Diğer bir ifadeyle yerel ve ulusal olarak nitelendirilen tüm

sorunlar, uluslararası kurumların demokratik ilkelere ve hukukun üstünlüğüne bağlı olmamasıyla ilişkilendirilmelidir. Yani Keohane, liberal demokrasilerin katılım, demokrasi eksikliği, mülteci ve yabancılara yönelik tutumlar gibi ulusal ya da bölgesel görünen fakat aslında küresel olan sorunların temelinde uluslararası kurumların demokratik olamayan yapısının var olduğuna işaret eder (2005: 50-51). Kısaca sorunun temel kaynağı, kendisini uluslararası toplumun hamisi gören ABD başta olmak üzere uluslararası alanda belirli bir güce sahip olan devletlerin, uluslararası ortamda kural tanımaz ve hesap verebilirlikten uzak dış politikalarına sebep olan uluslararası boşluktur.

Birleşmiş Milletler Reformu

İki önemli savaş sonrasında küresel barış, adalet, güvenlik, ekonomik kalkınma ve sosyal adaleti sağlamak üzerine Cemiyet-i Akvam'ın ardından kurulmuş olan BM, tüm dünyadaki devletleri kapsayan ilk uluslararası örgüt olmuştur. BM'nin konfedere yapısı, zamanla, kademeli bir şekilde küresel meselelere eğilerek genişlemiştir. Örneğin İnsan Hakları Beyannamesi'nin kabulü, tüm üye devletlere insan hakları gibi temel bir meselede, beyannamenin temel ilke ve değerlerine uyma sorumluluğu getirmesi önemli bir aşama olarak göze çarpmaktadır. Bu prensiplere uymak için herhangi bir yaptırım uygulanmamış, beyannamenin kabulünde ise BM tarafından zorla kabul söz konusu olmamıştır. Geçmişte yaşanan bu demokrasi ve hukuk başarısından hareketle bu ilkelerin bugünün dünyasına uygun bir şekilde yayılımını pratikte sağlamak için öne çıkan kozmopolitan demokrasi önerilerine göre, BM'nin benzer bir demokratik süreç içerisinde ve demokratik ilkeler çerçevesinde reforme edilmesi gerekmektedir. Örneğin Archibugi için BM, bugün kendi kuruluş amaçlarını yerine getiremediği, demokrasinin, adaletin, sosyal eşitliğin, hukukun üstünlüğünün ve insan haklarının yayılımını sağlayamadığı, küresel yönetimde şeffaflık ve hesap verilebilirlik gibi koşulları yaratamadığı için yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda Archibugi'ye göre BM ve onun çeşitli ajansları dâhil olmak üzere, pek çok uluslararası örgütün güçlendirilmesine ihtiyaç vardır (1993: 303).

Archibugi, BM'nin yapısı içerisinde demokratikleşmesi gereken pek çok kuruluş ve yapı görmektedir. Örneğin BM Genel Kurulu istişarî bir yapıdadır ve kararları, BM Güvenlik Konseyi'nin güçlü yapısı karşısında zayıf kalmaktadır. Örneğin bu durum Archibugi için, çoğunluğun almış olduğu kararların küresel karar alma mekanizmalarında uygulanmadığı izlenimini vermektedir. Dolayısıyla kozmopolitan proje, BM Genel Kurulu'nun yapısının demokrasinin ilkeleriyle bağdaşmadığını vurgulamaktadır (2002: 32).

Diğer taraftan kozmopolitan demokrasi savunurlarına göre, BM Güvenlik Konseyi'nin sadece beş daimi üyesinin sahip olduğu veto hakkı, demokrasi-nin bütün geleneklerine ters düşen bir yönetim tarzıdır. Beşli daimi üyelik yetkisi, daimi veto hakkını da kapsadığı için, bu daimi beş üye, dünyanın iktisadi ve sosyal şartlarına, uluslararası denge ve eşitlik formülasyonuna bakılmaksızın BM Genel Kurulu'nda çıkacak olan bir kararı, herhangi bir sebep göstermeden reddedebilmektedir. Bu durum, hem demokrasinin evrenselliliğine ve hukukun üstünlüğüne hem de BM'nin tüzüğünde yer alan üyeler arasındaki yasal eşitlik ilkesine aykırıdır. Bununla birlikte daimi üyelik ve veto hakkı yapısının, gelecekte de farklı çatışma alanları doğuracağı belirgin bir biçimde ortadadır. Ayrıca kozmopolitan demokratların da belirttiği gibi bugün, İkinci Dünya Savaşı'nın koşullarından farklı bir dünya mevcuttur (Archibugi, 2012: 9). Sivil toplumun ve bireyin bu kadar özgürleştiği, iktisadi ve sosyal alanın bu kadar küreselleştiği, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan ulus devlet sınırlarının geçirgenliğinin sağlandığı bir dünyada, BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üye kararıyla belirlenmesi, BM'nin kuruluş ilkele-rine, amaçlarına ve misyonuna aykırı bir durum olmakla birlikte, bugünün dünyasında yeni uyuşmazlıkları, yeni çatışmaları ve savaşları körüklemektedir. Dolayısıyla kozmopolitan demokratların da belirttiği gibi, BM Güvenlik Konseyi'nin tüm BM üyelerinin demokratik müzakeresini sağlayacak yapıya kavuşturulması bir gerekliliktir. Eğer Güvenlik Konseyi'nin söz konusu üye yapısı, demokratik ilkeler çerçevesinde reforme edilirse, küresel adalet ve barış daha etkin bir biçimde sağlanabilir.

Uluslararası Yargı Kurumlarının Güçlendirilmesi

Bugün uluslararası ölçekte, yargı organları herhangi bir yaptırım gücüne sahip değildir. Bu açıdan bakıldığında yaptırım gücünün yokluğu sebebiyle, yargısal kurumlar başta olmak üzere pek çok uluslararası kurumun kararları daima göz ardı edilmekte ve dolayısıyla küresel yönetimde hukuki boşluk ortaya çıkmaktadır. Örneğin Archibugi'ye göre bu hukuki boşluk, küresel bir düzensizliğe yol açmakta ve küresel krizlerin, çatışmaların, kargaşaların ve savaşların önemli bir sebebi olmaktadır. Dolayısıyla Archibugi gibi kozmopo-litan demokratların savlarına göre eğer uluslararası kurallar ve yargılamalar daha çok yönlü ve düzenli bir yön alırsa, hükümetlerin uluslararası hukuk tarafından kontrol edilme ihtimallerinin de o denli artacağı beklenebilir. Archibugi için, uluslararası yargı kurumlarının rolü ve işleyişi yeniden düzenlenmeli, aldığı kararların bağlayıcı ve caydırıcı olmalıdır (2002: 27).

Bu noktada 2002 yılında göreve başlayan Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni incelemekte fayda vardır. 1998 yılında kurulan ve kurulduğundan yaklaşık dört yıl kadar sonra göreve başlayan mahkeme, savaş suçlarına ve insan haklarına karşı işlenmiş suçlara bakmakla yükümlüdür. Ancak söz konusu ceza mahkemesinin işleyişi, güç ve çıkar temelli uluslararası düzende engellenmektedir. BM, küresel adalette bu mahkemenin otoritesini güçlendirici koşulları sağlayamadığı için mahkeme kurulduğu günden beri pek çok ulus devlet tarafından hala tanınmamıştır. Archibugi, mahkemenin statüsü gereği, üye olmayan ulus devletleri yargılayamadığını ifade etmektedir. Archibugi için bu hukuki statü, 123 üye haricinde üye olmayan ulus devletlere bir nevi ayrıcalık yaratmıştır (2002: 28). Bu ikilem yüzünden ABD, Rusya, Çin gibi mahkemeye üye olmayan ve BM Genel Kurulu'nun "daimi" beş üyesinden üçünün, işledikleri işlemlere yönelik hukuksal anlamda hesap verilebilir olmaları neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Ayrıca otoriter ülkelerin büyük çoğunluğu mahkemeye üye olmadığı için, insanlık suçlarının yaşandığı iddia edilen söz konusu ülkelerdeki yöneticilere karşı, çıkabilecek hukuki bir cezanın bağlayıcı tarafı olmayacaktır.

Söz konusu mahkemenin taraf olmayan ülke yöneticilerini hukuksal yönden denetleyememesi veya tüm dünya devletlerini taraf yapmak için yeterli desteği BM'den alamaması, küresel yönetimin demokratikleşmesi ve hukukleşmesi konusunda derin bir eksikliklerdir. Örneğin Archibugi'ye göre mahkemenin tamamen çalışabilmesi ve daha aktif bir hale gelebilmesi için BM ve mahkemeye taraf devletlerin fazlaca çaba harcaması gerekmektedir (2002: 28). Böylece yargılamaların, tüm devletler tarafından kabulüne yönelik bir zemin hazırlanmış olabileceği savunulmaktadır. Kısacası kozmopolitan demokratların da belirttiği üzere, mahkemenin dünyada yaşanan önemli vakaların karanlık taraflarını ve iç yüzlerini daha şeffaf bir biçimde aydınlatmasına küresel adalet için ihtiyaç vardır. Küresel adaletin sağlanabilmesi için ise, hem bu mahkemenin çalışabilmesi, hem de davaların sonuçlarının tartışmaya açık olmayacak şekilde geniş ve kapsamlı hazırlanması için mahkemenin statüsünü değiştirecek veya tüm dünya devletlerini taraf devlet yapacak olan gerekli yasal prosedürlerin belirlenmesi gerekmektedir.

Diğer bir uluslararası yargı kurumu olan Uluslararası Adalet Divanı (UAD), İkinci Dünya Savaşı koşullarında oluşturulmuş, savaşların ve insan hakları ihlallerinin olduğu durumlarda barışı ve adaleti sağlamak üzerine kurulmuş bir kurumdur. Ancak, kendi vizyon ve misyonuna rağmen, yeterli başarıya ulaşamamıştır. Archibugi'ye göre bunun sebebi, UAD'nin hem uluslararası alanda karar verici otoriteye sahip bir yapıdan uzak olmasında, hem de İkinci Dünya Savaşı koşullarında oluşturulan bir kurum olmasında aranmalıdır.

Bu nedenle kozmopolitan demokratlar, her kurum gibi UAD'nin de bugünün küreselleşme koşullarına ve dünyanın ekonomik, sosyal ve siyasal şartlarına göre reforme edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Çünkü Archibugi'nin de belirttiği gibi, eğer 1946'dan beri dünya siyasetindeki büyük olayların gelişimine, UAD'nin tutumlarına ve yargılamaların sonuçlanmasına bakılacak olursa, adalet konusunda büyük bir inançsızlığa sahip olunabilir. Archibugi'nin bu savına göre, Vietnam Savaşı, Macaristan ve Çekoslovakya'nın işgali, Irak Savaşı, Körfez Savaşı veya nükleer silahlanmanın meşruluğu gibi pek çok tarihsel meselede devletlerin, UAD'nin yargılamalarına itibar etmek istememesi gibi çok basit bir sebepten dolayı mahkeme, meşruiyetini yeterli ölçüde sağlayamamıştır. Küresel anlamda hukukun üstünlüğünün geniş bir şekilde ilerlemesi için güçlendirilmiş bir UAD'nin zorlayıcı ve bağlayıcı yargılama yapmasına ihtiyaç vardır. Böylece divan, iki devlet arasında bir hakem gibi hareket etmeyecek, fakat hukuk kuralları içerisinde dünya üzerinde uygun bir mahkeme hüviyetine sahip olacaktır. Böylece Archibugi için bu durum, devlet yöneticileri ve siyasetçiler, uluslararası arenada yaptırım gücüne kavuşacak olan UAD'nin ve UCM'nin denetimi ve gözetiminde olduklarını hissettirecektir. Dolayısıyla siyasetçiler ve devlet yöneticileri de davranışlarında daha şeffaf, hesap verebilir ve hukuka uygun davranmak zorunda kalacaklardır (2002: 31-32).

Kozmopolitan Demokrasi'ye Yönelik Başlıca Eleştiriler

Kozmopolitan demokratlar, uluslararası arenadaki hukuki boşluğun yaratmış olduğu olumsuz sonuçların ve çatışmacı uluslararası ilişkilerin ilkesel, kurumsal ve hukuksal açıdan önüne geçmeyi önermektedir. Ancak bu düşüncüler, doğal olarak küreselleşmeyi ve uluslararası kurumların yapısını sınıfsal bakış açısıyla değerlendirmemiş ve küresel ekonomik ilişkilerde özel mülkiyete karşı kamusallaştırıcı bir reform önerisinde bulunmamıştır. Bu nedenle Marksist teorisyenler tarafından yoğun eleştirilere maruz kalmışlardır. Hatta bazı Marksist teorisyenler, kozmopolitanizm kavramının hatalı olarak kullanıldığını savunmaktadırlar. Örneğin Brennan, kozmopolitanizm kavramı yerine enternasyonalizm kavramının kullanılması gerektiğini ifade etmektedir. Tabii ki burada eleştirilen, kelimenin kendisi ya da yapısı değil kavramlar ve çağrıştırdıklarıdır. Brennan, enternasyonal işçi birliklerinin ve geçen iki yüzyıldaki kongrelerinin, kozmopolitan hareketleri ve anlayışları cesaretlendirdiğini ifade etmiştir. Bu bakış açısından enternasyonalizm, iş dünyasına ve iktisadi teşebbüsleri kapsamadığı gibi, devlet temsilciliklerine ve parlamento gibi seçimle işbaşına gelen kurumlara atıfta bulunmak için kullanılamaz. Çünkü Marksizm'e göre bu aktörler, burjuvaziyi temsil eden ya da destekleyen

düşman sınıftır. Dolayısıyla Marksist yazarlar açısından, işçi sınıfının enternasyonalizmi, devletlerin ve onların çözemediği çıkar-güç odaklı küresel çatışmaları ve savaşları bitirecek yegâne yöntemdir. Bu Marksist enternasyonal tanımının öngörüsüne göre, kurulacak olan proletarya iktidarı, farklı uluslardan işçileri boyunduruk altına almayacağından çıkar ve güç ilişkileri üzerinden çatışmaların olmayacağı bir dünya düzeni yaratılmış olur. Bu nedenle Marksist yazarlar açısından kozmopolitan demokrasinin öngördüğü çatışmalara arabuluculuk eden kurumsal yapılara ihtiyaç yoktur. Dolayısıyla onlara göre uluslararası siyasal sisteme de ihtiyaç yoktur. Marksist analiz, düşman iki sınıfın çıkarlarının daima bir çatışma yaratacağını öngörmektedir. Brennan gibi pek çok Marksist düşünür açısından ilkesel, kurumsal, yasal bir demokrasi düzeni kurmak ya da uluslararası alanı demokratikleştirmeye girişmek, uluslararası çıkar çatışmalarını nihayete erdirmeyecektir (2001: 75-76).

Marksist yazarlara göre kozmopolitan demokrasi uygulanabilir değildir; çünkü onlar, küresel politikaların değişmesi için yeni bir ekonomik rejimi gerekli ve şart görmektedir. İkinci olarak onlar için, kozmopolitan demokrasi arzu edilebilir değildir. Pek çok sermaye ve çıkar grubunun, bugünün küreselleşmesinden ve egemen güçten memnun ya da onunla uyumlu olduğu ön kabulüyle hareket ederler. Bu bağlamda Marksistlere göre sermaye, uluslararası finansal ve ticari kolaylığı sağlayacak uluslararası bir reforma ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle Marksistler için mevcut düzendeki her reform, sermaye sınıfına ve finansal elitlere yarayacaktır. Hatta Sakellaropoulos gibi kimi Marksistlere göre bu reform çabaları, dünyanın önemli bir bölümünü dışlayan ve yoksullaştıran finansal sermayenin, spekülasyon eylemlerini kolaylaştıracaktır (2017: 505).

C. Görg ve J. Hirsch gibi Marksist teorisyenler ise, kozmopolitan demokrasiyi sınıfsal ayırım ve çatışmaları görmezden gelen, devletin bu sınıfsal çatışmanın içerisine oturtamayan noksan analizler içerdiğini savunmaktadır. Bu iki yazara göre, öncelikle küreselleşme sürecinin arka planında sermaye eliyle yürüyen ekonomik ve teknolojik gelişmeler yatmaktadır. Öyle ki, ekonomik ve teknolojik gelişmelerle birlikte kapitalizm, küreselleşmenin bir itkisi olarak geleneksel kurumların tamamını dönüştürmektedir. Bir başka ifadeyle, ekonomik küreselleşme, özellikle de finansal ve kapitalist pazarın serbestleşmesi ile ticari, ekonomik ve finansal işbirliklerinin küresel çapta ki artışı, ulus devlet gibi geleneksel yapıların işlevselliğini ve kapasitesini değişime zorlamıştır. Fakat Görg ve Hirsch'e göre bu değişim süreci, devleti ortadan kaldırmamış, tam tersine onu yeniden biçimlendirmiştir. Bununla birlikte özel teşebbüsün (yani sermaye sınıfının) ulusötesileşme stratejilerinin, devlete alternatif bir biçim oluşturmadığı, ancak onu araçsallaştırmaya

devam edeceği savunulmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bugün hala üretim ve do-laşımın altyapısını belirleyen koşulların işlevselliğinin devletin sahip olduğu şiddet tekeline dayalı olduğu iddia edilmektedir. Bu bakış açısından devletin, şiddet tekeline sermaye ve üretim ilişkileri adına hem meşrulaştırıcı hem de baskıcı olmayı sürdüren bir metot olarak bugün hala kullanmakta olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla Görg ve Hirsch'e göre küreselleşme süreci, devlete yeniden bir rol biçmektedir. Buna göre devletin rolünün yeni formu, küreselleşen sermayeye ve onun yarattığı koşullara uyum gösterme biçimi olarak tanımlanmaktadır (1998: 585).

Devletin bu yeni biçiminin, kapitalizmin küresel bir hal alması ve küre-selleşme sürecinin dönüştürücü etkisi sebebiyle üç açıdan dönüşmüş olduğu kabul edilmektedir. İlki, devletlerin bir ulussuzlaşma süreci içerisine girdiği iddiasıdır. Bu süreç, devlet ile toplumların arasındaki ilişkinin zemininin kay-dığı bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Görg ve Hirsch'e göre aynı zamanda bu durum, yukarıda ifade edildiği gibi devletin varlığının devam edeceği, fakat devlet ile toplumlar arasındaki ilişkilerin yeniden şekilleneceği anlamına gelmektedir. Görg ve Hirsch, küresel sermaye birikiminin ve onun ortaya çı-kardığı sonuçların devletin yönetme ve bütünleştirme kapasitesinde düşüşe, ulusal ekonomi ile toplumsal ilişkiler arasındaki zayıflamaya neden olduğu-nu kabul etmektedir. Fakat onlar devletin yeniden biçimlendirerek varlığını sürdürdüğünü, hatta bugün hala ulus devletin toplumlarda sosyal birliğin il-kesel faktörü olduğunu ve sosyal dağıtımı sağlayıcı rolünün varlığını önemli ölçüde sürdürdüğünü savunmaktadır. Yine onlara göre bu süreç içerisinde yaşanan şey, uluslararasılaşma değil, ulussuzlaşmadır. Bu ulussuzlaşma kavramı, ne devleti ortadan kaldırmayı, ne de ulus devletin varlığının sona erdiğini ima etmektedir. Görg ve Hirsch için ulussuzlaşma, zıtlıklar ve çatış-malarla yüklü sosyo-politik bir küreselleşme süreci içerisinde yaşadığımızı ifade etmektedir (1998: 586-587).

Diğer yandan, siyasetin sınıfsızlaşmakta olduğu, Marksist görüşün ikin-ci kabulüdür. Sınıfsızlaşma kavramı, Hirsch'e göre küreselleşmenin getirdiği örgütler arası işbirlikleri ve ağlarının artışı ve yönetimden yönetişime geçiş olarak tanımlanmaktadır. Bir başka ifadeyle burada devletin keskin hiyerarşik yapısı yerine çok daha karmaşık, eşitsiz örgütlenme ve eşitsiz kaynak dağı-lımına dayalı bir yönetsel yapı ortaya çıktığı savunulmaktadır. Üçüncü ve son olarak, küreselleşme süreci ve sonuçlarının etkisiyle ulus-devletler ta-rafından ortaya çıkarılan ve yönetilen bir uluslararası düzenin varlığı iddia edilmektedir. Hirsch için tüm bu gelişmeler, sadece ulus devletin bir dönü-şümünü ve devlet ile toplum arasındaki ilişkinin değişime uğramasını değil, aynı zamanda liberal demokrasinin geleneksel şekillerinin ve kurumlarının

da dönüşüme uğradığı anlamına gelmektedir. Bununla birlikte bu bakış açısı için devlet, daima kapitalist sınıfsal güç üzerine temellendiği, meşru şiddet tekeli ve diğer ideolojik aygıtlarını elinde tuttuğu ve piyasaya uyumlu bir ön koşul oluşturduğu için varlığını yeni bir (yönetişim) formu içerisinde sürdürmektedir. Diğer bir ifadeyle piyasa, üretim ilişkileri, devlet ve demokrasi, bugün hala uyumlu olmayı sürdürmektedir. Dolayısıyla Görg ve Hirsch gibi Marksist yazarlara göre kozmopolitan demokrasinin uluslararası kurumlar eliyle küresel bir demokrasi inşa etme düşüncesi, kapitalist üretim ilişkileri, finansal ilişkiler ve sosyo-ekonomik ilişkiler gibi altyapısal dinamiklerden yoksun kalacağı için en baştan çöken bir proje olarak kalacaktır (1997: 39-40).

İkinci olarak Görg ve Hirsch gibi Marksist yazarlar, uluslararası kurumların tek başına dönüşümünün, kozmopolitan demokrasinin iddia ettiği aksine, küreselleşmenin yarattığı olumsuz sonuçları ortadan kaldıramayacağını savunmaktadırlar. Onlar açısından üretim ilişkilerinin ve sermayenin yaratmış olduğu üretim ve tüketim biçimleri, karşı konulamaz ve geri döndürülemez bir sosyoekonomik yapı yaratmıştır. Bu iki Marksist teorisyen için ulus devletlerin mutlak güçleri azalsa da, ortadan kalkmamış tam tersine küresel sermayenin yönlendirebileceği bir araç haline gelmiştir. Dolayısıyla bu bakış açısına göre, uluslararası alanda demokrasiyi yaratmak için onun işleyen kurumlarını oluşturmak ve hatta küresel bir sivil toplum oluşturmak tek başına yeterli olamayacaktır. Ayrıca Görg ve Hirsch, uluslararası düzenleyici ve denetleyici kurumların reform çabalarını, küresel sivil toplum oluşturma arzusunu Gramsci'nin ifade ettiği doğrultuda egemen sermaye ve burjuva çıkarlarına katkı sağlayacağı iddiasında bulunmaktadır. Bu savlarının temel dayanağı, temsil, müzakere, katılım ve hatta sivil toplum gibi demokratik kavram ve kurumların burjuva sınıfına hizmet edeceğini düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü bu iki Marksist yazara göre, üretim ilişkilerinin bugünkü geri döndürülemez yönü, bu kavram ve kurumların içini boşaltarak demokrasinin değil, sermayenin faydalanacağı bir yöne doğru evrilmektedir (1998: 599-600). Bu iki Marksist yazarın analizleri, Held başta olmak üzere kozmopolitan demokrasi savunucularının da ortaya koydukları küresel iktisadi dönüşüm analizleriyle benzeşmektedir. Yani diğer bir ifadeyle kozmopolitan demokrasi ile onun Marksist eleştirisi, küreselleşme ve onun getirdiği sonuçların tespitinde benzer analizlerde bulunmaktadır. Farklılık, dağıtım ve düzenleme fonksiyonlarının uluslararası arenada nasıl düzenleneceği ve yönetsel anlayışlardaki farklılıklarda yatmaktadır. Marksist eleştiri için uluslararası demokrasi, sadece baskın kapitalist üretim biçiminin temelden değişmesiyle gerçekleşebilir. Kozmopolitan demokrasiye göre ise yerelden bölgele, ulusaldan küresele kadar bütün yönetsel alanlar içerisinde

denetleyici ve düzenleyici mekanizmaların çalışmasına ve küresel anlamda hesap verilebilirlik ve şeffaflığın artışına bağlıdır.

Kozmopolitan demokrasiye bir başka eleştiri, realist ekolden gelmektedir. Küreselleşme süreci ve uluslararası devletler düzeni, realist ekolün bakış açısından, çıkar ve gücün nihai bir sonucudur. Bu kabul, bir anlamda uluslararası ilişkilerin güç ve çıkar odaklı çalışacağı anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, realist düşünürler, bir hükümetin küresel adaletten ziyade ulusal çıkarlara öncelik vereceğini kabul etmektedirler. Realistler, devletlerin arasındaki koordinasyon ve uyumu tamamıyla çıkar temelli yorumlarlar ve onlara göre devletlerin uyumu, belirgin avantajlar doğurduğu ölçüde anlamlıdır. Onlar açısından dünya politikası uzlaş ve demokrasiyle değil, güç ile belirlenmektedir. Dolayısıyla Realist ekol, demokratik değerler üzerine inşa edilecek bir dünya düzenini uzlaş ve müzakere eliyle denemek imkânsız bulmaktadır. Örneğin realist ekolün teorisyenlerinden biri olan Zolo, kozmopolitan demokrasinin önerilerini, küresel politikanın dönüşmesi bağlamında oldukça zayıf ve faydasız görmektedir (1997:153).

Bu açıdan realist teorisyenler, uluslararası sistemi aşırı beklentilerle doldurmanın bir hayal kırıklığı yaratacağını ve ters tepeceğini savunmaktadırlar. Realist teorisyenlerin bu düşünce tarzı, hem kozmopolitan demokrasi anlayışının küresel ilke, kurum ve kurallar tasavvurundan hem de yukarıda bahsettiğimiz Marksist ekolün bakışından ne denli farklı bir tavır aldıklarını göstermektedir. Örneğin Chandler'e göre, uluslararası politikayı ve küreselleştirmeyi dönüştürme çabaları oldukça saf bir ütopyadır. Chandler, bugünün dünyasında siyasal ve ekonomik açıdan güçlü olan ulus devletlerin, şartlar ne olursa olsun iktisadi ve siyasal açıdan güçlü oldukları için küresel yönetimde egemen olacaklarını iddia etmektedir. Dolayısıyla realist ekol için küresel siyaset içinde hukukun üstünlüğü, oldukça sınırlı bir alanı kapsamaktadır. Bu bakış açısından Kosova, Yugoslavya, Bosna gibi tarihsel örnekler, kozmopolitan müdahalenin çözümsüzlüğünü ve çatışmayı artırıcı etkilerini anlatan örnekler olarak görülmektedir. Söz konusu müdahale biçimlerinin barışı ve küresel adaleti sağlamaktan çok, engellediği ileri sürülmektedir. Bu anlamda realist eleştiri, kozmopolitan demokrasi projesinin uluslararası arenada demokrasi ve adaletin yaygınlaşacağı düşüncesine sistematik bir biçimde karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla Chandler gibi realist düşünürlerin dünya üzerinde uyum ve düzen beklentileri de oldukça sınırlıdır (2000: 55).

Zolo'ya göre, kozmopolitan demokrasi gibi bir küresel düzenin inşası, uluslararası alandaki hiyerarşik dengenin küresel kurumlarda güçlü devletlerin hegemonyasıyla neticelenecektir. Bu bağlamda Zolo, dünya düzeninin

demokratikleşmesi üzerine yapılacak her reformun, küreselleşmenin devletler, toplumlar ve hatta bireyler arasında yarattığı iktisadi, siyasi, askeri ve sosyal eşitsizliğe takılacağını ifade etmektedir. Bu bağlamda Zolo, kozmopolitan demokrasinin kurumsal ve yasal reform tezlerinin, güçsüzü korumak ve desteklemekten ziyade en nihayetinde, koşullar gereği yine gücünün hegemonya kuracağı bir sistem ile sonuçlanacağı iddiasında bulunmaktadır. Dolayısı ile Zolo için kozmopolitan demokrasi projesi, uluslararası alanda sözde ve şekilci demokrasi olarak adlandırılabilir bir proje olarak görülmektedir (1997: 169).

Bir başka realist düşünür Chandler'e göre bugünün dünyasında askeri, ekonomik, siyasi ve teknolojik anlamda fevkalade güçlü olarak nitelendirilen ve bu gücünü etkin bir biçimde uluslararası politikada hissettiren Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD), dünyada tek egemen bloğu temsil ettiği bir gerçektir. Bu anlamda Chandler, ABD hegemonyasının, ekonomik ve siyasi alana nüfuz edebilmek için sıklıkla askeri güce başvurabilmekte olduğu gerçeğinden hareketle onun uluslararası politikada belirgin bir güç olduğunu vurgular. Kısacası realist ekol, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Kuzey Atlantik Paktı (NATO) gibi uluslararası örgütlerin, bu hegemonyanın çıkar ve talepleriyle uyumlu politikalar üretmek durumunda olduğunu vurgulamaktadır. Chandler'e göre bugünün dünyasının reel koşullarına bakıldığında küresel yönetimin egemen gücün ideolojisini pekiştirdiği, fiili anlamda pek çok ulus devletin iktidar gücünü kırdığı ve hiyerarşik olarak bütün sistemi bir egemenin kontrol ve koordinesine devrettiği görülmektedir. Daha da önemlisi bu düşünceye göre, küresel adalet, sosyal eşitlik, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi tarihsel açıdan önemli olan kazanım ve ilkeleri korumayı ve hayata geçirmeyi kendine misyon ve vizyon edinmiş olan BM, UAD ve UCD gibi uluslararası kurumların güç dengelerini gözeterek hareket ettiği görülmüştür. Buraya kadar realist düşünce, kozmopolitan demokrasinin küreselleşme ile ilgili tespitlerini haklı çıkarmaktadır. Ancak realist düşünce, kozmopolitan demokrasinin oluşturmak istediği küresel reformların aynı akıbete uğrayacağını düşünerek küresel demokrasi arayışından ayrılmaktadır. Dolayısıyla, Chandler gibi pek çok realist yazar, BM reformunu ve küresel demokrasinin yaygınlaşmasını temel alan kozmopolitan demokrasiyi, Batı'nın ve ABD'nin elini daha da güçlendirecek bir proje olarak görmektedir (2000: 62-63).

Bununla beraber realist eleştiriye göre kozmopolitan bir demokrasi arayışı, Ruanda ve Somali örneklerinin daha da artmasına sebep olabilecektir. Hatta realist düşünürler, kozmopolitan projenin batının güçlerinin daha da pekiştirilme tehlikesini ortaya çıkaracağını iddia etmektedirler. Örneğin Zolo'ya göre kozmopolitan demokrasinin reform projeleri, küresel demokrasi ve adalet

için yetersiz bir çabayı ifade etmektedir. Çünkü Zolo için, NATO, DTÖ, DB ve IMF gibi küresel düzenin büyük kurumları, dönüştürülemez, reforme edilemez ve demokratikleştirilemez statükocu kurumlardır (1997:170).

Ayrıca bir başka realist düşünür Cohen, kozmopolitan demokrasinin önerdiği küresel demokrasi, küresel adalet ve küresel hukuk gibi kavramların sembolik biçimde uygulanacağını savunmaktadır. Ona göre kozmopolitan demokrasi projesinin evrensel anayasalcılık ilkesi, iktisadi ve siyasal açıdan güçlü olan devletlerin çıkarını kollayan kozmopolitan bir maskeye bürünme tehlikesindedir. Cohen'e göre, Bush yönetiminin, Irak'ı işgal etmek için Güvenlik Konseyi'nin onayını almadan uluslararası hukuku uyguladığını savunması, kozmopolitan hukukun uygulanamayacağını göstermesi açısından önemli bir örnektir. Cohen'e göre bu örnek, hiçbir kozmopolitan düzenlemenin, iktisadi ve siyasal açıdan güçlü olan devletlerin çıkar odaklı müdahalesine engel olamayacağını göstermektedir. Dolayısıyla Cohen, kozmopolitan demokrasinin önerdiği hukuki ve demokratik reformların teorik olarak hayata geçirilse bile, pratikte güçlüünün çıkarlarına ulaşacağı bir yöneme dönüşeceğini ifade etmektedir (2004: 11).

Realist bakış açısı, herhangi bir şekilde küresel kurumlara reform müdahalesi yapılması durumunda bile, mevcut statükoyu koruyacak bir durumun ortaya çıkacağını ileri sürmektedir. Zolo, kozmopolitan demokrasi projesinin önerdiği her reform çabasının, demokratik olmayan ve egemen düzene daha fazla müdahale alanı tanıyan bir uluslararası sistem yaratacağını ifade etmektedir. İlgili eleştirisinde Zolo, söz konusu öneriler bütününe Japonya ve Almanya gibi ülkelere Güvenlik Konseyi'nde söz hakkı verilmesi anlamına geleceğini ileri sürmüştür. Bu durumun ise, Güvenlik Konseyi'nin sadece güçlü devletlere açılacağına ve böylece küresel yönetimin daha dengesiz bir yönetsel pozisyon alabileceğine neden olacağını savunmaktadır. Öte yandan Zolo, Güvenlik Konseyi'nde oluşabilecek böylesi bir ittifakın Çin, Brezilya ve Hindistan gibi geniş pazarlara ve ekonomik gelişmelere açık ülkeleri ciddi anlamda bir ayrışmaya ve karşı çıkışa iteceği üzerine bir endişe de oluştuğunu belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle Zolo başta olmak üzere pek çok realist düşünür, küresel yönetimin uysallaştırılması için yapılacak her değişikliğin, bugünün coğrafi, siyasal ve Jeopolitik dengelerini alt üst edeceğini savunmaktadır (1997: 170).

Komüniteryan ya da toplulukçu eleştiriye göre ise kozmopolitan demokrasi, siyasal toplulukların kimliğine saygı duyma konusunda yetersizdir. Komüniteryan ekol, realistlerden ve kozmopolitan demokratlardan farklı, Marksistlere ise benzer biçimde toplum ve onun iyisi temelinde bir yaklaşım sergilediği için hukukun üstünlüğünün ve demokrasinin evrenselliğiyle pek

ilgilenmemektedir. Toplulukçu teorisyenlere göre demokrasi, kozmopolitan bir hale bürünemez ve kozmopolitan sistem de demokratik bir yapıya sahip olamaz. Bu bakış açısına göre, bir siyasal sistemin ya demokratik ya da kozmopolitan bir yapıya bürünebileceği savunulmaktadır. Dolayısıyla komüniteryan ekolün savunusu, yerel ve ulusal demokrasilerin eriştikleri demokrasi standartlarına küresel demokrasinin iddiasını temel almaktadır. Bununla birlikte toplulukçu ekol, demokrasi pratiğinin sadece kültürel bir bakış açısıyla görece daha homojen topluluklarda uygulanabileceğini savunmaktadır. Diğer bir ifadeyle komüniteryan ekol için demokrasi sadece aynı aidiyeti paylaşan, aynı topraklarda yaşayan ve bir kültürel kimlikle birbirlerine bağlı olanlar arasında gerçekleşebilir. Ayrıca ilgili yaklaşıma göre demokrasinin işleyişi, homojen topluluklara nazaran heterojen ve çoğulcu topluluklarda daha imkânsızdır. Buradan hareketle toplulukçu teorisyenler, çoğulcu bir anlayışla oluşturulmaya çalışılan yönetsel bir anlayışın, birbirinden oldukça farklılık barındıran azınlıkların temsilinde güçlük çekeceği iddiasındadır. Bu farklılıkların çokluğunun, büyük ölçekteki demokrasinin çalışmasında problem yaratabileceği savunulmaktadır. Kısaca komüniteryan ekol için, çeşitliliklerin ve farklılıkların korunmasında, her kimliğin kendi yönetsel şablonunu oluşturulmasını beklemektedir. Kimlikli çeşitliliklerin ve çok kültürlülüğün korunmasında kimlikli ve kültürel sınırların önem taşıdığı savunulmaktadır (Archibugi, 1998: 206).

Kozmopolitan demokratların aksine, toplulukçu yaklaşım, demokrasiyi daha da kapsamlı bir alansal sınırdan tanımlamaktadır. Bu ekolün öne çıkan teorisyeni olan Kymlicka; uluslararası toplumun demokratikleşmesi çabalarının uygulanabilir olmadığını savunsa da, devletlerin göç, finansal hareketlilikler, çok etnikli hareketler ve azınlık hakları gibi meselelerde sorumluluk almaları gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü ona göre, mevcut uluslararası sistemin demokratik dönüşüme tabi kılınmadan belirli alanlarda sorumluluk alması yeterlidir. Kymlicka'nın bakış açısı, kozmopolitan demokrasinin evrensel ilkelerinin, küresel kuralların ve kuruluşların toplulukları baskılayabileceği endişesi taşımaktadır. Ona göre, demokrasinin küresel ölçekte uygulanması, demokratik ilkelerin yozlaşacağı anlamını taşımaktadır. Bu yönüyle Kymlicka, Rousseau'nun savunusuna benzer bir biçimde, demokrasinin küçük ölçekte daha iyi uygulanacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla Kymlicka, demokrasinin salt topluluklar içerisinde uygulanabileceğini belirterek uluslararası demokrasiyi arzu edilebilir görmemektedir. Gelişmiş ülkelerin insan hakları, azınlık hakları, kimliklerin korunması ve gelişme yardımlarının artırılması gibi meselelerde sorumluluk alması gerektiğini vurgulanmaktadır (2016: 439).

Özetle Kymlicka, paylaşılan bir dil, tarih veya politik kültürün kökleşmesini savunan bir yazar olarak, gerçek demokrasinin tek formunun ulusal

sınırlar içerisinde yaşayabileceğini ifade etmektedir. Ona göre, büyük ve geniş örneklemeler içerisinde demokratik sistem işletilemez. Tam tersine Kymlicka, demokrasinin küçük grup ve topluluklar örneklemleri içerisinde başarılı olacağını savunmaktadır. Uluslararası alanda ve uluslararası örgütlerde demokratik meşruiyet aramak Kymlicka için pratiğe dökülemeyecek bir öneri biçimidir. Çünkü ona göre, bireyler arasındaki dayanışma ve güven ortamını sağlayabilecek bir ortak kimlik duygusuna ihtiyaç vardır. Diğer bir ifadeyle Kymlicka, aidiyet duygusu ve ortak bağların oluşturulduğu topluluklar içerisinde demokrasinin daha başarılı olacağını savunmaktadır. Aynı şekilde Kymlicka, müzakere ve katılım ortamının, kimlik ve aidiyet duygusuyla daha başarılı olacağını ifade etmektedir (2016: 440-441).

Kozmopolitan demokrasiye bir diğer önemli eleştiri, küresel demosların ve katılım modellerinin yaratılamayacağı ile ilgilidir. Örneğin W. Thaa, küresel meselelere olan ilginin, müzakerenin ve katılımın küresel boyutta oluşmayacağını iddia etmektedir (2016: 362-363). Thaa, devlet sınırlarını aşan bir dayanışmanın ortaya çıkması konusunda bir belirsizlik olduğunu savunmaktadır. Onun bu savına göre uluslararası politika, iktidar sahibi elitler ve zengin azınlıklar eliyle belirlenen bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca Thaa, halk yığınlarının kendi yerel ve ulusal gündemlerinden çok fazla uzaklaşamayacağını ve söz konusu uluslararası karar alma süreçlerine katılamayacağını ima etmektedir. Kozmopolitan projenin aksine Thaa, kitlelerin kozmopolit bir gündem yerine bireysel gündemle ilgilendiğinden bahsetmektedir. Hatta kendi ülkelerinin seçimlerine katılma gayreti göstermeyen gelişmiş ülke halklarının, dünyanın bambaşka yerlerindeki meselelere ilgi duymayacağını savunur. Bu yüzden Thaa, kozmopolitan bir ruhun ortaya çıkamayacağını ve evrensel demokrasinin pratikte bir hayal olduğunu ima etmektedir (2016:366-367).

W. E. Scheuerman ise Avrupa başta olmak üzere dünyanın hemen hemen her yerinde ortaya çıkan popülist hareketlerin, Held ve Archibugi gibi kozmopolitan demokratlar tarafından iyi okunmadığını ileri sürmektedir. Scheuerman'a göre, örneğin Avrupa'nın önemli siyasi aktörleri, küresel bir demosa değil, tam tersine yerel ve ulusal dinamiklere seslenmektedir. Bununla beraber Scheuerman, kozmopolitan demokratların ifade ettiği ulus-ötesi bir kamusal alanın Avrupa özelinde ve dünya genelinde oluşmadığını ve bugün için oluşmasının da mümkün olmadığını savunmaktadır. Scheuerman, bu yargısını Avrupa'daki siyasal katılımın sığılığına ve ulus-ötesi yurttaş tabanlı girişimlerin azlığına dayandırmaktadır. Dolayısıyla Scheuerman, kozmopolitan demokrasi savunurlarının öne sürdüğü ulus-ötesi demokratik alanın veya küresel demosun ortaya çıkışını mümkün görmemektedir (1999: 6).

Demokrasi teorisyenlerinden Touraine ise, ulus-ötesi bir demokrasi savunusunun veya kozmopolitan bir demokrasi anlayışının kurumsallaşmasını zayıf görmektedir. Touraine, sadece ekonominin küresel bir hal almasının veya gezegenin ortak bir alan olarak paylaşılması gibi basit bir sorumluluk duygusunun küresel demos oluşturmada yetersiz ve anlamsız kalacağından söz etmektedir. Touraine için Batı demokrasileri ve onların vatandaşları, ulusal sınırlar içerisinde demokrasinin en temel ilkelerinden birisi olarak kabul edilen siyasal katılıma ilgisizken, onların ulus-ötesi ve küresel meselelerde sorumluluk almalarını veya kozmopolit bir duyarlık geliştirmelerini beklemek için hiçbir neden yoktur (2014: 278-280).

Hobsbawm ise karar alma süreçlerinin dün olduğu gibi bugün de ulus-devlet çerçevesi içerisinde oluştuğunu savunmaktadır. Ona göre tüm ekonomik ya da politik hareketler, sivil toplumun gelişmesi, baskı gruplarının eylemleri ve çeşitli siyasal eylemler daima ulusal çerçeve içerisinde gelişim göstermiştir. Hobsbawm, Avrupa Birliği gibi entegrasyonu yüksek bir bölgesel birlikte bile, ulusal aidiyetlerin ve kimliklerin ön planda olduğunu ifade etmektedir. Hobsbawm'a göre Avrupa Birliği de dâhil olmak üzere dünya üzerinde ulus-ötesi bir demos yoktur ve oluşması için herhangi bir neden de ortada bulunmamaktadır (2010: 140).

Kozmopolitan demokrasi projesine yöneltilen bir diğer eleştiri de önerdiği küresel kurumların demokratikleştirilmesi yoluyla ortaya çıkarılacak yönetsel anlayışın, halkın kontrolünden uzak mevkilerde, yetki ve iktidar yoğunlaşmasına kapılarak, demokrasinin kazanımlarını en nihayetinde tehlikeye sokabileceğiyle ilgilidir. Kozmopolitan demokrasi projesi tarafından önerilen küresel demokratik kurumların ve sivil toplumun, bir siyasal eşitlik evreni sağlayamayacağıyla ilgili olarak ortaya çıkan bu kaygı, eşit vatandaşlık ve eşit üyelik haklarından mahrum bırakılma durumuyla ilgilidir. Bu endişeler, uluslararası örgütlerin teknokratlarının yani bürokrat ve diplomatlarının demokratik yönetimin üzerinde bir elitizm oluşturabileceğiyle ilgili iddiayı da içermektedir. Örneğin kozmopolitan demokrasinin teknokrasi ve elitizm yaratacağını savunan Davis'e göre, demokratik üyelerin oluşturduğu bir kurum olan Avrupa Birliği, Maastricht Kriterleriyle üyelerine kısıtlayıcı ekonomi politikalarını uygularken kimi zaman AB çıkarları doğrultusunda keyfi bir tutum takınabilmektedir. Davis için IMF'nin gelişmekte olan ülkelerin siyasal tercihleri başta olmak üzere belirli alanlarda dayatmada bulunması, bu kaygının temelini oluşturan bir diğer örnektir. Kozmopolitan demokrasinin teknokrasi ve elitizm yaratacağını savunan Davis'e göre uluslararası örgütlerin böylesine baskı aygıtlarına dönüşmesi ve özellikle ekonomi politikaları

üzerinden ulusları ve devletleri siyasi ve iktisadi buhrana maruz bırakma girişimleri, bu kaygıların artmasında önemli örneklerdir (2012: 272-273).

Kimi yazarlar tarafından kozmopolitan demokrasi, hukukun üstünlüğü kavramına yeterli derecede önem vermediği için eleştirilmektedir. Scheuerman (2014: 433) ve Dahl (2014: 628) gibi düşünürler, kozmopolitan demokrasinin önceliğinin hukukun üstünlüğünden ziyade demokrasi kavramını ön plana aldığını belirterek, bu bakımdan zayıf bir proje olduğu iddiasında bulunmaktadırlar.

İlk olarak Scheuerman'a göre, demokrasiden ziyade hukukun üstünlüğü kavramı genelleştirilmeli ve küresel yönetimin temel ilkesi olarak kabul edilmelidir. Hukuk ve yasaların belirli çerçevede çizilmesi, küresel yönetimi dizginleyen önemli bir önlem olacaktır. Hatta tarihsel olarak liberal geleneklerde, yasalar oluşturmanın ve mahkemeler kurmanın, parlamentolar oluşmasından önce meydana geldiği vurgulanmaktadır. Bu nedenle Scheuerman için, küresel demokratik yönetim, tıpkı ulus devletlerin liberal gelişme aşamalarında olduğu gibi, hukukun üstünlüğünü temel alacak biçimde düzenlenmelidir. Dolayısıyla Scheuerman, uluslararası bağlayıcı bir sözleşmeye ve uluslararası yargının güçlendirilmesine yönelik ihtiyacın öncelik taşıdığını savunmaktadır. Bu eleştirel bakış için, uluslararası hukuk ve uluslararası mahkemeler, zorlayıcılık ve bağlayıcılık bakımından dolayı zayıf gözükseler bile, büyük güçlerin uluslararası arenada daha ılımlı davranmalarını teşvik edebilen aygıtlara sahiptir. Bu bağlamda Scheuerman, ulus devletlerin uluslararası alanda ve uluslararası ilişkilerde hukukun üstünlüğü ilkesine bağlı kalmalarının, küresel bir barış ortamını oluşturacağını savunmaktadır (2014: 434-435).

Dahl ise, küresel veya kozmopolitan bir demokrasinin uygulanabilirliğinin küresel anlamda hukukun üstünlüğü ilkesini uygulamaktan çok daha zor ve karmaşık olduğunu vurgulamaktadır. Dahl'a göre, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler dâhil olmak üzere tüm uluslararası örgütler, güç odaklı, devasa ve karmaşık yapıları gereği demokratikleştirilemezler ve demokratik anlamda hesap verebilir ve denetlenebilir olamazlar. Dahl için tüm uluslararası örgütler ve kurumlar, sadece insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi ilkelere gelişmesine faydalı olabilirler. Dolayısı ile Dahl, kozmopolitan demokrasi projesinin ve onun uluslararası kurumların ve örgütlerin demokratikleştirilebileceğine dair önerilerini gerçekçi bulmamakla beraber uluslararası ilişkilerin ve uluslararası ortamın hukukun üstünlüğü çerçevesinde yeniden düzenlenebileceğini ileri sürmektedir (2014: 630).

Değerlendirme

Üretim ilişkilerinin ve sermayenin küresel hale gelmesiyle meydana gelen teknik, teknolojik ve ekonomik gelişmelerin 1990'lardan günümüze ulus devlet demokrasilerinde güçlenme sağladığı bir gerçektir. Fakat uluslararası alanda, uluslararası örgütlerde ve teşkilatlarda bu demokratik gelişim ve olgunluk düzeyi yeterince gözlemlenmemiştir. Uluslararası alanın güce dayalı bu yapısı nedeniyle dünya, iç çatışmalar, savaşlar, nükleer tehditler, adalet ve demokrasi eksikliği, insan hakları ihlalleri, göç, yoksulluk, açlık ve güvenlik gibi sorunlarla yüzleşmektedir. Ayrıca çevre hakları, hayvan hakları ve küresel ısınma gibi güncel ve küresel konuların üstesinden gelmek konusunda uluslararası toplum önemli sorunlar yaşamaktadır. Çünkü kapitalist küreselleşmenin meydana getirdiği ilerleme, hukukun üstünlüğü ve demokratikleşme hamlelerinin uluslararası alana yeterince sirayet etmediği gözlemlenmektedir. Ulus devletlerin ve hiyerarşik yapılarının çözemeyeceği kadar karışık, çok eksenli ve küresel sorunların BM ve diğer bağlı kuruluşlar eliyle demokratik ve hukukun üstünlüğüne dayalı bir yöntemle çözülmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Dolayısıyla bugünün sorunları, uluslararası katılımı, müzakereyi, tartışmayı ve işbirliğini zorunlu kılan konular haline gelmiştir. Ancak bu uluslararası katılım, müzakere, tartışma ve işbirliği ortamı bir türlü sağlanamamıştır. Bu noktada, insan haklarının korunması, küresel barışın tesisi, küresel sosyal adaletin sağlanması, salgınlarla mücadele, toplumların huzur ve refah iklimine kavuşturulması, gelecek kuşak haklarının düşünülmesi, açlık ve yoksullukla mücadele gibi önemli misyon ve vizyonlara sahip BM ve teşkilatlarının bu sorunların çözümünde yeterli kabiliyete, etkin yaptırım gücüne sahip olmadığı da ortadadır. Uluslararası yargı kurumlarının yaptırım güçleri yetersiz, uluslararası ceza hukuku ise tartışmalıdır.

Özetlemek gerekirse üretim ilişkilerinin küresel bir boyut almasının ve ekonominin küreselleşmesinin demokrasi için üç önemli sonucu vardır. İlki, serbest pazarın ve kapitalizmin küreselleşmesinin etkisiyle toplumların ve devletlerin kendi demokrasilerini geliştirmeleridir. Küreselleşme sürecinin demokrasiye etkisinde ikinci önemli sonuç, bireylerin, toplumların ve ülkelerin sorunlarının giderek küresel hale gelmesini ve uluslararası alanın kıymet kazanmasıdır. Üçüncüsü ise küreselleşme rüzgârıyla ortaya çıkan demokratikleşme ve hukukun üstünlüğünü uygulama adımlarının uluslararası alan ve uluslararası kurumlara sirayet edememesidir. Diğer bir ifadeyle bu süreç içerisinde ulus devletlerin kendi demokrasilerini geliştirirken dış politikalarını ve uluslararası alanı bu gelişmeden yoksun bırakmasıdır. Uluslararası alanda ve uluslararası kurumlarda hukukun üstünlüğü ve demokratikleşme

ilkelerinin uygulanmaması, ekonomilerini ve demokrasilerini geliştirmekte olan ülkeler başta olmak üzere hemen hemen tüm her bireyin, toplumun ve devletin sorunlarını ve krizlerini daha da derinleştirmektedir.

Dolayısıyla bugünün küresel çağında hukukun üstünlüğünün ve demokrasinin nasıl korunabileceğı ile birlikte, onun ve kurumlarının daha ileriye nasıl taşınabileceğı önem arz eden bir mesele haline gelmiştir. Diğer bir ifadeyle küresel çağda demokrasinin geleceğıyle ilgili kritik sorun, liberal demokrasinin kendi çekirdek değerlerini nasıl koruyabileceğı ve küreselleşme ile birlikte yeni ortaya çıkmış durumlara ve sorunlara nasıl adapte olacağıyla ilgilidir. Bu noktada kozmopolitan demokrasi projesinin uluslararası müzakere ve tartışma ortamının yaratılmasına ve küresel barışın ve adaletin tesis edilmesine yönelik olarak önerileri kıymet kazanmaktadır. Held ve Archibugi gibi kozmopolitan demokratlar, Birleşmiş Milletlerin Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelik yapısının ve BM Genel Kurulu'nun delege yapısının bugünün koşullarına göre yeniden reforme edilmesi düşüncesinde ve UCM ile UAD'nin yaptırım güçlerine haiz olacak şekilde yeniden yapılandırılmasının küresel bir ihtiyaç olduğu iddiasında haklı görünmektedir. Bu nedenle uluslararası kurumların şeffaflık, hesap verilebilirlik ve hukukilik denetimine açık olmasına ve demokratik değerlerle yeniden yapılandırılmasına ihtiyaç olduğu bir gerçektir. Küresel ölçekte katılım ve müzakere ilkelerini uygulayabilecek bir dünya parlamentosunun kurulmasına ve uluslararası örgütlerin kendi meclislerini oluşturması bir ihtiyaca karşılık geleceğinden kısa vadede gerçekleşme bile uzun vadede makul bir öneri olarak değerlendirilmelidir.

Birleşmiş Milletlerin Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelik yapısının ve BM Genel Kurulu üyelerinin demokratik yollarla seçilmemesi gibi yapısal eksiklikler, küresel yönetimin müzakere, katılım ve hesap verebilirlik gibi ilkelere uymadığını ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle kozmopolitan demokrasi için BM'nin bu iki organı demokratik ilke ve usullerle reforme edilebilirse, bu kurumun uluslararası arenadaki meşruiyeti ve yaptırım gücü artırılmış olacaktır. Böylece uluslararası alanın güce endeksli yapısının olumsuz sonuçlardan korunmak ve küresel barışı sağlamak çok daha mümkün hale gelecektir. Buna mukabil olarak bir dünya parlamentosunun kurulması, dünya vatandaşlarının ve sivil toplumun istek ve taleplerini dile getirebildikleri müzakere ortamını sağlayacaktır. Böylece dünya parlamentosunun, dünya demosunu ilgilendiren küresel meseleler karşısında bir çözüm yolu olabileceğı söylenebilir. Diğer yandan, uluslararası yargının reforme edilmesi ve kurumsallaştırılması, uluslararası alanda hukukun üstünlüğünün sağlanmasında ön koşulu olarak göze çarpmaktadır. Fakat kozmopolitan demokratlar tarafından UAD'nin ve UCM'nin yaptırım gücünün nasıl artırılacağı yeterince tartışılmamıştır.

Kozmopolitan demokratların da katıldığı üzere uluslararası ilişkilerin ve dünya güç dengelerinin bugünkü karmaşık ve sorunlu yapısı ve BM'nin hukukun üstünlüğüne ve barışa zayıf katkısı hesap edildiğinde, tıpkı BM reformu gibi uluslararası hukukun reforme edilmesi de oldukça zor gözükmektedir. Ancak bu reformların, tıpkı daimi üyeliklere sıklıkla yöneltilen itirazlar gibi, uluslararası sivil toplumun da söz sahibi olduğu platformlarda hak temelli, hukukun üstünlüğüne bağlı, liberal demokrasinin nimetlerinden faydalanmak suretiyle ortaya konacak reform talepleri kıymetli sonuçlar doğurabilecektir.

Kaynakça

- Archibugi, D. (2012). Cosmopolitan Democracy: a Restatement. *Cambridge Journal of Education*, 42(1), 9-20.
- Archibugi, D. (2004). Cosmopolitan Democracy and its Critics: A Review. *European Journal of International Relations*, 10(3), 437-473.
- Archibugi, D. (2002). Demos and Cosmopolitics. *New Left Review*, 42(13), 24-38.
- Archibugi, D. (2000). Cosmopolitical Democracy. *New Left Review*, 4(4), 137-150.
- Archibugi, D.(1993). The Reform of the UN and Cosmopolitan Democracy: A Critical Review. *Journal of Peace Research*, 30(3), 301-315.
- Archibugi, D. (1998). Principles of Cosmopolitan Democracy. David Held, Daniel Archibugi ve Martin Köhler (Ed.). *Re-imagining Political Community* içinde (s. 198-228). Cambridge: Cambridge University Press.
- Brennan, T. (2001). Cosmopolitanism And Internationalism. *New Left Review*, 7(1), 67-87.
- Chandler, D. (2000). International Justice. *New Left Review*, 6(6) 55-66.
- Cohen, J. (2004). Whose Sovereignty? Empire Versus International Law. *Ethics@ International Affairs*, 18(3), 1-24.
- Dahl, R. (2014). Uluslararası Örgütler Demokratik Olabilir mi? David Held ve Anthony McGrew (Ed.). *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması* içinde (s. 628-638). Ankara: Phonex Yayınları.
- Davis, J. W. (2012). A Critical View of Global Governance. *Swiss Political Science Review*, 18(2), 272-286.
- Falk, R. (2001). *Yırtıcı Küreselleşme*. (çev. Ali Çaksu). İstanbul: Küre Yayınları.
- Görg, C. ve Hirsch, J.(1998). Is International Democracy Possible? *Review of International Political Economy*, 5(4), 585-615.
- Held, D. (1995). *Democracy and The Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Held, D. (2014). Uluslararası Hukukun Değişen Yapısı: Egemenlik Dönüştü mü? David Held ve Anthony McGrew (Ed.). *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması* içinde (s. 196-211). Ankara: Phonex Yayınları.
- Hirsch, J. (1997). Globalization of Capital, Nation-Statesand Democracy. *Studies of Political Economy*, 54(1), 39-58.

- Hobsbawm, E. (2010). World Distempers: Interview. *New Left Review*, 61(1), 133-150.
- Keohane, R. (2005). Abuse of Power Assessing Accountability in World Politics. *Harvard International Review*, 99(1), 48-53.
- Kymlicka, W. (2016). *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*. (çev. Ebru Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sakellarpoulos, S. (2017). The Cosmopolitan Democracy Project: A Critical Approach. *Journal of Labor and Society*, 20(4) , 487–508.
- Scheurman, W. (1999). Economic Globalization and Rule of Law. *Constellations*, 6(1), 3-25.
- Scheurman, W. (2014). Cosmopolitanism and the World State. *Review of International Studies*, 40(3), 419-441.
- Touraine, A. (2014). *Demokrasi Nedir?* (çev. Olcay Karal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Thaa, W.(2016). Issues and Images: New Sources of Inequality in Current Representative Democracy. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 19(3), 357-375.
- Zolo, D. (1997). *Cosmopolis: Prospect for World Government*. (İng. çev. David Mckie). Cambridge: Polity Press.

COVID-19 Pandemisinde Aşı Karşıtı Hareketlerin Sosyolojik Bağlamı ve Siyasallaşma Dinamiği

Bedir Sala*

Öz

Bu çalışma siyasal, dinsel, ideolojik ve tıbbi nedenlerle gerekçelendirilen aşı karşıtlığını sosyolojik bir bağlamda incelemektedir. Aşı karşıtlarının bir toplumsal hareket olma potansiyelini dikkate alarak aşı karşıtlarının örgütsel ve eylem yapısını Manuel Castells'in ağ toplumu kavramıyla açıklamaktadır. Ayrıca aşı karşıtı hareketlerin COVID-19 pandemisi ile birlikte sosyal medyada ve çeşitli ülkelerde sokak eylemleriyle kamusal alanda örgütlü bir şekilde görünür olmaya başlamaları politik bir hareket olma potansiyelini güçlendirmektedir. Dolayısıyla çalışma COVID-19 pandemisiyle birlikte yükselişe geçen aşı karşıtlarının hem sosyolojik bağlamına hem de politikleşme dinamiğine odaklanarak görece yeni bir olgu olan aşı karşıtı hareketleri açıklamaya çalışan teorik bir çerçeve sunmayı hedeflemektedir. Makale teorik bir değerlendirmedir ancak aşı karşıtlığıyla ilgili çeşitli saha çalışmalarından da veriler kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Aşı Karşıtlığı, Ağ Toplumu, Toplumsal Hareketler, Siyasallaşma.

The Sociological Context and Politicization Dynamics of Anti-Vaccine Movements in the COVID-19 Pandemic

Abstract

This study has investigated anti-vaccination phenomena justified with political, religious, ideological, and medical reasons in a sociological context. Considering that the anti-vaccinationists have the potential to turn into a social movement, it has been accounted for organizational and action patterns of the anti-vaccinationists by the network society conception of Manuel Castells. Also it has reinforced the potential of being a political movement that anti-vaccination movements have begun to be visible in an organized way along with the Covid-19 pandemic in social media and public sphere. The study aims to present a theoretical frame trying to analyze anti-vaccination movements which is a relatively recent phenomenon by focusing also on the sociological context and politicization dynamics of the anti-vaccination movements, which have risen with the COVID-19 pandemic.

Keywords: COVID-19, Anti-Vaccination, Network Society, Social Movements, Politicization.

*Dr. Öğretim üyesi | Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü
bedirsala@aku.edu.tr | ORCID: 0000-0002-6892-2664 | DOI: 10.36484/liberal.1037329
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 27, Sayı:106, Bahar 2022, ss. 59-76.
Gönderim Tarihi: 16 Aralık 2021 | Kabul Tarihi: 9 Haziran 2022

Giriş

COVID-19 (Coronavirus Disease 2019) virüsü 2019 yılının sonlarından itibaren dünya gündemini meşgul eden en önemli konu oldu. Bütün ülkeleri etkileyen bir krizin ortaya çıkmasına yol açtı. Devletlerin kamusal politikalarını derinden etkileyen ve birçok alanda köklü politika değişikliklerine yol açan salgın, siyasal iktidarlar ile toplumsal kesimler arasında da çeşitli gerilimlerin ortaya çıkmasına neden oldu. İnsanların gündelik hayatından devletlerarası ilişkiler düzeyine kadar her alanda etkisini gösteren ve gündemi belirleyen COVID-19 salgınının sağlık, toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal alanları nasıl etkilediğine ilişkin kapsamlı bir literatürün hızlı bir şekilde oluştuğu görülmektedir. Dolayısıyla böyle bir literatür salgının akademisyen ve araştırmacıların da gündemini uzun süre işgal ettiğini gösteriyor. Salgın konusu sadece politikacıların ve akademisyenlerin gündeminde değildi, sıradan insanın da en önemli gündem maddesini oluşturdu. Çünkü kimsenin kayıtsız kalamayacağı düzeyde gündelik hayat ilişkilerini ve pratiklerini etkiledi ve yeni normallerin gündelik hayat rutinine dönüşmesine neden oldu.

Yakın tarihte domuz gribi ve kuş gribi gibi salgınlar olsa da uzun süre etkili olan ve toplumsal hayatı derinden sarsan bir salgın olmadığından günümüz insanı için COVID-19 salgını görece yeni bir deneyimdir. Tarihin çeşitli dönemlerinde ve bölgelerde benzer salgınların ortaya çıktığı, yine 1918 yılında İspanyol gribi olarak nitelendirilen ölümcül bir virüsün varlığı tarih kitaplarında ve ilgili uzmanların belleklerinde yer edinmişti. Ancak bu sınırlı sayıdaki insanların belleğinde varlığını devam ettiren ölümcül salgın olgusu 21. yüzyıl insanı için bir ilk deneyim olarak şok ve kriz etkisi yarattı. Bu etkilerden dolayı salgının mahiyeti hakkında sadece tıp otoritelerinin ve uzmanlarının konuşacağı ve ilgileneceği bir konu olmaktan çıkarak neredeyse herkesin hakkında konuştuğu popüler bir konuya dönüştü.

Bu süreçte en dikkat çekici kesim ise salgın için alınan çeşitli kamusal önlemlere karşı çıkanlar oldu. Bu kesimler salgın sürecinde alınan önlemlerin yanında, salgının ortaya çıkışı ve yayılışına ilişkin resmi enformasyonu eleştiren, başta aşı olmak üzere tıbbi müdahaleleri kabul etmeyenlerden oluşmaktadır. Böyle bir kesimin salgınla birlikte kamusal alanda görünür olması salgın tartışmaları etrafında bir kutuplaşmayı doğurdu. Özellikle aşı üzerinden kesifleşen bu tartışma dünya genelinde aşı taraftarı ve aşı karşıtlığı gibi iki kategorik eğilimi ortaya çıkarttı. Aşı karşıtlarının görece daha az bir kitle olmasına rağmen genel eğilime yönelik eleştirilerinin dikkat çekici olması ve ayrıca bilimsel otoritelere yönelik sert eleştirileri gündemde kalmalarını sağladı. Bu durum beraberinde aşı karşıtlarına yönelik benzeri düzeyde

sert eleştirileri de getirdi. Özellikle bilimsel bilgiye yönelik güvenin yüksek düzeyde olduğu günümüzde “bilim karşıtı” olarak kategorize edilmeleri karşısında aşı karşıtlarının da zaman zaman bilime sığınarak ve bilimsel argümanlar üreterek aşı karşıtlığını gerekçelendirdikleri görülmektedir.

Bu çalışma, öncelikle aşı karşıtlığını sosyolojik bir bağlamda değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca aşı karşıtlığının özellikle COVID-19 ile birlikte toplumsal bir harekete dönüşme potansiyelini de incelemektedir. Bu durum ise Manuel Castells’in Ağ Toplumu teorisi ile temellendirilecektir. Ayrıca bir toplumsal hareket olma potansiyelini taşıyan aşı karşıtlığının temel argümanlarını problematize ederek aşı karşıtlığının siyasallaşma sürecine de odaklanmaktadır. Salgına yönelik kamusal politikaları eleştiren ve aşı olmak istemeyen bu kesimlerin kullandıkları argümanlara bakıldığında aşı karşıtlığı siyasallaşmakta ve ayrıca aşırı sağ hareketlerin argümanları ile yakın paralellikler taşımaktadır. Çalışma COVID-19 ile birlikte kitleselleşen aşı karşıtı hareketleri sosyolojik bağlamda anlamayı mümkün kılan teorik bir çerçeveye oluşturmayı hedeflemektedir.

Aşı Karşıtlığının Sosyolojik Bağlamı

Teknik ilerleme ile doğanın maksimum düzeyde kontrol edilmeye çalışıldığı çağımızda bu kontrolün beraberinde hiç hesaplanamayan ve kestirilemeyen riskleri ortaya çıkartması ilerleme paradigmasının bir krizidir. Bu krizin nasıl aşılacağı felsefi bir tartışma ancak bu krizle yüzleşmiş modern toplumu analiz eden sosyal bilimcilerin kullandığı merkezi kavramlardan biri de risktir. Özellikle Ulrich Beck’in 1986 yılında yayınlanan *Risk Toplumu* (2019) eseri ile risk kavramı sosyal bilimlerde tartışılan popüler kavramlardan birine dönüştü. Modern toplumu risk toplumu olarak nitelendiren ve bu kavram bağlamında analiz eden önemli çalışmaların da ortaya çıktığı görülmektedir (Giddens, 1990; Loon, 2002; Schuilenburg, 2015).

Risk kavramı üzerinde duran bir diğer sosyolog Anthony Giddens (2002) risk kavramını analiz ederken “doğal riskler” ile “imal edilmiş riskler” ayrımını kullanır ancak bu ayrımın kitleler için oldukça bulanıklaştığını da ifade etmek gerekir. Nitekim aşı karşıtlığının yükselişini tam da bu bulanıklaşan durumun bir sonucu olarak yorumlamak mümkündür. Çünkü aşı karşıtlarının virüsü bir imal edilmiş risk olarak yorumlamaları dayanaklarının ve eleştirilerinin ana noktasını oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu riskleri korumaya dönük müdahalelerin sivil alana yönelik bir tehdit olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Nitekim Bryan S. Turner (2017: 265) bu duruma dikkatleri çekerek “daha güçlü ve dayanıklı bakteri türlerinin gelişmesi ve modern

turizm hareketleri nedeniyle AIDS'in dünyaya yayılması, uyuşturucular ve dünya toplumundaki diğer kültürel dönüşümler sonucunda, uzmanların hakimiyeti ve bu yeni hastalık faillerini karantina altına alma girişimleri sivil özgürlüklere karşı büyük bir tehdit oluşturmakta" olduğunu ifade etmektedir.

Aşı karşıtlarının da en önemli argümanlarından biri Turner'in vurguladığı sivil özgürlükler kavramıdır. Teorik olarak değerlendirildiğinde aşı zorunluluğunu sivil özgürlüklerin kısıtlanması olarak yorumlamak mümkündür çünkü aşı olmayanların tamamen toplumdaki soyutlanması henüz gerçekleşmemiş olsa da zaman zaman çeşitli kısıtlamalara maruz bırakılmaktadırlar. Bu durum başka Fikilem aşı konusunda iki karşıt eğilimin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ancak etkileri itibariyle salgının "küresel düzeyde bir panik atmosferi oluşturmaya ve dolayısıyla da özgürlük-güvenlik dengesinde güvenlikten yana bir eğilimin oluşması" (Karakaş, 2020: 558) sivil özgürlüğü savunanların daha da radikalleşmesine yol açmaktadır.

Diğer taraftan aşı karşıtlığı örneği üzerinden bir kestirim yapılacak olursa 21. yüzyıl toplumunda ortaya çıkan doğal afetler gibi diğer risklerin de kitleler tarafından imal edilmiş bir risk olarak yorumlanması kuvvetle muhtemeldir. Böylece her türlü riskin toplumsal bir bağlamda tartışılması ve egemen sınıflara ve siyasal iktidarlara yönelik bir eleştiriye dönüşme olasılığı kaçınılmaz görünmektedir. Aşı karşıtlarının gittikçe sistemi eleştiren politik sloganlar kullanmaya başlamaları da bunun göstergelerinden biridir.

Aşı karşıtlığının da bu bağlamda tartışılmasının aşı karşıtlarının motivasyonunu ve argümanlarını anlamayı kısmen de olsa sağlayacağını ifade etmek mümkündür. Aşı karşıtlarını salt bilim karşıtı olarak nitelendirmek ve bu şekilde açıklamaya çalışmak popülist bir yaklaşım olacaktır. Kuşkusuz bilimsel sonuçlar aşı sayesinde birçok hastalığın önlendiğini ve yine birçok hastalığın rutin aşılar sayesinde azaldığını göstermesine rağmen aşının bizatihi kendisini reddeden ve çeşitli ülkelerde bilime mesafeli küçük grupların var olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı aşı karşıtlığı ile bilim karşıtlığı arasında sınırlı düzeyde de olsa bir ilişki kurmak mümkün ancak bu ilişki bir toplumsal hareket potansiyeli taşıyan ve içerisinde farklı ideolojik ve politik eğilimleri barındıran bir kitleyi yorumlamak için yetersizdir. Kaldı ki COVID-19 sürecinde aşı karşıtları, zayıf da olsa, iddialarını bilimsel argümanlarla desteklemeye çalışmaktadırlar. Hangisinin bilimsel olduğu tartışması veya bilimsel verilerin çarpıtıldığı şeklindeki iddialar bu makaleyi aşan bir tartışma ancak bilimsel meşruiyet zemini aşı taraftarları kadar aşı karşıtlarının da bir arayışı olarak öne çıkmaktadır.

COVID-19 pandemisinin başladığı ilk zamanlarda aşı tereddüdünün Türkiye ve Birleşik Krallık'taki yaygınlığını ve kökenlerini inceleyen bir saha çalışmasında Türkiye'deki katılımcıların %31'i ve Birleşik Krallık'takilerin %14'ü kendilerine bir COVID-19 aşısı yaptırmaktan emin değillerdi. Ayrıca Türkiye'de bu oranın oldukça yüksek düzeyde olması dikkat çekicidir (Salali ve Uysal, 2020: 1-3). Aşının bulunmasından sonra da çeşitli ülkelerde vatandaşların aşı olması için teşvikler yapılmasına ve aşı olmayanlara yönelik kısıtlamalar getirilmesine rağmen aşı olmayanların oranı hâlâ yüksek düzeyde kalmaya devam etmektedir.

Aşı karşıtlığı COVID-19 ile birlikte daha çok görünürlük kazandıysa da tarihsel kökeni oldukça eskidir. İlk aşuların kullanılmaya başlandığı 19. yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. Dolayısıyla aşının bulunması ve kullanılmasının hemen akabinde bir tepki olarak aşı karşıtlığı ortaya çıkmıştır (Yavuz, 2018). Literatürde aşı karşıtlığı ile ilgili uzun süredir çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Batı ülkelerinde 1980'li yılların başlarında bir aşı karşıtlığının yayılarak devam ettiği bilinmektedir. Özellikle Andrew Wakefield ve ekibinin 1998 yılında sınırlı sayıdaki çocuk üzerine yaptıkları çalışma sonucunda aşuların otizme neden olduğunu iddia etmeleri uzun bir süre aşı karşıtlarının önemli bir argümanı oldu (Motta ve Stecula, 2021). Ayrıca alternatif tıbbin popülerleşmesi aşı karşıtı hareketin büyümesini de etkilemiştir. Bu durum doktor-hasta ilişkilerini de etkileyecek şekilde birçok problemin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Tafari, vd., 2014). COVID-19 pandemisi öncesinde Eurobarometer'in 2019 yılında yaptığı araştırma Avrupalıların aşı konusunda ne düşündüğü hakkında genel bir fikir vermektedir. Eurobarometer'in verileri Avrupalıların %39'unun aşuların korunmaları gereken hastalıklara neden olduğunu, %50'sinin aşuların ciddi yan etkileri olduğunu, %32'si aşuların bağışıklık sistemini zayıflattığını ve %10'u aşuların onaylanmadan önce titizlikle test edildiğine inanmadıklarını göstermektedir (Debus ve Tosun, 2021).

Aşı karşıtlarının ideolojik temellerine ilişkin yapılan çalışmalarda dikkat çekici hususların başında ise aşuların zararlı içerikler taşıdığı ve aşının bağışıklığı geçici olarak koruduğu şeklinde gerekçelerin yanında sağlık açısından insan için bir faydası olmadığı halde iktisadi kar amaçlı bir ittifakın (şirketler, doktorlar ve siyasetçiler) aşuyu desteklediği iddiaları vardır (Wolfe ve Sharp, 2002). Özellikle modern tıbbaya yönelik postmodern eleştiriler ve yine modern tıbbın kurumsallığına ve işleyişine ilişkin eleştiriler aşı karşıtlığının yükselişinde önemli bir rol oynamaktadır (Germani ve Biller-Andorno, 2021). Dolayısıyla aşı karşıtları içinde bilime yönelik güven de bu süreçte sarsıldı (May, 2000: 761-763). Sağlığın bir endüstriye dönüşmesi (Can, 2019: 91-99), ilaç firmalarına duyulan güvensizlik, kültürel ve dinsel nedenlerden kaynaklı

önyargılar aşı karşıtlığının yükselişinde diğer önemli etkenler olarak değinilebilir. Aşı karşıtlığının 1990lı yıllarda, özellikle gelişmiş ülkelerde artmaya başladığı çeşitli çalışmalarda da görülmektedir (Engin ve Vezzoni, 2000). Ayrıca aşı karşıtlığı giderek sosyal bir kimliğe de dönüşmektedir. Yakın zamanda Amerika’da yapılmış bir saha çalışmasına bakıldığında aşı karşıtlığının sadece bilimin reddine veya yanlış sağlık bilgisinden kaynaklanmadığını “derinden bağlı sosyal bağların ve diğer aşı karşıtı kişilerle ortak bir kimlik duygusunun sonucu” olarak ortaya çıktığı da vurgulanmaktadır (Motta vd., 2021: 13).

Türkiye’deki aşı karşıtlarının da çoğunlukla Batı’da üretilen argümanları kullandıkları söylenebilir. Aslında Batı’da ortaya çıkan aşı karşıtlığı söylemi giderek Batı dışı toplumlarda da bir tesir yaratmaktadır. Nitekim Türkiye’de aşı karşıtlığı her ne kadar COVID-19 salgını döneminde gündeme gelse de daha öncesinde de bir aşı karşıtlığı söylemi vardı (Gür, 2019; Bekis Bozkurt, 2018). Türkiye’de aşı karşıtlığının daha çok 2010 sonrasında popülerleştiği görülmektedir. Bu durumun sonucu olarak çocuklarına aşı yaptırmak istemeyen ailelerin sayısında da bir artış ortaya çıktı. Sağlık bakanlığının verilerine de bakıldığında 2011 yılında çocukları için aşırı reddeden ailelerin sayısı 183 aile iken, 2016 yılında 12 bin aile, 2017’de ise sayı 23 bin aileye kadar çıkmıştır (Yiğit vd., 2020: 1254). Veriler, Türkiye’de COVID-19 öncesinde de bir aşı karşıtı kitlenin gittikçe arttığını göstermektedir. COVID-19 pandemisinde sosyal medya platformlarında Türkiye’deki aşı karşıtlarının argümanlarını inceleyen Nilgün Sofuoğlu Kılıç’ın (2021) çalışmasına bakıldığında aşuların gizli hastalıklara yol açtığı ve aşılamanın gizli hedefleri olduğuna ilişkin iki argüman öne çıkmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’deki aşı karşıtlarının argümanları ile Batı ülkelerindeki aşı karşıtlarının argümanları arasında da benzerlikler vardır. Sonuç olarak yukarıda değinilen nedenler aşı karşıtlığını tek bir nedene indirgeyerek incelemeyi güçleştirdiği gibi aşı karşıtlığının daha çok sosyolojik bir bağlam içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini de göstermektedir. Aşı karşıtlığını yükselten çeşitli nedenler olsa da aşı karşıtlığının, özellikle COVID 19 salgını döneminde kiteselleştiğini ve böylece kamusal etkinliğini arttırdığı da bir gerçektir.

Aşı Karşıtlığı Yeni bir Toplumsal Hareket mi?

Yüzyılı aşkın bir süreçte bireysel veya küçük gruplardan oluşan aşı karşıtlarını yeni bir toplumsal hareket olarak nitelendirmek ilk etapta uygun olmayabilir ancak çeşitli ülkelerde COVID-19 ile birlikte daha organize bir hareket olarak toplumun farklı kesimlerini de içine dahil edecek şekilde aşı karşıtlığı söylemi etrafında bir araya geldikleri, eylemler gerçekleştirdikleri, kamusal önlemlere

riayet etmediklerini dikkate aldığımızda yeni bir toplumsal hareket potansiyelini taşıdığını iddia etmek mümkün olacaktır. Aşı karşıtları eğer yeni bir toplumsal hareket olarak değerlendirilecekse bunun nedeni de bu organize pratikleridir. Ayrıca literatürde toplumsal hareketlerin karakterine ilişkin bir tartışma da sözkonusudur. Bundan dolayı toplumsal hareketlerin tam olarak ne tür özellikler taşıdığını ifade etmek zorlaşmaktadır. Genel bir özellikten bahsetmek gerekirse bireylerin ortak bir hedef etrafında organize olma ve eyleme geçme özelliğinden bahsedilebilir. Manuel Castells (2012:189) ise toplumsal hareketleri gündelik hayatı zorlaştıran koşullara ve siyasi kurumlara karşı ortaya çıkan derin güvensizlik sonucunda halkın taleplerini kurumsal kanallar dışında kolektif bir şekilde ifade etmeleri olarak tanımlamaktadır.

Diğer taraftan sosyal medyanın kiteler tarafından aktif bir şekilde kullanıldığı ve adeta sanal alanın kamusal alana dönüştüğü bir çağda klasik kuramların yeni toplumsal hareketleri açıklamada yetersiz kaldığını da ifade etmek mümkündür. Klasik kuramların yetersizliği toplumsal hareketlerin karakteristik değişiminden kaynaklanmaktadır. Çünkü toplumsal hareketlerin karakteri ile dönemin yapısal koşulları arasında bir ilişki vardır. Toplumsal hareketler toplumu değiştirici bir rol oynayabildikleri gibi toplumsal yapıda ortaya çıkan değişime göre de bir karakter kazanırlar. Dolayısıyla teknoloji alanındaki sıçrama ve bunun iletişim araçlarını radikal bir şekilde değiştirmesi ile toplumsal yapının değişmesi ve beraberinde toplumsal hareketlerin de karakteristik bir değişime uğraması birbiriyle ilintilidir. Bu bağlamda aşı karşıtlarını klasik kuramlara göre değerlendirmek yerine yeni toplumsal hareketleri açıklayan kuramlara göre değerlendirmek daha uygun olacaktır.

Yeni toplumsal hareketleri klasik toplumsal hareketlerden ayıran belli başlı özellikler vardır. Bu özellikleri şu şekilde özetlemek mümkündür: Yeni toplumsal hareketler sınıf temelli olmamasına karşılık daha çok orta sınıflardan destek almaktadır. Değer tabanlı ve hayat tarzı kavramının öne çıktığı hareketlerdir. İktidarı değiştirmekten ziyade iç demokrasi talebi öne çıkmaktadır. Beden, çevre, sağlık, cinsel kimlik, kültürel kimlik gibi temalar etrafında bir örgütlenme türüdür. Aktörlerin de birer özne olduğu bu hareketlerde kısa vadeli ve küçük sayılabilecek kazanımlar hedeflenmektedir. Örgütsel düzeyde esnek bir hiyerarşik yapıya sahip ve müzakerecidir (Tecim, 2016: 23-30).

Charles Tilly'e göre 21. yüzyılda toplumsal hareketlerin dönüşümü üzerinde belirleyici olan iki önemli dinamik vardır. Küreselleşme ve iletişim teknolojisi. Tilly'in aktarımıyla Lance Benetti'ye göre günümüzde toplumsal hareketlerin kampanya ve örgütlenme düzeyinde bir karakter değişimi gerçekleşmektedir. Benetti'ye göre küreselleşme çağında yeni iletişim teknolojisi

ile birlikte eylemciler arasında gevşek bir iletişim ağı oluşmakta ve bir bütün olarak eylemcilerin hareketle özdeşleşmesi zorlaşmaktadır. Ayrıca bu yeni toplumsal hareketlerde ideolojinin etkisi azalmakta, kaynak zengini örgütlerin önemi azalırken kaynak fakiri örgütlerin avantajı artmakta ve yüzyüze etkinlikte sanal etkinliği bir araya getirmektedirler (Tilly, 2008:154-161).

Aşı karşıtlarının genel özelliklerine bakıldığında COVID-19 ile birlikte gündelik hayata yönelik düzenlemelere karşı çıktıkları, taleplerini ifade edebilecek kurumsal kanallardan mahrum kaldıkları, belirli bir dernek veya örgüt etrafında kurumsallaşmadıkları ancak hem sanal ortamda hem de zaman zaman kent meydanlarında bir araya geldikleri ve taleplerini kamuoyu ile paylaştıkları görülmektedir. Diğer yeni toplumsal hareketler gibi değer tabanlı ve hayat tarzını öne çıkartan esnek bir yapıya ve örgütlenme tarzına sahip aşı karşıtı hareketler gittikçe daha da görünür olmaktadır. Böyle bir hareketi açıklamak için en uygun kuramsal yaklaşım ise Castells'in ağ toplumu kavramıdır. Küresel dünyada merkezin ve hiyerarşinin olmadığı, yatay ilişkilerin belirleyici olduğu bir toplumsal örgütlenme biçimi olarak ağ toplumu kavramını kullanan Castells, bu kavramla yeni toplumsal hareketleri de açıklamaktadır. Ağ toplumunu oluşturan en önemli özellik enformasyon teknolojisindeki gelişmelerdir (Castells, 2013: 35-97). Özellikle internet ile birlikte küresel düzeyde ağlar kurmanın mümkün olduğu bir çağda sosyal ağlar sayesinde toplumsal hareketler de karakteristik bir değişime uğradı ve çeşitli yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı kolaylaştı. Tilly'de (2008: 157) iletişim araçları ile sosyal bağlantılar arasındaki ilişkiye dikkat çekerek "her iletişim aracı kendi yöntemleriyle bazı bağlantıları güçlendirir, kurması veya sürdürmesi maliyetli olacak bazı bağlantıları kolaylaştırır ve çok miktardaki diğer bağlantıları dışlar" açıklamasını yapmaktadır.

Ağ toplumunda toplumsal hareketler ağlar oluşturarak mevcudiyetini devam ettirmektedir. Özellikle iktidarların kontrolünde olmayan özerk bir alan sağlayan sosyal ağlar sayesinde etkinliğini ve sürekliliğini devam ettiren ve nadiren bir programa dayanan toplumsal hareketler belirli bir komuta ve kontrol merkezine ihtiyaç duymadan oluşturduğu ağlarla hem küresel hem de yerel özellikler taşırlar. İnternet sayesinde küresel düzeyde etkileşimde bulunan ve tartışan bu hareketler viraldir. Viral yayılma ile birbirinden uzak kişi ve gruplara kolayca esin kaynağı olabilmektedir. Castells ağlara dayalı bu hareketleri toplumsal kurumlara karşı "öznenin özerkliği ütopyası"ni gerçekleştirme potansiyeli barındırdığını ifade eder (Castells, 2012: 189-205). Bu bağlamda aşı karşıtı hareket daha çok internet ortamında ağlar oluşturarak yayılmaktadır. İnternetin sunduğu imkanları kullanan aşı karşıtları sanal gruplar oluşturmakta, özellikle sosyal medya mecralarında paylaşımlar

yaparak etkinliğini arttırmaktadır. Dolayısıyla aşı karşıtı hareketlerin büyüdüğü ve etkinlik gösterdiği alan genel olarak sosyal medyadır. Çeşitli ülkelerde kent meydanlarında toplanarak gösteriler düzenleseler de asıl örgütlenedikleri yer sosyal medyadır. Nitekim COVID-19 döneminde aşı karşıtı hareket ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında sosyal medyanın oldukça aktif bir şekilde kullanıldığı görülmektedir (Wilson ve Wiysonge, 2020).

Sosyal medya aşı karşıtlığı fikirlerin canlı tutulmasında da önemli bir rol oynadı. Aşı ile ilgili aktarılan çeşitli bilgiler aşı konusunda tereddüt eden kitlelerde aşı karşıtı davranışların artmasına sebep olduğu gibi aşı ile ilgili bilimsel olmayan görüşlerin yayılmasında da etkili oldu (Ullah vd. 2021). Ayrıca COVID-19 öncesi yapılan bir çalışmada çocuklarının aşılarını geciktiren veya aşı olmayı reddeden kişilerin internette aşı ile ilgili arama düzeyi de oldukça yüksek olduğu görülmektedir (Smith, 2011). Sosyal medya kullanımıyla birlikte aşı karşıtı fikirlerin yayılması ve kişilerin birbirlerinden haberdar olmaları kolaylaşmaktadır. Ağlar oluşturularak iletişim ve etkileşim içerisine girmektedirler. Dolayısıyla Castells'in yeni toplumsal hareketleri ağlar oluşturarak açıklama girişimi aşı karşıtları için de açıklayıcı bir model olabilmektedir.

Sosyal medyanın ağ oluşturma imkânı aşı karşıtlarının kolay bir şekilde birbirlerini bulmalarını, örgütlenmelerini ve fikirlerini yaymalarını kolaylaştırmaktadır. Nitekim yapılan alan çalışmalarına da bakıldığında sosyal medya aşı karşıtlarının en önemli mecrası olarak öne çıkmaktadır. Aşı olmayı düşünen ancak tereddüt içerisinde olan kişileri de etkileyen sosyal medya paylaşımları aşı karşıtlığının yükselişinde önemli bir rol oynamaktadır (Argyris vd.,2021; Wawrzuta vd., 2021). Konuyla ilgili sosyal medyanın rolünü değerlendiren bir çalışmada sosyal medyada aşı karşıtı argümanların kitleleri etkilediğine ilişkin bulgulara yer verilmektedir (Etesaminia ve Bağcı Derinpınar, 2021). Başka bir çalışmada da sosyal medyada aşı karşıtı kullanıcıların sayısı az olsa da daha aktif olduklarına ilişkin bulgular yer almaktadır (Ortiz-Sánchez vd., 2020).

Kuşkusuz aşuya yönelik kuşkular ve tepkiler yeni bir olgu değildir. Ancak Covid-19 ile birlikte bu kuşkuların ve tepkilerin hem meydanlarda hem de sosyal medya da organize veya bireysel olsun güçlü bir şekilde ifade edilmesi ve karşılık bulması yeni bir olgudur. Bu olgu aşı karşıtlarını bir yeni toplumsal hareket olarak incelemeyi de mümkün kılmaktadır. Çünkü aşı karşıtı grupların politik partileri ve politikacıları etkileyecek kadar güçlü bir kamuoyu oluşturdukları ve aşı karşıtı söylemi devam ettiren geniş bir ağ inşa ettikleri görülmektedir. Kuşkusuz bu ağın bir merkezi ve hiyerarşisi yoktur. Bundan dolayı, aşı karşıtlarını bir toplumsal hareket olarak nitelendirmek ilk etapta

çeşitli kuşkulara yol açabilmektedir. Ancak bu durum yeni toplumsal hareketlerin karakteristik özelliğine tam da uymaktadır. Dolayısıyla aşı karşıtlığını şimdilik yeni bir toplumsal hareket olarak nitelendirmek çeşitli kuşkulara yol açsa da aşı karşıtlığının bir toplumsal hareket olma potansiyeli taşıdığını iddia etmek yukarıdaki argümanlar dikkate alındığında mümkün olmaktadır.

Aşı Karşıtlığının Siyasallaşma Dinamiği

Aşı karşıtlığı COVID-19 pandemisiyle birlikte daha görünür ve radikal bir harekete dönüştü. Aşı karşıtlığının yayılmasında birçok etkenin yanında hem sağlık sektörüne hem de kamu kurumlarına yönelik artan güvensizliğin de bir etkisi vardır. Aşı karşıtları virüsün kaynağı, yayılması, alınan önlemler ve aşı ile ilgili çeşitli iddialar ortaya atmaktadırlar. Bu iddiaların bir kısmı bilimsel verilere dayandırılrsa da büyük bir kısmı komplo teorilerine dayanmaktadır. Özellikle dünyanın belirli bir grup seçkin tarafından yönetildiği ve birçok olayın arkasında olduğu gibi COVID-19 virüsünün arkasında da bu seçkinlerin olduğu iddiası öne sürülen komplo teorilerinin başında gelmektedir. Komplo teorileri bireylerde veya kitlelerde kanaat oluşturduğundan önemli bir olgudur. Bu yönüyle dikkate alınması gerekir. Çünkü komplo teorileri çoğu zaman kitlelerin inançlarını, davranışlarını, siyasal eylemlerini ve ilişkilerini yönlendiren kanaatlerin kaynağı olabilmektedir. Kerem Karasmanoğlu'nun komplo teorilerini farklı açılardan değerlendirdiği çalışmasında komplo teorilerinin etkisini şu şekilde açıklamaktadır:

"Komplo teorileri son kertede ideolojinin, aksiyonun ve ahlâkın radarının dışında değildir. Makro ve mikro ölçekte siyaset ve iktidar ilişkileri meselenin merkezindedir. Aynı zamanda bu ilişkileri siyasal, toplumsal ve kültürel bir bağlam içinde değerlendirmek ve küresel ve genel eğilimler dışında yerelliğin ve kendine özgülüğün de zaman zaman belirleyici olabileceğini göz önünde bulundurmak gerekir." (2019: 17-18)

Aşı ile ilgili çeşitli komplo teorileri COVID-19 ile birlikte daha da güçlendi ve yayıldı. Dolayısıyla hem COVID-19 sürecinde hem de öncesinde aşı karşıtı söylemin beslendiği ana kaynakların başında komplo teorileri gelmektedir (Jolley ve Douglas, 2014; Stein, 2017; Milosevic, 2021). Komplo teorileri aşı tereddüdünü arttırdığı gibi aşı karşıtlığı inancının daha da keskinleşmesine neden olabilmektedir. Aşı karşıtı hareketlerin güçlü olduğu sosyal medyadaki paylaşımlar incelendiğinde argümanlar sınırlı sayıda olsa da bu paylaşımların bir şüphe oluşturması kitleler üzerindeki etkisini arttırmaktadır (Wawrzuta vd., 2021). Özellikle konvansiyonel medyadan ziyade sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanan aşı karşıtlarının sosyal medya mecralarında aşı konusunda şüphelerin artmasına yol açan komplo teorilerinin kolayca yayılmasını sağlamaktadırlar (Zuk ve Zuk, 2020).

Komple teorileri kriz zamanlarında bireylere net cevaplar verdiğinden etkili olabilmektedir. Özellikle komple teorisiyle içinde bulunulan koşulları yorumlamak sürekli bir teyakkuz ve seferberlik haline yol açtığı gibi kitlelerin daha da politikleşmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla aşı karşıtlarının söyleminde komple teorileri önemli bir yer teşkil etmesi aşı karşıtlarının siyasallaşmasını da kolaylaştırmaktadır. Nitekim COVID-19 pandemisinde de komple teorilerinin bireylerin siyasallaşmasını etkileyerek davranış değişikliğine yol açtığına ilişkin bulgular vardır (Farias ve Pilati, 2021: 1-11). Komple teorilerinin belirsizlik durumlarında etkili oldukları dikkate alındığında bu belirsizliğin siyasallaşmayı daha da radikalleştiğini söylemek mümkündür. Çünkü COVID-19 gibi tıbbi kaynaklı bir krizin bu derece bir tartışmaya ve siyasallaşmaya yol açmasının nedeni de hem virüsün kaynağı hem de virüsle ilgili gelişmelerin kitleler için bir belirsizlik taşıyor olmasıdır.

Aşı karşıtlarının argümanları ve iddiaları bir politik anlatı da içeriyor. Aşı karşıtı hareketler kamusal düzenlemeleri ve iktidarları eleştiren bu politik anlatıyı da dolaşıma soktukları için bu durum aşı karşıtlığı ile siyasal kimlik arasında ne tür bir ilişkinin olabileceği sorusunu ortaya çıkarmaktadır. COVID-19 pandemisi sürecinde çeşitli ülkelerde aşı karşıtlarını destekleyen partiler olsa da aşı karşıtlarını sadece bu partilerle sınırlandırmak uygun düşmemektedir. Ancak aşı karşıtlarının siyasal kimlikleri ile ilgili çeşitli çalışmalara bakıldığında aşı karşıtlarının daha çok aşırı politik eğilimliler arasında yaygın olduğu görülmektedir. Dolayısıyla siyasal eğilimler ile aşı karşıtlığı arasında belli bir düzeyde ilişki kurmak mümkün olabilmektedir. Diğer taraftan aşı karşıtlığı ile siyasal eğilim arasında kısıtlı düzeydeki çalışmalardan hareketle hem diğer ülkeler hem de Türkiye hakkında genel bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Ancak bazı çalışmalara bakıldığında bu konuda bir ilişkinin tespit edildiği görülmektedir. Özellikle Batı Avrupa'da aşırı sağın ve popülist partilerin yükselişi ile artan aşı karşıtlığının düzeyi arasında bağlantılar kurulmaktadır (Kennedy, 2019). Örneğin Fransa'da yapılan bir çalışmada aşı karşıtı tutumun aşırı sağ ve aşırı sol politik eğilimler arasında daha yüksek düzeyde olduğu çıkmaktadır (Coconel, 2020). Türkiye'de de konuyla ilgili yapılmış bir saha çalışmasında siyasi kimlikler ile aşı karşıtlığı arasında anlamlı ilişkinin tespit edildiği, buna göre muhafazakâr/dindar ve milliyetçi eğilimli kişilerde diğer siyasal eğilimlere oranla aşı olmama ve aşı karşıtlığı oranı daha yüksek çıktığı anlaşılmaktadır (Akyüz, 2021). Amerika'da ise *Kaiser Family Foundation* çalışmasında aşı olmayanların arasında sağcı eğilimli Cumhuriyetçilerin oranının daha fazla olduğu tespit edilmiştir (KFF, 2021) Başka güncel çalışmalarda da Muhafazakâr Cumhuriyetçilerde

aşı karşıtlığının diğer siyasal eğilimlere göre daha yüksek çıkmaktadır (Azevedo ve Jost, 2021; Bolsen ve Palm, 2022).

Kuşkusuz aşI karşıtlarının sadece sağcı eğilimli kişilerden oluştuğunu iddia etmek indirgemeci bir yaklaşımlı olacaktır çünkü aşI karşıtları içerisinde yukarıda referans verilen çalışmalarda da yer aldığı gibi çeşitli siyasal eğilimleri benimseyenler vardır. Ancak bir önceki paragrafta atıf yapılan kaynaklara göre sağcı partileri destekleyen veya sağcı politik tutumu benimseyenlerde bu oran daha fazla çıkabilmektedir. Özellikle pandemi kısıtlamalarına ve aşI zorunluluğuna yönelik protestolarda aşırı sağcı grupların ön plana çıkması dikkat çekicidir. Bu durum aşI karşıtlığı ile aşırı sağ arasında görece bir ilişki kurmayı da mümkün kılmaktadır. Bir diğer önemli husus da aşI karşıtlarının siyasetçileri etkilemeye başlamasıdır. Böylece popüler siyasetçilerden ve siyasal partilerden de destek almaktadırlar.

AşI karşıtları ile aşırı sağ eğilim arasında çeşitli ülkelerde bir yakınlaşmanın ortaya çıktığı görülmektedir. Amerika'da 2016 seçimleri öncesinde Cumhuriyetçi Parti adayı Donald Trump aşI lehine açıklamalarıyla gündeme gelmişti. Seçim çalışmaları sırasında aşI karşıtlı gruplarla da görüşmeler yapılmıştı. Ayrıca COVID-19 ile ilgili açıklamaları da çeşitli eleştirilere yol açmıştı. Yine COVID-19 için aşI olmayacağını ifade eden Brezilya Devlet Başkanı aşırı sağcı Jair Bolsonaro aşI karşıtlı tutumuyla bilinmektedir. Türkiye'de de sağ eğilimli Yeniden Refah Partisi Genel Başkanı Fatih Erbakan da aşI karşıtlı açıklamalarıyla öne çıkmaktadır. Avusturya'da aşırı sağcı Avusturya Özgürlük Partisi de aşI karşıtlarına destek veren partilerden biridir. İtalya'da ise aşırı sağcı İtalya'nın Kardeşleri Partisi (Fratelli d'Italia) aktif bir şekilde pandemi kısıtlamalarını eleştirmekte ve aşI karşıtlı hareketlere destek vermektedir. Kanada'da da benzer bir şekilde aşırı sağcı Kanada Halk Partisi aşI karşıtlarının yanında durmaktadır. Dolayısıyla pandemi dönemindeki kısıtlamalara ve aşIya karşı olanlar yanlarında aşırı sağ partileri bulmaktadır. Aşırı sağ partiler ise kitlelerin bu öfkelerini ifade ederek tabanlarını genişletme fırsatı yakalamaktadır.

Etnik veya dinsel belirli bir kimliğin üstünlüğüne vurgu yapan bundan dolayı kendi ülkelerinde herkesin eşit haklara sahip olmasını reddeden, azınlık ve göçmenleri hedef tahtasına yerleştiren aşırı sağ partilerin bazı ülkelerdeki seçimlerde yüksek oy oranları elde etmeleri aşırı sağ söylemin bir toplumsal taban bulunduğunu da göstermektedir (Betz & Immerfall, 1998). Otoriter siyasal bir düzeni savunan, çoğulculuk ve göçmen karşıtlı gibi ortak bir eğilimi olan aşırı sağ hareketler ekonomik krizin arttığı ve göçmen akınının yoğunlaştığı dönemlerde güçlenmektedirler (Almeida, 2019). Diğer taraftan aşırı sağ hareketlerin başta Avrupa olmak üzere dünyada gündem oluşturması görece

yeni bir olgudur. 21.yüzyılın başlarından itibaren bir toplumsal hareket olarak incelenen aşırı sağ hareketleri liberal demokrasi krizinin bir sonucu olarak nitelendiren bir eğilim vardır (McAdams, 2021; Yıldırım, 2017). Bu açıdan değerlendirildiğinde aşırı sağ hareketleri bir sistem eleştirisi olarak okunmak mümkün olmaktadır. Bu bağlamda liberal demokratik ülkelerde ortaya çıkan ve liberal demokrasinin herkesi eşitleyen kamusal kurallarına yönelik eleştirel bir siyasal hareket olarak değerlendirilebilir. Ancak aşırı sağ hareketler 2000'li yıllarda yalnızca liberal demokratik rejimlerin güçlü olduğu Batı Avrupa ülkelerinde değil aynı zamanda Orta ve Doğu Avrupa'da da güçlendiler (Mandacı, 2012). Günümüzde aşırı sağ hareketlerin Avrupa dışındaki ülkelerde de bir yükseliş içerisinde olduğu gözlemlenmektedir. Dolayısıyla küresel düzeyde aşırı sağ hareketlerin yükselişinden bahsedilebilir (Vieten, 2020).

Aşırı sağ hareketlerin güçlü olduğu ülkelerde aşırı sağ ile ulusal elitler arasında devam eden bir gerilim zaten vardı. COVID-19 pandemisi ile birlikte sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin derinleşmesi ulusal elitlere yönelik popülist öfkeyi daha da besledi. Zaten popülist bir öfke olarak nitelendirilebilecek olan aşırı sağ hareketler pandemi koşullarını da fırsata dönüştürerek aşı karşıtı hareketlerin ön saflarında yer aldılar. İki hareket arasındaki argüman yakınlığı da hareketleri yakınlaştırdı. Aşırı sağ hareketlerin aşı karşıtlarına dahil olması aşı karşıtı hareketlerin siyasal bir harekete dönüşmesini de kolaylaştırmaktadır.

Almanya korona virüsü ile mücadele konusunda en başarılı ülkelerden biri olmasına karşılık devletin acil durum politikalarına yönelik ülkenin önde gelen şehirlerinin sokaklarında hükümete yönelik düzenli olarak protesto gösterileri yapmaları ve ayrıca sosyal ağlarda öfkelerini dile getirmeleri aşırı sağın pandemi koşullarını kullanan popülist siyasetine bir örnektir (Vieten, 2020: 4-10). Ağustos 2020'de Berlin'deki gösterilerde parlamento binasına girilmeye çalışılması ve gösterilerde aşırı sağcı grupların bayraklarının açılması Almanya'da yeni bir aşırı sağ hareketin ortaya çıkma endişesini doğurmaktadır (DW 2020). Nitekim süreç içerisinde protestolar radikalleşerek devam ettiği gibi diğer şehirlere de yayıldı. Kuşkusuz bu durum sadece Almanya için geçerli değildir. Bazı ülkelerde de süreç benzer bir şekilde ilerledi. İlk başlarda küçük protestolar şeklinde devam eden aşı karşıtı eylemler sonrasında büyük kitlelerin katıldığı bir harekete dönüştü. Nitekim Fransa'da da devam eden aşı karşıtlığı protestolarında katılımcıların polisle çatıştığı ve hükümete yönelik sert eleştirilerde buldukları görülmektedir (euronews, 2021). Ayrıca Kasım 2021'de Hollanda'da protesto gösterilerinde göstericilerin polisle çatışması üzerine Rotterdam'da bir günlük acil durum ilan edildi (BBC, 2021). Özellikle Avrupa'nın önde gelen şehirlerinde benzer bir durum söz konusudur (Day, 2021).

COVID-19 ile birlikte aşı karşıtlığının siyasallaşmasında bilimsel bilgilere ilişkin açıklamaların önemli bir rolü vardır. Özellikle virüsün ortaya çıkışı ve doğası hakkındaki tartışmalar kamusal alanda bir bölünmeye yol açtı. Ayrıca ilk defa kullanılan mRNA aşılara ilişkin şüpheler de hem aşı karşıtlığının artmasına hem de aşularla ilgili çeşitli siyasal argümanların kullanılmasına neden oldu. Diğer taraftan aşının hükümetler tarafından zorunlu tutulması aşuya yönelik küçük ölçekte de olsa siyasal bir muhalefetin ortaya çıkmasına yol açtı. Nitekim aşı karşıtı gösterilerde çeşitli siyasal partilerin ve akımların yer aldığı ve destek verdiği görülmektedir. Bütün bunları dikkate aldığımızda COVID-19 pandemisi ile birlikte aşı karşıtlığının siyasal bir dinamizm içermeye başladığı söylenebilir.

Bir önceki başlıkta aşı karşıtlığının yeni bir toplumsal hareket olma potansiyeli üzerinde durulmuştu. Aşının da kamusal alanda tartışılan bir konuya dönüşmesi aşı karşıtlarının gücünü göstermesi açısından da önemlidir. Kamusal alana taşınan bir konunun siyasallaşması ise kaçınılmazdır. Çünkü modern dönemde siyasal olanın sınırları ile kamusal olanın sınırları çoğu zaman çakışmaktadır. Modern dönemde toplumsal alan ile siyasal alan arasında keskin bir ayırım yapmak zaten mümkün değildir. Özellikle toplumsal alanda ortaya çıkan bir hareket genellikle siyasal bir karakter kazanır (Drake, 2021: 15-20). Diğer taraftan siyasallaşmanın sadece parti şeklinde bir örgütlenme olarak anlaşılması eksik bir yaklaşımdır. Çünkü toplumsal taleplerin bir kısmı kurumsal siyasetin dışında farklı şekillerde ifade edilmektedir. Toplumsal taleplerin örgütlü ve hiyerarşik karakterdeki toplumsal hareketler tarafından ifade edilmesi siyasallığın bir diğer biçimidir. Ancak bir de toplumsal alanda örgütsüz bir şekilde ifade edilen talepler vardır. Bu taleplerin de siyasallık bağlamında değerlendirilmesi mümkündür. Nitekim Asef Bayat, sokak siyaseti bağlamında ifade ettiği gibi iktidarın dayatmalarına karşı “dönemsel kolektif eylemler” de siyasallaşabilmektedir. Bayat’a göre pasif ağlar vasıtasıyla gerçekleşen bu siyasallaşma gevşek bir örgütlenme biçimidir (Bayat, 2009:36). Dolayısıyla örgütsel ve hiyerarşik karakter kazanan toplumsal hareketlerin dışında dönemsel ve geçici hareketlerin de siyasallaşmasından bahsedilebilir. Nitekim Bayat siyasal bilinç düzeyi yüksek olmayan, kurumsal mücadelenin ve hareketin içinde yer almayan sıradan insanların da pasif ağlar kurarak siyasallaşabileceğini vurgulamaktadır (Çoban, 2015: 101-103).

COVID-19 pandemisinde aşı karşıtlığının nasıl bir süreç içerisinde geliştiğine odaklanıldığında aşı karşıtlarının bir “sokak siyaseti” izlediklerini ve pasif ağlar kurarak itirazlarını ifade ettikleri görülmektedir. Diğer taraftan aşı karşıtı hareketlerin eleştiri noktalarından biri de siyasal iktidarların aşuyu zorunlu kılmaya yönelik politikalarıdır. Dolayısıyla aşı karşıtlığının siyasal bir

bağlamının da olduğu, bu siyasal bağlamın aşı karşıtlarını değerlendirmek için önemli veriler iğerdiğini söylemek mümkündür.

Sonuç

Aşı karşıtlığı uzun bir tarihe dayansa da aşların insan sağlığına faydaları aşı karşıtlarının ifade ettikleri risklere oranla yüksek düzeydedir. Bu geręeklięe rağmen aşı karşıtlığı, özellikle COVID-19 pandemisi ile birlikte güçlü bir şekilde yayılarak devam etmektedir. Aşı karşıtlığının yayılmasında dinsel, kültürel, ideolojik ve siyasal gerekçelerin ön olana çıktığı görölmektedir. Dolayısıyla aşı karşıtlığını salt tıbbi bir konu olmanın ötesinde sosyolojik bir bağlamda değerlendirmek daha uygun olacaktır. Diğer taraftan COVID-19 sürecinde dünyanın çeşitli ölkelerinde aşı karşıtlarının daha organize bir şekilde hareket ederek çeşitli ölkelerde kent meydanlarında protesto gösterileri düzenlemeye devam ettikleri, sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanarak ve aralarında ağlar oluşturarak bir dayanışma oluşturdukları ve böylece bir toplumsal hareket potansiyeli taşıdığı iddia edilebilir. Kamusal düzenlemelere ve tıbbi müdahaleye karşı kolektif bir tutum sergileyen aşı karşıtlarının bu süreçte hem radikalleştikleri hem de siyasallaştikları gözlemlenmektedir.

Aşı karşıtlığının ideolojik temellerine bakıldığında çeşitli dinsel veya ideolojik gerekçeler öne çıkmaktadır. Ancak siyasal elitlere ve uzmanlara yönelik derin bir güvensizliğin de belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim ideolojik olarak aşırı uçlarda yer alan kişilerin veya siyasal hareketlerin aşı konusunda daha şüpheli yaklaşıkları çeşitli çalışmalarda ortaya çıkmaktadır. Yukarıda aşırı sağ hareketleri ile aşı karşıtları arasında yakınlaşmanın aşı karşıtlığının siyasallaşmasında rol oynadığı ifade edilmişti. Ayrıca aşı karşıtlığının popölist bir reflekse dönüşmeye başladığı da dikkat çeken bir diğer husustur.

Aşı karşıtlığı ve aşı karşıtı hareketlerin nasıl bir harekete evrileceğini şimdiden kestirmek çok zordur. Hareketin kendisi homojen olmadığı gibi farklı sosyoekonomik düzeydeki kişileri ve farklı siyasal eğilimleri de içermektedir. Her ne kadar yukarıda da vurgulandığı gibi aşırı sağcı eğilimli kişilerde aşı karşıtlığı daha yüksek düzeyde olsa da farklı siyasi eğilimlerden kişiler ve gruplar aşı karşıtlığı içerisinde yer almaktadır. Örgütsel açıdan da merkezi ve hiyerarşik bir yapısı olmayan daha çok sosyal medyada etkili olan aşı karşıtlığı son zamanlarda kent meydanlarındaki gösterilerle varlığını devam ettirmektedir. Ayrıca aşı karşıtlarının hiyerarşik olmayan ve lidersiz bir hareket görünüşü olsa da aşırı sağ partilerin aşı karşıtlarıyla birlikte hareket etmeye başlamaları lider boşluğunu doldurabileceği gibi aşırı sağ partiler aşı

karşıtlarının sığınabileceği bir şemsiyeye dönüşebilir. Ancak aşı karşıtlığının başka toplumsal hareketlerle birleşmeden kendi başına daha da büyüyerek siyasal ve toplumsal bir değişimin aktörü olması düşük ihtimaldir. Diğer taraftan aşı karşıtı hareketin şimdilik devam etmesi ve büyümesi beraberinde modern tıbbı ve sağlık sektörünün işleyişine yönelik eleştirel ve şüpheli bir eğilimin kitleselleşmesine yol açtığı gibi siyasal kurumlara yönelik güvenin de ne derece azaldığını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Kaynakça

- Akyüz, S. S. (2021). Aşı Karşıtlığı ve Şeffaflık Algısında İletişim Pratikleri ve Siyasal Aidiyetlerin Rolü. *e-Journal of New Media / Yeni Medya Elektronik Dergi – eJNM*, 5 (2), 172-185.
- Almeida, P. (2019). *Social Movements: The Structure of Collective Mobilization*. Berkeley: University of California Press.
- Argyris, Y. A., Kim, Y., Roscizewski, A., and Song, W. (2021). The Mediating Role of Vaccine Hesitancy between Maternal Engagement with Anti- and Pro-vaccine Social Media Posts and Adolescent HPV-Vaccine Uptake Rates in the US: The Perspective of Loss Aversion in Emotion-Laden Decision Circumstances. *Social Science and Medicine*, 282, 114043.
- Flávio Azevedo, F., Jost, J.T. (2021). The ideological basis of antiscientific attitudes: Effects of authoritarianism, conservatism, religiosity, social dominance, and system justification. *Group Processes & Intergroup Relations*, 24(4) 518–549.
- BBC (2021). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59359057>, (erişim: 25.11.2021).
- Bayat, A. (2009). *f* (Çev. Soner Torlak). Ankara: Phoenix Yayınevi
- Beck, U. (2019). *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliği Doğru*. (çev. Bülent Doğan). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bekis Bozkurt, H. (2018). Aşı Reddine Genel Bir Bakış ve Literatürün Gözden Geçirilmesi. *Kafkas J Med Sci*, 8(1):71–76.
- Betz, H.G. ve Immerfall, S. (1998). *The New Politics of the Right: Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*. New York: St. Martin's Press.
- Bolsen, T., Palm, R. (2022) Politicization and COVID-19 vaccine resistance in the U.S. *Progress in Molecular Biology and Translational Science*, 188 (1), 81-100.
- Castells, M. (2012). *İsyan ve Umut Ağları: İnternet Çağında Toplumsal Hareketler* (çev: Ebru Kılıç). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2013). *Ağ Toplumunun Yükselişi / Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Cilt 1*. (çev: Ebru Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Can, İ. (2019). *Sağlık Olsun: Sağlığın Toplumsal Görünümleri*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Coconel, G. (2020). A future vaccination campaign against COVID-19 at risk of vaccine hesitancy and politicisation. *The Lancet Infectious Diseases*, 20 (7), 769-770.
- Çoban, F. (2015). *Sokak Siyaseti: Siyasalın Gündelik Kuruluşu Bağlamında Bir İnceleme*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Day, M. (2021) Covid vaccine: Far right is exploiting Europe's anti-vax protests, from France to Italy to Austria. <https://inews.co.uk/news/covid-vaccine-far-right-europe-anti-vax-protests-france-italy-austria-netherlands-1314247> (erişim tarihi: 25 Kasım 2021).

- Debus, M., Tosun, J. (2021). Political ideology and vaccination willingness: implications for policy design. *Policy Sciences*, 54, 477-491.
- Drake, M. S. (2021). *Siyaset Sosyolojisi: Küreselleşen Dünyada* (çev: Hüsamettin İnanç). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- DW (2020). <https://www.dw.com/tr/almanyada-korona-protestolar%C4%B1nda-radikal-le%C5%9Fme-endi%C5%9Fesi/a-54783968> (eritişim tarihi: 25.11.2021).
- Engin, C. ve Vezzoni, C. (2020). Who's Skeptical of Vaccines? Prevalence and Determinants of Anti-Vaccination Attitudes in Italy. *Population Review*, 59(2):156-179.
- Etesaminia, S. Bağcı Derinpinar, K. (2021) Aşı Tereddütlerinde Sosyal Medyanın Rolü. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 7(2):377-390.
- Euronews (2021). <https://tr.euronews.com/2021/07/31/frans-zlar-baz-mesleklere-getirilen-zorunlu-as-uygulamas-n-protesto-etti>. (erişim: 01/08/2021)
- Farias, J. ve Pilati, R. (2021). COVID-19 as an undesirable political issue: Conspiracy beliefs and intolerance of uncertainty predict adhesion to prevention measures. *Curr Psychol*. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-01416-0>.
- Germani, F. ve Biller-Andorno, N. (2021). The anti-vaccination infodemic on social media: A behavioral analysis. *PLoS ONE*, 16(3): e0247642.
- Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press.
- Giddens A. (2002). *Sağ ve Solun Ötesinde: Radikal Politikaların Geleceği* (Çeviren: M. Sözen ve S. Yücesoy). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gür E. (2019). Aşı kararsızlığı - aşı reddi. *Türk Pediatri Arşivi*, 54(1): 1–2.
- Jolley, D. ve Douglas, K.M. (2014). The Effects of Anti-Vaccine Conspiracy Theories on Vaccination Intentions. *PLoS ONE*, 9(2).
- Kennedy, J. (2019). Populist politics and vaccine hesitancy in Western Europe: an analysis of national-level data. *European Journal of Public Health*, 29(3), 512–516.
- Karakaş, M. (2020). Covid-19 Salgınının Çok Boyutlu Sosyolojisi ve Yeni Normal Meselesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40 (1) , 541-573.
- Karaosmanoğlu, K. (2019). *Kompro Teorileri: Disiplinlerarası Bir Giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- KFF (2021). KFF COVID-19 Vaccine Monitor: October 2021. <https://www.kff.org/coronavirus-covid-19/poll-finding/kff-covid-19-vaccine-monitor-october-2021/> (erişim tarihi: 15 Kasım 2021).
- Mandacı, N. (2012). Avrupa'daki Radikal Sağ Partiler ve Balkanlı Kuzenleri: Çanlar Türkiye İçin Çalıyor. *Uluslararası İlişkiler*, 9 (33), 41-71.
- May, T. (2000). Anti-Vaxxers, Politicization of Science, and the Need for Trust in Pandemic Response. *Journal of Health Communication*, 25:10, 761-763.
- McAdams, A. J. (2021). Contemporary Far-Right Thinkers in the Era of Liberal Democratic Crisis. *Contemporary Far-Right Thinkers and the Future of Liberal Democracy* Edited By A. James McAdams, Alejandro Castrillon, Londra: Routledge.
- Milosevic, D. J., Mari, S., Vdovic, M., Milosevic, A. (2021). Links between conspiracy beliefs, vaccine knowledge, and trust: Anti-vaccine behavior of Serbian adults. *Social Science & Medicine*, 277, 113930
- Motta, M., Callaghan, T., Sylvester, S., Lunz-Trujillo, K. (2021). Identifying the prevalence, correlates, and policy consequences of anti-vaccine social identity. *Politics, Groups, and Identities*. <https://www.tandfonline.com/doi/citedby/10.1080/21565503.2021.1932528?scroll=top&needAccess=true> (Erişim Tarihi: 16.11.2021).

- Motta, M. Stecula, D. (2021). Quantifying the effect of Wakefield et al. (1998) on skepticism about MMR vaccine safety in the U.S. *PLoS ONE*, 16(8): e0256395
- Ortiz-Sánchez, E. vd., (2020). Analysis of the Anti-Vaccine Movement in Social Networks: A Systematic Review. *Int J Environ Res Public Health*, 17(15): 5394.
- Salali, G.D. ve Uysal M.S. (2020). COVID-19 vaccine hesitancy is associated with beliefs on the origin of the novel coronavirus in the UK and Turkey. *Psychological Medicine*, 1–3. <https://www.cambridge.org/core/journals/psychological-medicine/article/covid19-vaccine-hesitancy-is-associated-with-beliefs-on-the-origin-of-the-novel-coronavirus-in-the-uk-and-turkey/720F9BF973939689A82FFE4316855CFE>
- Schuilenburg, M. (2015). *The Securitization of Society: Crime, Risk, and Social Order*, New York: NYU Press.
- Smith, P.J., Humiston, S.G., vd. (2011). Parental Delay or Refusal of Vaccine Doses, Childhood Vaccination Coverage at 24 Months of Age, and the Health Belief Model. *Public Health Reports*, 126(2),135-146.
- Sofuoğlu Kılıç, N. (2021). Post-Truth Çağda Aşı Karşıtlığı. *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 16/31:99-118.
- Stein, R.A. (2017). The golden age of anti-vaccine conspiracies. *GERMS*, 7(4):168-170.
- Tafari, S., Gallone, M.S., Cappelli, M.G., Martinelli, D., Prato, R., Germinario, G. (2014). Addressing the anti-vaccination movement and the role of HCWs. *Vaccine*, 32(38):4860–5.
- Tecim, E. (2016). Toplumsal hareketler ve yenilik bağlamı: Eleştirel bir teorik Konumlandırma. *Sosyal Hareketler Çağı* (Ed: Ferhat Tekin-Erhan Tecim). İstanbul: Açılım Kitap.
- Tilly, C. (2008). Toplumsal Hareketler 21. Yüzyıla Giriyor (Çev: Emre Ergüven). *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim* (Der: Y. Doğan Çetinkaya), 143-187.
- Turner, B. S. (2017). *Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi* (Çev: Ümit Tatlıcan). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Ullah, I. Khan, K.S. Tahir, M.J. Ahmed, A. Harapan, H. (2021). Myths and conspiracy theories on vaccines and COVID-19: Potential effect on global vaccineresponses. *Vacunas*, 22 (2), 93-97.
- Vieten U.M. (2020). The “New Normal” and “Pandemic Populism”: The COVID-19 Crisis and Anti-Hygienic Mobilisation of the Far-Right. *Social Sciences*, 9(9):165.
- Yavuz, M. (2018). Aşı Karşıtlığının Tarihi, *Toplum ve Hekim*, 33(3), 187-194.
- Yıldırım, Y. (2017) Liberal Demokrasinin Krizi Bağlamında Avrupa’da Sağ-Popülizm ve Yükselen Aşırı-Sağ. *Amme İdaresi Dergisi*, 50 (2), 51-72.
- Yiğit, T., Oktay, B. Ö., Özdemir, C. N. & Moustafa Pasa, S. (2020). Aşı karşıtlığı ve fikri gelişimi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(53), 1244-1261.
- Wawrzuta D, Jaworski M, Gotlib J, Panczyk M. (2021). Characteristics of Antivaccine Messages on Social Media: Systematic Review. *J Med Internet Res.*, 23(6):e24564.
- Wilson, S.L. ve Wiysonge, C. (2020) Social media and vaccine hesitancy. *BMJ Global Health*, 5:e004206.
- Wolfe, R.M. Sharp, L.K. (2002) Anti-vaccinationists past and present. *BMJ*, 325 (August (7361), 430-432.
- Zuk, p. ve Zuk, P. (2020). Right-wing populism in Poland and anti-vaccine myths on YouTube: Political and cultural threats to public health, *Global Public Health*, 15:6, 790-804.
- Van Loon, J. (2002). *Risk and Technological Culture: Towards a Sociology of Virulence*, London: Routledge.

Dinsel Terminolojiyle Yaratılan Kimlik Algısı ve Söylem

Haluk Yaman*

Öz

Kimliğin özgünlüğünden ve farklı değerlerinden bahsederken referans verilen noktalardan birisi kimliğin sahip olduğu dini hassasiyetlerdir. Kimileri bu hassasiyetleri konuşma dilinde kullanarak dini hassasiyetlerle örülü bir kimlik algısı oluşturmak isterken, kimisi de aynı algıyı örtülü şekilde söylem içerisinde sunar. Bu nihayetinde özgürlüğün bir ifadesi olarak insanın kendinde hissettiği sorumluluk halinin farklı şekillerde yansıtılmasıdır. Açık veya örtülü olarak yaratılmak istenen algının siyasi argümanlar ile kurulan bağlantısı, siyasi özgürlük ile söylem özgürlüğünü buluşturmaktadır. Siyasi argümanlar içerisinde öne çıkan değişken ise iktidarların dine bakış açısı paralelinde gelişen söylem dilidir. Kurumsallaşmış bir dinin doktrinleri ile geleneksel doktrinleri içerisinde alan söylem dili, kimlik algısında benzer amaçlara hizmet etmektedir. Geleneksel dindarlıktan modern dindarlık üzerine gidilen yolda söylem dili, kimlik üzerinden yaratılmak istenen algıda niyet ve ameller arasındaki ayrımı ortaya koymayı zorlaştırmaktadır. Bu çalışmada, yorumsayıcı (hermeneutik) metodoloji kullanılarak, söylem dilinde yer verilen dini terminolojinin kimlik algısı üzerinde bir etki yarattığına dair bir yorum geliştirilmek istenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dini Terminoloji, Kimlik, Algı, Söylem, Özgürlük.

Perception of Identity and Discourse Created With Religious Terminology

Abstract

One of the reference points for the originality and different values of identity is the religious sensitivities of identity. While some want to create a perception of identity enclosed with religious sensitivities by using these sensitivities in the spoken language, others present the same perception implicitly in the discourse. Ultimately, this is the different reflections of the responsibility that a person feels as an expression of freedom. The connection between the perception that is intended to be created explicitly or implicitly and political arguments brings together political freedom and freedom of speech. The variable that stands out among the political arguments is the language of discourse that develops in parallel with the viewpoint of the governments on religion. The discourse language, which includes the doctrines of the institutionalized religion and the traditional doctrines, serves similar purposes in the perception of identity. On the way from traditional religiosity to modern religiosity, the language of discourse makes it difficult to reveal the distinction between intentions and deeds in the perception that is desired to be created through identity. Using the hermeneutic methodology, this study attempts to develop an interpretation of the assumption that the reference symbols of religion in the language of discourse affect the perception of identity.

Keywords: Religious Terminology, Identity, Perception, Discourse, Freedom.

*Arş. Gör. | Fırat Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü | hyaman@firat.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6536-9042 | DOI: 10.36484/liberal.983097
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 27, Sayı:106, Bahar 2022, ss. 77-96.
Gönderim Tarihi: 15 Ağustos 2021 | Kabul Tarihi: 18 Nisan 2022

Giriş

Uygulamalı ve felsefi niteliklerinin yanında ideolojik-siyasi alanlara da göndermede bulunan ve bu göndermelerden dönütler alan ilahi dinler, kendi terminolojisi ile kimliğin betimlenmesinde ve algılanmasında bir role sahiptir. Castells'e (2006: 12) göre kimlik, insanların anlam ve tecrübe kaynağıdır. Dinler de insanların anlam kaynağı olan kimlikler üzerinde güçlü argümanlara sahiptir. Bu argümanlarla birlikte kimlikler yeniden betimlenebilmektedir. Kimliğin betimlenmesi ve algısı toplumsal hayatın içerisinde sosyal ilişkiler neticesinde, öznenin kendisi ve kendisi dışında bir bağlamda şekillenmektedir. Bu bağlam içerisinde değerlendirilen özne, gerek postyapısalcılar ve gerekse postmodernler için söylemsel pratikler ve iktidar ilişkileri neticesinde üretildikleri olgusunu örtmeyi amaçlayan hümanist bir gizden daha fazlası değildir (Turan, 2007: 285). Hümanist giz, öznenin kendini nasıl tanımladığının dışında öznenin nasıl tanındığı ve kendi tabiatı dışındaki özelliklerinin aktarıldığı bilişsel şemaların nasıl çizildiği ile ilgilidir. İnsan davranışlarının bağlama göre mi değerlendirilmesi gerektiği yoksa kişiliğin mi ön planda tutulması tartışmalı bir konudur. Bu tartışmanın içinden çıkılmaz bir hale gelmesinde önemli bir etken de ideolojidir. İdeolojiler, kendi gerçeklerini öznenin sahip olduğu gerçekler olarak sunmayı sağlar. Althusser (2002: 51) göre "İdeoloji, bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla aralarındaki hayali ilişkilerin bir tasarımıdır." Kimlikler, ideolojilere sahip çıkarken gerçek koşullar ile hayali arzular arasında çelişkiler yaşanabilmektedir. İdeolojilerin gerçeklerinin öznenin kendi gerçekleri gibi görünmesinde söylem dilinin de önemli derecede etkisi söz konusudur.

Söylem, arzu edileni yalnızca ortaya koyan veya gizleyen bir şey değildir; aynı zamanda arzunun nesnesi de olan şeydir. Söylem yalnızca kavgaları ifade etmeye çalışan şey de değildir, onun için onun vasıtasıyla mücadele edilen şey, ele geçirilmek istenen erktir (Foucault, 1987: 24). Söylem, ideolojik gerçeklerin kullanılmasında ve erklerin ele geçirilmesinde terminolojilerle önemli derecede işbirliği yapmaktadır. Kullanılan terminolojiler kimlik algısına hizmet eden bir amaca yönelik seçilmektedir. Kimliğin tanımlanması ve algılanması, özne ve bağlam arasındaki ilişkiye bağlı olarak değişebilmektedir. Bu aynı zamanda kimliğin analiz edilmesindeki güçlüklerin temel gerekçeleri arasında da yer almaktadır. Bir kimliğin analiz edilmesindeki güçlüklerin içerisinde niyet ve davranışlar arasındaki tutarsızlıklar söz konusudur. İnsanlar maddi ve manevi metalarını kimlikleriyle ifşa etmekten çekinirler. Fetiş haline getirilen metaların gizlenmesinde söylem önemli bir yerde dururken dini terminolojinin kullanımı hem fetişleştirilmiş metaların

gizlenmesine hem de kimliğin algısına hizmet eden önemli bir araç haline getirilmektedir. Meta fetişizminden uzak durma hali aynı zamanda ahlaklı bir davranış olarak da takdir toplamaktadır. Habermas (2020: 21) ahlakı, “kişiliğin aşırı kırılğanlığını önlemeye çalışmak için, başkalarını gözetmek ve dikkate almak suretiyle en iyi şekilde nasıl davranmamız gerektiği konusunda bizi bilgilendiren bütün sezgiler” olarak tanımlamaktadır. Başkalarını dikkate almak toplumsal yaşama aykırı davranmamakla mümkündür.

Dini terminoloji, topluma bağlantı noktaları sağlayabilecek şekilde, çoğu zaman toplumda gelişmiş söylemlerin içerisinde dizayn edilmiş kalıplardan seçilerek kullanılır. Bu kalıplar dini alanı da şekillendirmeyi amaç edinmiş sosyal güç ve faktörlere hizmet etmektedir. Dini alanı şekillendiren sosyal güç ve faktörler din sosyolojisinin çalışma alanlarından birisidir (Davie, 2005: 217). Kendi söylemlerini ve düşünceleri geliştirmekten uzak kimlikler geliştirilmiş söylemleri kendi kimliklerinin birer mahsulü gibi sunmaktan çekinmezler. Geliştirilmiş söylemlerin kimlikle uyumsuzluk gösterdiği zamanlarda, bireylerin farklı düşüncelere, beklentilere ve söylemlere sahip çıkabileceği öngörüsü ise değişen siyasi zeminlerde aynı kimliklerin öne sürdüğü farklı düşüncelerde somut olarak izlenebilmektedir. Siyasetin din ile birlikte aynı söylemler içerisinde kullanılması sosyolojik zeminde sahip oldukları etkinlik düzeyi ile ilişkilendirilebilir. Durkheim (Gözaydın ve Gülsoy, 2010: 7) dini tanımlarken dinin kolektif hayatın tüm tezahürlerine, hukuk, ahlak, sanat, siyasal biçimler gibi tüm biçimlerine kaynaklık ettiğini belirtir. Siyasetin de ilahi dinlerin de konu edilmediği çok az sohbet ortamları vardır. İkisinin ise aynı kimlikte harmanlanması ve söylem dilinde kullanılması kimliğin algısında fark yaratacaktır. Bu farkı yaratan dilin gücü ve dini terminolojinin etkinliğidir.

Dilin gücü ve dini terminolojinin etkinliğini söylem dilinde sergileyen kimliklerin algısı, karşıdakinin bilinç düzeyinde gerçekleştirdiği bir anlam arayışıdır. Weber (Mardin, 2014: 114) dinin “insani anlamlandırmayla ilgili bir eylem” olduğunu söyler. Bu insani anlamlandırma eylemi her insanın toplumsal yaşam içerisinde gerçekleştirdiği bir eylemdir. Anlam arayışında bir şemaya yerleştirilen kimlikler, temsil ettiği kişi tarafından doğruluk dairesine yerleştirilmek üzere kurgulanmıştır. Karşısındaki için ise, kimliğin savunduğu değerler üzerinde hissedilen kuşkular, kimlikteki tutarsızlıkların sebebi olacaktır. Siyasi, sosyal ve ekonomik değişikliklerin yaşandığı dönemler ve kimliğin savunularının değiştiği dönemler, kimliğin gerçekleri ile algının gerçekleri arasındaki tutarsızlıkların önemli oranda ortaya çıktığı zamanlardır. Muhafazakâr ideoloji çerçevesinde hissedilen bu uyumsuzluklar ise kimlik eleştirilerinin güçlü olduğu tartışmaları ortaya çıkarmaktadır.

Hermetik bir yaklaşımla ele alınan bu çalışmada, insanların birbirlerine karşı mücadelelerinde ve vaziyet alışlarında kullandıkları söylem dilinin ve söylem dili içerisinde tercih ettikleri dini terminolojinin kimlik algısında önemli bir yer teşkil ettiği öngörüsüyle, dinin ve söylem dilinin kimliğin algısı üzerindeki etkinliğinin ortaya konması hedeflenmektedir. İnsanın sahip olduğu kimliğin, öznel değerler dışında pek çok nesnel gerçek tarafından da etkilendiği ve kendi gerçekleri ile kimlik algısına dair gerçeklerin tutarsızlıklarının sergilenmesi amaçlanmaktadır.

Kimlik Algısına Hizmet Eden Söylem

Paul Ricoeur bir söyleşisinde “siz kimsiniz”? sorusu karşısında şu cevabı verir: “Bu soru belki de bana sorulabilecek en zor soru. ‘Ne’ sorusuna yanıt vermek zaten zordur ama ‘kim’ sorusuna yanıt vermek çok daha zordur” (<https://zeynepdirek.wordpress.com/2012>). Ricoeur’un yoğun felsefi çalışmaları neticesinde edindiği birikim ile böyle bir cevabı vermiş olması bir yana çocukluk anılarında “kendini tanıtır mısınız?” sorusu karşısında yaşanan sıkıntılı haller çoğu insan için anlam veremediği bir gerginlik anı olarak hatırlanır. Kendini tanıtmak sadece ad ve soyad mıdır? Yoksa bir illiyet bağı kurmak mıdır? Ya da kendini tanıtmak bir etnik veya dini kimliğe referans vermek midir? Söylemin içerisinde gizlenmek midir? Bunların hepsi için uygun bir mekân veya zaman aramak gerekli midir? Şayet gerekliyse farklı zaman ve mekânlarda insan kendini ifade etmenin ıstırabını yeniden yaşar mı? Maddi ve manevi gerekçeler bu ıstırabın neresindedir? Bu sorulardan hareketle “kim” sorusunu yanıtlamak, Hannah Arendt’in de üzerine vurgu yaptığı şekliyle bir yaşam öyküsü anlatmaktır (Ricoeur, 2013: 406). Arendt’e (1994: 245) göre “İnsanlar eylemde bulunarak ve konuşarak kim olduklarını gösterir, benzersiz kişisel kimliklerini etkin bir biçimde ortaya koyarlar ve bu sayede boy gösterirler.”

“Kimlik” söz konusu olduğunda, kimliğin analizine dair zorluklar ilk etapta akla gelen şeyler değildir. Ancak bilinç, pek çok farklı olguyu kimliğin ifşasında yüzeye çıkarmak üzere zamanında kendini kurgulamıştır. Kişisel deneyimler, farkındalık ve dikkat bu kurguda yardımcı unsurlardır. Kimlik, başkaları tarafından algılanırken yardımcı unsurların sergilenmesi kimliğin sahibi için bir çekince yaratmaz. Çekince yaratacağı düşünülen şeyler daha çok arzu ve beklentilerdir. İstekler ve arayışlardır. Bunların sadece arzulan kişide kalması ve farkındalık yaratmadan elde edilmesi “id” için gerekli görülürken sonucun istenildiği şekilde gerçekleşmesi ise haz duygusuna hizmet etmektedir. Bilincin kimliğe dair kurguladığı olgular arasında metalaştırılmış beklentilerden bahsetmek mümkündür. Meta haline getirdikleri para, şan, şöhret,

toplumsal kabul ve statü gibi arayışları yaşamın merkezine koyanlar için bu değerler kimliğin şekillenmesinde de önemli bir yeri işgal etmektedir. Ve bu arayışlar gerçekleştirilirken kimliğin yansıtılmasının zaman ve mekâna göre farklılaşabildiği söylenebilir. Kimliğin bağlama göre değişmesinde metalaştırılmış beklentiler, farklı terminolojiler içerisinde saklanmak gibi bir yetiyle donatılmıştır. Farklı terminolojilerin kullanımı zamanın muktedir güçlerinin ideolojisinden bağımsız olamaz. Egemen ideolojiden farklı bir terminolojiye yola çıkmak gücün karşısında yer almayı ve bir adım daha ötede muhalif olmayı gerektirecektir. Bu tercih edilen bir durum değildir. Aksi takdirde kaynakların dağıtımını olarak da zikredilen siyasetin desteğinden mahrum kalınması söz konusu olacaktır. Siyasetin bir tanımında Duverger (2011: 18) şöyle söyler: “Her şey- ya da hemen hemen her şey- kısmen siyasaldır ve hiçbir şey – ya da hemen hemen hiçbir şey- tümüyle siyasal değildir.” Bu ifade siyasetin sadece bir devlet veya iktidar bilimi olmadığını ortaya konulmasıdır. Kimliklerin de içerisinde siyasi bir yanı barındırdığını söylemek mümkündür.

Kimliğin metalaştırılmış beklentilere sahip çıkması ile kullanılan dil arasında (dil açık eder) çelişki ortaya çıktığında, fetiş haline getirilmiş meta ile terminoloji arasında çatışma söz konusu olacaktır. Sahip olunan konuşma dilinin/terminolojinin dini söylemler üzerinden oluşturulmuş olması, günlük konuşma dilinde çokça dine atıf yapılıyor olması, fetiş haline getirilmiş metanın açıkça ifade edilmesini zorlaştırmaktadır. Din ile maddi arzuların ifşası aynı çuvala sığmayacaktır. Dinler için maddi arzuların kaçınmak pek çok durumda bir gerekliliktir. Meta fetişizminin kapsayıcılığının dinin önüne geçtiği yerlerde ve kimliklerde, dini kavramlar birer söylem aracı olarak kullanılmaya başlar. Ancak hiç kimse meta bağımlısı bir kimlikle tanınmak ve değerlendirilmek istemez. Bu istek, dini ile metalaştırdığı arzuları arasında kalan insanların söylem aşırılığı içerisinde sürüklenip gitmesine yol açmaktadır. Çünkü bir şey söylemek için, söylüyor olmak için; söylemek istemiş ve istiyor olunması için ve bu durumun bir başkası ya da başkaları tarafından duyulmasının istenmiş olması için yapıldığı (Akşin, 1999: 9) gerçeği ancak vicdani sorgulama neticesinde ortaya çıkmaktadır. Meta aşkının söylem aşırılığıyla gizlendiği ve insanın haleti ruhiyesinin bu şekilde büründüğü noktada artık söylem, birer kaçış, birer gizleniş aracı haline gelmiştir. Bu halden kurtulmak ise çoğu zaman mümkün olmayacaktır. Bu noktadan sonra dil ve dinin baskın özellikleri bireyin kimliğini şekillendiren ve dizayn eden bir şekilde kurgulanacaktır.

Öznenin metalaştırdıkları sadece ekonomiyle ve maddeyle ilgili değildir. Kimliğin yapısal içerisine yerleşmiş manevi metalar da söz konusudur. Kimliğin yapısal durumu, öznellikten ziyade nesnele yapılan vurgularla oluşturulmak gibi bir zorunluluğa gebedir. Öznelden kaçınmak aynı zamanda ben

dilinden kaçınmak anlamına gelecek ki bu da daha önce bahsedilen dini terminolojiyle de bağdaşan bir durum olacaktır. Aynı kişi birçok sistem içerisinde hareket eder ve bu sistemler toplumsal yapı içerisinde etkileşim halindedir. Öğretmen olmak, bir sendikaya üye olmak, baba olmak ve aynı zamanda bir eş olmak. Belki de pek çok kişi için bunların en üstünde Müslüman olmak yer almaktadır. İnsanın, sahip olduğu vasıflarla birlikte, bir sistem halinde teşekkül etmiş olan toplumsal yapı içerisinde yer aldığını ve bu sistemin de bir hiyerarşinin olduğunu unutmamak gerekir. Baba olmak, bir sendika üyesi olmaktan daha değerli ve gerçektir. Müslüman olmak babalık müessesesini de içerisine alan kuralları kapsayan bir yerdedir. Böyle bir durumda Müslümanlığın gerekçeleri ve özellikleri diğer sistemlerin üzerinde yer alacaktır. Bu durum, Müslüman olmanın gereği olarak yapılması istenen davranışlara insanı itmektedir. İşte söylemin gücü burada devreye girmekte ve söylem, gerçek olanla olmayanın ayrılmasında önemli bir engel oluşturmaktadır. Niyet okumanın mümkün olmadığı durumlar, söylemin gücünün hissedildiği durumlardır. Dini akaide bağlı bir Müslüman ile metalaşmış arzularını saklamak için dini terminolojiyi kimliğinde harmanlayan kişinin ayrılmasının zorlaştığı durumlar söylemin ön planda olduğu zamanlardır.

Burada dini terminoloji kullanımı ile metalaştırılmış beklentilerin gizlenilme hali Lukacs'ın bahsettiği "metanın yapısı" yaklaşımıyla benzerlik göstermektedir. Lukacs (1998: 158), metanın yapısındaki niteliği "kişiler arasındaki bir ilişkinin, bir bağlantının içinde bir şeysellik karakteri taşımasına ve böylece vehim veya hayalet gibi bir nesneliliği içermekte olmasına" dayanır. Bu öyle bir nesnellik ki kendi içinde tamamıyla tutarlı ve akılcı görünen özgül yasaları çerçevesinde kendi temel niteliğinden ve insanlar arası ilişkilerden gelen tüm izlerini gizleyip örtüyor". Gizleyip örtme mefhumu meta ile öznel kimlik arasında bir ilişki doğururken konuşma diline yansıyan kavramlar kimlik ile kullanılan terminoloji arasında bir ilişki kurulabilmesine olanak tanır. Kullanılan terminoloji aynı zamanda söylemin değerine katkı sunar ve yaratılmak istenen algı güdülen niyetleri gizler. Bu duruma daha çok modern sonrası dönemin insan profillerinde rastlamak mümkündür. Ya da daha dar bir zaman aralığıyla ifade edilirse 21. yüzyıl insan profilini bir "söylem insanı" olarak nitelemek mümkündür. Söylem insanında kişisel çıkarlar kimi zaman kişinin kendisine rağmen aranırken birer özgürlük mücadelesi şeklinde sergilenir. Kendisine rağmen kişi nasıl bir çıkar ilişkisini sürdürebilir? Bilinçaltı bu durumun mekânıdır. Bilinçaltının, söyleme konu edilen ifadelerde su yüzeyine çıkma girişimi kişinin kendisiyle olan mücadelesidir. Söylemle birlikte kişisel çıkarlar bazen kişinin kendi kimliğiyle çatışan durumları ortaya koyarken bilinçaltının kazan-kazan arayışı bu çatışmanın temel sebebi olarak

yorumlanabilir. Kişisel kimliğin yanında uluslararası arenada da kullanılan terminolojideki referans kaynakları farklı dinlere göre değişkenlik gösterir. İslam, uluslararası arenada çoğu zaman şiddetin terminolojisinde niteleyici bir pozisyonda sergilenmektedir.

Ne uluslararası düzeyde öne sürülen ifadeler ne de insan üzerinden yapılan değerlendirmeler, herhangi bir yargılama hakkını yorumcuya vermez. Yorum, farklı sosyal olguların katkılarını taşır ve özgünlüğün sadece yorumcunun öznel bakış açısıyla sınırlı olduğu gerçeğini yansıtır. İnsanı oluşturan pek çok öge içerisinde birkaçının ön plana çıkarılmasıyla yapılan kimlik analizleri bir teori değildir. İnsan bilimi görgül (ampirik) bir bilim dalıdır (Levi-Strauss, 1983: 100). İnsanın sınıflandırılmasına ve tanımlanmasına yarayan kimlik analizi de en fazla görgül yanıyla anlam kazanan bir değerlendirmedir. Geçmişten bugüne bakıldığında insan, kendi kimliğini tanımlarken önce doğadan yararlanmıştı. Doğa, yönetilen olarak görüldüğünde ise kimlikle anlamlandırılan güçler daha çok spiritüel olmuştur. Spiritüellik, insanı simgeler üzerinden görünen maddi bir unsur olarak sunmuştur. Kabilecilikteki sınıflandırmalar ve kimlikler gizli güçlerle girilen ve daha çok psişik süreçlerde oluşturulan değerlerdir. Ancak kabilecilik olgusu içerisinde hiçbir zaman düşünülmemiş şey, “insanın sınırlarını zorlayacağı olgusu ve kabilecilikle sınırlı kalmayacağıydı”. İnsanoğlu sınırları zorlarken kimliği de esneklik içerisinde devinimler geçirmiş ve etkilendiği ve etkilediği değerleri çeşitlendirmiştir. Çeşitlenme bizlere bir şeyi daha hatırlatmıştır. Toplumun en küçük birimi olan aileden başlayan ve kimliğin çeşitlenme süreçlerinde ortaya çıkan yegâne anlam, kimliğin toplumsal yanından çıkarılandır. Özneyi ayırt etmeye yarayan kompozisyonun içerisinde yer alan sayılı şeyler belki de özne olarak çağrılmaya yarayan “ad”dan başka bir şey değildir.

İfade Edilen ve Algılanması İstenen

Kurallarla örülü bir toplumsal yapı içerisinde birey bir aidiyet kurmak isterken toplum da bireyi kendine eklemleyerek bir aidiyet sağlar (Okutan, 2018: 86). Eklemlenmelerle kendine yer bulmuş kimlikler topluma bağlantı noktalarını canlı tutmak adına söylemler geliştirir. Topluma bir bağlantı noktası olacak söylemler çoğu zaman toplumun içerisinde sıkça kullanılan söylemlerin kendisi ya da benzeri şeklinde formüle edilmektedir. Kendi söylemlerini, düşünce kalıplarını ortaya koyamayan kimlikler geliştirilmiş söylemleri tekrarlamaktan öteye gidemez. Geliştirilmiş söylemler daha çok duyular üzerinden temellendirilmiş ve üretiminde herhangi bir düşünsel emeğin olmadığı söylemlerdir. Geliştirilmiş söylemleri tekrarlayan bireylerin baskı

hissettikleri anda savunularına dair ne kadar dik duruş sergileyebilecekleri de muammadır. Dik duruşun sergilenemediği ve toplumsal baskının hissedildiği zamanlarda savunma mekanizmaları devreye girer ve birey tekrarladığı geliştirilmiş söylemlerden kurtulmak için mücadeleye girer. Savunma mekanizmaları gerçeği çarpıtmak ve insanların kaygı duymasını önlemek için kullanılan bilinçdışı tekniklerdir (Cottam, Dietz, Mastors ve Preston, 2017: 47). Mantığa bürünme ve inkâr bu tür durumlarda en çok kullanılan savunma mekanizmalarıdır. Mantığa bürünmede birey kendi düşüncelerini bir baskı anında yeniden yorumlamanın ve mümkün olduğunca keskin uçlarından arındırılmış şekilde kullanmanın peşindedir. Yaratmak istediği algının değişip değişmediği ise muammadır. Söyleme konu ifadelerin yorumlama biçimi farklılaştırılmıştır. İnkâr ise kabullenmeme stratejisi üzerine kurulur. Siyasetçilerin başvurmaktan kaçınmadığı bu yöntemde yaratılmak istenen algıya hizmet etmeyecek bütün değerlerin inkâr edilmesi bir gerekliliktir.

İnsanların farklı bağlamlarda farklı düşünceleri savunabileceği ve beklentilerin elde edilmesi mücadelesinde söylemlerinde değişiklikler meydana getireceği öngörüsü, kimliğin kendisine ait olmayan geliştirilmiş söylemlere yeterince sahip çıkamadığı durumlarda yaşanabilecek bir gelişmedir. Geliştirilmiş söylemler, kullanıcının algılanmasını istediği söylemlerdir. İfade edenin gelişiminde pay sahibi olmadığı düşüncelerdir. Günlük yaşamda sıkça kullanılan ve gelişiminde pay sahibi olunmayan pek çok terminolojiyi içerisinde barındıran iki temel olgu söz konusudur. Bu olgulardan birisi din bir diğeri ise siyasettir. İkisinin de konu edilmediği hiçbir mecra yok gibidir. Kıraathanelerden tutun da sempozyumlara kadar her noktada din ve siyaset konuşulur. Bir araya gelen birkaç kişi arasında sıradan bir konuşmanın mutlaka bu iki kavramdan en az birine ya da ikisine birden evirildiğini görmek mümkündür. Sadece entelektüel sohbetlere katılmak, din ve siyaset üzerinde konuşma yapmak ya da dinleyici olmak için gerekli değildir. Din ve siyaset üzerine konuşmak ve bir de ikisini birbirine harmanlamayı başarmak, kimliğe statü katacak ve yorumcuyla diğerlerinin gözünde farklılaştıracak bir meziyettir. Yorumcunun sohbet ortamları içerisindeki rolü dinibütün ve hakkı arayan bir profilde olacaktır. Bu durum konuşmacının bilinçli olarak yarattığı kimlik algısından hoşnut olacağı bir gelişmedir. Bir süre sonra kazanmış olduğu bu kimlik algısı toplumsal yaşamda kolektif içerikte kabul görmüş olacaktır.

Kimliğin algılanmasında dinibütün bir karakter şeması arzu edenin toplumsal rolü, toplumdaki konumunu da belirleyen temel bileşke olarak hizmet etmektedir. Toplumsal rol kavramı çoğu zaman sosyolojide sosyal statü kavramıyla ilintilendirilir. Rol, kişinin toplumdaki konumunu tanımlayan beklentiler setidir (Turner, 2000: 13). Bu beklentiler seti kimi zaman ifade edilen

içerisinde açıktan bir algı yaratmak üzerine kurgulanır. Beklentiler setinin ifade edilmesi ve dini terminolojinin konuşma dilinde tercih edilmesi konuşanın kimliğinin karşıdakiler tarafından yerleştirildiği şemada, dindar bir kişilik algısına hizmet etmektedir. Siyasi konjonktürün dine bakış açısının aynı söylem içerisinde, beklentiler setiyle birlikte yorumlanması da kişinin siyasi yapıyla aynı çizgide yer aldığına dair kuvvetli deliller sunacaktır. Bu deliller çoğu zaman konuşmalarda bilinçli bir şekilde karşıdakine hissettirilmek istenir. Buradaki kuvvetle muhtemel amaç, konuşmacının kendi profiliyle siyasi erkin argümanlarını aynı kare içerisine koymaktır. Siyasi erk, insanın hayatında koyduğu hedeflerin pek çoğunun gerçekleşmesinde belirleyicidir. Siyasetin belirleyici özelliği, liyakati ve hakka dayalı gerekçeleri ön plana almaktan çok nepotik durumlarda ortaya çıkar. Nepotizm, insanların konuşmalarında siyasi erkten çok uzaklaşmamayı gerektirir.

Siyaset, geçmişten bugüne din ile olan ilişkisinde çokça değerlendirmelere maruz kalmış, din ile olan ilişkisi her zaman tartışmalı zeminlere kaymış bir olgudur. Din ve siyasetin ikisinin de sosyolojik temelleri böyle bir ilişkiyi her daim canlı tutmaktadır. Sosyolojisinin ortaya çıktığı günden bu yana siyaset ve din kavramları farklı görüşlere konu edilmektedir. Geertz dini şöyle tanımlar: “Din, insanlarda genel bir varoluş düzenine ilişkin kavramlar formüle ederek güçlü, her şeyin içine işleyici, uzun süre kalıcı ruh halleri kuran ve bu kavramları öyle bir gerçeklik aylasına büründürerek onları son derece gerçekçi kılan bir semboller sistemidir.” (Geertz, 1966’dan aktaran Bellah, 2017). Din, bir varoluş düzeninin merkezdeki değerini yorumlamanın mücadelesini verirken “her şeyin içerisine işleyici” yapısı siyasetle bulunduğu ortak bir zemindir. Siyasetin toplumun her kesimine işlediği zamanlarda ikisini de birbirinden ayırmak gittikçe güçleşir.

Geertz’ın din tanımlamasını dinin inanç ve iman merkezli, rahmani yanıyla ilişkilendirmek zordur. Oysa İslam inancında dinin kaynağı Allah’tır. Varoluş düzeni ve dine ilişkin kavramlar Allah tarafından peygamberler aracılığıyla somut kılınmıştır. Bu gerçeklik tarihin her döneminde ve bütün toplumlarda karşılaşılan evrensel bir olgu olarak dinin, insanı hem içeriden hem de dışarıdan kuşatmasına sebep olmuştur (Tümer, 1994). İnsanı içeriden ve dışarıdan kuşatan dini Weber, genelde ayrıcalıklı ve ayrıcalıksız özgül grupların, yaşamlarının anlamı sorusuna verdikleri kültürel bir yanıt olarak ifade eder ve inanç sistemlerinin, toplumdaki adaletsizliğin niteliğini doğaüstü bir kişiye ya da doğaüstü bir gerçekliğe dayanarak açıklayan dinsel ideolojiler olduğunu belirtir (aktaran Turner, 1997: 80). Weber ’in ifade ettiği şekliyle “dinsel ideolojilerin” siyasi ideolojiler ile birleştirildiği noktalarda ideologları görmek mümkündür. İdeologlar birer bilim insanı olabileceği gibi dini argümanları

kuvvetle kullanabilen başarılı bir siyasetçi de olabilir. İdeologların toplum üzerindeki etkinliği ile birlikte savundukları temel düşünce kalıpları, kitlelerin düşünceleri haline gelebilir ve bu düşünceler birer kitle psikolojisi savunusuna dönüşebilir. Böylece dini değerler ve siyasi argümanlar, arkalarında pek çok insanın koştığı öngörülerini gerçekçi kılmamanın mücadelesini vermeye başlar. Bu durum bir fanatizm ya da partizanlık göstergesine dönüşmeden de gerçekleştirilebilir. Bunu sağlayan dilin gücü ve dini terminolojinin etkinliğidir.

Dilin gücünün ortaya konulabilmesi amacıyla söylem içerisinde tercih edilen dini terminoloji, konuşanın düşünce yapısının temel değerleri hakkında genel bir bilgi sunabilmektedir. Söylemin içeriğinde dini terminolojinin yer alması, konuşan kişi hakkında sahip olunacak ilk izlenimlerin belirleyicisidir. İnsanların kıyafetleriyle ağırlandığı ve düşünceleriyle uğurlandığı sohbet ortamlarında ilk izlenim sözlerde saklıdır. Konuşan kişi yaratmak istediği algı üzerinden bir anlatı gerçekleştirmekte ve anlatılar konuşmacının kimliğine dair ipuçları vermektedir. Zamanla aynı konuşmacı artık bilinçli olmadan da konuşmalarında benzer üslup ve söylem dilini kullanmayı bir alışkanlık haline getirmektedir. Bir bilinmezlik ve belirsizlik ile müstesna olan kimlik, konuşma diliyle birlikte karşısındaki insanlar tarafından yorumlanmaya ve bir şemaya yerleştirilmeye çalışılır. Bu eylem pek çok insan için karşısındaki tanımak adına gerçekleştirilmektedir. Tanıma eylemi insanın anlam arayışının bir sonucudur. Konuşmacının yerleştirildiği şemada, algısal süreçler sonucunda ulaşılan, kişinin bireysel kimliği ve kolektif kimliği hakkında bilgilere dair ipuçları yer almaktadır. Bu durum zihinsel süreçlerde gerçekleşse de toplumda yaşayan her bireyin yaptığı bir eylemdir. Her birey karşısında konuşan insanı bir şemaya yerleştirmek için bilişsel bir mücadeleye girer. Bunu bilinç dışı bir şekilde zihninde kurgular ve tekrar tekrar yeni kişiler için gerçekleştirir. Zamanla aynı kişinin tekrarlı konuşmalarından sonra artık o kişinin kimliğine dair bir harita çizilmiş olur.

Kimlik için verilen anlam mücadelesi kimliğin sergilediği davranışlar için de gösterilir. “Davranışlar, içinde bulunulan durum tarafından mı yoksa sahip olunan kişilik değerleri tarafından mı biçimlenir?” sorusu davranışları anlayabilmek için farklı kuramcılar tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. Kurt Lewin, davranışı anlayabilmek için hem kişiliğin hem de davranışın bağlamının önemli olduğunu ileri sürmüştür. Mischel, farklı durumlarda insanların hesaplanandan daha az tutarlı davrandıklarını saptamıştır. Kişilik alanlarında çalışan bilim insanları arasında bağlamın daha fazla önemli olduğu genel bir kabul şeklinde belirlemiştir (Cottom vd. 2017: 45). Bu rasyonel bir değerlendirme değildir. Ancak farklı bağlamlarda farklı davranış özellikleri sergileyebilen ve farklı söylemlerle kendini ifade etmeye çalışan kişilerin varlığı,

davranışta bağlamın ön plana çıktığını gösteren önemli bir göstergedir. Söylem içerisinde yer verilen dini terminoloji ile yaratılan konuşma bağlamı bireysel ve kolektif kimliğin, yaratmak istediği algı üzerinden kendi mantığını kurgulamasıdır. Bu mantık toplumun sembolik dünyasından da bağımsız değildir. Toplumun sembolik dünyası ise siyasi iktidarların ve bürokratik güçlerin paralelinde dizayn edilmektedir. Değişimin uzun bir süreye yayılacağı toplumun sembolik dünyasında kimlikler, değişim adına mücadele vermektense mevcut yapıya eklenmeyi daha tercih edilebilir bulmaktadır.

Burada altı çizilmesi gereken bir başka husus, değişim karşısında nasıl tepki göstereceğinin kestirilemediği kişilerin kendi gerçekleridir. Özellikle din ve siyaset olgusunda kişilerin kendi gerçekleri birbirlerinden farklılıklar göstermektedir. Dinin gerçeği iman ile yaratıcı arasındaki bağ olarak görünse de toplumsal yapı içerisine ve bireysel gerçekliklere doğru inildikçe gerekçeler, kültürle yoğrulmuş idealar, farklılıkların sabitlendiği noktalar olarak göze çarpmaktadır. Sarsıcı durumlar dışında bu farklılıklar daha da belirgin görülmektedir. Sarsıcı durumlar, insanlarda benzer tepkiler ve düşünce kalıpları (kısa süreli) yaratan hallerdir. Burger (2006: 20) sarsıcı duruma örnek olarak 11 Eylül saldırılarını vermektedir. “11 Eylül gibi sarsıcı olaylar insanlarda benzer tepkiler yaratır. Bu trajedi, aslında insanların birbirlerine ne kadar benzediğini, hatta temelde aynı olduklarını göstermek için örnek olarak verilebilir. Ancak biraz daha yakından bakarsak böylesi bir olayda bile herkesin aynı tepkiyi vermediğini görebiliriz”. Burger’ın bu yorumu akıllara Saussure’in “nesneyi yaratan bakış açısı” söylemini getirmektedir (1959: 8). Saussure’nin dil bilimine kattığı en önemli değerlendirmelerden birisi, dilin gelişim evrelerine odaklanmaktan ziyade dilin verili bir anda incelenmesinin gerekliliğidir. Dilin verili bir anda sundukları, ifadeleri, kavramları, aynı zamanda bireylerin kimlik şemaları hakkında da ipuçları barındırır. Burada karşıya verilen mesajda kimliğe dair işaretler yer alır. Bu işaretler bakış açısının yaratmış olduğu nesneyle var olmuş işaretler olarak kimlik hakkında fikir vermektedir.

Bireysel gerçekliklerin birbirlerinden farklılıklar göstermesi bahsi siyaset ve din olguları içerisinde amaç olarak görülen şeylerin kişiye göre değişmesi üzerinden de okunabilir. Gerçeklik, liberalizmin yüksek bir değer olarak görüldüğü 21. yüzyılda herkeste farklı tezahür edebilmektedir. Bazen de gerçeklik, geçmiş ve geleceğin kendisi de olabilir. Geçmiş ve gelecek arasında gerçekliğin gizemini koruyan şey ise Ricoeur’un (2015: 40) ifade ettiği şekliyle “yarı-uzamsal bir özellik” taşıyan dildir. Dilin yarı uzamsal yapısı, gizemli bir yapı olarak soru ve cevabın ifade edildiği içerikte tanımlanmıştır. İçerik, temsilden ziyade arzu ve istek de barındırır. Anlaşmazlığa yol açan taraf ise herkesin kendi içeriğini kendisinin tasarlaması ve bunu dil ile ifade etmesidir. Dini referans

veren tasarıların çoğunda dil, riyazeti¹ ön plana taşır. Riyazete atıf yapar. Kimliğin sahip olduğu değerlerin riyazet penceresinden izlenmesini sağlar.

Söylemden yola çıkarak analiz edilen ve bir şemaya yerleştirilen kimlik, temsil ettiği bireyi bir haklılık içerisinde sunmaya mecburdur. Dil ve dilin ifade ettiği eylemler bireyi kuşkuların saldırısına karşı savunmak zorundadır. Toplumsal olarak yapısal değişikliklerin yaşandığı zamanlar, kimliğin algısına dair kuşkuların hissedileceği ortamları doğurmaktadır. Değişimle birlikte pek çok kişi için söylemler yeniden dizayn edilmelidir. İktidar değişikliklerinin izlendiği zamanlarda ise söylemlerin farklılaştığını ve konuşma dilinin yeniden düzenlendiği görmek mümkündür. Farklılaşmalar etnik, dini veya ulusal meselelerden ziyade ideolojik veya kültürel ilişkili görülmektedir. Değişikliklerle beraber topluluk ilişkileri ve bu ilişkileri sürdüren bireylerin kimlik değerleri de değişime uyum göstermek zorundadır. Bu uyumluluk keskin ideolojilere sahip olmayan herkes için, hegemonik olsa da, toplumda beliren davranış ve düşünce kalıplarına uymaya zorlayan durumları doğurur. Burada öne çıkan şey “topluluk üyelerinin uymaları gereken standartları kimler koymaktadır. Topluluk üyeleri tarafından üretilen yeniliklere değer biçen eşik bekçileri kimlerdir? (Crane, 2016: 256). Standart koyucular ve eşik bekçileri toplumu yeniden düzenlemenin yasal gerekçeleri üzerinde çalışırken kimlikler de yeni uygulamaların ve düzenlemelerin dışında kalmak istemezler.

Kimliklerin değişime karşı göstereceği uyum, muhafazakâr ideolojiye sahip olanlar için dikkate değer bir biçimde esnektir. Muhafazakâr ideoloji siyasal ideolojiler arasında entelektüel açıdan en mütevazı ideoloji olmasına rağmen, aynı zamanda kendini çabuk toparlayabilen bir yapıdadır (Heywood, 2015: 84). Muhafazakarlığı bir “restorasyon ideolojisi” olarak tanımlayan Bora, muhafazakarlığın anti-modernist olmadığını ve modernliği gelenekle terbiye etmeyi hedefleyen bir ideoloji olduğunu söyler (2017: 341). Bu esneklik içerisinde her kimliğin kendi gerçekliği, muhafazakâr ideolojinin gerçekliği olarak sergilenebilir. Kişisel yaşam tarzı, arzu, beklentiler, amaçlar ve hedefler kimlikle birlikte muhafazakârlığın yüzü olarak gösterilebilir. Muhafazakâr tutum ile birlikte söylem dilinde dinin referans olarak kullanılması kimlik algısına hizmet etmesi istenen bir davranıştır. Söylem dilindeki bu yaklaşım içerisinde niyeti ve gerçek olanı ayırt etmek zordur. Muhafazakârlık her ne kadar ontolojik olarak dini bir temellendirme ile eşleşmiyor olsa da kavramın ve kimlikte muhafazakâr olmanın gerekçeleri, muhafazakârlık ile dini terminolojiyi aynı potada eritmiştir.

1 Fani şeylerden uzaklaşma, nefsi kırma.

İfade Edilen ve Gizlenmek İstenen

İnsanlar toplum içinde yaşıyor olsa da yalnızlık hissini tamamen hayatlarından çıkaramazlar. Kimi zaman gönüllü bir yalnızlık insanlar için tercih edilebilir olurken kimi zaman da toplum bireyi yalnızlığa iten gerekçelere sahip olmaktadır. İnsanoğlu ise bu yalnızlıklar içerisinde kendi sınırlarını tanımaya ve iç çatışmalara çözüm bulmaya çalışır (Çelebi, 2004: 87). Yalnızlıklar içerisinde kendi sınırlarını tanımak, gizlilik içerisinde gelişen düşünce kalıpları ile insanları karşı karşıya bırakabilir. Birey bu gizlilik içerisinde olgunlaştığı düşüncelerini konuşma dilinde söylemler içerisinde sergilemek gibi bir alışkanlığa kapılabilir. Gizliliğin yaşandığı yerde bireyin söylemleri başrolü oynar. Söylem bu durumda bireye özgürlük alanı açarken özgürlüğün arandığı yer olarak da belirmektedir. Söylem içerisinde aranan özgürlük, düşünce özgürlüğü hissine ve bireysel özgürlük anlayışına hizmet etmiş bir hal olarak konuşmacıyı ve muhataplarını ilgilendirmektedir. Burada kendi söyleminde özgürlüğü arayan kişi farklı düşüncelere aynı özgür anlayışla bakmayı reddedebilir. Bu da o kişiyi özgür düşünceye sahip bir birey olmaktan alıkoyacaktır. Sadece, söylemleri içerisinde gizlenmiş bir özgürlük arayışısı olarak kendi dünyasına ve kendi ideolojisine hizmet edecektir. Russell, özgür düşünürü dar anlamıyla, geleneksel dinsel dogmaları kabul etmeyen düşünce sahibi olarak ifade etmekte ve “Hristiyan veya Müslüman veya Budist veya Şintoist olmayan: ya da herhangi bir akideyi benimsemiş bir topluluğun üyesi olmayan bir kimse” olarak tanımlamaktadır (2003: 215). Bu onun dini inançlara mesafeli yaklaşımı ve hiçbir inancı kabul etmemesi neticesinde yaptığı bir tanımlamadır. Öte yandan bir dine inanan insanların özgür düşünce veya özgür düşünür tanımlamaları Russell ile farklılık göstermektedir. Bu farklılığın en belirgin yönü İslam dini özelinde iman anlayışında görülmektedir. İman kaidelerini yaşamının merkezine alan ve pratikte dinin gereklerine uymaya çalışan bir Müslümanın söylemlerinde dini terminoloji vardır ve bu özgürlük anlayışına pencere açan temel faktörlerden biri olarak görev yapmaktadır. Özgürlük bahsi aynı zamanda Müslümanlığın bir gereği olarak sınırlarıyla birlikte kabul edilmektedir. İslam dini, bir özgürlük alanını Müslümanlar için belirlemiştir.

Bir diğer özgürlük alanı belirleyicisi ideolojilerdir. İdeolojiler insanlara söylemler içerisinde bir özgürlük alanı sunmaktadır. İnsanlar özgürlük alanlarını toplumsal pratikler içerisinde kullanır ve ortaya koydukları davranışlar ile tanınırlar. Bu özgürlük alanları içerisinde ideoloji, insanlara “vaziyet alış” şeklinde bir süreç örgütlenmesi sağlar. Vaziyet alış, bir insanın dünyanın diğer görüşlerinden ayırt ettiği bir dünya görüşü karşısında, davranışlarından çıkarılmış psikolojik süreç örgütlenmesidir (aktaran Mardin, 2014: 14). Aynı

ortamda konuşan insanların birbirlerine karşı sergilemiş oldukları hal ve tavırlar vaziyet alış ile ilgilidir. Aynı zamanda ideolojik çekişmelerin rol aldığı ortamlarda insanların birbirine karşı mücadeleleri de vaziyet alış içerisindedir. Mardin, vaziyet alış kavramını örneklendirirken muhafazakâr kimlik üzerinden bir yaklaşım sergiler ve muhafazakârlığın vaziyet alışında, “kendi başına karar veremeyen insanların bir uyarıcıya ihtiyaç duyduğuna” değinir. Bu şekilde muhafazakâr bir kimliği taşıyanların belirgin bir ideolojiye sahip olmadıklarını, sadece muhtelif sebeplerden dolayı vaziyet alışa sahip olduklarını belirtir. Mardin’in ayrıntılandırmadığı ve bu çalışmanın temelinde vurgulanmak istenen noktada “muhtelif sebeplerin” neler olduğu ve insanlara neleri yaptırabildiği önemsenmektedir. Muhtelif sebepler, insanları bir vaziyet alışa iterken, muhafazakâr kimlikle de bağlantılı olacak şekilde, dini terminolojinin tercih edilmesi psikolojik süreçlerde bir üstünlük mücadelesine ve kimlik algısına hizmet etmektedir. Özellikle toplumu bir “kitle” haline getirmeyi hedefleyen girişimlerin bu amaca bağlı insanları çoğaltması kaçınılmazdır. Olguları istenildiği şekilde ifade etmek ve kolektif kimlik içerisinde dinin de önemli bir yeri olduğunu gösterebilmek için dini terminolojinin söylemde ideoloji ile birlikte sergilenmesi kitle toplumunu hedefleyen girişimler tarafından bir iletişim şekli olarak tercih edilmektedir.

İletişimde söylemin ön plana çıkarılması bir değişimin sonucudur. Pek çok farklı argümanla birlikte kimliğe dair yaratılan algı 21. yüzyılda söylem üzerinden gerçekleşmektedir. Modayla, giyim tarzıyla, saç ve sakal kesimleriyle ön planda tutulmak istenen kimlik algısı bugünün postmodern dünyasında çoğu zaman söylem aracılığıyla ortaya konmaktadır. Postmodern dünyanın sahip olduğu tutum basitleştirilmiş haliyle, “üst anlatıya karşı inançsızlık” olarak nitelendirildiğinde (Lyotard, 2013: 8) çoğu zaman söylemin de bu inançsızlıkta payı olduğu dillendirilebilir. Lyotard, “ille de istikrarlı, kalıcı dilsel yapılar kuramıyoruz: kurduğumuzun özellikleri de mutlaka iletilebilir olmuyor” demektedir. Bu ifadedeki kuramadığımız dilsel yapılarda ve iletmediklerimizde söylemin önemli bir payı vardır.

Söylem, dilbilim alanında 1960’lı yıllardan itibaren metin analizi olarak araştırmaların merkezinde yer almıştır. 1960’lı yıllardan itibaren gramerin analizinden metnin analizine geçiş süreci sonrasında dil artık bağlamı içerisinde incelenmeye başlanmıştır. Bağlam, iletişim halinde olan insanların buldukları yer, durum, zaman, dış dünya, kültür ve katılımcıların rollerini kapsayan bir anlam taşımaktadır (Çakır, 2014: 8). Bağlam, sayılan bütün özellikleri ile birlikte değişirken kimliğe dair betimlemeler de paralelinde değişmiştir. Kimliğe dair betimlemelerdeki değişimde siyasi konjonktür pek çok zaman konuşma bağlamında belirgin olarak hissedilmiştir. Bununla birlikte

iletişim halinde olanların birbirlerine karşı hissettikleri kimlik algısı, cümlelerin metin analizleri sonrasında bilişsel süreçlerde yaratılan şemalarda belirginleşmektedir.

Toplumsal pratikler içerisinde, sözlü iletişimde, dilin kullanımı ve söylem, bir anlaşma yöntemi olmasının yanında, ideolojilerin nasıl edinildiğini, öğrenildiğini ve değiştirildiğini de etkiler (Dijk, 2015: 19). İdeolojik tutumlar, söylemler içerisinde örtülü olarak ifade edilmektedir. Örtülü konuşmalardaki gizem dile getirilemeyenlerdir. Gizem aynı zamanda ussal söylemin kendinde gizlediği şeydir. Ussal söylem, bizi var olan her şeyin ve adlandırılmış her şeyin bir ilkesini kavramaya götüren şeydir (Hadot, 2011: 26-27). Anlam katmak isteyen zihinler için ise ussal söylem, farklı anlamlarla ve düşüncelerle somutlaştırılabilir. Söylemin özgürlüğünün karşısında ussal söyleme anlam katmak isteyen zihinlerin özgürlüğü, ifade edilenler ile gizlenenlerin bilişsel süreçlerde yarattığı tutarsızlıkların sebebidir. Dilin ve düşüncenin gücü insanlar için yaratılan bu tutarsızlıklar içerisinde saklıdır. Söylem ile birlikte karşıdakinin zihninde yaratılan göstergeler kendi kendine başka göstergenin, bir yan anlamın göstereni olabilir (Gottdiener, 2005: 31). Bu gösterenlere verilen anlamlar tutarsızlıklarla birlikte tartışmaları ve anlaşmazlıkları beraberinde getirmektedir. Gösterenin dini argümanlar içerisinde ve dini terminoloji ile sergilenmesi ise dinin, amaca giden yolda farklı alanlarda araçsallaştırıldığını akıllara getirmektedir. Siyaset zemininde araçsallaştırılan din, karşı ideolojinin en büyük eleştiri argümanı olarak somutlaşmış durumdadır.

Dilin ve düşüncenin insanlar için yaratmış olduğu özgürlük alanları, tutarsızlıklar, tartışmalı haller, konuşmanın bağlamı içerisinde sunulur. Bu bağlam içerisinde dilin ve düşüncenin ortaya koyduğu özgürlükler beraberinde ideolojik mücadelelerin sahnelendiği bir alana dönüşebilir. İdeolojilerin mücadele vermeye başladığı alanlar içerisinde sergilenen tutum ve davranışlar başka ideolojik yaklaşımların saldırılarına maruz kalmaktadır. Bu kimi zaman bir varlık sebebi olarak tarafların bilinçli tercih ettikleri bir yöntemdir. Çünkü ideolojik saldırılar zorunlu olarak karşı ideolojik saldırıyla birlikte var olmaktadır (Başkaya, 2005: 14). Bu saldırılar din ve siyasetin aynı bağlam içerisinde sunulduğu ortamlarda hat safhalara çıkabilmektedir. Özellikle dinin, gerçekliklerin gizlenmesinde bir perde olarak kullanıldığına inanılan özelliği ile siyasette ve sosyal alanda sıkça tartışmalı bahislere konu edilmektedir. İslam dini gerçekliklerin gizlenmesi bahsi için kendi terminolojisi içerisinde riya kavramına yer vermektedir. Hadis ilmi ve âlimlerin, riya kavramına benzer anlamları yükledikleri bilinmektedir. Dinin gerçeklikleri gizleyebilen özelliğine atıf yapan farklı bir düşünce ekolü ise Marksist yaklaşım içerisinde sergilenmektedir. Marksist yaklaşım, özellikle inanmayanlar için sıklıkla referans verilerek, söylemler içerisinde sergilenmektedir.

“Görmek” anlamındaki re’y kökünden türeyen riya (ria), hadislerde –süm’a (şöhret peşinde olma) kelimesiyle birlikte “ saygınlık kazanma, çıkar sağlama gibi dünyevi amaçlarla kendisinde üstün özellikler bulunduğuna başkalarına inandıracak tarzda davranma” şeklinde açıklanmaktadır (Tümer, 1994). Olmayan gerçekçi kılma girişimi olan riya, insan kişiliğinin olgunlaşmasında ve kimlik algısında olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Aynı zamanda ahlaki değerleri kökünden zedeleyebilecek özelliğiyle riya, modern psikolojinin “kişilik bozukluğu” kavramsallaştırması içerisinde de değerlendirilmektedir (Kula, 2017: 37). Riya, çirkin amelleri doğuran hallerden birisi olarak Gazali’nin üzerinde durduğu davranışlar arasındadır. Hasret, kibir, kin, öfke gibi İslam’ın tasvip etmediği hallerin arasında riya da kendine yer bulmuştur (Gazali, 2015: 29). Söylem ile birlikte riyakâr davranmak ise doğruları gizlemek, gerçeği saptırmak şeklinde ortaya konmaktadır. Doğruları gizlemek, niyet ve ameller arasındaki gerçeği saptırmak ve ortadan kaldırmaktır. Söylem içerisindeki niyet ve amelin uyumsuzluğu amellerdeki doğruluğun insanlara göre farklılaştığı durumları yaratabilmektedir. Ameldeki doğruluktan kasıt insanın içinin ve dışının bir olmasıdır (Özer, 2016: 195). Dile getirilenler ile yapılanların uyumlu olmasıdır. Bilinçli olarak ortaya konan niyet ve amelin uyumsuzluğu riya’ya kapı aralamaktadır.

İslam dininin riya kavramı içerisinde yer verdiği, insanın gerçekleri gizleme eylemlerini Marksist bakış, dinlerin var oluş gerekçesi olarak ele almakta ve dinlerin gerçekleri gizleyen bir perde olarak işlev gördüğünü öne sürmektedir. McLellan (2012: 12) bu bakış açısını “Din aynı zamanda, kaynağını aldığı sorunlu gerçekliği de gizlemeye yarıyordu” ifadesiyle açıklamaktadır. Marx ve Engels, düşünmenin, zihinsel ihtiyaçların, ilgilerin, eğilimlerin ve insanın duygularının özünü ve rolünü açıklamış ve bunların değişimi ve gelişiminin belirleyici nedenlerinin toplumun maddi yaşamında temel bulduğunu öne sürmüştür (2013: 27). Marx ve Engels’e (2007: 123) göre kavramlar, fikirler ve bilincin üretimi başlangıçtan bu yana maddi aktivite ve maddi münasebetler ile birlikte oluşmuştur. Maddi koşullar, Marksist anlayışta, insanların siyaset ve metafizik dilinde de belirleyici konumdadır. Buradan hareketle Marksist görüşün din tanımlamasının Heywood’un siyaset tanımlaması² ile örtüştüğü yerde maddi unsurların yer aldığını görmek mümkündür. Moment noktasında yer alan maddi unsurlar zamanla tapılan toplumsal değerler haline gelince dinin siyasetten ayrıştırılması ve dinin indirgemeci anlayıştan kurtarılması gittikçe zorlaşmaktadır. Aynı zorluk söylem dilinde sergilenen tutumlarda, dini gerçekten özümsemiş kimlikler ile dini maddi koşullar gereği ön planda

2 Heywood siyaseti “En geniş anlamda, insanların hayatlarını düzenleyen genel kuralları yapmak, korumak ve değiştirmek için gerçekleştirdikleri faaliyetler” olarak tanımlamaktadır.

tutan kimliklerin ayrıştırılmasında görülmektedir. Bu yapabilmek sadece “özgür düşünce” adı altında gerçekleşecek bir düşünce faaliyetinden öteye gidemez. Somut gerçeği ortaya koyabilmek ise çok güçtür.

Sonuç

Toplumların doğası algı üzerinden iş görmeye müsaittir. İnsani ilişkiler, siyasi ve ekonomik etkileşimler algının dizaynında birinci derecede etkilidir. Genel insanlık hali, dizayn edilmiş bir dünya içerisinde, kimliklerinden çoğu zaman habersiz ve farkında olamayacak kadar çeşitlenmiş algı çemberleri içerisinde yaşayan büyük bir kitlenin özelliklerini sergilemektedir. Baudrillard (2013: 93), bir arayış içerisindeki insanı tüketim toplumunun birer ferdi olarak nitelendirirken aslında farklılıkların ekonomik saikler içerisinde insan tarafından tercih edilmiş dünyasına ışık tutmaktadır. İnsanın, tercihlerinde kendini konumlandığı yer bir sonraki tercihiyle değişebilmekte iken sahip olunan kimliğin hangi tercihe göre izah edileceği belki de post modern dönemden daha sonraki bir zaman dilimini mecbur kılmaktadır.

Yaşanmışlıklar üzerinde insanın muktedir olduğu alanlar göz önüne getirildiğinde değişim sanki kişisellikten bağımsız şekillenmektedir. Bu durumda pratik yaşama müdahale alanında insanın değersizliği söz konusudur. Her şeyi yapan insan ama kendi kimliğine muktedir olamayan da insan. Daha somut şekliyle aciz kalan insan. Acziyetin tek yok edicisi olarak elde kalan sözün değeri ise kimlik algısını farklılaştırmaktadır. Birey kendi sınırlarında özgür olmayı arzularken arayışlarının bir yanında topluma yabancılaşmadan bunu gerçekleştirebilmek ister. Yabancılaşmak, beraberinde yalnızlaşmaya sebep olacaktır. Topluma yabancılaşma bilinç dışı ile bilincin, nesne ile öznenin yarışması demektir (Tolan, 1981: 138). Bu istenmeyen bir durumdur. Din bilim yapıtlarında da yabancılaşma özellikle işlenmektedir (Ergil, 1978: 93). Yabancılaşmadan kurtulmanın bir çaresi olarak söylem dili tercih edilmektedir. Söylem dili yabancılaşmadan toplumsalın içerisinde kalmaya, istemeden istemiş gibi yapmaya ve değişmeden değişmiş gibi göstermeye yaramaktadır. Bu bir özgürlüktür.

Tarihteki pek çok davranış, tutum ve yaklaşımın temel değerleri arasında özgürlük arayışı hep var olmuştur. Özgürlük, özgür düşünce, Hegel’in ifadeyle “tarihin amacıdır”. 21. yüzyılda ise söylemin etkinliği ile beraber özgürlük, neredeyse tamamen bireyin kendi yaşamının her alanında aradığı ve arzuladığı değer olmuştur. Özgürlük, özgür hissetme hali bugünün dünyasında gizliliğin ardına saklanılarak yapılmak istenmektedir. Konuşma dilinde sığınılan terminoloji limanları bir yanda gizli kalabilmeye yardımcı olurken

bireyin kendisine ise özgür hareket etmiş olma hissini vermektedir. Bu daha çok maddi özgürlüğe hizmet ederken öte tarafta ruhun özgürlüğü mutsuz kalmaya devam etmektedir.

Ruhun özgürlüğü için din, geçmişten bu yana temel referans noktalarından birisi olarak gösterilmiştir. Ruh ve beden ilişkisi, dini argümanların üzerinde durduğu ve birbirine uyumlu olmakla mütevellî bir düalizm olarak işlenmiştir. Hegel'e göre geçmişte önemli olan bu düalizmin yerini bugün için öznellik ve nesnellik almıştır (Pinkard, 2010: 153). Hegel, öznellik ve nesnellüğün "bizim" bakış açılarımız olduğunu ve aralarındaki karşıtlığın bizim kendi içimizde barındırdığımız bir karşıtlık olduğunu söyler. Bir birey olarak insanoğlu karşıtlıklardan ve uyumsuzluklardan haz etmeyen, uyum ve mutluluğu arayan bir yapıdadır. Uyumsuzluğun olduğu yerde kaygı, huzursuzluk ve korku oluşmaktadır. Bu durum üstesinden gelinmesi gereken bir durumdur. Çoğu zaman içimizdeki karşıtlıklardan kurtulmak için ya da en azından öyle olduğunu göstermek ve algılanmasını sağlamak için iki olguya başvururuz. Bunlardan birisi amaç, birisi de araç olarak görev yapan iki olgudur. Söylemle birlikte kaygılardan arınmış bulunduğu gösterilir ve bu çoğu zaman bireyin amacıdır. Bu amaca giden söylemde ise dini terminoloji önemli bir araç olarak sergilenir.

Kaynakça

- Akşin, T. (1999). Söylem üstüne söylemlere dair. *Doğu-Batı Dergisi Yayınları*, 3, 9-14.
- Althusser, L. (2002). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. (çev. Yusuf Alp ve Mahmut Özışık). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık durumu*. (çev. Bahadır Sina Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Başkaya, F. (2005). *Kavram sözlüğü: Söylem ve gerçek*. Ankara: Maki Basın Yayın.
- Baudrillard, J. (2013). *Tüketim toplumu*. (çev. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bellah, R. N. (2017). *İnsan evriminde din: Eski taş çağından ekser çağına*. (çev. Mete Tunçay). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik*. (çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Castells, M. (2006). *Kimliğin gücü*. (çev. Ebru Kılıç). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cottam, M., Dietz, B., Mastors., E ve Preston, T. (2017). *Siyaset psikolojisine giriş*. (çev. Mesut Şenol). Ankara: BB101 Yayınları.
- Crane, D. (2016). Sanat, bilim ve dindeki ödül sistemleri. Bekir Balkız ve Vefa Saygın Ögütte (Ed). *Bilim sosyolojisi incelemeleri içinde* (s. 256-271). Ankara: Doğu- Batı Yayınları.
- Çakır, A. (2014). *Söylem analizi: Ne demek istiyorsun?* Konya: Palet Yayınları.
- Çelebi, B. (2004). *Erhan Bener: Hayatı, sanatı ve eserleri*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Davie, G. (2005). Din Sosyolojisi. (çev. Halil Aydınalp). *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28, 217- 230.
- Dijk, V. (2015). Söylem ve ideoloji: Çok alanlı bir yaklaşım. (çev. Barış Çoban ve Zeynep Özarslan). *Söylem ve ideoloji* içinde (s. 15-97). İstanbul: Su Yayınları.
- Direk, Z. (2012, 12 Aralık). *Paul Ricoeur ile söyleşi*. Erişim adresi: <https://zeynepdirek.wordpress.com/2012/12/12/paul-ricoeur-ile-soylesi>.
- Duverger, M. (1995). *Siyaset sosyolojisi*. (çev. Şirin Tekeli). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Ergil, D. (1978). Yabancılaşma kuramına ilk katkılar. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 33(3), 93-108.
- Foucault, M. (1987). *Söylemin düzeni*. (çev. Turhan Ilgaz). İstanbul: Hil Yayınevi.
- Gazali. (2015). *İhyau Ulumiddin*. (çev. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi). Ankara: Türk Yazman Eserleri Başkanlığı.
- Gottdiener, M. (2005). *Postmodern göstergeler: Maddi kültür ve postmodern yaşam biçimleri*. (çev. Erdal Cengiz, Hakan Gür, Arhan Nur). Ankara: İmge Yayınevi.
- Gözaydın, İ. ve Gülsoy, Ö. N. (2010). Durkheim sosyolojisinde dinin tarihsel ve güncel olanakları. *Sosyoloji Dergisi*, 3(21), 1-15.
- Habermas, J. (2020). *Söylem etiği*. (çev. Seyit Coşkun). Ankara: Fol Yayınları.
- Hadot, P. (2011). *Wittgenstein ve dilin sınırları*. (çev. Murat Erşen). Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Heywood, A. (2013). *Siyaset*. Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2015). *Siyasal ideolojiler*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Kula, T. (2017). El- Muhasibi'ye göre riya'nın insanın olumsuz kişilik yapılanmasına etkisi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(19), 37-49.
- Levi-Strauss, C. (1983). *Din ve büyü*. (çev. Ahmet Güngören). İstanbul: Yol Yayınları.
- Liotard, J. F. (2013). *Postmodern durum*. (çev. İsmet Birkan). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Mardin, Ş. (2014). *Din ve ideoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, K. ve Engels, F. (2013). *Alman ideolojisi*. (çev. Tonguç Ok ve Olcay Geridönmez). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Marx, K. ve Engels, F. (2007). Din ve ideoloji. Yasin Aktay ve Emin Köktaş (Ed.). *Din sosyolojisi* içinde (s. 121-128). Ankara: Vadi Yayınları.
- Mclellan, D. (2012). *İdeoloji*. (çev. Barış Yıldırım). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Okutan, B. B. (2017). Tutunmadan tutulmaya kimlik: Mavi gök orda mı?, *The Journal of Humanity and Society*, 8(1), 85-113.
- Özer, M. A. (2016). Gazali. Mehmet Akçakaya (Ed). *Türk İslam tarihinde yönetim bilgeleri* içinde (s. 147-204). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Pinkart, T. (2010). *Hegel*. (çev. Mehmet Barış Albayrak). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ricoeur, P. (2013). *Zaman ve anlatı*. (çev. Umut Öksüzan ve Atakan Altınörs). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ricoeur, P. (2015). *Zaman ve anlatı-1: Zaman-olayörgüsü- üçlü mimesis* (çev. Mehmet Rifat ve Sema Rifat). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Russell, B. (2003). *Sorgulayan denemeler*. (çev. Nermin Arık). Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- Turan, M. (2007). Özne ve iktidar. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(22), 283-297.

Turner, B. (2000). *Statü*. (çev. Kemal İnal). Ankara: Doruk Yayıncılık.

Turner, B. (1997). *Eşitlik*. (çev. Bahadır Sina Şener). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Tümer, G. (1994). Genel olarak din. *İslam ansiklopedisi*, c. 9. Ankara: TDV Yayınları.

Tolan, B. (1981). *Çağdaş toplumun bunalımı anomi ve yabancılaşma*. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Yayınevi.

Türkiye’de Sosyal Alanda Yaşanan Kültürel Mücadelelerde Dindarlaşma, Deizm ve Ateizm Süreçleri

İkram Bağcı*

Öz

Bu çalışmada, Türkiye’de Adalet ve Kalkınma Partisi’nin iktidar olduğu sürede dindarlaşma, deizm ve ateizm süreçlerine yönelik gerçekleşen gelişmeler, Bourdieu Sosyolojisi’nin temel kavramları çerçevesince ele alınmış ve bu süreçte Türkiye’nin dindarlaştığı veya deistleştigine yönelik bazı değerlendirmelerin ve medyada çıkan haberlerin aslen sosyal ve siyasal alanda farklı grupların kültürel iktidarı kazanmaya yönelik mücadele stratejileri olduğu belirtilmiştir. Bu mücadelelerin sonunda ise muhafazakâr ve seküler grupların Türkiye’de hem siyasal hem de sosyal alanda tek taraflı kültürel bir zafer kazanabileceklerine dair ortaya koymuş oldukları kültürel politikaların Türkiye’nin iç siyasetinde kutuplaşmaya neden olduğu ve bir tarafın galip geleceği bir zaferin yaşanamayacağı gerçeği belirtilmek istenmiştir. Çalışmada Cumhuriyet’in kuruluşu sonrasında yaşanan kültürel mücadelelerle, Ak Parti iktidarı sonrasındaki yaşanan gelişmelerin yanında deizm, dindarlaşma ve ateizm ile ilgili bilimsel çalışmalar, medyadaki haberler ve araştırma şirketlerinin verileri, döküman analizi ile bir araya getirilmiş ve betimsel analiz tekniği ile de karşılaştırılarak süreçle yönelik değerlendirilmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dindarlaşma, Deizm, Ateizm, Habitus, Kültürel Mücadele.

Processes of Religiosity, Deism and Atheism in Cultural Struggles in the Social Sphere in Turkey

Abstract

This study discusses the developments regarding the processes of religiosity, deism, and atheism during the ruling of the Justice and Development Party in Turkey within the framework of the basic concepts of Bourdieu Sociology, and argues that some evaluations and the news in the media about Turkey’s becoming religious or deist in this process are, in fact, the struggle strategies of different groups in the social and political field to gain cultural power. This study argues that the cultural policies put forward by conservative and secular groups that they can achieve a unilateral cultural victory both in the political and social arena in Turkey cause polarization in Turkey’s domestic politics and a victory cannot be experienced in which one side is victorious at the end of these struggles. This study discusses the cultural struggles experienced after the establishment of the Republic and the developments after the AK Party government and brings together scientific studies, news in the media, and data of research companies on deism, religiosity, and atheism, with document analysis. The process was evaluated by comparing the obtained data with the descriptive analysis technique.

Keywords: Religiosity, Deism, Atheism, Habitus, Cultural Struggle.

*Öğr. Gör. Dr. | Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
bagcikram@gmail.com | ORCID: 0000-0002-7044-7022 | DOI: 10.36484/liberal.1079394
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 27, Sayı:106, Bahar 2022, ss. 97-116.
Gönderim Tarihi: 25 Şubat 2022 | Kabul Tarihi: 1 Haziran 2022

Giriş

Türkiye’de Cumhuriyet’in kurulması ile beraber rejimi kuran kadrolar, Osmanlı Devleti’nden kalan toplumu, eğitimsiz veya gelişmemiş kabul ederek toplumda kültürel dönüşümü amaçlamışlardır. Bu amaca yönelik yeni nesillerin geçmişle olan bağını zayıflatmak için devlet kademelerinden kılık kıyafete kadar birçok adım iktidar eliyle atılmış ve bu doğrultuda millette dönüşümü sağlamak için köy enstitülerinden halk evlerine kadar birçok proje hayata konmuştur. Türk Tarihi alanında yapılan çalışmalarda Osmanlı Devleti ve İslam dini çoğu alanda yok sayılmış, Osmanlıca ve Arapça kelimeler dışlanarak dilde sadeleştirme çalışmaları hız kazanmış ve alfabe değişikliğine gidilmiştir. Fransız ekolü çerçevesince belirlenen pozitivist ve dışlayıcı laiklik anlayışı Türk toplumuna birçok alan ve kurumda dayatılarak yasalarla desteklenmiş ve Türkiye’de kırdan kente kadar her alanda yeni bir toplum hayatının oluşumuna çaba sarf edilmiştir. Osmanlı geçmişinin yeni devlet üzerinde siyasal ve kültürel alanda yer alan bütün kalıntıları ortadan kaldırılarak Batı toplumları gibi bir yaşam ve medeniyet tasarrufu için kılık kıyafet, ölçü birimleri, şapka kanunu, soyad kanunu vb. birçok alanda yenilikler zamanla gerçekleştirilmiştir (Çolak, 2017). Bu durum devlet eliyle yapılmaya çalışılan yeni bir kültür inşasının Türkiye’de en yoğun olduğu dönem olarak kendini gösterirken sonraki iktidarlar ya benzer ya da zıddı uygulamalara başvurarak kültürel ayrılıkların belirginleşmesine neden olmuştur.

Cumhuriyet’in kurulmasından sonra devlet, dine doğrudan müdahale edebilmeyi amaçlamış din görevlileri devlet memuru statüsüne alınmış, İslam dininin siyasal, kültürel ve sosyal alanda var olan etkinliğine son verilerek dini sorumlulukların sadece inanç ve ibadet bazında kalmasını izin verilmiştir. Bu durum Batı’da olduğu gibi ulus devletlerin din alanında kurduğu hâkimiyetin bir benzerinin Türkiye’de de gerçekleştirilmek istendiğinin göstergesidir (Lewis, 1984: 408). Bu doğrultuda 1924’te Tevhidi Tedrisat Kanunu ile din eğitimi devlet denetimine alınmış, zorunlu olarak okutulan din dersleri ilk başta 1928’de ortaokul programından çıkarılmış, 1930 yılında imam hatip okulları kapatıldıktan sonra da 1931 yılında din dersleri ilkokul programlarından çıkarılarak laiklik ilkesi eğitimde tam anlamıyla uygulanmaya konulmuştur (Ertan ve Küçük, 1976, akt; Duman, 2015: 1345). Bunun yanında din derslerinin 1938 yılına kadar köy okullarında okutulmuş olduğu bilinirken uygulamaya 1938 yılında son verilmiş ve cami kurslarında din eğitimi bir müddet devam etmiştir (Akyüz, 1978, akt; Duman, 2015: 1346). Eğitim alanında yapılan temel düzenlemeler katı laiklik anlayışının Fransa’dan alınan yönüyle sosyal ve siyasal hayatta uygulanabilmesi için gerçekleşen düzenlemelerle örtüşürken geçmişten ayrı yeni bir kültürün inşası adına önemli adımlar olarak görülebilir.

Cumhuriyet’in kurulması ile beraber yapılan birçok inkılap ve kurumlardaki düzenlemeler Cumhuriyet’i kuran kadroların yeni beğeni algısını ortaya koyarken bir nevi sembolik alanda yeniden bir devrim yapılmaktaydı. Birçok alanda sekülerleşmeyi sağlayan düzenlemelerin yanında Latin Alfabesinin kabulü, Türk kültürünün tarih, sanat, dil alanında yüceltilmesi çalışmaları, geleneğe dair var olan her şeyin yok sayılması ve o gelenekten özgürleşmeye doğru kopuşların desteklenmesi, beraberinde bu yapılara karşı muhafazakâr bir muhalefetin ilerleyen yıllarda kurumsallaşması ve hareket bilinci kazanmasına neden oldu (Akçaoğlu, 2018: 34-39). Aslında bu durum Cumhuriyet’in kurulması ile beraber başlayan kültürel iktidarı ele geçirme ve alan edinme mücadelelerinin bir başlangıcı olarak görülebileceği gibi siyasal süreçte daha sonrasında yaşananlar da bu minvalde bir mücadele döneminin devam edeceğini gösteriyordu.

İslam kültürüne dair birçok şeyin dışlanması, Batı tarzı kılık kıyafetlerin önemli gün ve anmalarda sosyal anlamda görünür kılınmaya çalışılmasıyla beraber laikliğin baskıcı bir şekilde dayatmasına karşı alternatif laiklik yorumlarıyla muhafazakâr kesimin sahiplendiği bir laiklik anlayışı ortaya çıktı. Dindar kesimlerin inanç ve gerekliliklerinin modern yaşam ve düşünce ile uyumadığı söylemi, sonrasında irtica ile devletin tehdit edildiği iddiası ile dini yaşantıya karşı yakın duran kesimlere gözdağı verme sürecine evrildi (Azak, 2019). Alternatif laiklik anlayışı ise daha çok irticaya meyilli olanların desteklediği bir durum olarak görülürken bu duruma karşı çıkan dayatmacı laikler ile aralarında kültürel ve siyasal alanda zıtlıklar yaşanmaya başlamış ve bu yaşananlardan Anadolu halkı olumsuz yönde etkilenmiştir. Hatta o dönem dergilerde ve gazetelerde çarşafı, sakallı eli tespihli adamlar resmedilerek gösterilmiş kentlerde bu tür giyinen insanlarla irtica ve tehdit sentezlenmesi yapılarak (Candan,1955; akt: Azak, 2019: 194) modern şehirli ve kırsal köylü algısının yanında bu şekilde giyinen kesimlerin duyulan rahatsızlık açıktan dile getirilmiştir. Bu durum yıllardır köylü-kentli insanlar arasında sosyal mesafelerin oluşmasına sebep olurken kırdan kente göç eden insanların da kentlilerle bir arada yaşamasına engel olacak şekilde çarpık kentleşme yerleşimlerinin kurulmasına neden olmuştur.

Türkiye’de, Ak Parti iktidarı öncesinde de sonrasında değişmeyen temel nokta Nilüfer Göle’nin de dediği gibi (2017: 19) din ile sekülerleşme çatışması ve bu çatışma arasındaki rekabet, devletin yönetimi yani kamusal alanın idaresi ve “benlik etiğine dair bir dizi değişimin yaşanması” ile alakalıdır. Bu nedenle hem muhafazakâr hem de seküler kesimlerin temel motivasyonu devleti yönetmek ve kültürel politikalar açısından istediği uygulamaları ulus nezdinde gerçekleştirmektir diyebiliriz. Bu durum iktidara gelen her siyasal

grubun kendi siyasal kültürüne uygun politikaları gerçekleştirmesinin yanında diğer farklı kültür ve siyasal odaklara karşı nasıl pozisyon alması gerektiği sorusunu da ortaya çıkarmıştır.

Türkiye’de sosyal veya kamusal alana bakarak ülkenin modernleştiğini veya sekülerleştiğini belirten analizlerin yanında Türkiye’nin “Ortadoğulaşma, İslamlaşma, Malezyalaşma” gibi analizlere maruz kalması aslen gerçek tespit ve değerlendirmelerden uzaklaşıldığını göstermektedir. Türkiye’nin sekülerleşme veya dindarlaşma süreçlerinin zamanın ruhu veya dönemsel etkenlerden dolayı farklılıklar içerdiği görülmekte ve bu durum medyadan akademiye kadar birçok kesim tarafından göz ardı edilmektedir. Dönemsel olarak birinin diğerinden daha fazla yaygınlaştığı yıllar bir tarafı üzerinden diğer tarafın da kültürel alanda galibiyet kazandığı düşüncesine neden olmuş, bunun bir dönüşümsel süreç olduğu ve aslen Türkiye şartlarında bir kültürün diğerine galip gelemeyeceği göz ardı edilmiştir.

Ak Parti’nin iktidara gelmesinden sonra kamu kurumlarında başörtü yasağını kaldırması, imam hatip liselerine uygulanan katsayı adaletsizliğine sebep olan sisteme son vermesi, Kuran Kurslarının açılması gibi vb. adımlar (Akyüz, 2016: 39) Ak Parti’nin bazı laik çevrelerce gizli ajandasının olduğuna yönelik suçlayıcı söylemleri beraberinde getirmiştir. Gizli ajandadan ziyade gerçekte olan ise kültürel değerlerin hâkim kılınmaya çalışılması, modernizmin ile katı laiklik uygulamalarının dindar kesimler üzerindeki baskısının hafifletilmek istenmesidir. Bu istem durumuna rağmen Ak Parti iktidarının ilk yıllarda aceleci bir tutum takınmadığı görülmektedir.

Ak Parti, seçmenlerden ve vatandaşlardan gelen dini talepleri iktidara geldiği dönemde hemen gerçekleştirmezken başörtüsü sorunu öncelikli hale getirilmemiş ve bütün vatandaşların yaşam tarzlarına müdahale edilmeyeceği vurgulanmıştır. 2006 yılında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın Mısır gezisinde laikliği tavsiye eden konuşması (Akyüz, 2016: 41-45) Ak Parti’nin İslami açıdan gizli hedefleri olduğuna dair söylemlerin gerçeği yansıtmadığını gösterdiği gibi sonrasında atılan bazı adımların da amacının bu yönde olmadığı savını güçlendirmektedir. Bu duruma rağmen 2007 yılında Ak Parti’nin başörtüsü yasağının kaldırılması için yaptığı girişimler partinin kapatma davası ile karşı karşıya kalmasına neden olmuş ve Anayasa Mahkemesi, Ak Parti’nin devlet yardımı almasını engelleyici bir kararla Ak Parti ile irticai faaliyetlerin bir arada durduğunu gösteren bir sonuca varmıştır.

Türkiye’de özellikle medyada iktidarın okullaşmada imam hatiplere önem vermesinin yanında yöneticilerin bazı açılış programlarında Kuran okumaları, dindarlaşma adına bir baskı unsuru olarak (evrensel.net) değerlendirilmiş

ve laik devlet ilkesiyle bağdaşmadığına dair tartışmaların yapılmasına neden olmuştur. Nihayetinde yöneticiler istediği inanç ve kültürde yaşayabilme hakkına sahiplerken kendi yaşamlarını insanlara dayatıp dayatmadıkları tam olarak ölçülmeyi beklemektedir. Bu dayatmayı ortaya koyacak veya kılık kıyafetten yaşam tarzına kadar her şeyi etkilemeye sebep olacak bir yasa düzenlemesi şu ana kadar Ak Parti iktidarı tarafından yapılmamıştır.

Bu tartışmaya Göle’nin (2017) bakışı ise, seküler ve Batı tarzındaki kurumların zamanla dinsel öğelerle tanışması ile bu öğeleri kabullenen bireylerin kurumlarda çoğalması sonucunda artık seküler ve dini kesimlerin birbirleri ile iletişim kurup belli sınırları aşındıran melez desenleri oluşturduğu şeklindedir. Bu melezleşmeye rağmen çift kutuplu bir sürece dönülmeyeceğinin garantisi olmadığı gibi özellikle 2019 seçimleri sonrasında hem siyasette hem de kültürel alanda bu kutuplaşmanın etkisinin ciddi derecede yaşanmaya başladığı söylenebilir.

Din ve devlet ilişkilerinin dünyanın birçok ülkesinde tam anlamıyla ayrılmış olduğunu söylemek mümkün olmadığı gibi birçok ülkede belli dini grupların sosyal ve siyasal alanda ayrıcalıklı haklara sahip oldukları görülmektedir. Bu durum kamusal alanla beraber özel alanın da tam olarak ayrıştığı bir dünya ülkesinin var olamadığını göstermektedir (Bekaroğlu, 2015: 105-106). Laikliği en katı haliyle uygulayan ülkelerde bile zamanla istenilen sonuç elde edilememiş ve çoğu ülke kesin ayrışmayı getiren politikaları terk ederek dini grupların ihtiyaçlarına cevap verecek uygulamalara geri dönmeye başlamıştır. Bu süreç Türkiye’de dindarlığın ortadan kaldırılmasını düşünen kesimlere bir cevap olabileceği gibi tam tersi laik yaşamı da bitirmek isteyen kesimlere de bir cevap niteliği taşımaktadır.

Bourdieu’nun genel anlamda sosyolojik kuramının ve bu kuramın içindeki temel kavramlarında ortaya koyduğu gibi kültürel alanda iktidarı ele geçirme adına bir toplumda sermaye grupları alanlar içinde farklı şekillerde ve farklı stratejilerle mücadelelere girişmekten kaçınmamışlar ve bu mücadele yöntemlerini dinamik bir şekilde güncellemeye devam etmişlerdir. Öznellik ve nesnellik genellemelerinin içeriksel manada analizini yapan Bourdieu’dan bağımsız olarak Türkiye sosyolojisine baktığımızda, Osmanlı’nın son zamanlarından Cumhuriyet’in kuruluşuna ve günümüze kadar gelen toplumsal bir karşıtlığın varlığı göz önünde durmaktadır. Bourdieu’nun Fransız toplumu ve kurumlarını ele alıp ortaya koyduğu savlardan yola çıkarak Türkiye sosyolojisini ve kurumlarını ele alacak bir çalışma bir yönü ile kolay diğer bir yönle de zor dururken Fransız modernleşmesinden ve düşüncesinden birçok unsurun etkilediği Türk toplumu ve devlet yapısının varlığı bu durumu

kolaylaştıran temel faktörlerdendir. Bu çalışmada da Türkiye’de kültürel mücadelenin tarafları olan muhafazakâr ve seküler kesimlerin yapmaya çalıştıkları uygulamalar Bouerdieu sosyolojisinin içeriği ile ele alınmış ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Değerlendirmeler din, deizm ve ateizm kavramları ile yapılırken bu kavramların aslen Türkiye’de toplum içinde yer alan kültürel grupların bir mücadele sahası olarak belirlendiği vurgulanmış ve kavramların gelişmelerine bakarak kendi kültürlerinin etki düzeylerini ölçmeye çalışmalarının yanlışığı üzerinde durulmuştur.

Bouerdieu ve Kültürel İktidar Mücadeleleri

Bourdieu, sosyoloji kuramında çatışkı veya çatışma diyebileceğimiz karşıtlıktan yola çıkarak bazı ideolojileri ve düşünürlerin ortaya koyduğu fikirleri karşılaştırdıktan sonra her ideoloji veya düşünürün dayatmasını “tözcü” yaklaşım olarak dile getirir ve kendisi bu duruma karşı “ilişkisel” yapıyı ortaya koymaya çalışır. Ortaya koymaya çalıştığı ilişkisel yöntemin temel ilgi alanı yaşam tarzları, kültür ve popüler kültür gibi yapılar olurken bu yapılar arasında yüksek-düşük, seçkin-vülger, saf-saf olmayan vb. zıt içerikleri rekabete ve hiyerarşik karşılaştırmalara bakarak değerlendirir (Swartz, 2018; 79-94).

Toplumdaki sermaye gruplarını dört farklı yapıda ortaya koyan Bourdieu (1986:243-254) para ve mülkiyetin hâkim unsur olduğu iktisadi sermayeyi, eğitimin ön planda olduğu kültürel sermayeyi, ilişki ağının başat unsur olduğu sosyal sermaye ile de beraber meşruluğu sağlayan sembolik sermayeyi dile getirmiştir. Böylece toplumun hiyerarşik düzeninden tabakalaşmaya kadar olan yapıyı bu şekilde değerlendirmiştir. Bourdieu’ya göre, aile ile eğitim her alanda etkin bir unsur iken kültürel alanda kendini daha çok gösterir ve bu durum sosyal anlamda eş seçmeden giyime kadar bireylerin birçok tercihini etkilemektedir. Kültürel sermaye, aile ile beraber başlarken bireyde eğitimle sabitleşir ve sanatsal faaliyetlerle bir nevi kalıplaşarak nesnelleşmeye başlamaktadır. Sanatsal olarak kitaptan resime, şiirden romana kadar ortaya konulan çabalarla elde edilen değerler, ekonomik sermaye sahipleri ile beraber bir alışveriş ilişkisini doğurarak kültürel sermaye üreticilerinin elde ettiği ekonomik kazanç edinimini oluşturur. Kültürel sermayenin kurumsallaştırılarak bir nevi garanti altına alındığı ve bireylere aktarımın buradan yapıldığı akademik kurumlarda ise, elde edilen başarılar kültürel sermayenin nitelik durumunu belirlerken eğitim kurumları arasındaki fiyat farklılıkları iktisadi sermayeden bağımsız bir niteliğin olamayacağını göstermektedir. Bourdieu’da ekonominin ise Marksist teoriden ayrılan bir yönü olsa da ekonomi birçok sermaye türünün temelinde önemli bir yer edinirken ekonomik sermaye kültürel sermayeye göre değişime uğramadan daha risksiz bir şekilde geleceğe aktarılma şansına sahiptir.

Sosyal sermaye ise bireylerin daha çok karşılıklı ilişkilerde bulunup bu ilişkileri geliştirdikleri ve koruma çabası içinde oldukları bir yapıdır. Bunun yanında bir grup içinde yer edinen bireylerin elde ettiği sosyal kazanımları kurumsallaşmaya döndürme gayretlerinin ortaya çıktığı, evlenmeden arkadaş olmaya kadar sosyalleşmenin ve çevrede tanınma amacının yer edindiği kısımdır. Bireyler, içinde yer aldığı sosyal sermayeden ayrılmaktansa o sermaye çevresine göre hareket etmekte ve üst konumlara yükselme gibi amaçlar edinmektedir, bu amacın makul bir durum olduğu ve bu amaç için yapılan çabalarla bireylerin sosyal sermaye içinde bazı unvanlara erişebildiği görülmektedir (Bourdieu, 1986: 249-252). Unvanlar ya eğitimle ya da eğitim sonunda elde edilen sertifikalarla gelirken bu durum sembolik sermayenin oluşumuna neden olur ve böylece sosyal alanda tanınmış veya ün kazanmış bireyler sembolik sermaye ile sembolik güç edinerek diğer sembolik güç sahibi bireylerle mücadeleye girişirler (Bourdieu, 1989: 21-23). Bir toplum genelinde tahakküm altında olanların tahakkümcü çevrelerce uğradığı diğer bir baskı ise sembolik şiddettir. Sembolik şiddet, Bourdieu tarafından derinlemesine birçok örnekle dile getirilse de ona göre kurumlarda iktidarın yaptığı atamalardan ekonomi alanında şirketlerin koyduğu kurallara kadar birçok durum sembolik şiddete örnek verilebilir (Bourdieu, 1998: 58) ve sosyal anlamda sembolik şiddet daha çok kültürel iktidarın genel anlamda aldığı kararların dayatılması adına atılan adımlarında aranabilir.

Her sermaye grubu bir toplumsal sınıfa denk gelirken toplumsal sınıflara ait belli bir habitus oluşmakta ve insanlar o habituslar doğrultusunda yaşamlarını ve birçok tercihlerini belirlemektedir. Habitus kavramı, bireylerde yaşamın ilk yıllarından itibaren oluşan ve aynı gruptaki insanlar tarafından genel olarak oluşturulan bir yapıyı ifade ederken bireyin zamanla “beğeni” hissiyatına hükmeder ve içinde bulunduğu sınıfın faaliyetlerini oluşturur. Birey bu doğrultuda yaşama dair bazı pratikler edinir ve bunları içselleştirir (Bourdieu, 1997:177). O sınıftaki veya gruptaki insanların ortak bir katkısı ile oluşan habitus kavramı her sınıf veya grupta farklı bir yapıya sahip olarak meydana geldiği için bireylere aslen nereye ait olduklarını gösteren ve ait oldukları yerleri kabullenmelerini sağlayan bir işleve sahiptir. Bu işlevin ortaya konduğu veya sahaya yansıtıldığı yer ise Bourdieu’da “Alan” kavramına denk düşmektedir.

Bir toplum kendi içinde farklı alanlar barındırırken her alan toplumdan bağımsız olmamakla beraber kendini oluşturan ekonomik ve kültürel yapıya da bağlı konumdadır. Diğer alanlarla ilişkili olan bir alanın yapısı kendi içinde farklılıklara ve mücadelelere sahne olabilir (Dursun, 2018: 75-76). Alanlar belli sermaye sahipleri (din, ekonomi, kültürel, bilimsel vb.) etrafında oluşturduğu gibi bu sermayeleri oluşturan çevrelerin mücadeleye şahit olduğu yerleri

oluşturur ve alana hâkim kesimlerle tabi konumunda olanların çatışmasına neden olur. Burada alana yerleşik olanlarla o alanda yerleşiklerle mücadeleye girişenlerin güç mücadeleleri belli bir sürece yayılarak devam eder. Entelektüel ve ekonomik alanlarda da yapısal durum tek değildir, alan kendi içinde farklılıkları barındırırken mücadele bir alan içinde de gerçekleşebileceği gibi bu alanlar içinde bütün sermaye yapılarına etki eden iktidar alanı birinci sıradadır ve sermaye grupları olarak görülen ekonomik ile kültürel sermayenin asıl çatışma sebebi bu alana hâkim olmaktır. Bu çatışma diğer tüm alan ve sermaye gruplarına etki edecek türden bir mücadeleye sahne olmaktadır (Swartz, 2018: 174-192).

Bourdieu'da önemli olan diğer bir unsur ise toplumsal alanda yer alan gazetecilik ve TV faaliyetleri de, kendini toplum alanları içinde özerkleştirmeye çalışan bir yapı olarak kabul edilir ve böylece kamuoyunu yönlendiren bir işleve tabi olduğundan dolayı bu alanda çok grift ilişkiler söz konusudur. Reklam verenlerden alanlara özelden genele kadar birçok unsurun bu alanda etkilerini anlamak gerektiği ortada olsa da bu işlevi anlamının yolu çok yönlü ilişkiler ağına bakmaktan geçmektedir. Bu nedenle bu alanda yetkin veya söz sahibi olmanın mücadelelere de sahne olması durumu ortaya çıkarken bilimle uğraşan bireylerin gazetecilik alanlarında yer edinmeye çalışarak saygınlık kazanmaya çabaladıklarını ve gazetecilik alanında yaşanan gelişmelerin zamanla diğer alanlar üzerinde tahakküm kurabilme gibi bir güce ulaştığı görülmektedir. Bu tahakküm kurma işlevinde odaklanılması gereken unsurun gazeteciden ziyade gazetecilik alanı olduğunu belirten Bouerdieu, kültürel sermayenin etkilenmeye çalışılması genellikle bu alan eliyle olurken bu alana etki etmeye çalışan ekonomik sermayenin de varlığının unutulmamasından yanadır (Bouerdieu, 2005: 33-43). Bu nedenle medyanın asıl amacının demokrasi olduğu fikrine katılmayan Bouerdieu, sermaye çevreleri ile olan ilişki ve reyting amacıyla yapılan bir görevden dolayı gazetecilik alanındaki bireylerin "gözlükler" taktığını ve bu gözlüklerin belli bir durumu ayıklama, ayıklananları yerleştirmeme veya değiştirme gibi vazifelerle rekabete dayalı bir yapı içinde yer aldıklarını belirtir (1997b. 27-28).

Problem durumu;

Türkiye özelinde seküler ve muhafazakâr grupların geçmişten günümüze girmiş oldukları kültürel mücadelelerin ülkedeki sosyal ve siyasal atmosferde bir kutuplaşmaya neden olduğu görülürken bu durum gençleri ve yetişkinleri belli oranda etkilemekte çokkültürlü bir toplum oluşumunu engellemenin yanında bir arada yaşamayı engellemeye kadar olumlu politikaların uygulanabilmesine olanak vermemektedir. Kültürel mücadelelerin din, deizm, ateizm

veya sekülerleşme kavramları üzerinden devam ettiği görülürken kültürel gruplar bu kavramların toplumdaki etki derecesine bakarak kültürel mücadelelerde üstün gelip gelmeme derecesini ölçmeye çalışmaktadırlar. Türkiye’de toplumun genel kültür yapısı, hem seküler hem de muhafazakâr gelenekten beslendiği için kültürel hâkimiyet konusunda bu mücadelelerin bir kazananın olacağını düşünmek veya böyle bir hedef belirlemek çok gerçekçi durmadığı gibi Türkiye’de siyasal ve sosyal hayatta birçok probleme neden olmaktadır.

Araştırma soruları:

Türkiye’de din, deizm ve ateizm tartışmalarının arka planında olan sebep nedir?

Türkiye’de kültürel mücadelelerin sosyolojik anlamda oluşturduğu atmosfer nasıldır?

Türkiye’de kültürel alanda yaşanan mücadelenin bir kazananın veya bir kaybedenin olması mümkün müdür?

Yöntem

Döküman analizi ile ele alınan araştırma konularında bir bakış açısı veya anlayış oluşturma amacıyla elde edilen verilerin incelenmesi ve yorumlanması yapılırken (Corbin ve Strauss, 2008) verileri seçme, değerlendirme, anlamlandırma görevi ana temalar üzerinden gruplamalara veya sınıflamalara başvurarak gerçekleştirilir (Labuschange, 2003). Çalışmada tarihsel süreçte kültürel iktidarı elde etmek için yapılan uygulamalar ve politikalarından yola çıkılarak günümüzdeki kültürel uygulamalara değinilmiş ve yine Türkiye kamuoyunda sosyal bilimcilerin ortaya koyduğu araştırmaların yanı sıra araştırma şirketlerinin verileri ve basında çıkan haberler, doküman analizi yöntemi ile ele alınmıştır. Tarihteki kültürel iktidarı elde etme amacıyla seküler kesimlerin yaptığı uygulamalar hatırlatıldıktan sonra şimdiki Ak Parti iktidarının uygulamaya çalıştığı muhafazakâr değerler ele alınmış din, deizm ve ateizmin Türkiye’deki gelişimini ele alan basındaki haberler, bazı nicel araştırmalar ve sosyal bilimcilerin dergilere verdiği görüş ve mülakatlar sınıflama yapılarak karşılaştırmalı olarak düzenlenmiştir.

Veri analizi:

Bu çalışmada, kültürel mücadele ve bu mücadelenin nedenleri Bouerdieu’nun temel kavramları ile ele alınarak Betimsel analiz tekniği ile elde edilen veriler, düzenleme, ilişkilendirme, karşılaştırma ve yorumlama yoluyla değerlendirilmiştir. Betimsel analiz, bir konu dâhilinde yapılan nicel ve nitel araştırmalarla beraber o konu hakkında genel eğilimleri ortaya koyan alan

yazınlarını ele alarak genel eğilimleri belirlemeye yardımcı olduğu gibi (Miles ve Huberman, 1994) kendi içerisinde de analiz yapımına dair birçok farklı yolları barındırmaktadır. Bu çalışmada ise daha çok tarihsel çalışmalar, karşılaştırma içeren veriler ve basında konu ile ilgili dokümanların analizi yorumlama ve karşılaştırma ile gerçekleştirilmeye öncelik verilmiştir.

Türkiye’de Dindarlaşma, Deizm ve Ateizm

Günümüzde deizm, sekülerizm ve hümanizm gibi vb. kavramların içinde yer edinerek düşünce dünyasında ve fikirlerde kendini gösterebilmektedir (Erdem, 1994: 110) Kavram olarak Allah’ın varlığına inanılırken ahiret inancına ve dini anlamda sorumluluklara ve peygamberlerin getirdiklerine gerek olmadığını, Allah’ın dünyayı yarattıktan sonra dünyanın işleyiş sürecine ve içindekilere bir müdahalesinin olmadığı inancı ortaya çıkan bu kavram ateizme karşılık olarak kendini göstermektedir (Harmankaya, 2020: 4-6). Bu çalışmada kavramların içeriğinden ziyade kavramların aslen Bouerdieu sosyolojisindeki mücadele stratejilerinden bazıları olduğu göz önüne koyulacağı için kavramların içeriksel olarak derinlemesine ele almanın gerekliliği ön planda değildir.

Özellikle sanayi devrimi ve Fransız ihtilali sonrasında modern dünyada bilimsel alanda olan gelişmelerle beraber kentleşme oranları ülkelerde artış göstermiş, bireylerin yoğun iş hayatında yer alması, günlük yaşamda bazı dini ritüellerin terk edilmesine ve dinde bazı gerekliliklerin sorgulanarak kadın erkek ilişkilerinden yaşam tarzına birçok hususun değişim göstermesine sahne olmuştur (Aktay, 2019: 9-11). Önceki zamanlarda dini açıdan yoğun sorumlulukların yer aldığı yaşam tarzı yerini modern kent hayatının iş ve sosyal hayattaki etkinliklerine bırakarak sekülerizm, nihilizme ve deizmle beraber ateizmin toplumlar içinde gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Türkiye’de dindarlaşma, sekülerleşme ile beraber deizm ve ateizme yönelik tartışmalar Ak Parti iktidarı ile beraber 2002’den günümüze kadar farklı minvalde şekillendiği görülmektedir. Muhafazakâr olarak kendini tanıtsa da çoğu muhalif çevrelerce gizli ajandaları olan siyasal İslam’ın temsilcileri olarak görülen Ak Parti, dindarlaşmanın artıp laikliğin geriye atıldığı bir iktidar dönemi uygulayacağı endişesi ile hep eleştirel açıdan değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Ak Parti’nin iktidara gelmesi ile her geçen gün dindarlaşmanın veya bazı muhalif basının tabiriyle ‘gericiliğin’ arttığına dair iddialar son yıllarda yerini Türkiye’de ‘ateizm ve deizm artıyor’ değerlendirmelerine bırakmaya başlamıştır. İşin ilginç noktası bu iki farklı değerlendirmenin de sorumlusu olarak Ak Parti iktidarının gösterilmesidir.

Ak parti iktidarı sonrasında kimi zaman ekonomik sorunlar ülke genelinde kendini hissettirse de yapılan araştırmalarda bireylerin ve genelde de toplumun önceki zamanlara göre ekonomik anlamda iyileşmeye uğraması beraberinde sekülerleşmeyi getirirken bu durum bireylerde bazı dini gerekliliklerin arka planda tutulmasına neden olmuştur. Bu alanda çalışmalar yapan ve din sosyoloğu olan Ertit’ de (2019) sekülerleşme teorisini dile getirirken sekülerleşmeyi artıran faktörler olarak bilimsel gelişmeler, kentleşme ve kapitalist ekonominin ilerlemesine vurgu yaparak bu üç hususunda son zamanlarda Türkiye’de gösterdiği gelişimi dile getirmiştir. Bu nedenle İslami veya muhafazakâr kesimlerde de görüldüğü gibi dine olan bakış açısı modern anlamda farklılıklar oluşmuş, modadan tatile, bankacılık işlemlerinden mimariye kadar toplumda değişimler yaşanmıştır. Böylece bu gelişmeler, Ak Parti ile beraber dindarlaşmanın arttığı söylemlerine bir cevap niteliği taşıırken görünürde artmış gibi duran dini ritüellerin ise aşınmaya uğradığına dair gelişmeler olarak görülebilir.

Ömer Mihraç Yaman’ın (Gençdergi, 2017) bir dergiye verdiği mülakatta “din yorgunu gençler” kavramı Türkiye’de dindar ailelerin, gençler arasında deizmin yayılmasına sebep olan temel nedenler arasında olabilme ihtimalini daha da kuvvetlendirmektedir. Yaman’ın dediği gibi “dinin zorlaştırmayıp kolaylaştırın” ilkesi aileler tarafından göz ardı edildiği için gençler artık namaz yorgunu, oruç yorgunu ..vb. durumlardan dolayı din yorgunu olarak ortaya çıkmış ve böylece aslen bu yorgunluğu sorgulayarak dinden uzaklaşmışlardır. Bu tespit, gençler içinde deizm veya ateizmin yayılma sebebi olarak gösterilen iktidar politikalarından daha kabul edilebilir bir gerekçe olarak görülebilir. Modernleşme sürecinde bazı dindar ailelerin çocuklarını dini açıdan daha çok sıkı denetime alarak sıkboğaz ettikleri ve bu nedenle gençlerin dinden uzaklaştıkları ileri sürülebilir. Bu durumda çoğu gencin suç ailemizde demektense iktidar veya iktidarın politikalarına durumu havale ederek geçerli bir neden olarak sunmaya çalıştıkları düşünülebilir.

Ak Parti iktidarı ile beraber muhafazakâr veya dindar kesimlerin kılık kıyafet, moda, tatil seçimi veya lüks yaşama dair çoğu tercihlerinin eleştirel açıdan ele alınması ve bu eleştirilerin dinden uzaklaşmaya yönelik bir işaret olarak görülmesi ve sonrasında dindar gençlerinde aynı pota içerisinde değerlendirilmesinin haklı gerekçeleri olsa da muhafazakâr kesimlerin Akçaoğlu’nun da (2018) belirttiği gibi beğeniye yönelik algı ve yaşam şekillerinde dinen makbul olanı ortaya koymuş olması da göz önünde bulundurulmalıdır. Yaşam şeklinin kapitalist bir anlayışla günümüze uyarlanacak biçimde göz önüne koyulmasının dinden tamamen uzaklaşıldığı anlamına gelmeyeceği gibi bu durumun dindar kesimlere bir tehdit olacağı varsayımı da göz önünde tutulmalıdır.

Ak Parti Döneminde Dindarlaşma, Deizm ve Ateizme Dair Yapılan Bazı Tartışmalar

Önceki dönemlere göre son yirmi yılda Türkiye’de de internet ve internet araçlarına bağlı olarak gelişen iletişim ve teknolojik cihazların varlığı ile yetişkinlerle beraber özellikle gençlerde bireyselleşme ve yalnızlaşma ile gelen sanal bir bağımlılık söz konusudur. Bu süreçle beraber özellikle internet alanında yayımlanan içerik, video ve bazı görsel unsurların etkisiyle din karşıtı yayınların varlığı her geçen gün artmakta ve bu içeriklerde “hayatın bu dünyadan ibaret olduğu, bilginin kaynağının sadece bilim ve deney olduğu, her hangi bir dini grubun üstünlüğünün kabul edilemez olduğu, modern dönemde bireyin dine ihtiyacının olmadığı gibi vb. “ söylemlerin dünya genelinde ve özelde de Türkiye’de son yıllarda bir hayli etkin bir şekilde yer edindiği görülmektedir (Ünverdi, 2020: 151-152). Bu nedenle geçmişe oranla son yıllarda teknolojiye ve internete dayalı gelişmelerin yanında içeriksel olarak din karşıtı yayınların artması tarihteki dönemlere nazaran günümüzde deizm ve ateizme katılım gösteren bireylerin daha fazla olacağını göstermektedir.

Türkiye özelinde ise gençlerin dindarlıktan uzaklaşıp deizm veya ateizme yönelme eğilimlerinin artmasına neden olan bazı faktörler revaçtadır. Bu faktörlerin din karşıtı yayınların internet ortamında artmasından basılı yayınlara kadar gitmesinin yanında İslam dininin bazı hususlarının özellikle cihat, kadının İslam’daki yeri vb. unsurlardan kaynakladığı ve bazı Batılı ateizm destekçisi yazarlarla Türkiye’de bu yazılara destek olan birtakım yayın kuruluşlarının varlığı gösterilebilir (Ünverdi, 2020).

Son zamanlarda medyada ve fikir dünyasında liseli gençler arasında deizm ve ateizmin arttığına dair bazı değerlendirmeler yapılırken bu durumun tam olarak irdelendiğinde aslen gençlerin kavram karmaşası yaşadıkları, popüler kültürden etkilenmenin yanında farklı görünme çabası içerisinde olarak deizmi benimsemiş gibi göründükleri ve bu kavramın aslen içeriğinin ne olduğunu bile tam olarak bilmedikleri söylenebilir. Bilen gençlerin yanında çoğu gencin deizm dese bile o kişinin arkadaş çevresi tarafından bu durumun doğrulanmadığı görülmüştür ki (Harmankaya, 2020: 58-59) bu durum daha çok günümüzde gençlerin inanç meselesini popüler kültür nezdinde güncel bir söylem veya modern bir duruş olarak algıladıklarını göstermektedir. Bu nedenle deizmin Türkiye’de tam anlamıyla yayılmış olduğunu söylemek her ne kadar zor ise de hiç olmadığını söylemek de yanlış olacaktır.

Ayşe Gürcan (T24) Türkiye’de her geçen gün dindarlaşma oranının azaldığını dile getirirse de dindarlaşma oranının daha çok yaşlı nüfus arasında yer edindiğini de belirtmiştir. İlerde genç nüfusun yaşlanacağı düşünülürse sonradan

dindarlaşmanın artacağı varsayılabilceği gibi tam tersi deizmin ve ateizmin de yükseliş trendine girebileceği de dile getirilebilir. Birol Biçer ise (Lacivert, 2021) insan icadı dinler olarak belirttiği nihilizm, ateizm vb. New Age dinlerin bireylere ibadet ve sorumluluk gibi bazı hususlardan kurtulma fırsatını verdiğini ve böylece gençlere daha özgür ve daha az emek vadederek semavi dinlere oranla dayatmanın olmadığı bir yaşamla taraftar kazandığını dile getirmektedir.

Themis Araştırma Şirketi’nin (Sucu, 2017) verilerine göre (İstanbul geneli) Allah’a ve Peygamber’e inanmıyorum diyenlerin oranı %5.3 olarak belirlenirken MAK Danışmalık Şirketi’nin yaptığı (2017) araştırmada ise Peygambere inanmıyorum diyenlerin oranı %9 olarak belirlenmiştir. Bu verilerin yanında Konda’nın (2018) yaptığı araştırmada ise on yıl önceki yapılan yine kendi araştırmalarına göre kendini ateist olarak görenlerin sayısı %1’den %3’e çıkmıştır. Bu veriler bazı çevreler için ciddi endişe gerektirecek veriler olabileceği gibi tam tersi modernleşmenin ve küreselleşmenin hızını arttırdığı, din karşıtı yayınların hızla sosyal medyada çoğaldığı bu dönemde makul seviyelerde olduğu değerlendirilmesine tabi tutulabilir. Bu durum Türkiye’de Ak Parti döneminde dindarlaşmanın arttığı varsayımını düşürürken deizm veya ateizmin hızla çoğaldığı varsayımını da çok karşılamamaktadır.

Adıyaman ilinde yapılan ve sadece ortaöğretim öğrencilerini kapsayan bir araştırmada ise (Gündoğar ve Yürgüç, 2019: 653- 660) “Allah’ın varlığına inanmıyorum veya ilgi duymuyorum” diyenlerde toplam oran %2.4 olarak belirlenirken “Allah’ın varlığının bir gereklilik olduğu fikrine inanmayan ve katılmayanların oranı da %4.7 olarak belirlenmiştir. “Allah’ın kâinata ve dünyada hala yaratmaya devam edip etmediği ile ilgili bir soruya ise gençlerin %26,5’nin Allah’ın evrene müdahale etmediği yönünde cevap verdikleri görülmüştür. Bu durum gençler arasında deizmin belli bir oranda yer edindiğini göstermektedir. Türkiye’nin büyük metropollerinden olmayan bir ilde bu sonuçlara ulaşılmış olması deizmin aslen yaygınlığını gösteren bir durummuş gibi düşünülmesine yol açsa da bu durumun gençler açısından değişip değişmeyeceğini zaman gösterecektir. En önemli hususlardan birisi de Türkiye özelinde gençlerin veya yetişkinlerin deizmle ilgili ateizme dair eğilimlerinin arttığını tam olarak gösteren veriler son on yılı kapsamakta ve bu durumu netleştirecek daha önceki yıllara ait yeterli veriler bulunmamaktadır. Bu nedenle sürecin tam anlamıyla deistleşmeye veya ateistleşmeye gideceğini söylemek mümkün olmayacağı gibi dindarlaşmaya gideceğini de söylemek çok sağlıklı durmamaktadır.

Bu süreçte dikkat çeken noktalardan biri de Ak Parti iktidarı ile beraber muhafazakâr kesimlerin dini bir araç olarak kullanması nedeniyle gençlerin deizm veya ateizme kaydığına yönelik haberlerin artış göstermesidir.

Müslüman olan kimi gençlerin sonradan deizmi ve ateizmi seçtiğine yönelik mülakatların artmış olması ve bunların medyaya yansımından sonra (BBC Türkçe, 2018, Euronews, 2019) bazı akademisyenlerinde başörtülü öğrencilerde ve dindar olan erkeklerde bu dinin sorgulandığına dair beyanatlari, çoğu zaman bu durumun müsebbibi olarak zamanın Müslümanlarını veya iktidarın tutumunu göstermeleri dikkat çekmektedir.

Bu durumun bazı söyleyiş ve mülakatlarla ortaya konulmuş olması geçerlilik durumunu sorgulamış olsa da geçerliliği hiç yoktur denilemeyeceği gibi örneklerin tamamen önceden dindar veya kendini Müslüman olarak belirten gençlerden seçilmesi de Türkiye kamuoyunda sorgulanmaktadır. Nebi Miş'in (SETA, 2018) bir yazısında ise bu söylem ve tespitlerin hiçbir geçerli bilimsel veri ve olguya dayanmadığından bahsetmesinin yanında bu durumun iktidarla bağlantılı bir şekilde yapılması gerçeklerin göz ardı edildiği söylentilerine neden olmaktadır. Saadet Partisi Genel Başkanı Temel Karamollaoğlu ve (Gazeteduvar, 2019) İyi Parti Milletvekili Halil İbrahim Oran'ın (Habernediyor. Com) Ak Parti döneminde deist ve ateist sayısının hızla arttığını söylemesi, tartışmanın artık sosyolojik boyutundan çok siyasal anlamda ideolojilerin baskın olma söylemlerine döndüğünü gösterirken her bireyin de bu duruma kendi ideolojik veya siyasal görüşünden bakmaya başladığını göstermektedir. Nihayetinde Ak Partili yetkililerden başlayarak MHP Lideri Devlet Bahçeli'ye ve Diyanet İşleri Başkanı'na kadar çoğu isim Türkiye'de deizm ve ateizmin artış sürecinin gençler arasında yaygınlaştığı söylemlerinin gerçek dışı olduğunu dile getirmişlerdir.

Bu tartışmanın diğer bir boyutu ise özellikle Türkiye'de muhalif basın olarak bilinen Bir gün, Cumhuriyet ve Sözcü gibi gazetelerde bazı çocukların camii veya Kuran Kursundaki resimleri paylaşarak bu yapılanların laik cumhuriyette yerinin olmadığına dair haberlerinin yanında çocukların tehlike altında olduğuna dair ortaya attıkları iddialar da kültürel alanda mücadelelerin varlığını gözler önüne sermektedir. Görüldüğü gibi kültürel alanlar içinde farklı düşünce sahibi olan sermaye gruplarının mücadele alanlarından biri de din, deizm ve ateizm kavramları üzerinden devam etmekte kültürel iktidarı kazanabilme adına her iki taraf olayları kendi açısından değerlendirerek yaklaşmaktadır.

Tartışma ve Öneriler

Türkiye'de Tazimat Fermanı'nından sonra başlayan kültürel alanda iktidar mücadeleleri sonrasında devam etmiş ve günümüze kadar süregelmiştir. Bu mücadelede en çok üzerinde durulan konular din, sekülerizm ve modernleşme ile ilgili hususları içermektedir. Kimi zaman dinin istismar

edildiği söylemlerine karşılık yasaklanan dini yaşamların kişisel hak ve hürriyetlerce ele alınmadığı söylemi dile getirilmiştir. Aslen bu durum Türkiye toplumunda kültürel alandan diğer birçok alana kadar yapılan mücadelelerin bir nedeni olarak görülebilir.

Cumhuriyet’in kurulmasından sonra yeni rejimin Batı genelinde özellikle Fransa’yı örnek alan uygulamaları, bu uygulamalara yönelik pozitivist düşünce ve katı laiklik anlayışının ön plana koyulması, Latin Harflerinin kabulü ile Osmanlıcanın yok sayılması, şapka kanunundan kılık kıyafet kanuna kadar yapılan düzenlemeler ve ölçü birimlerinin değişikliği (Çolak, 2017) peçeli, çarşafli ve eli tesbih tutan insanların zamanın dergilerinde resmedilerek irtica tehdidi ile anılması (Azak, 2019:194) o dönem itibariyle baştan sona toplumsal alanın her yerinde yeni bir kültürün inşası olarak görülebilir. Düşünce ve ideolojik anlamda bazı uygulamaların dayatmacı bir tavırla ortaya konulması Bouerdieu’da “tözcü” yaklaşımı (Swartz, 2018) çağrıştırdırken kılık kıyafet alanında bir kalıbın ortaya konulması, belli sınıfların arzuladığı bir hususun diğer sınıflarda da olmasının istenmesi bir nevi “simgesel şiddet” (Koytak, 2012: 91) kavramı ile izah edilebilir.

Cumhuriyet’in ilanı ile beraber siyasal ve sosyal alanda yapılan birçok değişikliğin Bourdieu’da (1986) yer alan kültürel, iktisadi, sosyal ve sembolik sermaye gruplarını dönüştürecek şekilde tasarlandığı ve eğitimden sosyal yaşam tarzına, kültürel alandaki düzenlemelerden ekonomik kalkınmaya kadar yeni bir toplumsal yapının var edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Eğitimde Latin alfabesinin kabulü ile medreselerin kapatılması ve Batı tarzında eğitim müfredatlarının yaygınlaşması ile beraber Batı edebiyatına dair eserlerin ve sanatsal faaliyetlerin okullarda yer alması, kültürel sermaye ile beraber eğitiminde sanatsal faaliyetlerin katkısıyla kurumsallaştırılma çabasını yansıtmaktadır. Böylece yeni rejimle yapılan birçok devrim gerçekleşirken toplumun içinde yeni beğeni olgusu ortaya çıkmış ve bu beğeni olgusuna karşılık geleksellikten yana olan ve karşı bir beğeni olgusunu önemseyen muhalif bir kesim de varlığını göstermeye başlamıştır (Akçaoğlu, 2018: 34-39). Bu durum daha sonrasında Bourdieu’nun da kendi sosyolojik kuramında ele aldığı gibi bir kesime ait olan “Habitus” kavramını toplumlarda görünür hale getirmiştir.

Birbirine benzeyen insan grupları içinde oluşarak zamanla beğeni olgusuna hükmeden bir kavram olan “Habitus” bir alan ve sınıf içinde geçmişten gelen etkilerin izini taşıyan bir şekilde varlığını korur (Bouerdieu, 1997: 177). Akçaoğlu’nun da (2018) belirttiği gibi Cumhuriyet’in kurulması sonrasında yapılan inkılaplar ile oluşan beğenilerde de bir zıtlık durumu kendini göstermektedir. Bu durum Türkiye toplumunda ‘Muhafazakâr habitus ve ‘Seküler habitus’

kavramları ile ele alınabilir. Seküler habitus çevrelerinin Cumhuriyet'in ilk zamanlarında inkılaplarla gelenekselliği önemseyen muhafazakâr habitus çevrelerine karşı yaptığı kültürel mücadele Bourdieu özelinde “sembolik şiddet” kavramı ile dile getirilebilirken sembolik şiddet tahakkümcü kesimlerin tahakküm altında olan kesimlere karşı yaptığı kurumsal atamalardan kültürel değişimlere kadar birçok unsurla izah edilebilmektedir (Bouerdieu, 1989: 58).

Ak Parti iktidarı ile beraber “muhafazakâr habitus” kavramının değişiklik yaşadığı dile getirilebilirken beğeni anlayışını ele alan Akçaoğlu (2018) ile beraber Gençkal Eroler (2019) gibi eğitim politikalarında yaptığı düzenlemeler ve yeniliklerle Ak Parti'nin bir vatandaş inşa etme amacıyla “toplum mühendisliği” ne başvurduğunu belirten çalışmalarda artmıştır. Bunun yanında gelenekselliğin ve geçmişin yüceltilmesi ile beraber var olan cumhuriyet değerlerinin arka plana atıldığına yönelik bazı uygulamaların varlığı da (Tokdoğan, 2020) dile getirilirken Cumhuriyet'in kurulmasından sonra yaşanan yeni bir kültür inşasının bir benzerinin de Ak Parti sonrasında gerçekleştirilmeye çalışıldığı söylenebilir. Bu süreç içinde en çok dikkat çeken ve değerlendirmeye tabi olan noktalardan biri ise toplumun dindarlaştığı veya dindarlaşmaya yönelik uygulamaların çoğaldığı yönündeki iddialardır.

Cumhuriyet'in ilanından sonra İslam'i ve Osmanlı geleneğine dair bazı unsurların geride bırakılmasına karşılık (Çolak, 2017) Ak Parti iktidarı ile beraber İmam Hatiplerdeki kat sayı adaletsizliğinin ortadan kaldırılması ve eğitimde siyer derslerinin yanı sıra “dindar gençlik” yetiştirme söyleminin tartışılması ile beraber kuran kurslarının yaygınlaştırılarak Osmanlı kültürüne dair eserlerin yenilenmesi, Ayasofya ile beraber Taksim'e yeni bir caminin inşa edilmesi “Muhafazakâr habitus” kavramının beğeni anlayışının uygulanış şeklinin resmedilmesi olduğu gibi ‘Seküler habitus’ kavramına sahip olan çevrelerinde tahakkümcü uygulamalarla karşılaştığı iddiasını ortaya koyabilir.

Bu durumu açıklığa kavuşturmak adına yapılması gereken temel nokta Türkiye’de iktidar olan hâkim kültür, kendi beğeni anlayışı doğrultusunda politikalar ve sosyal düzenlemeler yaparken diğer kültürlerin bir dayatma ile karşılaştığı varsayımının ele alınmasıdır. Bourdieu’nun da sosyolojik kuramında var olan sermaye gruplarının alanlar içerisindeki mücadeleleri (dini, ekonomik, bilimsel, sanatsal vb.) bu mücadelede oluşturdukları “sembolik şiddet” in yanında her kültür alanının kendi eğitim politikalarını “tözcü” bir yaklaşımla sunması, kendi edebi ve sanatsal beğenilerinin nesiller için en iyi olacağı iddiası (Swartz, 2018; Bouerdieu, 2005; Bouerdieu, 1997) tarihsel süreçten günümüze kadar mücadeleler halinde yaşanagelmiştir.

Basın yayın kuruluşları ve bu kuruluşların içinde yer alan gazetecilerle beraber kültürel alanda yer edinen entelektüel çevrelerin de işlevleri Bouerdieu

(2005) sosyolojisinde önemli bir işlev alanıdır. Gazetecilik alanında yapılan etkinliklerin alan içindeki mücadelelerin yanı sıra alanlar arasında da tahakküm kurma aracı olarak görülebileceğini söyleyen Bouerdiou, gazetecilikle kültürel sermayenin etkilenmeye çalışıldığını ve bu durumun da ekonomik sermaye ile bağlantılı olduğunu dile getirmektedir.

Ak Parti iktidarından sonra ilk başta dindarlaşmanın artacağı korkusu ile beraber bazı basın yayın organları olan cumhuriyet, Birgün ve Sözcü gibi gazetelerin küçük çocukların dini elbiselerle olan resimlerini haber yapması ve bazı araştırma şirketlerinin (Mak Danışmanlık, 2017; Konda, 2018; Themis Araştırma, 2017) Türkiye’de deizm ve ateizmin artış gösterdiğine dair verileri paylaşması, alan mücadelesi içinde yaşanan kültürel hâkimiyeti sağlama adına farklı stratejiler olarak görülebilir. Deizmin ve ateizmin arttığı varsayımı ile yapılan yaklaşımlar iktidarın beğeni anlayışının kabul görmediği sonucunu ortaya koymayı amaçlarken çocukların dini elbiseler içindeki resimleri ise bir tepki oluşturma adına yapılan stratejik haberler olarak değerlendirilebilir. Aynı haberlere karşılık Ak Parti ve Diyanet İşleri Başkanlığı yetkililerinin yaptığı açıklamalar da bu duruma karşılık bir kültür kazanımının olduğunu iddia etme çabasının yansıması olarak dile getirilebilir.

Cumhuriyet’in ilanıyla beraber bazı bilim adamlarının ve basın mensubu olan insanların kültürel alan ve iktidar mücadelesinde gösterdikleri davranışlara karşılık Ak Parti iktidarı ile de beraber ‘Muhafazakâr habitus’ kendi bilim adamları ve entelektüel çevrelerinin varlığı da göz önüne çıkmaya başlamıştır. Özellikle dindarlaşmanın olup olmadığına karşılık deizm ve ateizmin yaygınlaşıp yaygınlaşmadığı tartışmaları farklı kültürel habitus beğenisine sahip basın yayın organları ve gazetecilerle entelektüel birikimin temsilcileri tarafından günümüzde de tartışıldığı gibi aslen alanlar arası mücadeleyi göstermektedir. Bu tartışmaların daha çok gençler üzerinden yapılması 2023 yılında oy kullanma hakkını elde edecek birçok genç seçmenin de siyasal partilerin yanında kültürel alanların temsilcileri tarafından da kazanılmaya çalışıldığını göstermektedir.

Bir toplumda kültürel mücadelelerin sonlanması durumu her ne kadar mümkün gibi görünmese de Bouerdi’nun bütünsel yaklaşımı ile beraber Parekh’in çokkültürlü toplumlar için ortaya koyduğu siyasi teorisi kültürel toplulukların bir arada yaşama adına önemli adımlar atmasına neden olacak içerikler ve uygulamalar taşımaktadır. En önemli nokta ise Türkiye’de her iki farklı kültürel alandan birine, insanların ait olması gerektiği gibi anlamsız bir anlayışın sona ermesi gerektiğidir. Türkiye toplumu hem Batı hem de Doğu kültürlerine uzak duramayacak bir medeniyete ve tarihe sahip olduğu

gibi Anadolu’da sadece tek bir kültürel alanın ve sermaye tarafının kazanacağı bir sonucun olamayacağı idrak edilmelidir.

Sonuç

Türkiye’de kültürel alanda olan mücadelelerin temel sahalarından biri de din, modernleşme genelinden ateizm ve deizm gibi kavramlarla olmaktadır. Bourdieu’daki alan mücadelelerinde var olan süreçler Türkiye’de siyasal ve kültürel alanda farklı kültürlerde kendini göstermekte ve bu süreç farklı şekilde iniş ve çıkışlar arz etmektedir. Bu durum Türkiye’nin siyasal ve sosyal ikliminde kutuplaşma veya ayrışmaya neden olmakta kültürel alanda yer alan grupları rekabete yönlendirmektedir.

Türkiye’de Cumhuriyet’in ilk kurulduğu dönemde teknoloji ve imkânlar genelinde uygun şartlar olmadığı için nasıl istenen modernleşme düzeyi toplum genelinde elde edilemediyse günümüzde de internet ve farklı mecraların olması nedeniyle dindarlaşma, deizm ve ateizm düzeyi de istenilen oranda artış gösteremeyebilir. Bu durum bir mücadele alanı olan dindarlaşma, deizm ve ateizme dair süreçlerin iktidar uygulamalarından farklı mecrada ve kaynaklardan etkilenerak yolunu bulduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. En önemlisi iktidarların istediği doğrultuda toplumlar kültürel alanlarda kendine dayatılanı değil kendi istediklerini yaşama gayesinden vazgeçmemektedir. Onun için burada önemli olan kültürel ayrışmaların artışıını sağlayan galip veya baskın gelme stratejilerinden ziyade kültürel anlamda uyumu ön plana koyacak politikaların varlığı ve tarafların bir arada yaşamaya olan istekliliği göz önünde tutulmalıdır.

Farklı medeniyetlere ve inançlara ev sahipliği yapan Anadolu topraklarında geçmişte olduğu gibi günümüzde de bir medeniyetin ve inancın diğerini ortadan tamamen kaldıracığı düşüncesi, sürekli çatışma veya baskın gelme güdüsü, toplumsal alanda galibi olamayacak bir mücadelenin yaşanmasına neden olmaktadır. S. Hunhtinton’un gibi bazı sosyal bilimcilerin veya siyasi figürlerin “Türkiye tarafını seçmelidir... “ya doğu ya da batı medeniyeti içinde yer alıp almayacağına karar vermelidir” minvalindeki değerlendirmeler ister istemez iç siyasette bir tarafın üstün gelme arzusunu artırmakta Türkiye’nin yüzü ‘batıya dönük olacaktır’ diyen kesimlerle ‘Türkiye’nin yüzü doğuya dönük olacaktır’ diyen kesimlerin yıllardır devam eden kültürel mücadelelerine sahne olmaktadır. Bu süreçte unutulmuş yegâne husus Türkiye’nin yönünün tam olarak belirlenmesi gerekliliğinin yanlış olacağıdır. Çok farklı kültür ve inançların tarihten gelen derin ve köklü bağlarının yer aldığı Türkiye’de iktidarlar farklı kültür ve inançların bir arada yaşamasını sağlayacak bir yönetimi

işlevsel olarak gerçekleştirmeli ve siyasal alanda olduğu gibi kültürel alanda ki toplum içi kutuplaşmayı ortadan kaldıracak adımları atabilmelidir.

Kaynakça

- Akçaoğlu, A. (2018). *Zarif ve Dinen Makbul*. (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktay, Y. (2019). “Ateist Düşüncenin Oluşumunda Psiko-Sosyal Faktörlerin Etkisi”, *İslam Düşüncesinde Ateizm Eleştirisi*. (Ed: Cemalettin Erdemci vd). Ankara: Elis Yayınları.
- Aktay, Y. (2021). “Sekülerleşme ve Dindarlığın Med-Cezirleri”, *Yeni Sekülerlik, Deizmden Mistizme Dünyevi Dinler*. *Lacivert Dergi*. S. 28-32. Mayıs. Sayı: 79.
- Akyüz, N. (2016). Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Din Politikalarında Etkili Olan Temel Dinamikler. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*. Cilt:2, Sayı:3. 38-58.
- Azak, U. (2019). *Türkiye’de Laiklik ve İslam*. (Çev: Ayten Alkan). 1. Baskı. İstanbul. İletişim Yayınları.
- Bekaroğlu, E. A. (2015). “Post Laik Türkiye? Ak Parti İktidarları ve Güncellenen Laiklik Sözleşmesi” *İnsan ve Toplum*. 5 (9).
- Bernard, L. (1984). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, (Çev.: Metin Kıratlı), 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurum Yayınları.
- Biçer, E. (2021). “Mutlu İzdivaç: Modifiye Din+Kutsal İzdivaç”, *Yeni Sekülerlik, Deizmden Mistizme Dünyevi Dinler*. *Lacivert Dergi*. S. 62-66. Mayıs. Sayı: 79.
- Bourdieu, P. (1986). The formsof capital. In *Handbook of Theory and Research fort he Sociology of Education*. (Ed: J. G. Richardson), 241-258. Newyor: Greenwood Press.
- Bourdieu, P. (1997). *Toplum Bilim Sorunları*. (Çev: Işık Ergüden. İstanbul. Kesit Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (1997b). *Televizyon Üzerine*. Çev. Turhan Ilgaz. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bourdieu, P. (1998b). *Acts of Resistance: Against the Tyranny of the Market*. USA: New York. The New York Press.
- Bourdieu, P. (1989). *Social Space and Symbolic Power*, *Sociological Theory*. Vol 7. No 1. Spring. pp. 14-25.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (1992). *Reponses. Pour Une Anthropologie Reflexive*. Paris: Seuil.
- Bourdieu, P. (1984). *Questions de Sociologie*. Paris: Minuit.
- Corbin, J. & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage.
- Çolak, Y. (2017). *Türkiye’de Kültürel İktidarın Kuruluşu. (1923-1945)*. 1. Baskı. Ankara: Liberte Yayınları.
- Duman, D. (2015). 1950 Seçimleri Öncesinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin Politik Bir Manevrası Olarak İmam Hatip Kursları. *BELGİ*, Sayı: 10. Yaz. 1343-1360.
- Erdem, H. (1994). “Deizm” *DİA*, İstanbul. Cilt: 9.
- Ertit, V. (2019). *Sekülerleşme Teorisi*. 1. Baskı, Ankara: Liberte Yayınları.
- Gençkan Eroler, E. (2019). *Dindar Nesil Yetiştirmek*. 1. Baskı. İstanbul. İletişim Yayınları.
- Göle, N. (2017). “*Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar*”, İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, N. (2017). “*Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*” İstanbul: Metis Yayınları.

- Gündoğar, H., Yürgüç, M.S. (2019). Deizm Bağlamında Ortaöğretim Okullarında İnanç Algısı (Adıyaman Örneği). *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt: 6, Sayı: 11. 643-670.
- Harmankaya, M. (2020). Geçmişten Günümüze Deizm ve Deizm Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma-Dolapoğlu Anadolu Lisesi ve Mahmut Sami Ramazanoğlu Anadolu İHL Örneği. NÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya.
- Koytak, E. (2012). Tahakküme Hükmetmek: Bourdieu Sosyolojisinde Toplum ve Bilim İlişkisi. *Sosyoloji Dergisi*. Dizi: 3, Sayı:25. 85-101.
- Köse, Ali. (2021). "Yeni Nesil Mehdiyi Beklemek İstemiyor", Yeni Sekülerlik, Deizmden Mistizme Dünyevi Dinler. *Lacivert Dergi*. S. 10-14. Mayıs. Sayı: 79.
- Labuschagne, A. (2003). Qualitative research: Airy fairy or fundamental? The Qualitative Report, 8(1).
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). Qualitative data analysis. (2nd Edition). California: Sage.
- Miş, Nebi. (2018). <https://www.setav.org/gencler-arasinda-deizm-artiyor-mu/> (Erişim Tarihi: 20.05.2021)
- Swartz, D. (2018). *Kültür ve İktidar. Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*. (Çev: Elçin Gen). 4. Baskı. İstanbul. İletişim Yayınları.
- Tokdoğan, N. (2018). *Yeni Osmanlılık, Hınç, Nostalji ve Narsizim*. 1. Baskı. İstanbul. İletişim Yayınları.
- Ünverdi, M. (2020). Din Karşıtı Yayınlar ve Gençlerde Ateistik Eğilimin Nedenleri. *İlahiyat Akademik Dergisi*. 12 (Aralık 2020). 145-182.

İnternet Kaynakları

- BBC Türkçe, (2018). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43832877> (Erişim Tarihi: 19.05.2021)
- Euronews, (2019). <https://tr.euronews.com/2019/03/19/turkiye-de-deizm-neden-yukseliste-ateizm-deizm-agnostizm-panteizm-ne-demek> (Erişim Tarihi: 20.05.2021)
- Habernediyor.Com, (2020). <https://www.habernediyor.com/siyaset/iyi-partili-oral-ak-parti-doneminde-ateist-ve-deist-sayisi-artti-h51516.html> (Erişim Tarihi:12.05.2021).
- Gazeteduvar, (2017). <https://www.gazeteduvar.com.tr/politika/2019/07/23/karamollaoglu-deizmin-yukselme-nedeni-iktidar> (Erişim Tarihi:01.05.2021).
- Gençdergi, (2017). <http://m.genclerdersisi.com/12077-genclerdeki-din-yorgunlugundan-biz-sorumluyuz.html> (Erişim Tarihi:08.05.2021).
- KONDA, (2018). <https://interaktif.konda.com.tr/tr/HayatTarzlari2018/> (Erişim Tarihi: 03.05.2021).
- MAK Danışmanlık, (2019). <https://www.makdanismanlik.org/wp-content/uploads/2019/03/MAK-DANIŞMANLIK-TÜRKİYEDE-TOPLUMUN-DİNE-VE-DİNİ-DEĞERLERE-BAKIŞI-A-RAŞTIRMASI.pdf>. (Erişim Tarihi: 15.05.2021).
- Sucu, Ayşe. (2017). Tehlike Çanları Çalıyor. Sözcü Gazetesi. <https://www.google.com.tr/amp/s/www.sozcu.com.tr/2017/yazarlar/ayse-sucu/tehrlike-canlari-caliyor-2-1890422/amp/> (Erişim Tarihi: 14.05.2021).
- T24, (2018). <https://t24.com.tr/haber/turkiye-dindarlasiyor-diyenler-yaniliyor,264908> (Erişim Tarihi:09.05.2021).

Güney Çin Denizi'nde Sino-Amerikan Varlığı: Geo-Stratejik Rekabette Tehdit Algısının Sürekliliği

Meysune Yaşar*

Öz

Bu çalışma Güney Çin Denizi'nde Çin-ABD rekabeti üzerinedir. Rekabetin bölgede belirginleştiği iddiasından yola çıkarak, Güney Çin Denizi'nin neden iki devlet arasında giderek artan bir rekabete sahne olduğu sorusuna cevap aramaktadır. Altı çizilen soru çerçevesinde çalışma öncelikli olarak tehdit algısındaki sürekliliğin Güney Çin Denizi rekabetinde ana faktör olduğunu iddia etmektedir. Tehdit algısı kavramsal-laştırmasından hareketle ABD ve Çin nezdinde Güney Çin Denizi'ni bir rekabet alanı haline getiren temel noktaları ortaya koymaktadır. Bu tehditleri her iki devletin stratejik yaklaşımları ve bu yaklaşımların ulusal güvenlik belgelerine yansımaları üzerinden ele almaktadır. İkinci önemli nokta olarak tehdit algısındaki sürekliliğin geo-stratejik hedeflere ve adımlara yansımaları ele almakta ve iki devleti bölgede karşı karşıya getirme etkinliğine sahip olan faktörleri tartışmaktadır. Kazanım ve kayıp denkleminde ABD ve Çin'in bölgede nasıl konumlandığını ele alırken, bu konunun birer rekabet unsuruna nasıl dönüştüğünü tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: ABD-Çin Rekabeti, Güney Çin Denizi, Tehdit Algısı, Geo-Strateji.

Sino-American Presence in the South China Sea: Continuity of Threat Perception in Geo-Strategic Competition

Abstract

This study focuses on Sino-US competition in the South China Sea. It seeks to answer why the South China Sea is the scene of increasing competition between the two states. Within the framework of the underlined question, the study primarily claims that the continuity in threat perception is the main factor in South China Sea competition. Via threat perception conceptualization, it reveals the main points that make the South China Sea a competitive area for both the US and China. It addresses these threats through the strategic approaches of both states and their reflections on national security documents. As the second important point, it argues the effects of the continuity in threat perception on geostrategic targets and steps, moreover discusses the factors that bring the two states face to face in the region. While presenting the positions of the US and China in the area across the cost and benefit equation, it discusses how these positions turn into competitive elements.

Keywords: US-China Rivalry, South China Sea, Threat Perception, Geo-Strategy.

*Arş. Gör. Dr. | İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
meysune.yasarr@gmail.com | ORCID: 0000-0001-9073-6350 | DOI: 10.36484/liberal.1001702
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 27, Sayı:106, Bahar 2022, ss. 117-140.
Gönderim Tarihi: 27 Eylül 2021 | Kabul Tarihi: 5 Nisan 2022

Giriş

“Savaşı kaçınılmaz hale getiren Atina’nın yükselişi ve bunun Sparta üzerinde yarattığı korku idi...”

(Thucydides, 1919: 42-49)

Mora yarımadasının yerleşik gücü Sparta ve Yunan dünya düzeninde hızla yükselen Atina MÖ 431-MÖ 404 yılları arasındaki düzeni şekillendirir nitelikte olan Peloponez Savaşı’nın iki aktörüdür. Savaşa uzanan süreçte Sparta sınırındaki ve dahi sınır ötesindeki askeri mücadelelerle uğraşırken; Atina bir taraftan Akdeniz’de ekonomik büyümesine odaklanmış diğer taraftan müttefiklikler oluşturma ve haraç toplama gibi yollarla kendi bölgesindeki devletlerle bağımlılık ilişkisi kurmaya çalışmıştır. Bu süreçte Sparta kendi coğrafyasında dahi inisiyatif almakta zorlanırken; Atina başta bölgesinde olmak üzere giderek artan bir etkinliğin ana merkezi haline gelmiştir. Atina’nın yükselişi karşısında beklemeyi rasyonel bulmayan Sparta savaş ilan etmiş; Thucydides bu durumu *“yükselen güç karşısında korkuya kapılan yerleşik güç eylemi”* olarak tanımlamıştır. Allison’a (2017) göre bu hikâye günümüz uluslararası sistemi ile fazlasıyla benzer özelliklere sahiptir. Kurduğu tarihsel model ile yerleşik ve yükselen güçleri analiz eden Allison, modelini “Thucydides Tuzağı” olarak adlandırmış ve 1600’lü yıllara geri dönerek 16 uluslararası çatışmanın analizini yaptığı çalışmasında, 12’sinin savaş 4’ünün ise barışla sonuçlandığı ihtilafları sebep ve sonuçları çerçevesinde ele almıştır. Allison’un 1. Dünya Savaşı öncesi Almanya-İngiltere ve Soğuk Savaş dönemi ABD-Sovyetler ilişkilerinin de analiz edildiği çalışmasına göre Atina-Çin ve Sparta-ABD arasında önemli benzerlikler mevcuttur.

Ekonomik olarak yükselen, askeri etkinliği öncelikli olarak bölgesinde artan, ideolojik olarak kapalı ve merkezi otoriteye odaklı Çin’in Atina ile; demokrasi ve hükümet yönetimine dayalılığın yanı sıra askeri olarak nispeten azalan etkinlik ve bunun ekonomiye yansımaları ABD’nin Sparta ile benzerliklerini oluşturmaktadır (Allison, 2017). Bu benzerliklerin ve bir bütün olarak ABD-Çin rekabetinin önemli noktalarından biri ise Güney Çin Denizi’dir. Yükselen güçler arasında olası savaş ihtimallerini yükselten bir faktör olarak ele alınan “karşılıklı korku” sorunsalı, iki devleti Güney Çin Denizi’nde karşı karşıya getirmekte ve uzun vadeli rekabet temalarını kuvvetlendirmektedir. Bu noktadan hareketle Çin’e göre bilhassa Başkan Obama döneminde açıklanan “Asya’ya Yöneliş- *Pivot to Asia*” stratejisi doğrultusunda atılan adımlar Çin’in egemenlik alanına¹ müdahaledir ve bölgedeki gerilimleri arttırmaktadır.

¹ Güney Çin Denizi Çin ve kıyıdaş bölge devletleri tarafından halihazırda egemenlik ihtilafına sahne olmaktadır. Çin egemenlik iddialarını Dokuz Çizgi Hattı ile ifade etmekte ve bu çizgi hattı içerisinde kalan alanda egemenlik iddiasında bulunmaktadır. Kıyıdaş devletlerden diğer iddia sahipleri ise Vietnam, Filipinler, Tayvan ve Malezya’dır. Detaylar için bakınız: Council on Foreign Relations, (2022).

ABD'ye göre ise giderek yükselen Güney Çin Denizi geriliminin kaynağı, Çin'in bu bölgedeki faaliyetleridir ve bu faaliyetler bölgesel etkileri de aşarak Pekin yönetimince vurgulanan “barışçıl yükseliş” tezinin (Pathak, 2015:1-3) de sonunun geldiğini göstermektedir. Kuşkusuz her iki devletin Güney Çin Denizi'nde gerilimin kaynağını arama doğrultusunda ortaya koydukları varsayımlar kuvvetli ve zayıf yönleri ile tartışmalıdır. Fakat üzerinde bir bütün olarak hemfikir olunan konu ise bölgenin giderek artan düzeyde ABD ve Çin rekabetine sahne olduğudur.

Rekabetin sebeplerine yakından bakılacak olursa her iki devlet açısından iki başlık öne çıkmaktadır: *tehdit algısı* ve bu algının sürekliliğinden beslenen *jeo-stratejik kazanım hedefleri*. Bu iki başlık çerçevesinde çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde ABD ve Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki varlığını rekabet ekseninde derinleştiren bir faktör olarak tehdit algısı ele alınmaktadır. *Üzerinde durulan* faktörle birlikte ABD ve Çin'in stratejik yaklaşımlarında ve ulusal savunma belgelerinde karşılıklı olarak tehdit algısının nasıl arttığı gösterilirken; bu algının Güney Çin Denizi'nde ne şekilde ortaya çıktığı tartışılmaktadır. Yalnızca karşılıklı rekabeti ortaya koyması bakımından değil, her iki devletin Güney Çin Denizi'ndeki stratejik yaklaşımlarının ana kaynaklarını göstermesi açısından da hayli kritik olan bu bölümde, bölgede derinleşen rekabette tehdit algısının rolü ABD ve Çin'in önemli stratejik yaklaşımları üzerinden açıklanmaktadır. Bu yaklaşımlara dair temel tartışmalar ABD açısından önemli teorisyenlere atıfla tartışılırken; Çin açısından ise başta tarihsel veriler olmak üzere *Çin'in* bölge devletleri ile ilişkileri ve ABD'nin bölgedeki varlığına dair ortaya koyduğu yaklaşımı üzerinden açıklanmaktadır.

Güney Çin Denizi'nde ABD-Çin rekabetine dair ikinci faktör *jeo-stratejik kazanım* başlığı üzerinden açıklanmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan bu başlık çerçevesinde bölgenin stratejik ve ekonomik bağıntılarının ne derece kuvvetli olduğu ortaya konulurken; bu bağlantının bölge devletlerinin yanı sıra ABD gibi bölge dışı devletler için nasıl birer rekabet unsuruna dönüştüğü tartışılmaktadır. Bu tartışma ile öncelikli olarak Güney Çin Denizi'nin jeo-stratejik nitelikleri ele alınarak; boğum noktaları, deniz iletişim hatları ve seyr-ü sefer özgürlüğü gibi denizcilik kavramlarının gerek ABD gerekse de Çin deniz stratejilerinde birer rekabet unsuru olarak ne anlama geldikleri ortaya konmaktadır. Bu kavramlarla birlikte deniz mühimmatları ve konuşlanmaları açısından ABD ve Çin'in konumları tartışılarak Çin anakarasına yakın ve uzak bölgelerde her iki devletin birbirlerine dönük olarak olası tehdit ihtimalleri ele alınmaktadır. İki bölümden yola çıkılarak çalışma kapsamında ABD-Çin rekabetinin Güney Çin Denizi'ndeki konumu

karşılaştırmalı olarak analiz edilmekte ve bu rekabetin uzun vadede bölge için ne anlama geldiği tartışılmaktadır.

Karşılıklı Stratejik Yaklaşımda Bir Süreklilik Unsuru Olarak Tehdit Algısı

ABD ve Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki rekabetini ortaya koyma açısından oldukça önemli bir nokta olan tehdit algısındaki değişim, ikili ilişkilerde karşılıklı stratejik yaklaşımların süreklilik ve değişim eksenindeki temel dinamiklerini görmek açısından önemlidir. Bu noktadan hareketle bölüm yalnızca tarihi olarak ilişkilerin seyrini göstermekle kalmayıp stratejik yaklaşımlardaki değişimleri de ortaya koymaktadır. Bu çerçevede ABD- Çin ilişkilerinin tarihi seyri ve bu seyrin stratejik yansımaları açısından üç ana eğilim öne çıkmaktadır: *çevreleme*, *entegrasyon* ve *güç dengesi*. Çevreleme stratejisi esas olarak Çin'in askeri ilerleyişini ABD'ye uzun vadede tehdit olacağını düşünürken bu sürecin yönetilmesinde Doğu Asya'daki sert güç unsurlarına ağırlık verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Kaplan'ın (2020: 7-10) yirmi birinci yüzyılda askeri çatışma ihtimallerinin yükseleceği ve şayet Çin ile büyük bir savaşa girilmezse bu sürecin Soğuk Savaş dönemini andıran karşılıklı manevra ilişkilerine dönüşeceği önermesi, çevreleme stratejisinin temel argümanlarından biri olarak ele alınmaktadır. ABD Pasifik Komutanlığı'nın merkezde yer aldığı bu strateji kapsamında Kaplan'a göre (2020: 1-4) ABD kazanmak istiyorsa olabildiğince mekanik, ihtiyatlı ve güç odaklı bir politika izlemelidir.

Genel olarak uluslararası sistemi sıfır toplamlı bir mercekle ele alan çevreleme stratejistlerine göre Çin, ABD için bir tehdit haline gelecektir ve bu durumun büyük bir çatışmayı tetiklemesi kaçınılmazdır. Sistemde önceliği elde etme güdüsü ile hegemonik arzuların vurgulandığı bu analiz biçimi, Doğu Asya'dan çekilmenin yalnızca ABD için değil dünya istikrarı için de bir felaket olacağı önermesine yaslanmaktadır. Bu noktadan hareketle bir taraftan Demokratların yaptığı gibi çok taraflılık ve yumuşak güç unsurlarıyla Çin'in çevrelenebileceği ifade edilirken; diğer taraftan Cumhuriyetçi Kanada vurgu yapılarak "Büyük Strateji-Grand Strategy" kavramının öncelenmesi gerektiği savunulmaktadır (Brooks vd, 2012: 10-15). "Büyük Strateji" kavramına vurgu yapan önemli stratejistlerden Kaplan, ABD'nin Pasifik'teki müttefiklere odaklanması gerektiğini ve Çin'in yükselen donanması karşısında Avustralya ve Japonya gibi ülkelerin askeri entegrasyon konusunda istekli olduklarını ifade etmektedir. Pasifik'te girişilecek bir Soğuk Savaş'ın NATO'yu tekrar canlandırma noktasında da işlevsel olabileceğini savunan Kaplan'a göre uzun

vadede nihai hedef Çin'i ABD Pasifik Komutanlığı (United States Pacific Command-PACOM) ittifak sistemine çekmek olmalıdır (Kaplan, 2005: 1-4).

Atlantik'ten ziyade Pasifik'e odaklanmayı ve Çin karşısında askeri ittifaklar düzeninin manipülasyonu vasıtasıyla mücadele yürütülebileceğini öngören çevreleme stratejisi, Pekin'in Doğu ve Güney Çin Denizindeki faaliyetlerine, Tayvan konusundaki yaklaşımına ve bölgede müttefik edinme eğilimlerine vurgu yapmaktadır (Kaplan, 2005: 1-4). Mearsheimer (2010: 388-390) ise ABD'nin öncelikli olarak Çin'in ekonomik yükselişini durdurması gerektiğini iddia etmektedir. Ekonomik olarak büyüyemeyen bir Çin'in askeri gücü için bir yatırım aracı kalmaz ve uzun vadede bir hegemonia dönüşme ihtimali ortadan kaldırılır önermesine dayanan görüş; "stratejik hesaplaşmanın" önüne bu şekilde geçilebileceğini savunmaktadır. Stratejik hesaplaşmanın önüne geçilebileceğini savunan bir başka isim ise Henry Kissinger olmuştur. Nükleer silahların birer caydırıcılık unsuru olarak varlığını koruduğu küresel düzende stratejik bir hesaplaşmanın maliyetine dikkat çeken Kissinger'a (2005) göre bu "galibi olmayan bir savaş" olmaya mahkumdur. Bununla birlikte Çin stratejisine bakıldığında da "askeri emperyalizm" olgusunun herhangi bir işareti olmadığına dikkat çekerek Batı- Doğu stratejik algısını merkeze almış ve şu ifadelerle yer vermiştir:

"Batı geleneğinin önemli strateji kuramcısı olan Clausewitz esas olarak meydan muharebelerine hazırlık, yönetim ve zafer elde etme süreçlerine odaklanmaktadır. Doğu geleneğinin önemli askeri stratejisti Sun Tzu'un ise altını önemle çizdiği konu düşmanın-rakibin psikolojisinin nasıl yıpratılacağı sorunsalı olmuştur." (Kissinger, 2005).

Kissinger'in bu sözlerle açıkladığı ve ABD-Çin ilişkilerinde *entegrasyon* politikasını savunan görüş Çin'in uzun vadeli niyetleri ve Çin iktidarının genel eğilimine bakış açısından çevreleme stratejistlerine nazaran iyimser bir eğilime sahiptir. Entegrasyon politikasını savunanlar Çin'in bazı eylemlerini mevcut düzene tehdit olarak görmelerine rağmen, ABD'nin Çin'i mevcut düzene entegre etme doğrultusunda yetkin olduğunu savunmakta; çevreleme politikasının akıllıca olmadığını ifade etmektedir. ABD'nin uzun vadeli çıkarı istikrarlı bir uluslararası sistem hedefi doğrultusunda Çin ile iş birliğinden geçmektedir. ABD'nin Çin'e karşı "emperyalist küstahlık" yaklaşımından kaçınması gerektiğini söyleyen Kissinger'a (2012: 46-50) göre Çin'in orta vadede ABD için tehdit olabileceği ana unsurlar iktisadi ve siyasi, askeri değildir. Askeri bir mücadelenin zayıflığını savunma bütçeleri üzerinden değerlendiren Kissinger Çin'in askeri bütçesinin en yüksek olduğu tarihlerde bile ABD'nin %20 oranında gerisinde kaldığını vurgulamaktadır. Üzerinde durulan bu noktaları destekler nitelikte olmak üzere 2005 yılında Dışişleri Bakan Yardımcısı Robert B. Zoellick (2005: 1-3) ABD-Çin İlişkileri Ulusal

Komitesi'nde yapılan oturumda ABD'nin stratejisini, Çin'e uluslararası sistemin kapılarını açmanın ötesine taşıyarak, onu sistemin "sorumlu paydaşı" haline getirme yönünde genişletmesi gerektiğini savunmuştur.

Çin'in çıkarlarının mevcut sistem tarafından fazlasıyla karşılandığını ve dolayısıyla Çin'in amacının "mevcut düzeni bozmaksızın büyümek ve ilerlemek" olduğunu savunan bu görüş, Çin'in "hızlı ve barışçıl yükselme-*heping jueqi*" doktrini ile desteklenmektedir (Pathak, 2015: 1-3). Doktrine göre Çin ne 1.Dünya Savaşındaki Almanya ne de 2. Dünya Savaşındaki Almanya ve Japonya gibi hegemonik arzular peşinde değildir (Arrighi, 2007: 300-310). Kimi entegrasyon modeli savunucularının çizdiği bu olumlu tablo bir tarafa, Zoellick (2005: 1-3) Çin'e dair sağlıklı ve uzun vadeli öngörüler için; askeri harcama ve doktrinlerine, para piyasaları açısından daha açık olabilme niyetine, fikri mülkiyet gibi konularda atacağı adımlara, Asya'da ittifak kurma eğilimlerini ne şekilde sürdüreceğine, Kuzey Kore ve İran gibi nükleer güçlerle olan ilişkilerine dikkat çekmektedir. Çin'e dair bir nevi temkini elden bırakmama vurgusu içeren bu görüşün yanı sıra entegrasyon modeli 2003-2005 yıllarında ABD Başkan Yardımcılığı Ofisinde Politika Planlama Direktörlüğü görevini yürüten siyaset bilimci Aaron Friedberg (2018: 3-8) tarafından "iki yönlü strateji-*two pronged strategy*" ile ortaya konmuştur. Bu stratejiye göre Friedberg (2018: 2-12; 2019) bir taraftan ekonomik, sosyal, kültürel, diplomatik ve bilimsel iş birliğini sürdürürken; diğer taraftan Asya Pasifik bölgesinde müttefik oluşturma hedefine vurgu yaparak sert güç unsurlarını elden bırakmamanın önemine değinir. Stratejinin uzun vadeli hedefi ise entegrasyon modeline benzer şekilde "Çin'i statükonun bir parçası haline getirme" fikridir.

Esasen Friedberg tarafından üzerinde durulan iki aşamalı stratejinin müttefik oluşturma ayağını Mearsheimer'da da görmek mümkündür. Mearsheimer'a (2010: 386-390) göre "Çin'in barışçıl yükselmesi" düşük bir olasılıktır ve dolayısıyla ABD var olan müttefikleri ile ilişkilerini güçlendirmenin yanı sıra yeni müttefikler oluşturma hedefine odaklanmalı; bilhassa Çin'in komşuları olan Hindistan, Japonya, Singapur, Güney Kore, Rusya, Vietnam ve Avusturya'yı içine alan bölge üzerinde durmalıdır. Fakat entegrasyon ve iki yönlü strateji yaklaşımlarının etkisizliği ABD'yi yeni yönelimlere itmiş, Çin'e karşı ele alınan bir diğer önemli model geleneksel güç politikaları yaklaşımının ayrılmaz stratejisi olan "*güç dengesi-balance of power*" olmuştur. Yalnızca uluslararası güç dengesinin gidişatı konusunda değil, Çin'in uzun vadeli istekleri hususunda da kötümser olan bu yaklaşım; müttefik edinme hedefine odaklanmaktadır (Arrighi, 2007: 301-307). ABD'nin tek başına bir askeri güç olarak Asya Pasifik'te belirmesinden ziyade Asya ülkelerini dengeleyici ve güçlü bir koalisyona dâhil etme hedefi üzerinde duran bu yaklaşım "topla ve dağıt (çok

yönlü ittifaklar düzeni)-*hub and spoke*" stratejisine dayanmaktadır (Ikenberry, 2004: 353-365). Strateji kapsamında ABD'nin Asya devletleri arasında oluşacak olan kaçınılmaz rekabeti kullanarak, Britanya'nın yüzyıllarca sürdürdüğü güçler dengesi düzenini Asya'ya da uygulayabileceği savunulmaktadır. Bu noktada Asya'da üç büyük gücün (Çin, Hindistan ve Japonya) aynı anda var olmasının ABD için avantaj olduğu öne sürülmekte ve Latin deyiimi olan "*tertium gaudens*" hatırlatılmaktadır: "*kavganın ortasında kalmaktansa kavga edenleri eteklerinden tutmak daha avantajlıdır.*" (Arrighi, 2007: 300-310).

ABD'nin Çin'e dair stratejisinde ortaya çıkan üç farklı yaklaşımın - çevreleme, entegrasyon ve güç dengesi - izlerini 2010, 2015 ve 2017 dönemlerinde açıklanan Ulusal Güvenlik Belgelerinde de görmek mümkündür (US National Security Strategy, 2010: 7-14; 2015: 7-13, 23-27; 2017: 2-21, 37-38) 2010 yılında açıklanan Ulusal Güvenlik Belgesi'nde ABD'nin uzun vadeli başarısı "entegrasyon" stratejisine bağlanırken, Çin'in ABD ve uluslararası toplumla birlikte hareket ederek "sorumlu paydaş" rolünü üstlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Çeşitlenen tehditlerle tek başına mücadele etmenin zorluğuna değinen ABD, 2015 yılında açıkladığı Ulusal Güvenlik Belgesi'nde ise "Asya'da Yeniden Dengeleme" hedefinin altını çizerek bölgedeki müttefiklere odaklanmanın önemine değinmiştir. Çin karşısında siber güvenliğin artırılması ve askeri modernizasyonundaki gelişmelerin takip edilmesi öne çıkan noktalar olmuştur. 2017 yılında yayınlanan Ulusal Güvenlik Belgesinde ise Çin'in kendisine verilen askeri modernizasyon ve kalkınma desteğini kötüye kullandığı belirtilmiştir. Ulusal Güvenlik Belgelerinin ve üç stratejinin güçler dengesi lehine dönüşümünün Güney Çin Denizi'ne ilk önemli yansımaları ise 2010 yılında Hillary Clinton'ın ASEAN Bölgesel Forumu'nda yaptığı konuşmada görmektediriz (U.S. Department of State, 2010). Clinton, Güney Çin Denizi'ndeki egemenlik ihtilaflarının barışçıl yollarla çözümünün ABD'nin ulusal çıkarına olduğunu ifade ederken; herhangi bir davacı devlet tarafından olası bir güç kullanımına ise karşı olduklarını ifade etmiştir.

Güney Çin Denizi'ne dair "ulusal çıkar" ifadesinin kullanılmasını destekler nitelikte John Kerry'de Başkan Obama yönetiminin ikinci dönem Dışişleri Bakanı olarak ABD-ASEAN Bakanlar Toplantısı'nda Güney Çin Denizi'nde barış ve istikrarın sürdürülmesinin, uluslararası hukuka saygının, engelsiz yasal ticaretin ve seyir özgürlüğünün ABD'nin ulusal çıkarına olduğunu vurgulamıştır (Wroughton, 2016). Başkan Trump döneminde ise Güney Çin Denizi özelinde altı çizilen noktalara vurgu devam etmiş, dönemin Dışişleri Bakanı Tillerson "ABD'nin denizlerde seyir özgürlüğünü destekleyerek, uluslararası hukukun izin verdiği ölçüde her yerde faaliyet göstermeye devam edeceğini" belirtmiştir (Forsythe, 2017). Bununla birlikte Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki

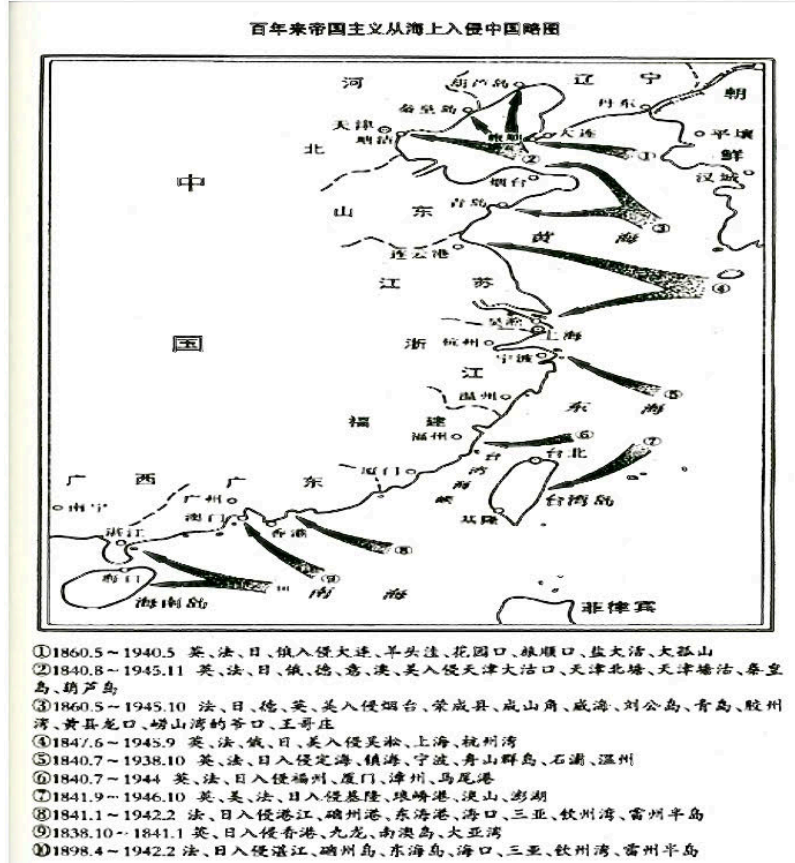
yapay ada inşasına da değinen Tillerson (2017), Çin'in egemenlik iddiasında olduğu adaları komşularını zorlamak ya da seyir özgürlüğünü kısıtlamak için kullanamayacağını vurgulamıştır. Çevreleme, entegrasyon ve dengeleme yaklaşımlarının 2010, 2015 ve 2017 dönemleri Ulusal Güvenlik Belgelerine yansımaları göstermektedir ki ABD'nin Çin'e dair tehdit algısı güçler dengesi yönünde eğilim göstermektedir. Bu eğilim Güney Çin Denizi'ne yaklaşımı da şekillendirmiş ve ABD'nin bölgeye dair artan ilgisinin temel yapıtaşlarından biri olmuştur. 2018 Ulusal Güvenlik Belgesi ise bu noktada oldukça dikkat çekicidir. Belgede Çin "revizyonist ve meydan okuyucu bir rakip" olarak tanımlanırken; Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki askeri faaliyetlerine ve bölgedeki diğer devletlere karşı ekonomik dayatmalar uyguladığına dikkat çekilmektedir (US National Defence Strategy, 2018: 1-14).

Güney Çin Denizi ABD için neden önemli sorusunun önemli bir varsayımı olan tehdit algısındaki bu değişime Çin açısından bakılacak olduğunda sahip olunan tarihsel miras öne çıkan başlık olmuştur. Bu noktada Dr. Toshi Yoshihara'nın Güney Çin Denizi'nde Çin'in stratejik yaklaşımlarına değindiği konuşması dikkate değerdir. Yoshihara'ya (2018) göre Çin tarihi boyunca deniz kaynaklı Batı emperyal saldırganlığı ile mücadele etmiş ve bu saldırılar Çin deniz stratejisinin oluşturulmasında oldukça etkili olmuştur.² Deniz hâkimiyeti kurmanın Çin için neden önemli olduğu sorusuna dair tarihsel perspektifle önemli bir varsayım ortaya atan bu yaklaşımı destekler nitelikte, 2006-2017 yılları arasında Halk Kurtuluş Ordusu Donanma Komutanlığı yapan Wu Shengli, "emperyalist ve sömürgeciler 84'ü büyük olmak üzere 470'den fazla kez Çin'i denizden istila etmişlerdir, bu şekilde aşağılanmış olan Çin ulusu denizcilik hakları konusundaki yetersiz farkındalığın deniz savunmasını olumsuz yönde etkilediğini fark etmiştir" ifadelerini kullanmıştır (Yoshihara, 2018). Komutan Wu Shengli aşağıdaki haritaya (Harita 1) atıf yapar ve deniz hâkimiyetinin neden elzem olduğunu Çin'in emperyal saldırı tarihi üzerinden açıklar. Bununla birlikte Komutan Shengli'ye göre Çin deniz stratejisini yakın

2 Dr. Yoshihara Hudson Enstitüsü'nde yaptığı konuşmasında Güney Çin Denizi'nde ABD ve Çin rekabetine değinmiş ve giderek artan bu rekabet karşısında yukarıda değinildiği üzere Çin'in tarihsel mirasa dayalı savaş hafızasından fazlasıyla etkilendiğini ifade etmiştir. Aynı konuşmada Yoshihara, Çin'in bölgede donanma ve mühimmat anlamında giderek daha etkin hale geldiğini vurgulayarak, ABD'nin bu yükseliş karşısında atabileceği en önemli adımın müttefik ilişkilerini geliştirmek olduğunu savunmuştur.

çevreden uzak mesafelere taşınmalı ve dolayısıyla uzak denizlerden gelecek saldırılara karşı da hazırlıklı olmalıdır.³

Harita 1: Çin'e Denizlerden Gelen Saldırıları (Yoshihara, 2018)⁴

Emperyal tarihi saldırılara vurgu 2004 yılında Devlet Başkanı Hu Jintao tarafından da yapılmış ve Jintao, “batılı düşman kuvvetlerin Çin üzerindeki

- 3 Komutan Shengli'nin Çin'in deniz stratejisi oluşturma sürecinde üzerinde önemle durduğu uzak deniz vurgusu önemli ölçüde deniz stratejisti Alfred Mahan'ın izlerini taşımaktadır. Mahan'ın deniz stratejisi oluşturma aşamalarında vurguladığı coğrafya faktörü Komutan Shengli tarafından da ele alınmış ve kendisi Çin'in uzun kıyı şeridine ve adalarla donatılmış yakın ve uzak deniz alanlarına değinmiştir. Bu nitelikleri ile Çin'in bir “okyanus ulusu” olduğunu vurgulayan Komutan Shengli denizlere ilişkin stratejik gelişimin yanı sıra denizlere dair ulusal temelde kolektif bir bilincin de oluşturulması gerektiğini ifade etmiştir.
- 4 Harita 1 ile Çin'in tarihi olarak denizlerden aldığı saldırılar ortaya konmaktadır. 1860 tarihine uzanan bu saldırılar Çin'in denizlerden gelebilecek olası saldırılara hazır olması gerektiğine dair inancının temelini oluşturmakta, askeri modernizasyondan mürettebat eğitimine uzanan önemli başlıklarda attığı adımları etkilemektedir. Bununla birlikte denizlerden kaynaklı dahil olduğu savaşlar Çin'in bölge devletlerine ve bölge devletleri ile önemli temasları bulunan ABD'ye yönelik tehdit algısını da taze tutmaktadır. Haritadaki ok işaretleri saldırıların gerçekleştiği ana noktaları göstermektedir.

politik stratejisi olan Batılılaştırma ve bölme hırsları devam etmektedir” ifadelerini kullanmıştır (Kaufman, 2011: 1-10). Bu yaklaşıma paralel olarak 2012 tarihinde Devlet Başkanı Xi Jinping, “Aşağılanma Yüzyılı”⁵ hatırlatarak Çin’in tarihi boyunca uğradığı emperyal saldırıların altını çizmiş ve yalnızca Japonya ile olan mücadelenin değil İngilizlere karşı girişilen Afyon Savaşı’nın da Çin halkı ve Çin Komünist Partisi üzerinde silinmez izler bıraktığını vurgulamıştır (Allison, 2017: 1-4). Çin’in tarihi hafızasındaki bu izler, yakın çevresinde ve bilhassa Güney Çin Denizi gibi stratejik bölgelerde attığı adımları şekillendirirken, Çin’in diğer devletlerin bu bölgeye dönük politikalarını da sorgulamasına yol açmaktadır. Bu doğrultuda temkinle yaklaşılacak devletlerden biri ABD olmuştur. ABD’ye dönük olarak ortaya konulan temkinli yaklaşımı Çin’in kuruluş dönemlerine dek götürmek mümkündür. Çin, 1950 ve 1960’larda ABD’ye yönelik olarak askeri ve siyasi tehdit algısı varlığını korumuş sonrasında ise bilhassa 1970’lerde başlatılan reform dönemi ile Çin ile ABD arasında kısmi yakınlaşma gözlenmiştir. Sovyet tehdidinin bertaraf edilmesi ve ekonomik kalkınmanın desteklenmesi hedefleri doğrultusunda (CRS Report For Congress, 2005: 1-10) karşılıklı adımlar atılmış olsa da Çin’in bu yakınlaşma sürecinde ve sonrasındaki adımları ikili ilişkilerde temkinli yaklaşımının göstergesi olmuştur. Kan (2010: 34-38) Çin’in bu yaklaşımını üç ana sebep üzerinden açıklamıştır: Çin kıyı şeridinde yakın alanlarda ABD donanma faaliyetleri, Pentagon’un Çin’in askeri faaliyetlerine ilişkin raporları, başta Tayvan’a silah satışı olmak üzere yakın çevresindeki devletlerle kurulan temaslar (Vietnam, Filipinler ..).

Bu noktalarla birlikte Çin’in ABD açısından vurguladığı en önemli tehdit algılarından biri iç işlerine karışmaması yönünde yaptığı uyarılar olmuştur (Nathan A.J., 1997; Scobell, A., 2012). Üzerinde durulan uyarının ABD nezdinde daha belirgin hale getirilmesi ise Başkan Obama döneminde açıklanan “Asya’ya Yöneliş” stratejisi sonrasında olmuştur. Bu strateji ile başta Pasifik bölgesi olmak üzere, Güney Çin Denizinde seyir özgürlüğü operasyonlarının sıklaştırılması ve bu bölgede ABD tarafından yapılan tatbikatlar Çin tarafından şüphe ile ele alınan adımlar olmuştur (Council on Foreign Relations, 2020: 1-2). Çin ABD tarafından yapılan bazı operasyonlarda Münhasır Ekonomik Bölgesinin ihlal edildiğini iddia ederken; (O’Rourke, 2018: 43-49; Eckholm, 2002) üzerinde durduğu diğer başlık ise Güney Çin Denizi’ndeki devletlerle kurulan ittifaklar olmuştur. Filipinler, Vietnam ve Tayvan’ın ABD ile olan ilişkilerine temkinli yaklaşan Çin’e göre bu bölgedeki ABD donanma kuvvetleri Çin’in egemenlik haklarını ihlal etmektedir (Reuters, 2018). Egemenlik hakkı ihlali iddiasından

5 “Aşağılanma Yüzyılı” ifadesi Çin’in 1839 ile 1949 yılları arasında Japonya’nın yanı sıra Batılı güçler tarafından uğradığı saldırıları tanımlamak için kullanılmakta ve emperyal müdahalenin Çin ulusuna verdiği zarara değinmektedir.

da anlaşılacağı üzere Güney Çin Denizi özelinde Çin'in ABD'ye dönük olarak artan tehdit algısında Başkan Obama yönetimince ortaya konulan "Asya'ya Yöneliş" stratejisinin önemli bir yeri vardır. Bununla birlikte artan tehdit algısını yöneten bir diğer faktör ise özellikle 2008 ekonomik krizi sonrasında daha fazla sorgulanmaya başlanan ABD hegemonyası olmuştur.

Ekonomik krizi ABD finansal kurumları ve hükümetinin yanı sıra IMF'nin işlevsiz düzenlemeleri üzerinden de eleştiren Çin, krizin Washington Uzlaşısının – *Washington Consensus* düşüşünün buna karşın Pekin Uzlaşısının – *Beijing Consensus* yükselişinin işareti olduğunu ifade etmiştir (Kastner vd, 2019: 60-62). ABD'ye dönük olarak ortaya çıkan bu algı Çin'i bir taraftan küresel düzlemde çok kutuplu bir düzene vurgu yapmaya sevk ederken; diğer taraftan yakın çevresinde daha etkin bir strateji uygulamaya sevk etmiştir. Zira 2008 ekonomik krizinin etkisi ile daralan Çin ekonomisi bilhassa Doğu ve Güney Çin Denizlerinden elde edilecek kaynaklara daha fazla odaklanırken; bu bölgelerin önemini arttıran bir diğer gelişme ise 2010 yılı itibari ile Çin'in dünyanın en büyük enerji tüketicisi olması olmuştur. 2008 ekonomik krizi, Çin'in enerji tüketimindeki artış ve ABD'nin Asya'ya yönelik stratejisinin etkilerine Çin'in ulusal güvenlik belgeleri doğrultusunda bakıldığında ise "karmaşık değişim" kavramına yapılan vurgu dikkat çekmektedir (Chinese National Defence, 2013: 3-18). Çin'in ortaya koyduğu karmaşık değişim yaklaşımının merkezinde "yakın çevresinde daha etkin bir Çin" hedefi yatmaktadır.

Yakın çevrede etkinlik hedefine dair temel meseleleri 2011 yılında Çin'in Barışçıl Kalkınması üzerine yayınlanan bir raporda görmek mümkündür. Raporu şu başlıklar üzerinde durulmuştur: devlet egemenliği, ulusal güvenlik, toprak bütünlüğü, ulusal yeniden birleşme, anayasa ve genel sosyal istikrar vasıtası ile oluşturulmuş Çin politik sistemi, sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanması (China's Peaceful Development, White Paper, 2011). Bu başlıklar Çin'in bilhassa yakın çevresini temel alarak ortaya koyduğu stratejik yaklaşımını özetlerken; 2013 yılı Ulusal Güvenlik Belgesi'nde Asya Pasifik'te artan ABD faaliyetlerine vurgu yapılmış (China's National Defence, 2013: 29-39); 2015'te ise "hegemonya ve müdahalecilik" tehditlerinin devam ettiği belirtilmiştir (China's National Defence, 2015). 2013 ve 2015 belgelerinde her ne kadar sorunların çözümünde iş birliğine ve "kazan-kazan" ilkesine vurgu yapılmış olsa da 2019 yılında ortaya konulan stratejik yol haritasında "istikrarın sağlanması ulusal güvenliğin sağlanmasına bağlıdır" ifadeleri (China's National Defence, 2019), Çin'in giderek artan ulusal güvenlik önceliğini gösterir nitelikte olmuştur.

Güney Çin Denizi'nin ABD ve Çin açısından neden önemli olduğu sorusu üzerinden her iki devletin tehdit algısına dair açıklamalar ortaya koymaktadır ki; söz konusu bölgeye dair ABD ve Çin'in karşılıklı yaklaşımlarında temkinli duruş, bir süreklilik unsuru olarak varlığını korumaktadır. ABD açısından Çin'in barışçıl yükselişinin sonlandığı ve dolayısıyla başta yakın çevresi olmak üzere küresel hegemonya arayışının başlayacağı tezine dayanan söz konusu temkinli duruş; Çin açısından ise tarihsel olarak denizlerden gelen tehditler başta olmak üzere ABD'nin Asya'ya yönelişine uzanmaktadır. ABD'nin Asya'ya Yöneliş stratejisi Çin tarafından içişlerine karışmama ilkesi doğrultusunda ele alınırken; ABD'nin azalan gücüne yapılan vurgu ise Çin'i başta yakın çevresi olmak üzere küresel düzlemde daha aktif adımlar atmaya sevk etmektedir. Tehdit algısı her iki devlet açısından söz konusu noktalarla öne çıkarken; jeo-stratejik ve jeo-ekonomik önem Güney Çin Denizi'ni ABD ve Çin için önemli hale getiren bir diğer önemli sebep olarak öne çıkmaktadır.

Tehdit Algısındaki Sürekliliğin Jeo-Stratejik Yansımaları

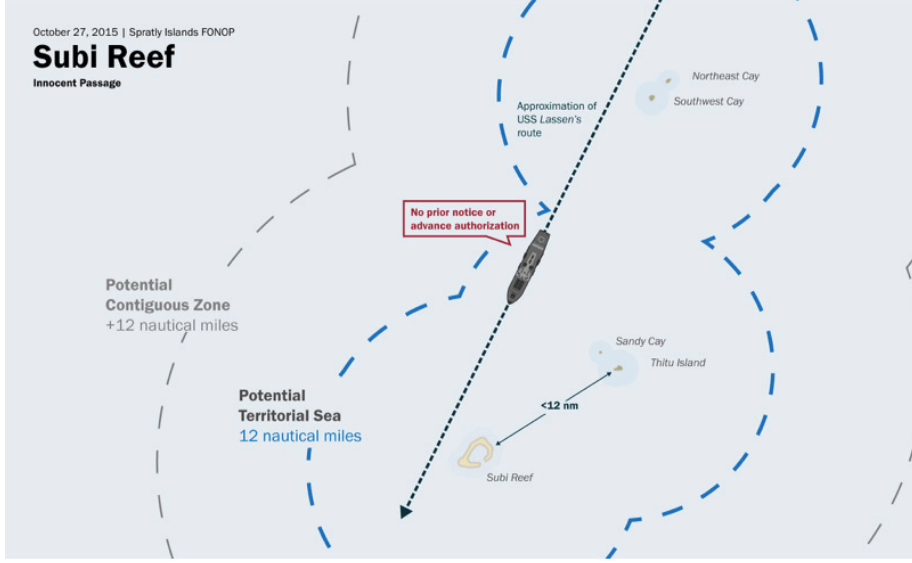
Güney Çin Denizi'nin stratejik ve ekonomik nitelikleri ABD ve Çin'in bölgedeki rekabetini etkileyen önemli unsurlardan biridir. Stratejik olarak bakıldığında *deniz iletişim hatları-sea lines of communications, ada zincirleri-island chains* ve *mihrak noktaları-focal points* olarak ifade edilen alanlar her iki devlet açısından da güvenlik ve ekonomi eksenli avantajlar sağlamaktadır. Söz konusu alanlar bölgedeki kaynaklara erişim, deniz ticaretinde etkinlik, askeri kuvvetlerin konuşlandırılması ve gerektiğinde etkin şekilde kullanılması doğrultusunda ele alınmaktadır. Barracks'a (1997: 18-19) göre ABD bir bütün olarak Güney Çin Denizi'nin stratejik nitelikleri doğrultusunda aşağıdaki konulara odaklanmaktadır:

"Açık denizlerde seyrüsefer ve uçuş özgürlüğünün korunması, kıyı devletleri için 200ml Münhasır Ekonomik Bölgelerinde açık deniz özgürlüklerinin muhafaza edilmesi (Vietnam gibi), Malakka Boğazı gibi uluslararası boğazlarda seyrüsefer ve uçuş özgürlüğünün garanti edilmesi, Endonezya ve Filipinler gibi stratejik takımadalardan geçişi kolaylaştıracak Deniz Geçiş Rejiminin kurulması, karasu genişliğinin 12 deniz mili ile sınırlandırılması, deniz yetki alanlarının belirlenmesi için daha etkin kuralların oluşturulması ve savaş gemilerinin/uçaklarının etkin şekilde konuşlandırılması."

Barracks'ın üzerinde durduğu bu konularla birlikte Başkan Obama döneminden Başkan Trump dönemine seyrüsefer özgürlüğü operasyonları artarak devam etmiş ve operasyonların stratejik bir adım olarak etkinlikleri ve nitelikleri artırılmıştır. Savunma Bakanlığı tarafından 2015 yılında gerçekleştirilen ve aşağıda ana güzergahı gösterilen operasyona dair üzerinde durulan uluslararası hukuk ve bölge devletlerinin egemenlik iddiasında olduğu alanlar vurgusunu, ABD'nin Güney Çin Denizi'ne yönelik gerçekleştirdiği diğer

operasyonlarda da görmek mümkündür. *Diplomatik iletişim, operasyonel adımlar ve iki/çok taraflı istişarelerle* (Freund, 2017) gerçekleştirildiği ifade edilen ve masum geçiş hakkına vurgu ihtiva eden (Congressional Research Service, 2021; German Institute for Global and Area Studies, 2020; Smith, 2021) eylemler de gerçekleştirilmektedir.

Harita 2: 2015 ABD FON⁶ Operasyonu (Freund, 2017; Glasser, Cooper ve Dutton, 2016)

Bu tatbikatların Çin'e karşı bir meydan okuma olduğu yorumu ise 2016 yılında gerçekleştirilen seyrüsefer operasyonunun güzergahı üzerinden okunabilmektedir. Harita 3'te gösterildiği üzere güzergahın Çin'in 1996 yılında kurduğu ve Paracel Adaları'nın tamamını çevreleyen düz taban çizgilerini kapsamaması, ABD'nin Pekin'in bölgedeki egemenlik iddiasını tanımadığını gösteren önemli bir adım olarak ortaya konmaktadır (US Department of Defence, 2017; US Naval War College, 2020). ABD açısından bu konular öne çıkarken, Çin ise deniz stratejisti Mahan'ın (1890: 14-43)⁷ üzerinde durduğu

6 Freedom of Navigation (FON) kavramı Seyr-ü Sefer Özgürlüğü anlamına gelmekte ve ABD'nin uluslararası hukuka dayandığı serbest geçiş ve seyir özgürlüğü iddiasının temelini oluşturmaktadır. Bu kavramla birlikte açık denizlerde serbest geçiş hakkı savunulmakta ve yukarıda ifade edilen operasyonlar da bu hak iddiasına dayandırılarak gerçekleştirilmektedir. Bir uluslararası teamül hukuku ilkesi olan Seyr-ü Sefer Özgürlüğü BM Deniz Hukuku Sözleşmesine dayandırılmaktadır.

7 "Denizlerde komutanlık dünyaya hâkim olmanın birincil faktörüdür. Okyanusların, büyük ticaret yollarının kontrolü bir devletin gücüne güç katan başlıca faktördür. Deniz gücü büyük okyanuslara, kıyı limanlardaki deniz lojistik üslerine, donanmalara, modern ticaret filolarına, güzergâhlardaki hareket noktalarında etkinliğe, nüfus, kaynak ve ekonomik güce bağlı olarak değişmektedir. Bu unsurlarla birlikte oluşturulacak olan güçlü bir donanma yalnızca ulusal değil uluslararası gücü de getirmektedir." Rubel, R.C. (2012).

ana hatların daha da genişletilmesi fikrinden hareketle Xiaoyan (2014: 19-20) donanma stratejisinde aşağıdaki noktalara temas etmektedir:

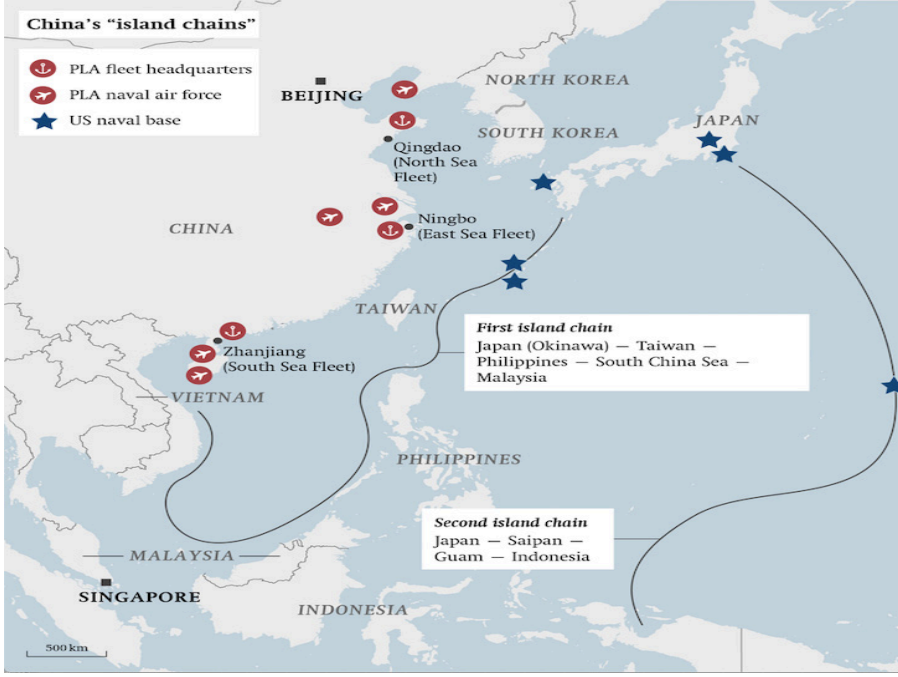
“Okyanusla bitişik geniş bir sınırın oluşturulması, kara faaliyetlerini de destekleyecek şekilde deniz bariyerlerine ve ulaşım koridorlarına sahip olmak, (Qu vd, 2006: 50-54) ulusal deniz egemenliğinin, hak ve çıkarlarının ihlal ve tehdit edilmemesini sağlamak, deniz iletişim hatlarının güvenliğini temin etmek, güçlü ve modern bir donanma inşa edilmesi, okyanus ekonomisinin toplam ekonomiye olan katkısını artırmak, gelişmiş okyanus teknolojisine sahip olmak”

Her iki devletin de üzerinde durduğu noktalardan hareketle stratejik ve ekonomik kazanımları bir bütün olarak ele aldıkları gözlenmektedir. Bilhassa deniz iletişim hatlarının güvenliğinin sağlanması Çin için deniz ekonomisini genişletme açısından hayati öneme sahiptir. Kıyı şeridi Sarı Deniz, Doğu Çin Denizi ve Pasifik Okyanusu ile güneyde Hint Okyanusu yakınlarındaki Güney Çin Denizi ile komşu olan Çin'in dış ticaretinin %90'ı denizlerden yapılmakta, ithal ham petrolünün yaklaşık %60'ı da Hint Okyanusu'ndan Malakka Boğazı üzerinden Güney Çin Denizi'ne gelmektedir (Xiaoyan, 2014: 19-20). Bu bölgedeki deniz iletişim hatları enerji kaynaklarının aranmasının ve ticaret güzergâhlarının güvence altına alınmasının yanı sıra terörizm ve korsanlık gibi faaliyetlere karşı mücadelede de kritik öneme sahiptir. Bu noktalar ile Çin için balıkçılık hakkı ve hidrokarbon kullanım hakkı (11 milyar varil petrol ve 190 trilyon metreküp doğal gaz) ve denizaltı mineral kazanımı ekonomik açıdan öne çıkan başlıklar olmuştur (Ramkumar vd, 2020: 3-4). Stratejik açıdan bakıldığında ise Güney ve Kuzey Pasifik Okyanusu'nu birbirine bağlayan Malakka Boğazı ve düğüm noktalarından geçen deniz koridorlarının kontrolü üzerinde önemle durulan konulardır (Popescu, 2017: 100-101).

Çin'in 18.000 km'lik sahil şeridi olmasına rağmen kendisini çevreleyen denizlerin büyük ölçüde kapalı veya yarı kapalı olduğu düşünüldüğünde deniz koridorlarında kontrolün sağlanması daha da önemli hale gelmektedir. Çin açısından boğum noktası olabilecek kapalı ve yarı kapalı denizlerden çıkış Kuzey'de Çin, Kuzey Kore ve dar bir alanda Rusya'yı içine alan sınırdır. Japonya Denizi, ABD ile müttefikliği ve uzunluğu dolayısıyla deniz seyrüseferine elverişli değildir ve dolayısıyla doğrudan bir çıkış teşkil edemez. Çin açısından stratejik ve ekonomik olarak sınırlanma anlamına gelen bu unsurların yanı sıra Güney Çin Denizi'ndeki Ada Zincirleri de kontrolü zor fakat bir o kadar gerekli noktaları temsil etmektedir. Japonya'dan Filipinler'e uzanan Birinci Ada Zincirinde ve Bonin Adası'ndan Mariana Adası'na uzanan İkinci Ada Zincirinde konuşlanmış yabancı askeri üsler Çin açısından önemli birer tehdit unsuru olarak görülmektedir (Xiaoyan, 2014: 19-20). Yabancı askeri üslerin önemli bir kısmını da ABD ve ABD müttefiki devletler oluşturmaktadır. Batı Pasifik'te Japonya ve Güney Kore'yi kuzey çapalar; Avustralya ve Filipinler'i güney çapalar olarak konuşlandıran ABD, bu adımlarla birlikte

Harita 3'te görüldüğü üzere Birinci ve İkinci Ada Zincirlerinde önemli oranda etkinlik kazanmıştır (Qu vd, 2006: 56-57).

Harita 3: Güney Çin Denizi'nde ABD ve Çin Hava-Donanma Kuvvetleri (Lippert, B., Perthes, V., 2020)⁸

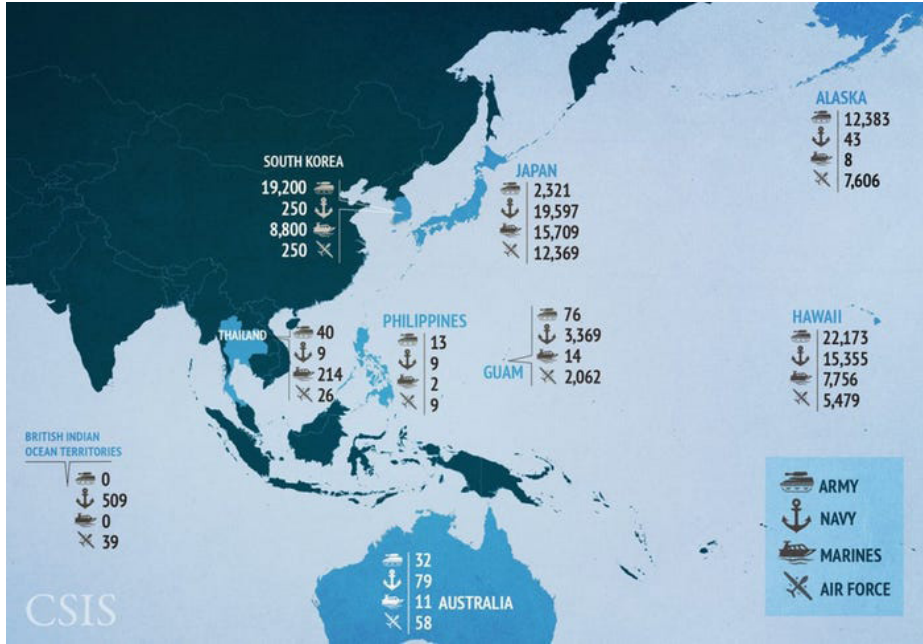

Coğrafi ve stratejik olarak ortaya çıkan tehdit unsurlarını bertaraf etme hususunda Çin'in üzerinde durduğu ana konular ise denizlerde donanma ve teknolojik gelişimin sağlanması ve egemenlik haklarının tesisi olmuştur. Başta bölgedeki ABD varlığının dengelenmesi olmak üzere ekonomik ve stratejik kazanımların istikrarlı hale getirilmesi hedefi doğrultusunda hareket eden Çin (Singh ve Tan, 2011: 3-4), Güney Çin Denizi'ndeki egemenlik iddialarının gerçekleştirilmesi ve bölgede inşa ettiği yapay adaların yanı sıra hava-deniz teknolojilerinin ve donanma kuvvetlerinin geliştirilmesi gibi adımların üzerinde önemle durmaktadır (Yamaguchi, 2016: 23-30). ABD açısından bakıldığında ise stratejik olarak Çin tarafından ortaya konulan egemenlik iddialarının gerçekleştirilmesi ve donanma kuvvetlerinin iyileştirilmesi

8 Harita 3 ile Çin açısından fazlasıyla büyük bir öneme sahip olan Birinci ve İkinci Ada Zincirleri ortaya konmuştur. Gösterilen iki çizgi hattı boyunca etkinlik sağlanması Çin'in deniz stratejisinde önemli bir yer tutarken, bu alanlarda ABD'nin Soğuk Savaş dönemine uzanan varlığı Çin açısından üzerinde durulan en önemli konu başlıklarından biri olmuştur. Yıldız ile gösterilen bölgelerde ABD'nin donanma kuvvetlerinin etkinlik göstermesi ve bu hatta etkinliğin artırılmasına destek olabilecek Japonya, Avustralya, Filipinler ve Tayvan ile savunma temaslarının güçlendirilmesi bölgede varlığını koruyan rekabetin ve tehdit algısının en önemli unsurlarından biri olma konumundadır.

hedeflerine karşı atılan adımlar dikkat çekmektedir. Çin'in egemenlik iddiaları karşısında bölgedeki diğer devletlerle askeri temaslarını arttıran ABD, başta Filipinler olmak üzere, Vietnam, Japonya, Tayland ve Güney Kore ile önemli savunma anlaşmalarına imza atmıştır (Vaughn, 2007: 14-24). Singapur, Endonezya ve Tayvan'la da atılan adımlarla (Vaughn, 2007: 24-26) birlikte başta üs kullanımı olmak üzere önemli iş birliği noktaları yaratılırken; bu adımlar ABD ve Çin'in bölgedeki faaliyetlerinden endişe duyan devletleri dengeleme⁹ yönünde adımlar atmaya sevk etmektedir (Beukel, 2010: 8-12; Beckley, 2017: 1-5). ABD ve bölge devletleri tarafından atılan adımlar sonucunda oluşan ABD askeri üs ve personel sayısı Harita 4'te görülmektedir.

Harita 4: Güney Çin Denizi'nde ABD Askeri Üs ve Personel Sayısı (Center for Strategic and International Studies, 2016)¹⁰

9 Güney Çin Denizi'nde ABD ve Çin arasında giderek derinleşen rekabet karşısında bölge devletleri ve bilhassa Çin ile egemenlik ihtilafında olanlar (Vietnam, Filipinler, Tayvan ve Malezya) dengeleme – *balancing*, riskten korunma – *hedging* ve peşine takılma – *bandwagoning* gibi stratejik yaklaşımlar geliştirebilmektedirler. Riskten korunma davranışı ile keskin ittifak kurma eğiliminden kaçınma ana eğilim olarak kendini gösterirken; peşine takılma davranışı ABD ve Çin'e yaklaşımda belirgin bir destek doğrultusunda ortaya konmaktadır. Güneydoğu Asya devletlerinde bu iki yaklaşımı da içine alacak şekilde ABD ve Çin ile kurulan ilişkileri dengede tutma ve dolayısı ile keskin ittifakın getirebileceği risklerden korunma davranışı öne çıkmaktadır.

10 Harita 4 ile Güney Çin Denizi'nde ABD'nin sahip olduğu askeri üsler ve personel bilgisine yer verilmiştir. Harita 3 ile bir bütün olarak bakıldığında ABD için Birinci ve İkinci Ada Zincirlerinde askeri yapılanmanın ne derece önemli olduğu görülebilmektedir. Zira bu noktalarda donanma kuvvetleri ve personel sayısı deniz savunmasının güçlendirilmesi doğrultusunda ele alınmaktadır. Bununla birlikte ABD'nin üzerinde önemle durduğu deniz tatbikatları da donanma kuvvetlerinin yoğunlaştığı alanlarda gerçekleştirilmekte ve bu tatbikatlarla birlikte Çin'in bölgesel egemenlik iddialarına karşı duruş sergilenmektedir.

Müttefiklerin güçlendirilmesinin yanı sıra ABD açısından stratejik öneme sahip olan ve Çin için de egemenlik ihlali olarak yorumlanan önemli bir nokta ise ABD'nin seyrüsefer özgürlüğüne yaptığı vurgu olmuştur. ABD için bölgede ticaretin engelsiz şekilde sürdürülebilmesinin yanı sıra olası bir kriz durumunda bölgedeki kuvvetlerin intikali açısından da hayli önemli olan seyrüsefer özgürlüğü, Çin açısından özellikle Münhasır Ekonomik Bölgeye olası müdahale olasılıkları dolayısıyla tehdit olarak görülmektedir (O'Rourke, 2018: 43-49). Bu anlaşmazlık ABD ve Çin arasında aşağıdaki tabloda gösterildiği üzere özellikle 2009 sonrasında yoğunlaşan karşılıklı deniz kazalarını ve tacizlerini doğurmaktadır.

Tablo 2: ABD-Çin Güney Çin Denizi Kaza Çizelgesi (Congressional Research Service, 2020: 43-46)¹¹

Mart 2001	Çin'in Münhasır Ekonomik Bölge araştırma ve okyanus gözetim operasyonları sırasında ABD deniz gemileri ile karşılaşması
Nisan 2001	Hainan Adası hava sahasında çarpışma
Eylül 2002	Çin'in Münhasır Ekonomik Bölge araştırma ve okyanus gözetim operasyonları sırasında ABD deniz gemileri ile karşılaşması
Mart 2009	Çin'in Münhasır Ekonomik Bölge araştırma ve okyanus gözetim operasyonları sırasında ABD deniz gemileri ile karşılaşması
Mayıs 2009	Çin'in Münhasır Ekonomik Bölge araştırma ve okyanus gözetim operasyonları sırasında ABD deniz gemileri ile karşılaşması
Aralık 2013	ABD ve Çin donanma gemilerinin karşı karşıya gelmesi
Ağustos 2014	ABD ve Çin deniz devriye uçaklarının uluslararası hava sahasında karşı karşıya gelmesi
Mayıs 2016	ABD ve Çin deniz devriye uçaklarının uluslararası hava sahasında karşı karşıya gelmesi
Eylül 2018	ABD donanmasının seyrüsefer operasyonu sırasında Çin Spratly Adaları yakınlarında Çin donanması ile karşı karşıya gelmesi

ABD ve Çin açısından ortaya çıkan stratejik kazancı arttırmaya dönük yaklaşımlar rekabeti besleyen önemli bir unsur olarak öne çıkarken, bölgedeki askeri kapasitenin artırılması da bir başka kritik gösterge olarak ele

¹¹ Tablo 2'de gösterildiği üzere ABD ve Çin arasında yaşanan deniz kazaları 2009 yılı sonrasında sıklaşmıştır. Bu kazaların olduğu bölgelere yakından bakıldığında ise Çin'in egemenlik iddiasında olduğu bölgelerin öne çıktığı gözlenmektedir. Bu bölgelerde ABD'nin seyr-ü sefer operasyonları çerçevesinde tatbikatlar gerçekleştirmesi iki devleti deniz alanlarında karşı karşıya getiren en önemli unsurlardan biridir. Deniz alanlarında iki devletin karşı karşıya gelme sıklığının 2009 yılı sonrasında artmış olması Asya'ya Yöneliş stratejisinin önemli bir etkisi olarak ortaya çıkarken, Çin'in yine bu tarihlerde Güney Çin Denizi'nde egemenlik iddialarını ortaya koymasının karşılıklı olarak derinleşen tehdit algısının önemli göstergelerinden biri olmuştur.

almaktadır. Tayvan ve Spratly Adaları Çin ve ABD için stratejik öneme sahip Güney Çin Denizi'ndeki iki ana noktadır. Bilhassa Çin'in Tayvan'a dair yürüttüğü politika¹² (Wachman, 2007: 25-45) ve Spratly Adaları'ndaki egemenlik iddiaları¹⁵ düşünüldüğünde bölgede askeri etkinliğin artırılmasına yönelik atılan adımlar önem kazanmaktadır. Bu noktadan hareketle yukarıdaki karşılaştırma tablosu incelendiğinde 1996'dan 2017'ye uzanan süreçte Çin'in hava üssü saldırı etkinliğinin arttığı gözlenmektedir. Çin Halk Kurtuluş Ordusu (ÇHKO) tarafından bu süreçte bilhassa balistik ve seyir füzelerinin geliştirilmesi önemli bir başlık olarak ele alınırken; Japonya'daki ABD üslerine ulaşılabilir kapasitesine sahip orta menzilli balistik füze gelişimi dikkat çekmektedir (Lockie, 2016). Bu noktadan da anlaşılacağı üzere balistik füze etkinliğinin kısa mesafeden orta mesafeye yükseltilmesi, Çin'e Tayvan gibi yakın bölgelerde ve Spratly Adaları gibi nispeten uzak noktalarda etkin olma fırsatı vermektedir. Hava üstünlüğü açısından bakıldığında Çin'in anakarasına yakın noktalarda ABD ile nispeten eşit konumda olduğu fakat uzak noktalarda dezavantajlı olduğu gözlenmektedir.

ABD açısından nispeten daha avantajlı olarak görünen hava üstünlüğü geliştirilen beşinci nesil uçaklara ve Çin ile olası bir savaş durumunda Pasifik'te tutulabilecek savaş uçağı kapasitesine bağlanmıştır (RAND, 2015). Hava sahası etkinlikleri açısından ele alındığında Çin anakarasına yakın olan bölgede iki devlet arasında nispeten daha eşit bir durum gözlemlenirken; Çin anakarasına uzak bölgede ise Çin'in dezavantajına olacak şekilde ABD hava sahası etkinliği devam etmektedir. Bu etkinlik Çin tarafından uyarı ve kontrol sistem / donanımlarının geliştirilmesi ve bilhassa 2010 sonrasında uzun menzilli füzelere olan yatırım ile esnetilmiş; entegre hava savunma sistemlerinin üzerinde önemle durulmuştur (Heginbotham vd, 2015: 99-116; Sheen, 2019: 2-10). Çin'in ortaya koyduğu bu gelişime rağmen hava saldırısı ve bu saldırıya karşı koyma potansiyeli açısından bakıldığında Çin kendi anakarasına yakın ve uzak olarak seçilen iki noktada (Tayvan ve Spratly Adaları) dezavantajlı konumunu sürdürmektedir. Bu dezavantaj ABD tarafından geliştirilen

12 Çin'in Güney Çin Denizi'nde egemenlik iddiasında bulunduğu bölgeler düşünüldüğünde (Dokuz Çizgi Hattı) Tayvan bu iddiaların gerçekleştirilmesinde stratejik öneme sahip noktalardan biridir. Çin'in olası bir yabancı işgali karşısında Tayvan'ı bir nevi kalkan konumunda gördüğünü Wachman (2007) ilgili çalışmasında açıklamış ve Tayvan üzerinde yaratılacak olası bir etkinliğin Çin açısından ulusal güvenliğine tehdit olarak algılanacağını vurgulamıştır.

13 Barındırdığı enerji kaynakları ve stratejik konumu ile Çin, Tayvan, Vietnam ve Filipinler arasında egemenlik iddialarının öznesi olan Spratly Adaları, 2010 yılında dönemin ABD Dış İşleri Bakanı Clinton tarafından "ulusal güvenlik" çerçevesinde vurgulanmasıyla önemini daha da arttıran bir bölge olmuştur. Çin Adalardaki egemenlik iddialarını hanedanlık dönemlerine, eski Çin haritalarına ve bölgedeki denizcilik faaliyetlerine bağlarken; Clinton'un açıklaması sonrasında iki devlet arasında Spratly Adaları rekabet unsuru olma niteliğini yoğunlaştırarak korumuştur.

yeni nesil hassas silahlara, uzun menzilli bağımsız askeri ekipmanlara ve Ortak Doğrudan Saldırı Mühimmat'ına bağlanmıştır (Heginbotham vd, 2015: 133-151). Su üstü harp kapasitesi etkinlikleri noktasında bakıldığında Çin'in gelişen istihbarat, gözetim, keşif ve uzay/elektronik sektörlerindeki ilerleme ve uydu lansmanlarındaki artış dikkat çekmektedir.

Uzun menzilli hedefleri tespit etmede etkili olan radar sistemleri ile gemi karşıtı balistik füzeler ABD açısından dezavantaj yaratırken; ABD'nin bilhassa Soğuk Savaş sonrasında savaş karşıtı füze gelişimine nispeten daha az odaklanması Çin'in elini kuvvetlendiren bir unsur olarak ortaya konmuştur (Heginbotham vd, 2015: 160-172). Bölgedeki rekabeti göstermesi açısından önemli olan bir diğer stratejik etkinlik ise mukabil uzay teknolojisi olmuştur. Başta füze savunma sistemlerinin geliştirilmesi olmak üzere, anti uydu kabiliyetlerinin desteklenmesine odaklanan mukabil uzay teknolojisinde ABD ve Çin Tablo 3'te görüldüğü üzere takribi bir eşitlik konumuna gelmiştir. Fakat burada dikkat çeken nokta Çin'in "büyük dezavantajlı" konumda iken bu noktaya gelmiş olmasıdır. Bu ilerleme anti-uydu kabiliyetlerindeki gelişime ve 2014 yılında da gerçekleştirilen başarılı balistik füze savunma önleme testlerine bağlanmaktadır (Kulacki, 2014: 2-12; Heginbotham vd, 2015: 245-250). Testlerde kullanılan teknolojiler Çin'in uzay teknolojisinde geldiği nokta açısından vurgulanırken; ABD ise Çin tarafından atılan bu adımlar karşısında Küresel Konumlandırma Sisteminin, füze uyarı sistemlerinin, uydu işlev ve sayılarında yapılacak iyileştirmelerin üzerinde durmaktadır (Heginbotham vd, 2015: 250-256). Siber savaş başlığı altında bakıldığında ise uzay teknolojisindeki gelişime benzer şekilde Çin açısından azalan dezavantaj durumu dikkat çekmektedir. Bu azalma Çin'in kurumsallaşma yoluna giden siber faaliyetlerine bağlansa da kötü amaçlı yazılımlar ve Çin siber güvenliğinin şüpheli konumu ABD'nin hâlihazırda olası bir siber savaşta daha etkin olabileceği yorumlarını doğurmaktadır (RAND, 2015).

Sonuç

Tehdit algısının sürekliliği ABD ve Çin'in Güney Çin Denizi rekabetinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu algının şekillendirilmesi rekabet ve iş birliği gibi temaları dahi yönlendirme etkisine sahip olmaktadır. Bir devletin rakip ya da ortak olarak bir diğer devleti sınıflandırması tehdit algısında o devleti ne şekilde konumlandığını gösterirken, uzun vadede çatışma ve iş birliğine dair bizlere önemli ipuçları sunmaktadır. Bu noktadan hareketle çalışma ile altı çizildiği üzere ABD ve Çin nezdinde ikili ilişkilerde tehdit algısının rekabet yönlü sürekliliği esastır. Bu süreklilik ABD politika yapıcılarının

dengeleme, entegrasyon ve güç dengesi yaklaşımları arasında gidip gelen politikalarından okunabilmektedir. Çin açısından bakıldığında ise rekabet yönlü tehdit algısı tarihi arka plandan ve emperyal deniz saldırılarından beslenmektedir. İki devlet arasındaki rekabet yönlü tehdit algısındaki bu süreklilik Güney Çin Denizi gibi egemenlik ihtilaflarının ve jeo-stratejik kazanım rekabetinin yoğun olduğu bir alan göz önüne alındığında daha kritik hale gelmektedir. Bu noktada çalışma süregelen rekabet temalı tehdit algısının iki devleti jeo-stratejik açıdan bölgede hangi adımları atmaya sevk ettiğini ortaya koymaktadır.

Bu noktada tehdit algısı faktörünün şekillendirici bir unsur olarak jeo-stratejik ve jeo-ekonomik adımları etkilediği aşikârdır. Zira ABD nezdinde Çin'e karşı olan stratejik bakışın çevreleme ve entegrasyondan güçler dengesine evrilmesi tehdit algısının da yükseldiğini gösterirken; Çin açısından ise bu algı başta tarihsel etkenler olmak üzere ABD'nin bölgedeki varlığı ve bölge devletleri ile savunma temelli temasları ile beslenmektedir. Tarihsel analizde Çin'in yakın bölgesine dönük saldırılar önemli bir faktör olarak öne çıkarırken, hâlihazırda uluslararası sistemdeki çok kutupluluk ve ABD'nin mutlak hâkimiyetine dair tartışmalar da Çin'in tehdit algısını önemli ölçüde şekillendirmiştir. Zira 2008 ekonomik krizi ile uluslararası sistemin hâlihazırdaki durumuna dair eleştirilerini daha belirgin olarak dile getiren Çin, artan tehditlere vurgu yaparak yakın çevresine dönük daha etkin politika üretme eğilimi göstermiştir. Bu noktadan da anlaşılacağı üzere tehdit algısındaki değişim ve dönüşümler Çin'i yakın çevresine daha fazla yönelmeye ve dolayısıyla jeo-stratejik ve jeo-ekonomik temelde daha fazla adım atmaya sevk etmiştir. Bu noktalarla birlikte, her iki tarafta da varlığını koruyan bu algı çerçevesinde gün yüzüne çıkan stratejik güvensizlik ise jeo-stratejik ve jeo-ekonomik temelde bölgede atılan adımları rekabet yönünde desteklemekte ve bu rekabetin uzun vadede derinleşerek devam edeceğinin sinyallerini vermektedir.

Kaynakça

- Allison, G. (2017). What Xi Jinping Wants, *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/05/what-china-wants/528561/> (Erişim Tarihi: 07.09.2021).
- Allison, G. (2017). The Thucydides Trap, *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2017/06/09/the-thucydides-trap/> (Erişim Tarihi: 10.08.2021).
- Arrighi, G. (2007). *Adam Smith Pekin'de: 21.Yüzyılın Soy Kütüğü* (Çeviren: İbrahim YILDIZ). Yordam Kitap, s: 295-296.
- Barracks, C. (1997). Maritime Choke Points: Key Sea Lines of Communications and Strategy, U.S.Army War College, USAWC Strategy Research Project.

- Beckley, M. (2017). Balancing China: How the US and Its Partners Can Check Chinese Naval Expansion, *National Security Review*, <https://warontherocks.com/2017/11/balancing-china-united-states-partners-can-check-chinese-naval-expansion/> (Erişim Tarihi: 09.08.2021).
- Beukel, E. (2010). China and South China Sea: Two Faces of Power in the Rising China's Neighborhood Policy, *DISS Working Paper*, No:7.
- Brooks, S.G., Ikenberry, G.J., Wohlforth, W.C. (2012). Don't Come Home America, *International Security*, Vol:37. No:3.
- Center for Strategic and International Studies, (2016). "Tensions in the South China Sea Explained in 18 Maps", <https://www.businessinsider.com/tensions-in-the-south-china-sea-explained-in-18-maps-2015-1> (Erişim Tarihi: 12.06.2020).
- China's National Defence, (2013). Information Office of the State Council the People's Republic of China, Beijing. http://www.andrewerickson.com/wp-content/uploads/2019/07/China-Defense-White-Paper_2013_English-Chinese_Annotated.pdf (Erişim Tarihi: 09.08.2021).
- China's National Defence, (2015). Information Office of the State Council the People's Republic of China, Beijing. http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2015/05/27/content_281475115610833.htm (Erişim Tarihi: 09.08.2021).
- China's National Defence, (2019). Information Office of the State Council the People's Republic of China, Beijing. https://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/201907/24/content_WS5d3941ddc6d08408f502283d.html (Erişim Tarihi: 09.08.2021).
- China's Peaceful Development White Paper, (2011), Information Office of the State Council, http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2014/09/09/content_281474986284646.htm (Erişim Tarihi: 01.04.2022).
- Congressional Research Service, (2020). US-China Strategic Competition in South and East China Seas: Background and Issues for Congress, <https://china.usc.edu/sites/default/files/article/attachments/crs-2020-us-china-strategic-competition-south-china-east-china-seas.pdf> (Erişim Tarihi: 09.04.2021).
- Congressional Research Service, (2021). US-China Strategic Competition in South and East China Sea: Background and Issues for Congress, <https://news.usni.org/2021/09/10/report-on-u-s-china-competition-in-east-south-china-sea-10> (Erişim Tarihi: 22.02.2022).
- Council on Foreign Relations, (2020). Rising Tensions in the South China Sea. <https://www.cfr.org/blog/rising-tensions-south-china-sea> (Erişim Tarihi: 09.08.2021).
- Council on Foreign Relations, (2022). Territorial Disputes in the South China Sea, <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/territorial-disputes-south-china-sea> (Erişim Tarihi: 21.02.2022).
- CRS Report For Congress, (2005). US-China Military Contacts: Issues For Congress, Congressional Research Services, <https://www.everycrsreport.com/reports/RL32496.html> (Erişim Tarihi: 09.08.2021).
- Eckholm, E. (2002). China Complains U.S. Navy Violated 200-Mil Zone, <https://www.nytimes.com/2002/09/26/international/china-complains-us-navy-violate-200mile-zone.html> (Erişim Tarihi: 02.05.2020).

- Freund, E. (2017). Freedom of Navigation in the South China Sea: A Practical Guide, Belfer Center for Science and International Affairs Report, Harvard Kennedy School, <https://www.belfercenter.org/publication/freedom-navigation-south-china-sea-practical-guide> (Erişim Tarihi: 09.08.2020).
- Friedberg, A. (2019). The Rise of China and the Strategic Challenge to the US. <https://www.youtube.com/watch?v=UYRafS4mtTA> (Erişim Tarihi: 01.07.2020).
- Friedberg, A. (2018). Testimony Before the House Armed Services Committee Hearing on Strategic Competition with China, s: 2-12, <https://docs.house.gov/meetings/AS/AS00/20180215/106848/HHRG-115-AS00-Wstate-FriedbergA-20180215.pdf> (Erişim Tarihi: 03.04.2022).
- Forsythe, M. (2017). Rex Tillerson's South China Sea Remarks Foreshadow Possible Foreign Policy Crisis, The New York Times, <https://www.nytimes.com/2017/01/12/world/asia/rex-tillerson-south-china-sea-us.html> (Erişim Tarihi: 21.02.2022).
- German Institute for International and Security Affairs, (2020). Strategic Rivalry Between US and China, <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2020RP04/> (Erişim Tarihi: 15.07.2020).
- German Institute for Global and Area Studies, (2020). South China Sea 'Lawfare': Fighting over the Freedom of Navigation, <https://www.giga-hamburg.de/en/publications/giga-focus/south-china-sea-lawfare-fighting-over-the-freedom-of-navigation> (Erişim Tarihi: 09.08.2021).
- Glaser, B., Cooper, Z., Dutton, P. (2016). Mischief Reef: President Trump's First FONOP?, Asia Maritime Transparency Initiative, <https://amti.csis.org/mischief-reef-president-trump/> (Erişim Tarihi: 01.04.2022).
- Haas, B. (2017). No Access: Rex Tillerson Sets Collision Course With Beijing in South China Sea. <https://www.theguardian.com/world/2017/jan/12/no-access-rex-tillerson-sets-collision-course-beijing-south-china-sea> (Erişim Tarihi: 29.06.2020).
- Heginbotham, E., Nixon, M., Morgan, F.E., Heim, J.L., Hagen, J., Li, S., vd. (2015). US China Military Scorecard: US Penetration of Chinese Airspace. RAND Cooperation Report; US Capability to Attack Chinese Air Bases, s: 133-15; Chinese Anti Surface Warfare, s: 160-172; Chinese Counterspace Capabilities Versus US Space Systems, s: 245-250, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR392.html (Erişim Tarihi: 09.06.2021).
- Hudson Institute, (2018). The Strategic Significance of the South China Sea: American, Asian and International Perspectives, <https://www.hudson.org/events/1513-the-strategic-significance-of-the-south-china-sea-american-asian-and-international-perspectives22018> (Erişim Tarihi: 21.02.2022).
- Kan, S.A. (2010). U.S. China Military Contacts: Issues for Congress, Congressional Research Service, s: 34-38.
- Kaplan, R.D. (2020). Why the US China Cold War Will Be Different, *The National Interest*, 1-4.
- Kaplan R.D. (2005). How We Would Fight China, *Atlantic Monthly*, 1-4.
- Kastner, S.L., Pearson, M.M., Rector, C. (2019). *China's Strategic Multilateralism: Investing in Global Governance*, Cambridge University Press, s: 60-62.
- Kaufman, A.A. (2011). The "Century of Humiliation" and China's National Narratives, USCC.gov, 1-10.
- Kulacki, G. (2014). An Authoritative Source on China's Military Space Strategy, *Union of Concerned Scientists*, s:2-12.

- Lockie, A. (2016). How the World's Largest Military Stacks up to the US Armed Forces, <https://www.businessinsider.com/chinese-us-military-comparison-2016-8> (Erişim Tarihi: 15.06.2020).
- Mearsheimer, J.J. (2010). The Gathering Storm: China's Challenge to US Power in Asia, *The Chinese Journal of International Politics*, Vol:3, s: 386-390
- Macdonald, A. (2017). China's Evolving Nuclear Forces: Changes, Rationales and Implications, *Journal of Military and Strategic Studies*, Vol.18, Issue.1, s: 117-122.
- Mahan, A. T. (1890). *The Influence of Sea Power Upon History 1660-1783*, Spectral Association, s: 14-43.
- Nathan, A.J., Ross, R.S. (1997); Nathan, A.J., Scobell A. (2012). Principles of China's Foreign Policy, Columbia University, http://afe.easia.columbia.edu/special/china_1950_forpol_principles.htm (Erişim Tarihi: 15.06.2020).
- National Security Strategy, (2010). White House, s: 7-14.
- National Security Strategy, (2015). White House, s: 7-13, 23-27.
- National Security Strategy, (2017). White House, s: 2,21, 37-38.
- Nohara, J.J. (2017). Sea Power as a Dominant Paradigm: The Rise of China's New Strategic Identity, *Journal of Contemporary East Asia Studies*, Vol 6, No 2, s: 210-232.
- O'Rourke R. (2018). Maritime Territorial and Exclusive Economic Zone (EEZ) Disputes Involving China: Issues for Congress. *Congressional Research Service Report*. S: 2-7, 43-49.
- Pathak, S. (2015). The Peace in China's Peaceful Rise. E-International Relations. <https://www.eir.info/2015/10/15/the-peace-in-chinas-peaceful-rise/> (Erişim Tarihi: 01.07.2020).
- Popescu, A.I.C. (2017). Kontrol of Key Maritime Straits: China's Global Strategic Objective *International Journal of Economics and Business Administration*, Volume.V, Issue.1, s: 100-101.
- Project Air Force Report, (2015). An Attractive Look at the US-China Military Scorecard, <https://www.rand.org/paf/projects/us-china-scorecard.html> (Erişim Tarihi: 15.06.2020).
- Reuters, (2018). China Says U.S. Warship Violated its South China Sea Sovereignty, <https://www.reuters.com/article/us-china-us-sovereignty/china-says-u-s-warship-violated-its-south-china-sea-sovereignty-idUSKBN1F9088> (Erişim Tarihi: 02.06.2020).
- Qu, X., Erickson, A., Goldstein, L.J., (2006). Maritime Geostrategy and the Development of the Chinese Navy in the Early Twenty First Century, *Naval War College Review*: Vol.59, No.4, s:50.
- Ramkumar, M., Santosh, M., Mathew M.J., Menier, D., Nagarajan, R., Sautter, B. (2020). Hydrocarbon Reserves of South China Sea: Implications for Regional Energy Security, *Energy Geoscience*, s:3-4.
- Rinehart, I.E. (2016). The Chinese Military: Overview and Issues for Congress, *Congressional Research Service Report*, s:12-18.
- Rubel, R.C. (2012). Command of the Sea: An Old Concept Resurfaces in a New Form, *Naval War College Review*, Vol 65, No 4, s: 22-24.
- Smith, J.M. (2021). Biden Must Keep Challenging China on Freedom of Navigation, Foreign Policy, <https://foreignpolicy.com/2021/02/16/biden-south-china-sea-spratlys/> (Erişim Tarihi: 09.03.2021).
- Singh, B., Tan, S.S. (2011). China's Defence Diplomacy in Southeast Asia. *Rajaratnam School of International Studies*, s:3.

- Sheen, S. (2019). China's Military Power Trajectory, *EIA Working Paper*, Seoul National University, s:2-10.
- The United States of America, (2018). Summary of the 2018 National Defence Strategy of US of America: Sharpening the American Military's Competitive Edge. S:1-14.
- The State Council, (2011). The People's Republic of China, China's Peaceful Development, White Paper, 2-10.
- Thucydides, (1919). *History of the Peloponnesian War*, Harvard University Press. Massachusetts, s: 42-49.
- Ikenberry, G.J. (2004). American Hegemony and East Asian Order. *Australian Journal of International Affairs*. Vol:58. No:3. S: 353-365.
- US Department of Defence, (2017). Freedom of Navigation Program, <https://policy.defense.gov/Portals/11/DoD%20FON%20Program%20Summary%2016.pdf?ver=2017-03-03-141350-380> (Erişim Tarihi: 09.06.2020).
- U.S. Department of State, (2010). Remarks at Press Availability, <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2010/07/145095.htm> (Erişim Tarihi: 21.02.2022).
- US Naval War College Report, (2020). US FONOPs in the South China Sea: Whose Lane is it Anyway? <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/AD1105299.pdf> (Erişim Tarihi: 09.11.2020).
- Vaughn, B. (2007). US Strategic and Defence Relationships in the Asia Pacific Region, *CRS Report For Congress*, Congressional Research Service, s:14-24.
- Wachman, A. (2007). *Why Taiwan? Geostrategic for China's Territorial Integrity*, Studies in Asian Security, Stanford University Press, Stanford, California.
- Wroughton, L. (2016). Kerry to Urge ASEAN to Find Diplomatic Ways to Ease South China Sea Tensions, <https://www.reuters.com/article/us-southchinasea-ruling-kerry-idUSKCN1030FL> (Erişim Tarihi: 02.07.2020).
- Xiaoyan, W. (2014). China's Sea Power Nation Strategy, Institute for Security and Development Policy, *Asia Paper*, s: 8-9;19-20.
- Yoshihara, T. (2018). The Strategic Significance of the South China Sea: American, Asian and International Perspectives 2. Hudson Institute. <https://www.youtube.com/watch?v=OREB7EJctRk> (Erişim Tarihi: 28.06.2020).
- Yamaguchi, S. (2016). Strategies of China's Maritime Actors in the South China Sea, *China Perspectives*, N.3, s: 23-30.
- Zoellick, R.B. (2005). Whither China: From Membership to Responsibility, Remarks to National Committee on US-China Relations, US Department of State, 1-3.

Başlangıçtan Günümüze Çin Dış Politikasının Dönüşümü: Büyük Ülke Diplomasisi

Özlem Zerrin Keyvan*

Öz

Xi Jinping'in 2012'de iktidara gelmesiyle, Çin dış politikasında büyük değişimler ortaya çıkmıştır. Xi, Deng Xiaoping'in düşük profilli kalma doktrinini, başarı için çabalayan daha iddialı diplomatik stratejisiyle değiştirmiştir. Ancak Çin, kapsayıcı barışçıl kalkınma stratejisinden asla vazgeçmemiştir. Aynı zamanda Xi Jinping yönetiminde Çin, dış politikanın markası olarak "Çin Karakterli Büyük Ülke Diplomasisini" formüle etmiştir. Xi ayrıca, Çin ulusunun büyük gençleşmesinin bir parçası olarak Çin rüyasını ve insanlık için ortak bir geleceğin parçası olarak Dünya rüyasını benimsemiştir. Bu çalışmanın amacı Mao Zedong, Deng Xiaoping ve Xi Jinping'in diplomatik stratejilerinin teori ve pratiğini araştırmak ve bunların dönemselleştirilmesine ve içeriğine ilişkin Çin görüşünü sistematize etmek olmuştur. Böylece bu çalışma Xi'nin büyük ülke diplomasisini stratejik ortaklıklar, kapsayıcı bir kalkınma modeli olarak Kuşak ve Yol girişimi ve deniz milliyetçiliği ışığında incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Büyük Ülke Diplomasisi, Çin Rüyası, Düşük Profil Stratejisi, Başarı için Çabalama, Kuşak ve Yol Girişimi.

The Transformation of Chinese Foreign Policy From The Beginning to The Present: Major Country Diplomacy

Abstract

Since the ascension of Xi Jinping to power in 2012, massive shifts in Chinese foreign policy have emerged. Xi has replaced Deng Xiaoping's doctrine of keeping of a low profile with his more assertive diplomatic strategy striving for achievement. However, China has never abandoned its inclusive strategy of peaceful development. At the same time, under Xi Jinping, China has formulated "Major Country Diplomacy with Chinese Characteristics" as his brand of foreign policy. Xi has also adopted the Chinese dream as part of the great rejuvenation of the Chinese nation and the world dream as part of a shared future for humankind. The objective of this study is to explore on the theory and practice of the diplomatic strategies of Mao Zedong, Deng Xiaoping, and Xi Jinping and systematize the Chinese view of their periodization and content. Thus, this study examines Xi's major country diplomacy in the light of strategic partnerships, maritime nationalism, and the Belt and Road initiative as an inclusive development model.

Keywords: Major Country Diplomacy, China Dream, Low Profile Strategy, Striving For Achievement, Belt and Road Initiative.

*Öğr. Gör. Dr. | Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
ozkeyvan@hacettepe.edu.tr | ORCID: 0000-0003-2072-3655 | DOI: 10.36484/liberal.1033110
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 27, Sayı:106, Bahar 2022, ss.141-168.
Gönderim Tarihi: 6 Aralık 2021 | Kabul Tarihi: 27 Haziran 2022

Giriş

1949 yılında siyasi karışıklıkların ve iç savaşın yıprattığı dengesiz ve geri kalmış bir ekonomiyi devralan Çin uluslararası sistemden tecrit edilmiş, uluslararası kurumlarda temsil edilememiş ve dolayısıyla söylem gücünde de yetersiz ve zayıf kalmıştır. Bununla birlikte, özellikle 1950’lerde Çin, Mao Zedong’un “üç dünya teorisi (sange shijie)” ve Zhou Enlai’nin “barış içinde bir arada yaşama ilkeleri” ile Afrika, Latin Amerika ve Asya ülkelerinin dikkatini çeken kavramlarla söylem gücünü artırmaya ve uluslararası etkisini pekiştirmeye çalışmıştır. Deng Xiaoping, Çin’in inisiyatif alması için koşulların hala olgunlaşmadığını belirterek Çin’e “yeteneklerini sakla ve zamanını bekle (tao guang yang hui)” olarak tanımlanan düşük profil stratejisini önermiştir. Ji-ang Zemin (1989-2002) döneminde önerilen “çok kutuplu dünya görüşü (duojihua de shijie)” ve Hu Jintao (2002-2012) döneminde vurgulanan “ahenkli toplum (hexie)” ve “barışçıl kalkınma (heping fazhan)” söylemleri 2008 küresel mali krizinden sonra Çin’in gücünün hızla yükselmesine rağmen temkinli diplomasi davranışında bir değişiklik yaratmamıştır. Ancak Çin’in hızlı yükselişi ve hegemonya tehdidi ABD’nin stratejik odağını kademeli olarak Doğu Asya’ya kaydırmasına neden olmuş ve Doğu Asya ülkeleri ile birlikte özellikle Japonya ve Güney Kore Çin’e karşı sert dengeleme (hard balancing)¹ siyaseti izlemeye başlamıştır. Çin bölgesel ekonomik güç oldukça komşularıyla olan ekonomik bağları da gelişmeye başlamıştır. Gelişen ekonomik bağlara rağmen siyasi bağlar kurulamamış ve Doğu ve Güney Çin Denizlerinde tartışmalı deniz ve kara sınırları üzerindeki gerilimler artmaya devam etmiştir. Bunun üzerine Asya-Pasifik bölgesinin merkezinde yer alan Çin, rekabeti kıyı bölgeleriyle, geleneksel rakiplerle ve ortaklarla sınırlandırmayıp “Batıya doğru ilerleme” (xijin) için stratejik bir plan uygulamaya koymuştur. Güney Çin Denizi’nde Filipinler ve Vietnam ile ve Doğu Çin Denizi’nde Japonya ile deniz ve toprak anlaşmazlıkları konusunda sert bir duruş sergilemeye başlamış, tartışmalı sular üzerindeki iddiasını yeniden gündeme taşımıştır. 2012 yılının sonunda Devlet Başkanı olan Xi Jinping ile Çin karakterli büyük ülke diplomasisi rehberliğinde dış politikasında yeni bir dönem başlatılmıştır. Bu değişen rolün, Çin’in manevra alanını genişlettiği ve bu manevra alanında Çin’in daha iddialı bir duruş sergilediği önemli bir gerçektir. Doğruluk ve faydaya ilişkin Konfüçyüsçü geleneğe sık sık atıfta bulunan Çin dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olarak değişen rolü ve kimliğini ön plana çıkarmakta, yeni sorumluluklar ve görevler almaya hazır olduğunu iddia etmektedir.

¹ Sert dengeleme, devletlerin kendilerini silahlandırması (iç dengeleme) veya büyük güçlere karşı dengelemek için diğer güçlerle ittifaklar kurması (dış dengeleme) anlamına gelmektedir (Waltz, 2009:100).

Uluslararası toplum, Çin'in önemli bir güç olduğu konusunda hemfikirdir, ancak Çin'in gücünü nasıl kullanacağı, Çin politikasında oluşan paradigma kaymasının niteliği, kapsamı, özü ve yönü konusunda hala fikir birliği yoktur. Bu bağlamda Çin, uluslararası toplumu niyetlerinin tamamen iyi olduğuna ve eylemlerinin haklı olduğuna ikna etmeye çalışırken, ihtiyatlı bir şekilde yeni kavram ve söylemler ortaya koymaya çalışmaktadır. Çin diplomasisi için yeni terimlerin önerilmesi, Çin dış politikasında tutarsızlık algılarına yol açmaktadır. Birçok Batılı ülkenin iktidara gelen her yeni hükümeti genellikle önceki hükümetten farklı yönetim kavramlarını ve politikalarını vurgulamaktadır. Çin Komünist Partisi (ÇKP) yönetimindeki Çin ile Batılı hükümetler arasındaki en önemli fark, politika sürekliliğini vurgulamanın Çin siyasetinin alışlagelmiş durumu olmasıdır. Çin, kendini "büyük ülke" olarak tanımlayarak, Batı ile güç ilişkilerini dengelemeye, rekabete girmeye ve özellikle bölge ülkeleriyle komşuluk diplomasisi çerçevesinde ilişkilerini ulusal çıkarları için daha elverişli hale getirmeye çalışmaktadır. Çin'in Batı'nın egemen olduğu uluslararası sistemin periferisinde artık sadece ekonomik güç olarak tanımlanmasının yetersizliği, Çin ulusunun gençleşmesi için siyasi gücünün de geliştirilmesinin Çin rüyası söylemiyle Çin diplomasisinin stratejik hedefi olarak belirlenmesini sağlamıştır.

Ancak bu çalışmanın esas sorusu şudur ki; Çin'in geleneksel büyük ülke diplomasisini savunması zaman içinde ve çeşitli Çin teorileriyle tutarlı kalmış mıdır? Bu makalede Çinli liderlerin dış politika söylemlerindeki büyük ülke diplomasi söylemi analiz edilmiştir. Makale, Çin'in akademik söylemine, ÇKP'nin parti belgelerine ve Çinli liderlerin konuşmalarına yansıyan bakış açısını incelemektedir. Bu bağlamda Çin'in büyük ülke retorığının düzenli olarak asimetric güç ilişkileri bağlamında meşrulaştığı ortaya konulmaktadır. Sonuç olarak, Batının mevcut uluslararası sistemdeki Çin'in büyük ülke diplomasisini büyük güç statüsüne ilişkin gelişen rekabet algısı ve Deng Xiaoping'in düşük profil stratejisinden ve en önemlisi barışçıl kalkınma söyleminden açık bir şekilde ayrıldığını iddia etmesi, Çin'in uluslararası statüsünün ve ulusal kimliğinin nasıl tanımlanacağını zorlaştırmış ve Çin'in ekonomik olarak hızlı yükselişi bu konuyu daha da karmaşık hale getirmiştir. Bu bağlamda Çin'in uluslararası söylem gücünün görece eksikliğini Batı söylem gücünün egemenliğine mi yoksa Çin'in uluslararası nüfuz kazanamamasına mı atfedildiğine bakılmaksızın, Çin'in diplomasi söylemlerinin kendi terimleriyle açıklanması gerekmektedir. Çalışmanın temel savı, Çin'in büyük ülke diplomasisi stratejisinin uluslararası söylem gücünün dönüşümüne büyük katkı sağladığıdır. Bu çerçevede bu makalede çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan Çin karakterli büyük ülke diplomasisi kavramı

ele alınmakta ve bu kavramın ortaya çıkış aşamaları incelenmektedir. Devam eden bölümde Çin'in Büyük Ülke Diplomasininin araçları çerçevesinde stratejik ortaklıkların kapsamı, küresel kalkınma modeli olarak kabul edilen Kuşak ve Yol girişiminin yansımaları ve deniz milliyetçiliği stratejisi değerlendirilmektedir. Sonuç bölümünde elde edilen temel bulgular dikkate alınarak genel bir değerlendirilme yapılmaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Çin Karakterli Büyük Ülke Diplomasisini Kavramsallaştırma

Çin resmi belgelerinde büyük ülke diplomasisi kavramının ilk kez kullanımı Soğuk Savaş'tan sonra, Çin'in ABD, Rusya, Japonya, Almanya, Fransa ve Birleşik Krallık gibi Çin'den daha güçlü ülkelere yönelik politikasına atıfta bulunurken karşımıza çıkmaktadır (Wang, 2018:17). Ardından Haziran 2013'te Dışişleri Bakanı Wang Yi, Tsinghua Üniversitesi'ndeki Dünya Barış Forumu'nda Çin karakterli büyük ülke diplomasisi kavramının hazırlığı içerisinde olduğunu duyurarak Çin'in geleneksel diplomasi politikasından ayrılacağını sinyallerini vermiştir (Wang, 2013a). 2014 yılında ÇKP Merkez Komitesi'nin düzenlediği Dış İlişkiler Merkez Konferansında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, Çin'in büyük bir ülke olarak Çin özelliklerine ve vizyonuna uygun bir diplomasi yaklaşımı yürütmesi gerektiğini savunmuştur (Xi, 2014b). Dışişleri Bakan Yardımcısı Liu Zhenmin, 2014 Xiangshan Forumu'nda büyük ülkeler ile orta ve küçük ülkeler arasında ayırım yapmış ve her birinin kendine uygun ayrı bir sorumluluğu olduğunu öne sürmüştür (Liu, 2015). Teoride bu yaklaşım küçük devletlere büyük devletler arasında manevra alanı sağlarken, pratikte bölge Çin liderliği ile entegre hale geldikçe, Çin'in temel çıkarlarına saygı gösterilmesini sağlamak için komşularıyla ilişkilerinde daha proaktif olması gerektiğini ileri sürmüştür. Böylece Çin'in proaktif olmasının gerekliliği ilk kez ÇKP siyasetinde yer almıştır (Yan, 2014:160). Bununla birlikte Zhang'ın (2016: 839) belirttiği gibi, komşu bölge ülkeleri ile iyi ilişkiler Çin'in büyük ülke statüsüne yükselişi için en önemli şart olarak kabul edilmiştir. Bunun üzerine 2013 yılında Kazakistan'da Xi Jinping "Yakın komşu uzak bir kuzenden iyidir" Çin atasözüne atıfta bulunarak komşularla ilişkilerin geliştirilmesi amacını taşıyan Kuşak ve Yol Girişiminin ekonomik kuşağını tanıtmıştır (Wu ve Zhang, 2013). Böylece, Xi Jinping'in dış politika teorisi olarak "Çin Karakterli Büyük Ülke Diplomasisi" de ilan edilmiştir. Çin özelliklerine yapılan bu vurgu ile büyük ülke terimi artık başka güçlü ülkeleri değil, doğrudan Çin'in kendisine atfettiği bir terim halini almıştır (Wang, 2013a).

Bu sayede Çin'in dış politikasının zayıf ülke diplomasisinden güçlü ülke diplomasisine dönüştüğünü görülmektedir. Ertesi yıl, Çinli diplomatlar dış ilişkiler çalışmalarını Çin tarzı ile yürütmeye yönlendirilmiş ve Çin'in büyük ülke diplomasisine sahip olması gerektiği tekrar vurgulanmıştır (CPCnews, 2014). Böylece Çin'in dış politika stratejisinde önemli değişimlerin gerçekleşeceğinin ilk sinyali verilmiştir. 2016 yılında Dışişleri Bakan Yardımcısı He Yafei, çok kutuplu ve demokratik bir dünya arayan ülkelerle stratejik ortaklıklar kurmanın önemini vurgulamış ve gelişmekte olan ülkelerin Çin'in büyük ülke diplomasisinin temel taşı ve stratejik odak noktası olarak kalması gerektiğini savunmuştur (He, 2016). Gerçekten de Çin, gelişmekte olan ülkelerle çok sayıda ikili stratejik ortaklık anlaşmaları imzalamış ve bölgesel kurumların kurulmasına aracılık ederek bölgesel liderliği elde etmeye çalışmıştır.

Ekim 2017'de düzenlenen ÇKP 19. Ulusal Kongresinde Xi Jinping, artık Çin zayıfken Batı güçlüdür (xi qiang wo ruo) sisteminin kurbanı olmak yerine ÇKP'nin Çin'in muazzam dönüşümünü sağlamak için çabalamaya devam edeceğini duyurmuştur (Xinhua, 2017a). Çin küresel düzenin kurallarını garanti altına almak için ayırt edici özelliklerini ve değerlerini etkin bir şekilde ifade edememektedir ve Çin merkezli söylem komşularına pek dikkat çekici gelmemektedir. Batı, uluslararası toplum adına söylem gücünü tekelleştirmiştir (Wang, 2017). Batılı ifadeler ve alışkanlıklar, Çin diplomasisini vurgulamak için eksik kalmakta, Çince ifadeler ise yanlış algılamalara neden olmaktadır (Wang, 2012). Bu bağlamda Çin'in diplomatik söyleminin Batılaşmadan kaçınarak yaratılması gerekmektedir (Zheng, 2009). Bununla birlikte, Çin'in "söylem açığı" zayıf bir konuma bürünmesine neden olmaktadır. Bu nedenle Çin de, uluslararası sistemde kuralları kabul eden bağımsız bir izleyici konumundan Batı'nın hegemonyasını engelleyen yeni kuralların geliştirilmesini sağlayan aktif bir katılımcıya dönüştüğünü Çin karakterli büyük ülke diplomasisini ortaya koyarak gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Çin liderliğinin uluslararası sisteminin eksiklerini gidermenin temeli olarak Batı medeniyetinin başarısızlıklarının çaresi olarak kendi deneyimini görmektedir ve bu deneyimi paylaşmak istemektedir.

2015 yılında Boao Asya Forumu'nda yaptığı konuşmada Xi, Çin'in büyük bir ülke olabilmesi için büyük ülke düşünme tarzına, sorumluluk duygusuna ve tarzına sahip olması gerektiğini iddia etmiştir (Xi, 2015). Bu arada Xi, "büyük ülke imajı"nın dört kavramını da ortaya koymuştur; medeni bir ülke imajı, büyük bir doğu ülkesi imajı, sorumlu bir ülke imajı ve sosyalist bir ülke imajı (Xi, 2014a:162). Çin'in hızlı gelişimi, Sovyet ve Batılı kalkınma modelinden etkilenecek kalkınmanın, ekonomik modernleşmeyi teşvik etmede, devlet kapasitesini artırmada ve toplumsal uzlaşmayı şekillendirmede başarıya

ulaşmasını sağlamış ve modernizasyonu gerçekleştirmek için yeni bir model olarak gelişmekte olan ülkelere örnek oluşturmuştur (Luo, 2017: 45). Aslında Çin, Batılı olmayan bir modeli gelişmekte olan ülkeler için potansiyel bir rehber olarak sunmaktadır. Yang Jiemian'ın ifadesiyle Çin, ülkelerin ulusal koşullarına uygun, "yeni ve güncellenmiş" bir kalkınma modeli seçeneği yaratmaktadır (2015: 21). Bu bağlamda Çin karakterli büyük ülke diplomasisinin takip ettiği hedeflerinin iki boyutu vardır: biri Çin ulusunun büyük ölçüde gençleşmesi için elverişli bir dış ortam yaratmak, diğeri ise insanlık için ortak bir kader toplumunun inşasını teşvik etmektir. Büyük ülke diplomasisi ile Çin, ülkenin müreffeh ve güçlü olmasını, ulusun gençleşmesini ve halkın mutluluğunu hedefleyen Çin Rüyasını (Zhongguo meng) ve insanlık için ortak bir kader topluluğu oluşturmayı hedefleyen Dünya Rüyasını (Shijie meng) gerçekleştirerek ortak bir amaç birliği yaratmaya çalışmaktadır (Xi, 2020:489). Çin Rüyası ile birlikte "Çin özellikleri", "Çin ulusu", "Çin yolu" ve "Çin ruhu"nun ısrarlı bir şekilde kullanılması, uluslararası ilişkilere daha fazla Çin söylemi entegre etmek için tasarlanmıştır (Tsai, 2015:174). Bununla birlikte büyük ülke diplomasisinin Çin'in dünya meselelerinde büyük bir güç olarak kendini konumlandırması ve ABD, Rusya gibi diğer büyük güçlerle nasıl başa çıkacağına tanımlanması ile ilgili iki anlamı bulunmaktadır. Çin karakterli büyük ülke diplomasisi terimi, diğer büyük ülkelerinin diplomasisinden farklı olduğunu vurgulamaktadır. Çin, diplomasisini tanıtırken büyük ülke ifadesini kullanmakta, güç kelimesinin kullanımından rekabet çağrışımını ortaya çıkaracağından dolayı kaçınılmaktadır. Xi, Çin'in yeteneklerine ve başarılarına atıfta bulunmak için temkinli davranarak şüphe yerine güven inşa etmeye çalışmaktadır. Buna rağmen, Çin Rüyası Batılı hükümetler veya medya tarafından sıklıkla "Çin İmparatorluğunu canlandırma rüyası" ve "küresel otoriterliği teşvik etme rüyası" olarak aktarılmaktadır (Hu, 2019c:13). Bu tür endişeler, Batı'da Çin düşmanlığının ve sinofobinin artmasına neden olmaktadır. Çin karakterli büyük ülke diplomasisinin kavramsallaşması yeni gibi görünse de 1949 yılında Çin, kurulmasından itibaren büyük ülke olma yolunda adımlar atmaktadır. Farklı liderler tarafından yapılan küçük değişikliklerle Çin, büyük ülke diplomasisini uluslararası konjonktüre uygun olarak sürekli uygulamıştır. Bu bağlamda Çin'in büyük ülke diplomasisi de üç aşamadan geçmiştir.

1.Aşama (1949-1979) Dengeli Yaklaşım Dönemi

İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası durum ve Japonya ile savaşı ve kuruluş mücadelesi nedenleriyle, Çin ÇKP liderliğinde bir tarafa yaslanma politikası aracılığıyla Sovyet modelini örnek aldığı bir dış politika yaklaşımı takip etmiştir (Xu, 1998: 272). Çin'in uluslararası sistemdeki konumu, kısa bir

süre sonra Sovyet liderliğindeki sosyalist kamp ittifakıyla karakterize edilir hale gelmiştir. Bu dönemde Sovyetler Birliği (SSCB) Çin'e büyük miktarlarda ekonomik yardım sağlamış, sanayisinin modernleşmesini desteklemiş ve Halk Kurtuluş Ordusu'na (PLA) deniz ve hava kuvvetleri yaratmasında yardım etmiştir. Ancak 1950'lerin sonlarında başlayan ve 1969'da silahlı bir sınır çatışmasıyla sonuçlanan Çin-Sovyet ittifakının fiilen sona ermesi SSCB ile ilişkilerde karşılıklı güvensizliğin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda SSCB ve ABD Soğuk Savaşın iki süper gücü iken, Çin geliştirmekte olan zayıf bir güç olarak büyük güçlerin dış politikasına ve rekabetine tepki olarak yeni bir dış politika formüle etme ihtiyacı hissetmiştir. Mao Zedong'un öne sürdüğü "Üç Dünya" teorisi ile çok kutupluluğa atıf yapan kendine özgü bir dış politika yaklaşımı geliştirilmiştir. İki kutupluluğu vurgulayan Batılı dünya görüşünün aksine, Çin'in diplomatik kavramsal çerçevesi dünyayı birinci dünya (iki süper güç: ABD ve SSCB), ikinci dünya (Batı ve Doğu Avrupa, Kanada, Avustralya ve Japonya) ve üçüncü dünya (Çin, Asya, Afrika ve Latin Amerika) olarak sınıflandıran Üç Dünya Teorisi'ni içermiştir (Garver, 2016: 327-28). Bu teori sayesinde Çin, birçok geliştirmekte olan ülke ile diplomatik ilişkiler kurmuş ve 1954 yılında Başbakan Zhou Enlai, Hindistan ziyaretinde Başbakan Jawaharlal Nehru ile birlikte uluslararası ilişkilere rehberlik eden normlar olarak Çin dış politikasının karakteristik özelliği haline de gelen "barış içinde bir arada yaşama"nın beş ilkesini önermiştir. Bunlar, egemenlik ve toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı, karşılıklı saldırmazlık, içişlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı yarar ile barış içinde bir arada yaşama ilkeleridir. Bu ilkeler ulusal birliğini sağlamak ve çatışmalardan uzak durmak isteyen Çin'in rasyonel bir dış politika yaklaşımı seçimidir. Bu çerçevede Çin, kendisini devrimci düzene ve hegemonik sisteme meydan okuyan bir aktör olarak konumlandırmıştır (Qin ve diğerleri 2009 : 85). Asya'da SSCB ve ABD arasındaki rekabetten yararlanarak bölgesel siyasetin merkezine de yerleşmiştir. 1950 Kore Savaşı, 1962 Çin-Hindistan sınır savaşı, Tayvan Boğazı krizleri, Çin-Sovyet sınır savaşı ve 1971'de ABD ile normalleşme çabaları, BM Güvenlik Konseyi üyeliğini yeniden kazanma Mao döneminin dış politika kararlarını ve diplomasi söylemlerini de doğrudan etkilemiştir.

2. Aşama (1979-2012) Ulusal Çıkarlara ve En Büyük Gelişmekte Olan Ülke Statüsüne Odaklanma Dönemi

1978 yılında ekonomik dışa açılma ve modernleşme sürecinin başlamasının ardından, Çin'in dış politikası bir kez daha yön değiştirmiş ve SSCB'nin Afganistan'ı işgali sonrasında ABD ile yeni bir yakınlaşma dönemini başlatmıştır. Kalkınmanın bu aşamasında Çin, 1989 yılındaki Tiannanmen Meydanı

olayları nedeniyle karşı karşıya kaldığı uluslararası izolasyona yanıt olarak diplomasisinde yeteneklerini sakla ve zamanını bekle (tao guang yang hui) olarak tanımlanan düşük bir profil stratejisi yaklaşımını önermiş ve “büyük bir ülke” yerine “en büyük gelişmekte olan ülke” statüsünün altını çizmiştir. (Deng, 2008: 56–57). Resmi belgeler Çin’i hala gelişmekte olan bir ülke olarak gösterse de, Çinli parti elitleri ve uzmanlar kesinlikle Çin’in yükselişini ve artan etkisini inkar etmemektedir. Çin’in gücünü ve stratejik duruşunu değiştirdiğinde uluslararası siyasi istikrarı bozabilecek kadar büyük olduğu kabul görmektedir (Yan,2006:32).

Çin, bu dönemde uluslararası gelişmelere iki farklı şekilde yanıt vermiştir. İlk olarak, Çin hükümeti barış içinde bir arada yaşamının beş ilkesini daha sıkı bir şekilde uygulayarak ABD yaptırımlarına tepki olarak çatışmacı tavırlar almaktan kaçınmıştır. 1989 yılında Tiananmen Meydanı olayları nedeniyle uluslararası izolasyon, Doğu Blokunun çöküşü, 1991 sonunda Sovyetler Birliği’nin dağılması, 1999’da ABD’nin Çin büyükelçiliğini yanlışlıkla bombalaması, Tayvan Boğazı krizi, 2001 yılında bir Çin jet avcı uçağı ile ABD EP-3 gözetleme uçağının havada çarpışması Çin’in ABD egemenliğindeki uluslararası düzene olan güvensizliğini derinleştirmiştir. Deng Xiaoping’in düşük profil stratejisi yaklaşımı Çin’i uluslararası ortamdaki değişikliklere pasif bir şekilde uyum sağlamakla sınırlamış, genellikle ekonomik kalkınma lehine komşularıyla arasındaki anlaşmazlıkları askıya almasına neden olmuştur. Bu dönemde Çin, diğer ülkelerin iç ve dış politikalarına nadiren resmi eleştirilerde veya müdahalede bulunmuştur. Bununla birlikte 1997 Asya mali krizi sırasında Çin sorumlu bir paydaş olduğunu bölge ülkelerine göstermiştir. İkincisi, Çin hükümeti, çok kutupluluk ve dünya uygarlıklarının çeşitliliği fikirlerini yükselterek uluslararası toplumun özelliklerini vurgulamaya başlamıştır. Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC), Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi bölgesel ve uluslararası kuruluşlarla ilişkilerini derinleştirmiştir.

Deng Xiaoping’in Başkanlığından sonra sırasıyla Jiang Zemin (1989-2002) döneminde ısrarla vurgulanan “çok kutupluluk” Hu Jintao döneminin (2002-2012) dış politika yaklaşımında da önemli bir yer edinmiştir. İç istikrara odaklanan Hu’nun dış politikası, sakin ve sabırla ilerleyen düşük profil stratejisinin ortaya çıkardığı stratejik fırsat dönemini uzatmak için statükoyu koruma ve krizi önleme ilkelerini vurgulamıştır (You, 2014: 240). 2003 yılının sonlarında Boao Asya Forumu’nda Zheng Bijian tarafından önerilen ve ilk kez Hu tarafından kullanılan barışçıl yükseliş terimi, Batılı ülkelerde olumsuz çağrışımlarına neden olmuştur ve barışçıl yükseliş terimi yerini barışçıl kalkınma terimine bırakmıştır. Çin’in barışçıl kalkınma söylemi, yumuşak

güç diplomasisinin ayrılmaz bir parçasıdır (Turan, 2021:442). Bunun üzerine 2005 yılında tanıtılan ahenkli dünya fikri, Çin hükümetinin resmi belgelerinde Çin özelliği olarak yer almış ve Hu Jintao'nun yönetimi sırasında sürekli olarak tekrarlanmıştır (Hu, 2005). Çinli parti elitleri ve akademisyenler, Çin'i uluslararası sistemden etkilenen bir "nesne" olarak algılamının ötesine geçerek sistemi etkileyen bir "özne" olarak görmeye başlamıştır (Gill, 2001:31). Deng Xiaoping'in düşük profil stratejisiyle kıyasla, ahenkli dünya doktrini uluslararası meselelere dahil olmak ve sorumluluklar üstlenmek için aktif ve kendine güvenen bir Çin ortaya çıkarmıştır, ancak bu strateji de beklenildiği gibi daha aktif bir Çin görmemizi engellemiştir. Bu yüzden de Çin siyasetinde ve dış politikasında Hu Jintao dönemi kayıp on yıl olarak kabul edilmektedir (Khan, 2018: 208). Ancak Hu Jintao, Deng Xiaoping kadar büyük atılımlar gerçekleştirememiş olsa da, yeni fikirler (xinsiwei) geliştirmede diğer Çinli liderleri de etkilemiştir (Xiaoxiong, 2005: 75).

3. Aşama (2012-Günümüz) Çin'in Geleceğini Büyük Ülke Olarak Tasarlamak

Soğuk Savaşın sona ermesinden bu yana Çin diplomasisinin temel stratejisi yeteneklerini sakla ve zamanını bekle (tao guang yang hui) olarak tanımlanan düşük profil stratejisi, istikrarlı bir dış politika ortamını sürdürmek için pragmatik bir yaklaşım olarak kabul edilmiş, ancak bu yaklaşım özünde diplomatik pasifliğe yol açmıştır. Çin, bu strateji kapsamında komşu ülkelerle toprak anlaşmazlıkları konusunda karşı karşıya gelmemeye çalışmış ve barışçıl kalkınmanın güvencesine vurgu yapmıştır. Çin çıkarlarının küresel gelişimi göz önüne alındığında, 1990'ların başından beri Çin'in örtülü büyük stratejisi olarak görülen düşük profil stratejisi artık uygulanamaz hale gelmiştir (Xu, 2018:5). Bu bağlamda Xi Jinping'in liderliğinde Çin'in dış politikası, düşük profil stratejisi çizgisinden daha aktif ve pragmatik bir politika inşa etme rehberliğine doğru ayrılmak zorunda kalmıştır. Mao Zedong'un en sevdiği ifadelerden birini kullanacak olursak, Çin'in "iki ayak üzerinde yürüme" isteği artmış ve aslında her iki ayak da birbirine engel olmaktan çok birbirini tamamlayan hale gelmiştir (Morawetz, 1979: 878). Resmi söylemde büyük ülke diplomasisi kavramının ortaya çıkışı, Parti elitleri tarafından küresel güç dengesinin önemli bir değişim geçirdiğini ve Çin'in dış politikasının değişen dış ortama uyum sağlamak için evrim geçirmesi gerekliliğini göstermektedir. Özellikle, Batı'ya karşı söylemsel konumunda ve uluslararası küresel yönetim sisteminde reform yapma arzusu, Çin'in Xi Jinping yönetimindeki dış politika stratejisindeki en önemli unsurdur. Deng Xiaoping'in bağımsız dış politika, Jiang Zemin için çok kutupluluk ve Hu Jintao için barış içinde kalkınma söylemleri gibi, Xi Jinping'in Çin Komünist Partisi (ÇKP)

tarihinde “yeni dönem” veya “üçüncü dönem” ilan etmesiyle, Çin karakterli büyük ülke diplomasisini markalaştırarak başarı için çabalama (fenfayouwei) (Yan, 2014:180) söylemiyle tanımlanan yeni bir Çin’i temsil etmeye başlamıştır. Çin siyasetinde liderliği üstlendiğinden beri Xi’nin siyasi otoritesinin hızlı yükselişi ve Çin diplomasisindeki değişiklikler dikkat çekmektedir. Çin medyası “*Mao’nun yönetimi sırasında Çin halkı ayağa kalkmış (janqilai), Deng döneminde Çin halkı zengin olmuş (fuqilai) ve Xi’nin yönetiminde Çin halkı güçlenmektedir (qiangqilai)*” ifadesini sıklıkla sırasıyla Mao, Deng ve Xi dönemlerini övmek için kullanmaktadır (Shrink, 2018:27).

Bu bağlamda büyük ülke stratejisinin geleneksel stratejiden ayrılmasında dört kritik gelişme özellikle dikkat çekmektedir. Birincisi, Soğuk Savaşın sona ermesi ABD ve Sovyetler Birliği’nin iki kutuplu uluslararası düzeninin çöküşüne ve liderliğin sadece Batı ittifakında kalmayıp küresel bir nitelik kazanmasına neden olmuştur. Böylece ABD, Rusya, Avrupa Birliği, Japonya ve Çin’in yer aldığı çok kutupluluğa doğru bir eğilim başlamıştır. İkincisi, 2007-2008 küresel mali krizinin Çin’i uluslararası sorumlu ve yapıcı aktör rolünü pekiştirmesini sağlamıştır. ABD ve Avrupa’yı zorlayan kriz, Çin’in kapsamlı ulusal gücüne ilişkin algılar üzerinde önemli bir değişim yapmış ve dünya çok kutupluluğa doğru ilerlerken küresel güç dengesinin Batı’dan Doğu’ya doğru kaydığını doğrulamıştır. Çin ekonomisi, 2010 yılında Japonya’yı geçmiş ve dünyanın en büyük ikinci ekonomisi haline gelmiştir. Üçüncüsü, ABD liderliğinde Barack Obama yönetiminin 2011 yılında başlattığı, ABD’nin Asya’daki askeri, ekonomik ve diplomatik kaynaklarını “Asya’ya dönüş” ya da “yeniden dengeleme” stratejisi çerçevesinde artırma kararı, ABD ve Çin arasındaki hegemonik rekabeti tetiklemiştir. Çin ABD’nin egemen olduğu dünya düzeninin insani ilerlemeye ve ekonomik büyümeye büyük katkılar sağladığını kabul etse de, bu katkıların geçmişte kaldığını ve bu düzenin çocuk kıyafetleri içinde bir yetişkin etkisi yarattığını ifade etmektedir (Fu, 2016). Hatta iddiasını ilerleterek uluslararası toplumun Çin’in aktif rolünü ve önerilerini görmeyi beklediğini ancak uluslararası sorumlulukların ağırlığının Çin’in beklediğinden daha erken Çin’e yüklendiğini de kabul etmektedir (Fu, 2016). Dördüncüsü, Çin’in göreceli güç büyümesine ilişkin algılar, Çin’in 100 yıllık aşağılanma duygusunu geride bırakarak küresel düzenin başat güçlerinden biri olması gerektiğine inanan halkın milliyetçi hırslarını ve beklentilerini artırmıştır. ÇKP ideolojisi giderek kapitalizmle iç içe geçtikçe ve Marksist ideallerinden vazgeçtikçe, milliyetçilik Çin halkını birbirine bağlamanın bir aracı olarak kabul görmektedir (Nathan ve Scobell, 2012:33). Bu yüzden de halk artık ihtilafa düşülen ulusal çıkarları ilgilendiren konularda daha agresif davranılmasını beklemektedir. Bu bağlamda “Çin yolu” (zhongguo daolu) ve “Çin çözümü”

(zhongguo fangan) milliyetçi sloganları ile Xi, Çin'in gelecek yıllarda bölgesel ve uluslararası düzeni destekleyen yapılanmaları ve normları şekillendirmede daha da aktif bir rol üstlenme niyetinin sinyallerini vermiştir (Li, 2018: 62).

ÇKP, merkezinde Xi Jinping ile birlikte, Çin'in uluslararası söylem gücünün inşasındaki ana güçtür (Hu, 2019b:5). Bu nedenle Xi, kalkınma çıkarlarını korumak ve genişletmek için kural koyma, gündem belirleme, fikir oluşturma ve genel koordinasyon konularında Çin'in kapasitesini artırma ve uluslararası kuralların yönetiminde daha fazla Çinli unsur yaratma talimatı vermiştir (Xi, 2018:489-490). Çinli büyükelçilere ve diplomatlara kapsayıcı ilke olarak ÇKP'nin otoritesini destekleme ve Çin'in dış politikasında merkezi ve birleşik liderliğini güçlendirme görevi tahsis edilmiştir (Ministry of Foreign Affairs, 2018). Bu görev tahsisiyle beraber Çin diplomasisiyle bağlantılı önemli bir gelişme, Çin'in bölgesel ve küresel sorunları ele almak için daha fazla sorumluluk üstlenmesine yönelik küresel beklentilerin arttığı görülmektedir. Bu sayede Çin diplomatik söylem sistemini inşa ederek diplomasisini uluslararası topluma daha iyi tanıtabileceğine ve yükselen bir gücün uluslararası sorumluluklarını ve yükümlülüklerini yerine getirebileceğine inanmaktadır (Sun, 2017a:12). Küreselleşmiş bir dünyada ÇKP'nin önderliğinde ulusal yönetim sistemi modeli tanımlamak için Çin siyasi gücünü yeterince geliştirmektedir. 2019 yılında önce Çin'de başlayan sonra tüm dünyaya yayılan covid-19 salgını önlemleriyle Çin, ÇKP'nin meşruluğunu da pekiştirmiştir. ABD ve diğer Batılı demokralilere kıyasla salgını nispeten hızlı kontrolü, otoriter yönetim modeline halkın daha fazla güven duymasına neden olmuştur. Bu bağlamda, Parti elitleri ve devlet medyası giderek katı tek parti liderliğinin kurumsal üstünlüğünü ilan etmiştir. ÇKP'nin otoriter tek parti olarak siyasi gücünü meşrulaştırması ve pekiştirmesi, büyük ülke diplomasisinin tanımlanması ve bu tanım çerçevesinde ulusal çıkarları takip etmek için uygun araçların tanımlanması için önem taşımaktadır.

Çin'in Büyük Ülke Diplomasisinin Araçları

Çin karakterli büyük ülke diplomasisi kültürünün öncelikle çevre diplomasisi (zhoubian waijiao) uygulanarak gerçekleşmesi mümkündür. Bu sayede büyük ülke diplomasisinin sadece küresel olarak değil bölgesel olarak da etkisinin olduğu söylenebilir. Bu etkinin artışı, bölgedeki Çin-ABD rekabetinin bir sonucudur. 2011 yılında ABD'nin Çin'i çevreleme olarak gördüğü Asya'yı dengeleme stratejisinin başlamasıyla rekabet daha da ağırlaşmıştır. Çin'in uluslararası sistemdeki gelişmiş güç konumuna ilişkin değerlendirmesi göz önüne alındığında, Çin'in, başarı için çabalama gibi yeni politika yaklaşımları

izlemesiyle dış politika çizgisi çıkarları bağlamında sert değişikliklerden geçmektedir. 1980'lerde ve 1990'larda "temel çıkarlar" terimi, resmi Çin medyasında yalnızca diğer ulusların çıkarlarına atıfta bulunmak için kullanılmıştır. Hu Jintao dönemiyle beraber Çin temel çıkarlar derken kendi çıkarlarına atıf yapmaya başlamıştır. Açıkça tanımlanmamakla birlikte, Çin'in temel çıkarlarının genellikle Çin egemenliğini, kalkınmasını ve güvenliğini, ulusal yeneden birleşmeyi, toprak bütünlüğünü ve Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) devam eden merkeziliğini içerdiği görülmektedir (Nathan ve Scobell, 2012:3). Temel çıkarlar doğası gereği esasen müzakere edilemez ve Çin için Tayvan, Tibet, Hong Kong ve Sincan'ın egemenliği gibi konuları içermektedir. Obama yönetiminin Asya'ya dönüş stratejisi, Çin'in 2010'da Güney Çin Denizi'ni Çin'in temel ulusal çıkarı olarak tanımlama girişimi tarafından teşvik edilmiştir. Bazı Çinli akademisyenler bu tür yorumları o sırada gereksiz olarak değerlendirmiştir (Wang, 2011:71). Yine de, Xi Jinping liderliğinde Güney Çin Denizi'nin Çin'in temel ilgi alanına girdiği daha açık hale gelmiştir. Çin için bir konu temel ulusal çıkar olarak tanımlanır tanımlanmaz, bu genellikle Çin hükümetinin taviz vermek için çok az alanı olduğu ve temel çıkarların ihlal edilmesi durumunda daha agresif eylemlerini haklı gösterilebileceği anlamına gelmektedir. Son 40 yılda Çin'in ulusal çıkarları 1980'lerde ve 1990'larda savunmacı ulusal çıkarlar, 1991'den 2010'a yapıcı ulusal çıkarlar ve 2011 yılından itibaren çok kutupluluk eğilimi gösteren Çin'in rekabetçi temel çıkarları olarak sınıflandırılmıştır (Ye: 2019:76).

Çin'in yükselişi ve uluslararası bir başat aktör rolü dış politikasında ulusal çıkar arayışının ve uluslararası sorumluluğun taleplerinin uyumlu olup olmadığı noktasında önem kazanmaktadır. Teoride Çin'in büyük bir ülkenin sorumlu aktör statüsüyle orantılı olarak uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmesi beklenirken, uygulamada Çin'in yeni güç konumunda daha büyük bir yük üstlenmesi kastedilmektedir. Elbette, bir meşrulaştırma stratejisi ve uluslararası kamuoyunu Çin lehine etkilemek için bir "yumuşak güç" aracı olarak hareket etmek de amaçlanmaktadır. Bu hassas çıkar alanlarında, büyük ülke diplomasisi, uluslararası topluma Çin'in niyetlerinin açık bir sinyali vermeyi amaçlamaktadır. Özetlemek gerekirse, büyük ülke diplomasisi söylemi ve bununla bağlantılı araçlar ile Çin yayılmacı amaçlarını haklı kılma ve mevcut büyük güçlerin tepkilerini önemli ölçüde şekillendirmeyi amaçlamaktadır. Bunu yaparken de yeni söylem ve politika girişimlerini küreselleştirme ve genelleştirme eğilimi sergilemiştir. Bu çalışmada da büyük ülke diplomasisini şekillendiren Çin'in sorumlu küresel bir aktör olmasına aracılık eden stratejik ortaklıklar, Kuşak ve Yol girişimi, son dönemde temel çıkar olarak kabul edilen deniz milliyetçiliği stratejisine yer verilmiştir.

Stratejik Ortaklıklar

Çin ittifak ilişkileri yerine dış ilişkilerini yönetmek için ortaklık diplomasisini bir araç olarak kullanmaktadır. Çin'in savunduğu ortaklık terimi; tüm ülkeler, bölgeler ve uluslararası kuruluşlar içindir, çatışma yerine diyalog geliştirme vurgusu yapmaktadır, aynı fikirde olunmasını veya farklılıkları saklı tutarak ortak bir zemin yaratılmasını öncelik olarak kabul etmektedir (Feng, 2018:21). Batı ittifakı diplomasisinden farklı olarak bu uygulama, Çin'in diğer büyük güçlerle rekabet halinde nüfuzunu ve diplomatik alanını genişletmesine yardımcı olmaktadır. Çin'in ortaklığının ölçeği temelde dostane işbirliğine dayalı bir ortaklıktan en üst düzeyde kapsamlı stratejik ortaklığı içermektedir. Xi, konuşmalarında güvenlik ortaklığı (anquan huoban), stratejik koordinasyon ortaklığı (zhanlue huoban), ortak yatırım ortaklığı (touzi hezuo huoban) ve kapsamlı stratejik ortaklık (quanmian zhanlue huoban) gibi çeşitli düzeylerde stratejik ortaklıkların önemine atıfta bulunmaktadır (Tangyuenyong , 2018: 24). Çin ortaklarıyla ilişkilerini tanımlamak için sıklıkla “stratejik ortaklık” terimini tercih etmektedir. Çin karakterli büyük ülke diplomatik uygulamaları için ortaklıkların önemine ilişkin olarak, Xi Jinping 2017 yılında Cenevre'deki Birleşmiş Milletler Genel Merkezi'nde yaptığı konuşmada 90'dan fazla ülke ve bölgesel örgütle farklı ortaklık biçimleri kurulduğunu ve yeni bir büyük ülke ilişkisi türü geliştirmek için Rusya ile kapsamlı bir stratejik koordinasyon ortaklığının, Pakistan ile stratejik işbirliği ortaklığının, Avrupa ile barış, büyüme, reform ve medeniyet ortaklığının ve BRICS ülkeleriyle dayanışma ve işbirliği ortaklığının önemini vurgulamıştır (Xi, 2017). Xi Jinping'in yeni dış politikası, hedeflerine ulaşmak için çatışmanın kaçınılmazlığını kabul ederken, Çin'in ortakları için işbirliğini teşvik etmeyi ve ortağının “karşılıklı güveni” ihlal ettiğini algıladığında misilleme tehdidinde bulunmak için ortaklığı kullanmayı amaçlamaktadır. Örneğin; 2018 yılının Ocak ayında İngiltere Başbakanı Theresa May'in Çin ziyaretini sırasında ilişkilerin ticari bağlardan öte bir stratejik ortaklık içerdiği vurgulanmıştır. Aynı yılın Eylül ayında bir İngiliz savaş gemisinin Güney Çin Denizi'ndeki tartışmalı Paracel adalarına yaklaşmasının ardından Çin Dışişleri Bakanlığı sözcüsü, eylemin ikili ilişkilere zarar vereceği konusunda İngiltere'yi uyarmıştır (BBC, 2018). Devlet kontrolündeki China Daily, Brexit sonrası İngiltere Çin ile bir ticaret anlaşması gerçekleştirmeyi umuyorsa Güney Çin Denizi'nde ABD'nin köpekbalığı olmaktan kaçınması gerektiğine dair İngiltere'ye tavsiyede bulunmuştur (Haas, 2018). Bu örnekle de görülmektedir ki; İngiltere'nin Çin ile ilişkilerinde son dönemde stratejik ortaklık kapsamında tecrübe ettiği gelişmeler diğer ülkelerin Çin ortaklık ilişkilerindeki gelişmeler ile benzerlik göstermektedir. Son yıllarda birçok ülke Çin'in ekonomik baskısı ile karşı karşıya kalmaktadır

(Saunders, 2016:371). 2018 yılında Kenya, Çin'den mal ithalatını yasakladıktan sonra, Çin ticari yaptırımlarla yanıt vermek için ulusal proje Standard Gage Demiryolunun finansmanını kesmekle tehdit etmiştir (Gaitho, 2020).

Çin, ikili ortaklıklar ilişkisi geliştirmenin yanında BRICS, G20, APEC (Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği), ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği), Doğu Asya Zirvesi, RCEP (Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık), ASEM (Asya-Avrupa Toplantısı), CICA (Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı), BFA (Boao Asya Forumu) gibi uluslar üstü rejimlerde aktif bir katılımcı ve destek veren rolü ile Çin normatif diplomasinin devlet yönelimini aştığını ve yeni güvenlik, kalkınma, işbirliği, medeniyet ve küresel yönetim kavramlarını geliştirmesi ve uluslararası sorunları belirlemesi için önemli hale geldiğini göstermiştir. ABD, bazı çok taraflı kuruluşlardan geri çekilirken, Çin çok taraflı kuruluşlara gönüllü olarak mali katkılarını artırarak ABD'nin yerini almakta ve nüfuz alanını genişletmektedir. En dikkate değer son örnek, Covid-19 salgını sırasında Çin'in Dünya Sağlık Örgütündeki (WHO) etkisinin artmasıdır. ABD'nin uluslararası örgütlerden ve uluslararası anlaşmalardan çekilme eğilimi Çin'e uluslararası gündemin kontrolünü ele geçirmek için stratejik fırsatlar sağlamaktadır. Ayrıca Çin, mevcut kurumlar içinde nüfuz kazanmanın yanı sıra Şanghay İşbirliği Örgütü (SCO), Çin-Afrika İşbirliği Forumu (FOCAC), Çin-Arap Devletleri İşbirliği Forumu (CAS-CF), Latin Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu (CELAC), Çin ile Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri Arasındaki İşbirliği (China-CEEC Cooperation) gibi Çin liderliğindeki bölgesel çok taraflı mekanizmaların kurulmasına da büyük çaba harcamaktadır. Çin'in bölgesel mekanizmalar oluşturulmasına aracılık etmesi gelişmekte olan dünyaya yaklaşımının en belirgin özelliklerinden biri olmasına rağmen, eşitlik ve karşılıklı fayda ilkesi ışığında devletlerle ikili ilişkileri temel olmaya devam etmektedir (Ermağan ve Üstünel, 2014: 22).

Kapsayıcı Kalkınma Modelinin Küreselleşmesi: Kuşak ve Yol Girişimi

1978 yılında ekonomik reform ve dışa açılmadan bu yana Çin'in ekonomisinin hızlı gelişimi ile kapsamlı ulusal gücü, küresel meselelerdeki konumu ve etkisi artmaya devam etmiş ve giderek uluslararası sistemin merkezine yerleşmiştir. O zamandan beri ekonomik diplomasisi Çin dış politikasının önemli bir parçası olmuştur. Çin'in büyük stratejisi (grand strategy) ekonomik kalkınma zorunluluğuyla başlayan ancak süper güç olma hırslarına evrilen iki yönlü bir stratejiye doğru dönüşüm geçirmiştir. Ekonomik kalkınmanın stratejik olması için sadece Çin içinde barış ve refahı değil, aynı zamanda

Çin'in güç ve rekabet mücadelesindeki stratejik avantajını da desteklemesi gerekmiştir. Bu nedenle ÇKP'nin 17. Kongresinde Çin'in dış ve savunma politikası doktrinindeki değişikliklerde denizaşırı ticaret, yatırım ve doğal kaynakların güvence altına alınmasına yönelik giderek önem kazanan ticari yaklaşım benimsenmiştir (Hughes 2011:615).

Mart 2013'te Moskova Devlet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nü ziyaret eden Xi, dinleyicilere ülkelerin kendi kalkınma yolunu seçme hakkına saygı gösterilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır (People's Daily, 2013). Bunun üzerine Xi, Kazakistan'da İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve Endonezya'da 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'nun inşasını önermiştir. Aynı zamanda ekonomik güç olarak konumunu sağlamlaştırmak için Asya Altyapı Yatırım Bankası ve BRICS Kalkınma Bankası gibi yeni uluslararası sistemler de oluşturmuştur. Çevre Diplomasisi Merkezi Konferansında Xi, bölgesel düzeni yaratmak amacıyla dostluk (qin), samimiyet (cheng), karşılıklı yarar (hui) ve kapsayıcılık (rong) gibi Konfüçyüsçü dört terime atıf yapmıştır (Xi, 2018:325). Özellikle Çin liderliğindeki bölgesel düzeni yöneten bir norm olarak "kapsayıcılık" (rong), devletleri ortak değerler yaratmaya ısrar etmeyerek pragmatik işbirliğine açık olmaya teşvik etmektedir. Xi, kapsayıcılığın farklı politik ve ekonomik sistemlere saygı duymak anlamına geldiği konusunda nettir (Xi, 2018:325). Kapsayıcılık niyetini göstermek için resmi olarak strateji yerine girişim terimini kullanan Xi, bu amaçla girişimin tüm ülkelere açık olduğunu da vurgulamıştır (Xinhua, 2017c). Kuşak ve Yol'un inşası önerisi, Çin karakterli büyük ülke diplomasisi için önemli başlangıç noktalarından biri olmuştur. Kuşak ve Yol, kara ve deniz tabanlı altyapı ağlarının inşası yoluyla Avrupa, Asya, Orta Doğu, Afrika'yı birbirine bağlayan bir girişim olarak görülmektedir. Çin, Kuşak ve Yol girişimi aracılığıyla ABD'nin Asya'ya dönüş politikasını dengelemek ve diplomatik alanını önemli ölçüde genişletmek için komşu ülkelerin ötesine geçmeyi planlamıştır. 19. Parti Kongresi'nde parti tüzüğüne "Kuşak ve Yol Girişimi'nin takip edilmesi" ve "ortak bir kader topluluğunun inşa edilmesi" eklenmiştir (Xinhua, 2017b). Böylece Kuşak ve Yol girişimi partinin uzun vadeli stratejisi haline almıştır. İlk kez Çin'in büyük diplomatik girişimleri eski Çin idealiyle açıkça ilişkilendirilmiştir. Çinli elitler için ahenkli bir dünyaya giden yol Çin'den geçmektedir. Çin'in Kuşak ve Yol girişimi olası yeni bir küreselleşme yolu olarak dikkat çekmektedir. Çin ve dünya söylem sistemleri arasındaki uçurumu daraltmak için Kuşak ve Yol girişimi önemli bir adım olmuştur. IMF Genel Müdürü Christine Lagarde, Kuşak ve Yol girişiminden "zengin olmak için önce yollar inşa edilmeli" Çin atasözünden esinlenerek gelişmekte olan ülkelerdeki altyapı açığını gidermeye, küresel büyümeye ve milyonlarca insanın gelirini artırmaya yardımcı olduğu

için övgü dolu sözlerle bahsetmiştir (Lagarde, 2017). Girişim fikrinin ortaya çıkmasıyla gelişmekte olan birçok ülke girişimi memnuniyetle karşılamış, Asya Altyapı Yatırım bankasına gönüllü olarak katılmıştır. Batılı ülkelerin aksine demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü ve insan haklarını yatırımların ön koşulu olarak aramaması da girişimi daha çekici hale getirmiştir.

Makro bir perspektiften bakıldığında, Kuşak ve Yol girişimi küreselleşmenin derinleşmesinin, dünya ekonomisinin yapısındaki değişikliklerin ve Çin'in kalkınma modelinin dönüşümünün birleşik etkisinin bir sonucudur. Temel faktör, Çin sermayesinin küreselleşmesidir. (Liu, 2017). Çin tek başına yeni uluslararası ekonomik bir düzen yaratamaz. Aslında Çin, karşılıklı yarar ve kazan-kazan çözümleri üretmek için uluslararası işbirliğini güçlendirmenin yeni yollarını ararken, İpek Yolu'nun kültürel çağrışımlarından ve ruhundan yararlanarak Kuşak ve Yol girişiminin temelini oluşturmuştur. Böylece yoğun sıfır toplamlı rekabet yerine kazan-kazan işbirliği ilan edilerek rejime yönelik algılanan güvenlik tehditlerini ortadan kaldırmak için gücün merkezleştirilmesine aracılık edilmiştir. Görünüşte Kuşak ve Yol girişimi, klasik İpek Yolunu Çin öncülüğünde yeniden canlandırmaya çalışırken eski ticaret yolu ile hiçbir bağlantısı olmayan, tüm yolların Çin'e çıktığı ve milliyetçi ideolojisini ihraç ettiği küresel bir propaganda aracına dönüşmüştür (Zhao, 2019:15). Kuşak ve Yol girişimi ile Çin ekonomik açıdan denizler üzerindeki ticaret trafiğini de yönetmeyi hedeflemiştir (Turan, 2020:140). Çin Kuşak ve Yol girişimini kazan-kazan işbirliği olarak sunarken, birçok gelişmekte olan ülke için "kazan-kazan" terimi taraflardan sadece Çin'in daha fazla kazandığı anlamına gelmektedir. Uluslararası eleştiriler açısından en yaygın ve ciddi olanı, gelişmekte olan ülkelerin sürdürülemez kredilerle, egemenliklerini ve stratejik varlıklarını Çin'e devretmek zorunda kaldığı 'borç tuzağı' diplomasisidir. Örneğin, Sri Lanka Çin yapımı bir liman için yapılan ödemeleri geri ödeyemeyince Çin, 99 yıllık bir kira sözleşmesi ile Hambantota Limanının ve çevresindeki bölgenin kontrolünü ele geçirmiştir. 2005-2019 yılları arasında Çin Venezuela'ya 70 milyar dolar borç vermiştir (Ferchen, 2018). Venezuela, borç geri ödemelerinde temerrüde düşünce Çin bankaları, ülkenin petrol üretim kapasitesinin yeterli olduğunu belirterek, kredilerini petrol anlaşmaları ile güvence altına almıştır. Çin çıkarlarını güvence altına almaya çalışırken, bu tür sürdürülemez anlaşmalar yoluyla aslında zora sokmaktadır Bu tarz çıkarlar, yükselen ama yine de hegemonik konumdan uzak olan Çin'in gençleşmesini ve küresel gelişimini desteklemesine yardımcı olsa da, fiili uygulamada Çin için stratejik saldırganlık (zhan-lue maojin), çok sevinme (haodaxigong) ve aç gözlü olma (tan da qiuquan) gibi kavramların yaratılmasına neden olmaktadır (Luo, 2017). Aynı zamanda, temel ulusal güvenlik çıkarlarına bağlılık, küresel projelerin uygulanmasını

zorlaştırmaktadır. Çin'in kredi verme uygulamaları ve gündem belirleme konusundaki şeffaf olmayan tek taraflılığı da eleştirileri gündeme getirmektedir. Sri Lanka'da bir Çinli şirketin, Başbakanın ailesine rüşvet verdiği iddia edilmiştir (Votta, 2016: 147). Bununla birlikte Çinli şirketler, güçlü yerel muhalefete rağmen projeleri ilerletmek için genellikle çevresel koşulları göz ardı etmektedir. Kuşak ve Yol kaynaklı yatırımların genellikle ciddi çevresel riskler oluşturduğu ve Çin'in iklim değişikliğiyle mücadele ile ilgili taahhütte bulunmadığı da iddia edilmektedir. Çin tarafından finanse edilen Kolombiya'daki Ituango (Hidroituango) hidroelektrik barajı buna bir örnektir. Barajın çevresel etki raporunda yerel aktivistlerin heyelanlara yönelik uyarıları dikkate alınmamıştır. 2018 yazında şiddetli yağışlar heyelanı tetiklemiştir. Barajın çökme tehlikesiyle karşı karşıya kalması zorunlu tahliyeye neden olmuştur (Kynge, 2018). Güneybatı Kamboçya'da ciddi huzursuzluklara yol açan mega baraj projesi 2015 yılında askıya alınmıştır (Miller, 2017). Projelerde genellikle yerel işçilerden ziyade Çinli işçiler tercih edilmektedir. Kazaklar, Çinli işçilerin bu tür projelerde yer alacağından endişe duydukları için 25 yıllığına tarım arazisi kiralanmasına izin verecek kararları protesto etmişlerdir (Dorsey, 2019: 172).

Bu tarz eleştiriler, Çin yatırımlarının yeni sömürgecilik pratiğiyle karşılaştırılmasına neden olmuştur. Fu Mengzi'nin de belirttiği gibi, Kuşak ve Yol girişiminin başarılı olması için katılımcıların güçlü isteklerine rağmen, girişim belirsizliklerle karşı karşıya kalmaktadır (Fu, 2019:1). Çinli yetkililer, uzun süredir devam eden Çin'in yükselişine ilişkin tehdit algılarını gidermede çoğunlukla sonuçsuz kalmıştır. Zorlukların üstesinden nasıl gelineceği ve sürekli iyileştirmenin ve ilerlemenin nasıl sağlanacağı yönündeki sorular Kuşak ve Yol girişiminin devamlılığı meselesinin can alıcı sorusu haline almıştır. Xue Li'ye göre kuşkuların ışığında, girişimin başarılı olabilmesi Kuşak ve Yol üzerindeki ülkelerin katılmanın katılmamaktan daha iyi olduğuna ikna edilmeleri ile mümkündür (2016:3). 2019 yılında Xi Jinping, Kuşak ve Yol girişiminin "açık, yeşil ve temiz" daha "yüksek kaliteli" bir işbirliğine yönelik olarak yeniden ayarlandığını duyurmuştur (Xi, 2019). Ancak Kuşak ve Yol girişiminin uygulanması Çin'in ortaklarının tepkisine bağlıdır ve basit bir retorik ve iyi niyetten çok daha fazlasını gerektirmektedir (Hong, 2017:367). Kuşak ve Yol girişiminin hala net bir zaman çerçevesi, coğrafi sınırlaması veya işbirliği kapsamına sahip olmaması kafa karışıklığının ve yanlış algılamaların devam etmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda da girişim ile ilgili endişeler, 2013 yılında önerilirken yarattığı etkinin Çin'in büyük ülke diplomasisi uygulamasına yansımaya engel olmaktadır.

Deniz Milliyetçiliği Stratejisi

1970'lerde ve 1980'lerde Çin, uzaktaki güçlü bir ülkeye güvenerek ilişki kurma ve yakındaki tehlikeleri dengeleme (yuan jiao jin gong) olarak bilinen bir strateji geleneğini takip etmiştir. Çin'in diplomatik esnekliği, komşularıyla olan sorunları ele almaktan öte uzaktaki ülkeler için ayrılmıştır. Komşu devletlerle ilişkiler genellikle daha kapsamlı ve karmaşık olup, örtüşen siyasi, ekonomik ve güvenlik çıkarlarının bir karışımı olarak ortaya çıkarken, uzaktaki ülkelerle ilişkilerde ekonomiye öncelik verilmektedir. Görevindeki ilk günden itibaren Xi, Batıya dönük ve komşu ülkeler ile iyi komşuluk ilişkilerini sürdürdüğü bir politika takip edeceğini ancak bunun Çin'in ulusal çıkarları pahasına olamayacağını açıkça belirtmiştir. Çin ulusal çıkarları söz konusu olduğunda komşular için kırmızı çizgiyi çizmekten çekinmemektedir.

Çin'i denizcilikte büyük bir güç haline getirme hedefi 2012'deki 18. Parti Kongresi çalışma raporunda belirtilmiş ve 2017'de 19. Parti Kongresi'nde tekrardan teyit edilmiştir (Chubb, 2019). Böylece Çin, yeni diplomasi yaklaşımına uygun olarak, sıklıkla zorla statükoyu değiştirme ve deniz milliyetçiliği girişimlerini ulusal bütünlüğü ve sosyal istikrarı artırma amacıyla hızlandırmıştır. Çin askeri belgeleri ve yetkililerin konuşmaları Çin'in ulusal kimliğini kıta devletinden deniz kıtası devletine dönüştürmeye başlamıştır. Çin'in askeri ve deniz kolluk kuvvetleri, Doğu ve Güney Çin Denizlerindeki ihtilaflı taraflara toprak bütünlüğü, egemenlik ve deniz çıkarları konusunda saldırgan bir şekilde baskı yapmaktadır. 2013'ten bu yana Çin bir yandan stratejik baskılar ile egemenlik ve deniz haklarını, çıkarlarını savunmakta diğer yandan ekonomik işbirliğini genişletip derinleştirerek diplomaside başarıya ulaşmak için çabalamakta ve ABD ile arasındaki güç farkını daraltmaktadır (Zhou, 2017). Bu arada ABD, bölgedeki askeri varlığını artırarak seyrüsefer özgürlüğünü koruma söylemi ile Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki artan varlığına meydan okumaya çalışmaktadır. Fosil enerji kaynakları açısından zengin ve küresel ticaretin önemli geçiş noktalarından biri olan Güney Çin Denizinde Çin dokuz çizgili haritası olarak da bilinen "U-şekilli hat" ile bölgenin % 90'ına sahip olduğunu iddia etmektedir (Murphy, 2021:132). Çin Güney Çin Denizi'nde işgal ettiği resiflerde yapay adalar inşa etmeye ve bu adaları askerileştirmeye başlamıştır. Güneydoğu Asya komşuları arasında Laos, Kamboçya ve Malezya'nın anlaşmazlığa yaklaşımı Vietnam, Filipinler'den farklıdır. Laos, sınırlı doğal kaynaklara sahip fakir bir ülke olduğundan Çin'in en büyük yatırım alıcısıdır (Linter, 2019). Kamboçya, Çin'in milyarlarca dolarlık yatırımları sayesinde dünyanın en hızlı büyüyen ekonomilerinden biri haline gelmiştir. Laos, Kamboçya ve Malezya Kuşak ve Yol girişimini en çok destekleyen ülkeler arasındadır. Çin, meselenin çok taraflı görüşmelere konu olmasını engellemek için böl ve yönet

yaklaşımını kullanarak ASEAN üyeleri arasındaki uyumu bozmaktadır (Poh ve Mingjiang, 2017:92). Ülkeleri kendi iradesine tabi kılmak için ekonomik baskı unsurlarını kullanmaktadır. ASEAN üyelerinin ortak hareket etmesinin başarısızlığı ve Çin'in iddiaları ile uluslararası hukuk arasındaki uyumsuzluk, Xi'nin göreve gelmesinden bu yana Çin'in Güney Çin Denizi sorununa yönelik politikasını daha iddialı hale getirmiştir (Wenjuan, 2016:433). Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki toprak meselelerine yönelik daha iddialı yaklaşımı ile ilgili Dışişleri Bakanı Yang Jiechi, Güneydoğu Asya devletlerine "*Çin büyük bir ülke ve diğer ülkeler küçük ülkelerdir ve bu sadece bir gerçektir*" hatırlatmasını yapmıştır (Pomfret, 2010). Güney Çin Denizi'ndeki toprak ve deniz anlaşmazlıkları sırasında Çin, algılanan tehditlere genellikle daha küçük ülkenin ilk eylemine kıyasla oldukça orantısız bir güçle yanıt vermektedir. "Saldırgan" olarak etiketlenmeden statükoyu kendi lehine değiştirebilmek bilinçli bir Çin taktiğidir (Eisenman ve Heginbotham, 2019: 73). Bununla birlikte Filipinler ve Vietnam, Güney Çin Denizinde uzun süredir devam eden kara ve deniz anlaşmazlıklarında daha iddialı ve saldırgan hale gelmiştir. Çin, Paracel (Xisha) adaları yakınlarında Vietnam'ın münhasır ekonomik bölgesinde Hai Yang Shi You 981 petrol kulesini gaz aramak ve sondaj yapmak için 2014 yılında konuşlandırmıştır (Zhang, 2021:112) Bunun üzerine Vietnam, Çin gemileriyle yüzleşmek için kolluk kuvvetleri gemilerini göndermiştir. Bu arada Vietnam'da Çin karşıtı protestolar düzenlenmiştir. Bunun üzerine Çin, petrol kulesini kaldırarak krizi sona erdirmiştir. 2019 yılında Çin'in sismik araştırma gemisinin Vietnam'ın münhasır ekonomik bölgesine girmesiyle Çin ile Vietnam arasındaki siyasi gerilim tekrar başlamıştır. Bir hükümet yetkilisi, ilk kez Vietnam'ın Güney Çin Denizi anlaşmazlıklarıyla ilgili olarak Çin'e karşı dava açmayı düşündüğünü iddia etmiştir (Pearson ve Vu, 2019). Güney Çin Denizinde Filipinler ile ilgili soruna bakıldığında, Çin'in Scarborough (Huangyan) sığılındaki kontrolü sonucunda Filipinler 2013 yılında Uluslararası Tahkim Mahkemesine başvurmuştur. 2016 yılında Uluslararası Tahkim Mahkemesi, Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki tartışmalı bölgelere ilişkin iddialarına karşı Filipinler lehine karar vermiştir. Bu karar uluslararası alanda Çin'e büyük bir darbe olarak görülmüş ve bölgedeki Çin'e karşı gerilim duygusunu daha da güçlendireceği varsayılmıştır. Çin, son derece taraflı olarak gördüğü karara karşı katılım yok, kabul yok, tanıma yok ve yaptırım yok olarak dört hayır şeklinde kesin bir pozisyon belirlemiştir (Bautista, 2018:184). Bununla birlikte Çin'in yapay ada inşasında uluslararası hukuku açıkça ihlal etmesi ve özellikle Güney Çin Denizi'ni askerileştirmesi meselenin siyasi müzakereler yoluyla çözülme olasılığının çok daha düşük olduğu algılarına yol açmıştır (Fang ve Li, 2020:4). Çin'in yapay ada inşası nedeniyle ortaya çıkan gerilim bölgesel istikrara zarar vermektedir. Kuşak ve Yol girişiminin teşvik edilmesi bölgesel gerilimin azaltılması ihtiyacını ortaya

çıkarmıştır. Çin'in Kuşak ve Yol girişimi aracılığıyla altyapı diplomasisi Güney Çin ve Doğu Çin Denizlerindeki adaların çevresinde hatta Hint Pasifik Okyanusunda kapsamlı ve genişletilmiş bağlantı projeleri gerçekleştirmesine izin vermektedir (Singh ve Pradhan, 2019:21). Bu yüzden de Çin agresif bir eylemde bulunma yerine Filipinler ile yakınlaşma adına Spratly (Nansha) adalarında tesis inşasını durdurmuştur. Bu sayede ABD yerine Filipinler'i kendi yanına çekmeyi başarmıştır. Filipinler ve Vietnam Çin'e karşı teke tek rekabet etmenin boşuna olduğuna ve Çin ile ilişkileri iyileştirmenin gerekliliğine ikna olmuşlardır. Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki haklarını ve çıkarlarını savunması "başarı için çabalama" stratejisinin güzel bir örneği olarak ifade edilmektedir (Zhu ve Wu, 2018:34). ABD ve müttefikleri, Çin'in iddialarına karşı çıkmak ve serbest denizleri korumak için Güney Çin Denizi'nde insan yapımı adalarının birçoğunun yakınında düzenli olarak seyrüsefer özgürlüğü operasyonları (FONOPS) yürütmektedir. Bununla birlikte, Çin'in Güney Çin Denizi'nde daha küçük ASEAN ülkesi komşularıyla anlaşmazlığa düşmesinden dolayı avantajlı konumda olmasına rağmen, ABD de doğrudan çatışmaya müdahil olmaktadır. Çin'in bölgedeki artan iddiası, seyrüsefer özgürlüğü devriyeleri ve ortak askeri tatbikatlar yoluyla ABD'nin de bölgedeki görünürlüğü artırmıştır (Zhao, 2017: 497). ABD anlaşmazlığa giderek daha fazla dahil olurken, Çin de ABD ordusunun ve müttefik kuvvetlerinin gemilerini ve uçaklarını engellemeyi sağlayacak askeri yetenekler (A2/AD) geliştirmektedir. Bununla birlikte, Çin'in Güney Çin Denizi politikası pragmatizm içermeye devam etmektedir. Çin, "kamuyu savaşı" (yulun zhan), "psikolojik savaş" (xinli zhan) ve "hukuk savaşı" (falü zhan) olarak kabul edilen üç savaş yöntemini kullanmaktadır (Walton, 2012: 225). Böylece uluslararası itirazlara rağmen ciddi bir askeri çatışma çıkmadan bölgedeki kontrolünü sağlamlaştırmayı hedeflemiştir.

Benzer şekilde, Çin, deniz milliyetçiliği konusundaki iddialarını Güney Çin Denizi dışında Doğu Çin Denizinde de Senkaku (Diaoyu) adalarına genişletmiştir. Senkaku adalar sorunu Çin ve Japonya arasındaki en önemli toprak anlaşmazlığı sorunudur. Bölgenin sahip olduğu petrol, doğal gaz ve hidrokarbon rezervleri ve balıkçılık, deniz ürünleri bakımından zengin olması her iki ülkenin de egemenlik iddialarına neden olmaktadır. Çin, Doğu Çin Denizi meselesini milliyetçi bir söylemde ele alarak Japon karşıtı duygulardan yararlanmaya ve Japonya'yı tehditkar bir devlet olarak resmetmeye devam etmektedir. Son yıllarda Çin, iddialarını gerçekleştirebilmek için deniz milis güçleri de dahil olmak üzere adaların yakınındaki devriyeleri hızlandırmıştır. Çin hükümeti, Diaoyu adaları üzerinde Japon hava sahasını da içeren "Doğu Çin Denizi Hava Savunma ve Tanımlama Bölgesi (ADIZ)" kurduğunu ilan etmiştir (Yun, 2018:263). ABD, adaların Japonya tarafından yönetimini tanımış

ancak Çin'in Doğu Çin Denizi ile ilgili iddialı söylemlerine kadar egemenlik belirlenmesi konusunda tavır almamıştır. 2021 yılında yayımlanan ABD-Japonya ortak bildirisinde ABD-Japonya Karşılıklı İşbirliği ve Güvenlik Antlaşması uyarınca Japonya'nın adalardaki yönetimini sıkıntıya sokacak herhangi tek taraflı bir eyleme izin verilmeyeceği belirtilmiştir (White House, 2021). ABD bölge ile ilgili yeni güvenlik durumunu yansıtmak için ulusal güvenlik stratejisini yönlendirmeye çalışmaktadır. ABD'nin askeri olarak bölgeye müdahil olma ihtimali Çin'in daha temkinli davranmasına neden olmaktadır. Bunun dışında Japon ordusu ortak eğitim ve tatbikat yöntemlerini denese bile, Çin'i caydırma noktasında ABD'ye fazlasıyla ihtiyaç duymaktadır.

Sonuç

1949 yılında yeni kurulan Çin, ÇKP liderliğinde bir tarafa yaslanma politikası aracılığıyla Sovyet modelinin benimseyen bir dış politika takip etmiştir. Çin, 1950'lerin sonlarında SSCB ile ilişkilerinin kötüleşmesi ile bu dönemde "Üç Dünya" teorisine dayanan kendine özgü bir dış politika yaklaşımı benimsemiştir. Üç Dünya teorisinin yanında barış içinde bir arada yaşama ilkeleri ile uluslararası konumunu güçlendirmeye çalışmıştır. 1978 yılında ekonomik gelişimine, ekonomik reformlara ve dışarıya açılmaya öncelik veren Çin, Deng Xiaoping'in yeteneklerini sakla ve zamanını bekle (tao guang yang hui) olarak tanımlanan düşük profil stratejisini uygulamıştır. Hu Jintao döneminde 2008 küresel mali krizinden sonra Çin'in gücünün hızla yükseldiği ancak barışçıl kalkınma ve ahenkli dünya söylemlerinin yanında temkinli diplomasi davranışında bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Devlet Başkanı olarak Xi Jinping'in iktidara gelmesiyle son dönemde Çin karakterli büyük ülke diplomasisi rehberliğinde dış politikasında yeni bir dönem başlamıştır. Çin bu stratejik yaklaşımı uygularken Çin ruhu, Çin yolu, Çin özellikleri gibi Çinli unsurlara atıf yapmayı unutmamıştır. Öte yandan, Çin'i gerçek bir küresel güç haline getirmeyi amaçlayan Xi'nin iddialı büyük ülke diplomasisinin üstesinden gelmesi gereken sorunlar da ortaya çıkmıştır. Çinli liderler niyetlerinin rekabet olmadığını belirtse de büyük ülke diplomasisi ABD'nin büyük bir tepkisiyle karşı karşıya kalmıştır. Deng'in düşük profil stratejisi yerine Xi'nin iddialı diplomasisi ve daha çatışmacı yaklaşımı çıkarları konusunda daha proaktif olmasını zorunlu hale getirmiştir. Xi Jinping liderliğindeki bu proaktif dış ve güvenlik politikaları, otoritesinin yükselmesine ve manevra alanının genişlemesine elverişli bir siyasi ortam hazırlamaktadır. Uluslararası konumunu ve söylem gücünü artırmak isteyen Çin, stratejik ortaklıklar kurarak, ortaklıkların kurulmasına öncülük ederek ve mevcut ortaklıklarda yer alarak bölgesel ve küresel etkisini artırmayı hedeflemektedir. Büyük ülke

diplomasisi ABD ile rekabetin artması anlamını taşısa da artık daha fazla liderlik yapan ve inisiyatif alan bir Çin de yaratmıştır. Bununla birlikte Çin'in küresel yönetime aktif olarak katılması ve daha fazla uluslararası sorumluluk alması gerektiği, ancak bunu yaparken sınırlarını bilmesi vurgusu teoride kalmış görünmektedir. Pratikte, Çin'in gücünün ABD düzeyine ulaştığı inancı Çin'in hata yapma payını da arttırmaktadır. Çin, büyük ülke diplomasisinin uygulanabilirliğinin en önemli girişimi olan Kuşak ve Yol'u yanlış anlamalara ve algılamalara karşı kaybetmemek amacıyla tanımlarken strateji kelimesini kullanmaktan kaçınmış, girişim kelimesini tercih etmiştir. Ancak son dönemde Kuşak ve Yol girişiminin, karşılıklı bağımlılık, kazan kazan işbirliği ile karakterize edilen bölgesel ve küresel bir girişim olduğu yönündeki propaganda yerini stratejik ve ekonomik getirisi belirsiz olan bir girişime bırakmıştır. Kazan-kazan işbirliği asıl fikir gibi görülse de, dış politikada göreceli kazanç sorununu çözme konusunda hala yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle Kuşak ve Yol girişimi tartışmalı bir hal almıştır. Bazı ülkeler borç tuzaklarından, toprak gaspından korkarken, bazı ülkeler de Çin'in Çin merkezli bir dünya düzeni oluşturmaya çalıştığı yönünde endişelenmektedir. Bu tarz endişeler Çin'in yeni kavram ve girişimlerinin ardında stratejik niyeti konusunda algısal bir boşluk yaratmaktadır. Çin'in Doğu ve Güney Çin Denizi'nde iddialı ve agresif bir duruş sergilerken Kuşak ve Yol girişimi aracılığıyla işbirliğini teşvik etmesi öngörülen barışçıl kalkınma hedefine aykırı olarak görülmektedir. Çin'in agresif ve iddialı tavırları hükümetin yumuşak güç unsurları ve hedefleriyle örtüşmemektedir. Aslında, bu arada Parti elitlerinin karşı koymaya çalıştığı Çin tehdidi algılarını beslemektedir. Ulusal çıkarları kapsamında Çin, Kuşak ve Yol girişimi gibi kazan-kazan işbirliğini öven bununla birlikte istikrar istediği bölgede Güney Çin Denizi'nde ve Doğu Çin Denizi'nde istikrarsızlığı tetikleyen ve bu bağlamda birbiriyle çelişen hamleler yapmakta ve stratejik ortaklık ilişkileri geliştirmektedir. Çin'in tutarsız işbirliğini ve çatışma unsurlarını bir arada barındıran bu davranış tarzı Çin'in büyük ülke diplomasisi ile ilgili söylem gücüne zarar vermektedir. Bunun için Çin'in Güney Çin Denizi ve Doğu Çin Denizi anlaşmazlığına yaklaşımı, Kuşak ve Yol girişimi başarısına elverişli bölgesel bir ortam yaratmak için istikrarın sürdürülmesine odaklanmak olmalıdır. Ancak, istikrarlı ortam sağlansa bile Kuşak ve Yol girişimine duyulan endişeler giderilmeden Çin'in büyük ülke diplomasisinin başarıya ulaşması mümkün görünmemektedir. Sonuç olarak, Xi'nin liderliğinde Çin'in yükselişini nasıl yönlendireceği önemli bir soru olmaya devam etmektedir. Çin, yükseldiğinde geleneksel büyük güçlerden farklı davranacağını uzun zamandır iddia etmektedir. Söylem bakımından iddialı, eylemler bakımından tutarsız olması Çin diplomasisine duyulan güveni ve başarısını engellemektedir. Bu söylem değişikliğinde de Çin'in istediği başarıları elde etmesi yapısal sorunları gidermedikçe zor görünmektedir.

Kaynakça

- Bautista, Lowell (2018). The South China Sea Arbitral Award: Evolving Post-Arbitration Strategies, Implications and Challenges, *Asian Politics&Policy*, 10(2), 178-189.
- BBC (2018). British Navy's HMS Albion warned over South China Sea 'Provocation'. Erişim adresi: <https://www.bbc.com/news/uk-45433153>
- Chubb, A. (2019). Xi Jinping and China's Maritime Policy. *Brookings*. Erişim tarihi: 06.07.2021, <https://www.brookings.edu/articles/xi-jinping-and-chinas-maritime-policy/>
- CPCnews (2014). Zhōngyāng wàishì gōngzuò huìyì zài jīng jǔ xíng xī jīn píng fā biào zhòng yào jīng huà (Pekin'de Düzenlenen Merkezi Dış İlişkiler Çalışma Konferansında Xi Jinping Önemli Bir Konuşma Yaptı), Erişim adresi: <http://cpc.people.com.cn/n/2014/1130/c64094-26119225.html>
- Deng X. (2008). *Selected Works of Deng Xiaoping (1982-1992)*. Beijing, China: Renmin Chubanshe.
- Dorsey, J. (2019). *China and the Middle East: Venturing into the Maelstrom*. Palgrave Macmillan.
- Eisenman J. ve Heginbotham, E. (2019). Building a More "Democratic" and "Multipolar" World: China's Strategic Engagement with Developing Countries, *The China Review*, 19(4), 55–83.
- Ermağan, İ. ve Üstünel E. (2014). "Çin'in Ortadoğu Politikaları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(37), 19-39.
- Fang, S. ve Xiaojun L. (2020). "Historical Ownership and Territorial Disputes." *The Journal of Politics*, 82 (1), 1–5
- Feng, W. (2018). Xīn shídài zhōngguó tèsè dàguó wàijiāo, kēxué nèihán, zhànlüè bùjú yǔ shíjiàn yāoqiú (Yeni Çağda Çin Karakterli Büyük Ülke Diplomasisi, Bilimsel Çağrışım, Stratejik Düzen ve Pratik Gereklilikler), *Guóji zhānwàng (Uluslararası Bakış)*, 13-28.
- Ferchen, M. (2018). 'China, Venezuela, and the Illusion of Debt-Trap Diplomacy'. *AsiaGlobal Online*, Erişim adresi: <https://www.asiaglobalonline.hku.hk/china-venezuela-debt-trap-diplomacy/>
- Fu, Y. (2016). The US World Order is a suit that no longer fits. Erişim adresi: <https://www.ft.com/content/c09cbcb6-b3cb-11e5-b147-e5e5bba42e51>
- Fu, M. (2019). 'Yidai Yilu' Jianshe de Chixuxing Wenti ('Kuşak ve Yol' İnşaatının Sürdürülebilirliği), Beijing: Shishi Chubanshe.
- Gaitho, M. (2020). China threatens to withhold SGR funds over 'hostility', Erişim adresi: <https://nation.africa/kenya/news/china-threatens-to-withhold-sgr-funds-over-hostility--104038?view=htmlamp>
- Garver, J. W. (2016). *China's Quest: The History of the Foreign Relations of the People's Republic of China*. Oxford: Oxford University Press.
- Gill, B. (2001). "Discussion of 'China: A Responsible Great Power'". *Journal of Contemporary China*, 10(26), 27-32.
- Haas, B. (2018). Washington's 'Sharksucker': Chinese media fires at Britain over South China Sea, Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/world/2018/sep/07/washingtons-sharksucker-chinese-media-fires-at-britain-over-south-china-sea>
- He, Y. (2016). China's Major-Country Diplomacy Progresses on all fronts, Erişim adresi: http://www.china.org.cn/china/NPC_CPPCC_2016/2016-03/06/content_37950893.htm

- Hong, Y. (2017). 'Motivation behind China's "One Belt, One Road Initiatives and Establishment of the Asian Infrastructure Investment Bank"'. *Journal of Contemporary China*, 26(105), 353-368
- Hu, J. (2005). "Building a Harmonious World of Lasting Peace and Common Prosperity." Erişim tarihi: <https://www.un.org/webcast/summit2005/statements15/china050915eng.pdf>
- Hu R. (2019b). Xi Jinping xin shidai guoji huayuquan jianshe de jiegou fenxi (Xi Jinping'in Yeni Dönemde Uluslararası Söylem Gücü İnşasının Yapısal Analizi). *Journal of Anhui Normal University* 47(1), 8–15.
- Hu, W. 2019. Xi Jinping's 'Major Country Diplomacy': The Role of Leadership in Foreign Policy Transformation. *Journal of Contemporary China*, 28 (115), 1–14.
- Hughes, C. R. (2011). Reclassifying Chinese Nationalism: The geopolitik Turn. *Journal of Contemporary China*, 20 (71), 601-620.
- Khan W. S. (2018). *Haunted by Chaos : China's Grand Strategy from Mao Zedong to Xi Jinping*. Harvard University Press
- Kynge, J. (2018). 'China's Belt and Road difficulties are proliferating across the World', *Financial Times*, Erişim adresi: <https://www.ft.com/content/fa3ca8ce-835c-11e8-a29d-73e3d454535d>.
- Lagarde, C. (2017). Belt and Road Initiative: Proven Policies and New Economic Links. Erişim adresi: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/05/14/sp051417-belt-and-road-initiative-proven-policies-and-new-economic-links>
- Li, D. (2018). Lùn quánqiú zhìlǐ gǎigé de zhōngguó fāng'àn (Çin'in Küresel Yönetim Reformu Planı Üzerine). *Mǎkèsī zhūyì yánjiū (Marksist Çalışmalar)*,4, 52-62.
- Lintner, B. (2019). China-Laos Friendship Blossoming. *Asia Times*. Erişim adresi: <https://asiatimes.com/2019/04/china-laos-friendship-blossoming/>
- Liu, W. (2017). Inclusive globalization: New Philosophy of China's Belt and Road Initiative. *Bulletin of Chinese Academy of Sciences*, 32(4), 331–339.
- Liu, Z. (2015). Uphold win-win Cooperation and Promote Peace and Stability in the Asia-Pacific. Erişim adresi: http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjbxw/t1306891.shtml
- Luo, J. (2017). Zhōngguó de Jiùshìzhǔ Xīntài Yàobùdé (Çin'in kurtarıcı zihniyeti istenmiyor). Erişim adresi: https://www.hkcd.com/content/2017-05/25/content_1049740.html
- Miller, T. (2017). *China's Asian Dream: Quiet Empire Building along the New Silk Road*. London: Zed Books.
- Ministry of Foreign Affairs. (2018). 'Xi Jinping Urges Breaking New Ground in Major Country Diplomacy with Chinese Characteristics'. Erişim adresi: http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/wshd_665389/t1571296.shtml.
- Morawetz, D. (1979). Walking on Two Legs? Reflections on a China Visit. *World Development*, 7(8-9), 877–891.
- Murphy, Ann Marie (2021). China's Grand Strategy towards Southeast Asia: Assessing the Response and Efficacy, Denon, D. B. H. (Ed.), *China's Grand Strategy: A Roadmap to Global Power?*. (s.121-145) içinde. NYU Press.
- Nathan, A. ve Scobell, A. (2012). *China's Search for Security*. New York: Columbia University Press.
- People's Daily (2013). Xijīnpíng zài mòsīkē guójì guānxì xuéyuàn de yǎnjiǎng (Xi Jinping'in Moskova Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'ndeki konuşması). Erişim adresi: <http://politics.people.com.cn/n/2013/0324/c1024-20892661.html>

- Pearson, J ve Vu, K. (2019). Vietnam mulls legal action over South China Sea dispute. Erişim adresi: <https://www.reuters.com/article/uk-vietnam-southchinasea-idUKKBN1XG1D4>
- Poh, A. ve Mingjiang, L. (2017). "A China in Transition: The Rhetoric and Substance of Chinese Foreign Policy under Xi Jinping". *Asian Security* 13(29), 84-97.
- Pomfret, J. (2010). "U.S. takes a tougher tone with China". Washington Post. Erişim adresi: <https://www.poreg.org/u-s-takes-a-tougher-tone-with-china/>
- Saunders, P. (2016). China's Role in Asia: Attractive or Assertive. D. Shambaugh (Ed.). *The China Reader: Rising Power* içinde (s.368-383). Oxford University Press.
- Shrink, S. L. (2018). "China in Xi's "New Era": The Return to Personalistic Rule". *Journal of Democracy*, 29(2), 22-36.
- Singh H. ve Pradhan R. P.(2019). Taiwan, Hong Kong & Macau in China's infrastructure-Diplomacy and the China Dream: Will the Dominions Fall?, *Maritime Affairs: Journal of the National Maritime Foundation of India*, 15(1), 15-26
- Sun, J. (2017a). Chuántǒng wénhuà yǔ shìbā dà yǐlái zhōngguó wàijiāo huà yǔ tìxì gòujiàn (Çin Komünist Partisi 18. Ulusal Kongresinden Beri Geleneksel Kültür ve Çin Diplomatik Söylem Sisteminin İnşası), *Wàijiāo pínglùn: Wàijiāo xuéyuàn xuébào (Diplomatik İnceleme: Çin Dış İlişkiler Üniversitesi Dergisi)*, 4,1-31
- Turan, İ. (2020). *Çin'in Enerji Güvenliği Politikası Kuşak Yol İnisyatifi ve Avrasya'da "Yeni Büyük Oyun"*, Nobel Yayınevi, 2020.
- Turan, İ. (2021). Hermeneutiğin Uluslararası İlişkilere Etkisi: Çin ile Filipinler Arasındaki Bölgesel Uyuşmazlık Sorunu. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(85),431-447.
- Xinhua (2017a). Full text of Xi Jinping's report at 19th CPC National Congress, Erişim adresi: http://www.xinhuanet.com/english/special/2017-11/03/c_136725942.htm
- Xinhua (2017b). Full Text of Resolution on Amendment to CPC Constitution, Erişim adresi: http://www.xinhuanet.com/english/2017-10/24/c_136702726.htm
- Xinhua (2017c). Full text of President Xi's speech at opening of Belt and Road Forum, Erişim adresi: http://www.xinhuanet.com/english/2017-05/14/c_136282982.htm
- Xi J. (2014a) "*Xījìnpíng tán zhìguó lǐ zhèng*" (Devlet Yönetimi Üzerine Xi Jinping), *Wàiwén Chūbǎn Shè* (Yabancı Diller Yayınevi).
- Xi, J. (2014b). *Xījìnpíng: Dàguó wàijiāo yào yǒu zhòng guó qìpài* (Xi Jinping: Büyük Ülke Diplomasisi Çin Tarzı Olmalı). Erişim adresi: https://m.sohu.com/n/406506629/?pvid=000115_3w_a
- Xi J. (2015). Full text of Chinese President's speech at Boao Forum for Asia. Erişim adresi: http://www.china.org.cn/business/2015-03/29/content_35185720.htm
- Xi J. (2017). Gòngtóng gòujiàn rénlèi mìngyùn gòngtóngtǐ——zài liánhéguó rìnèiwǎ zǒngbù de yǎnjiǎng (Birlikte insanlık için ortak bir geleceğe sahip bir topluluk inşa etmek - Cenevre'deki BM merkezinde bir konuşma). Erişim adresi: <http://politics.people.com.cn/n1/2017/0119/c1001-29033860.html>
- Xi, J. (2018). *The Governance of China II*. Beijing: Waiwen Chubanshe
- Xi, J. (2019). Zài "gào táiwān tóngbāo shū" fābiǎo 40 zhōunián jìniàn huì shàng de jiǎnghuà. (Tayvan'daki yurttaşlara mesajın 40. yıldönümü töreninde konuşma). *Xinhua News*. Erişim tarihi: http://www.xinhuanet.com/tw/2019-01/02/c_1210028622.htm
- Xi J. (2020). *The Governance of China III*, Foreign Languages Press.

- Xiaoxing, Y. (2005). Chinese Foreign Policy In Transition: Understanding China's "Peaceful Development", *The Journal of East Asian Affairs*, 19(1), 74-112
- Xu, J. (1998). *Juéqǐ jùrén de wàijiāo fānglüè (Yükselen Devlin Diplomatik Stratejisi)*, Beijing: World Affairs Press.
- Xu, J. (2018). Xīn shídài zhōngguó tèsè dàguó wàijiāo lǐniàn yǔ yuánzé wèntí chūtàn (Yeni Çağda Çin Karakterli Büyük Ülke Diplomasininin Fikir ve İlkelerine İlişkin Bir Ön İnceleme). *Contemporary International Relations*, 3, 1-7.
- Xue, L. (2016). *Yidai yilu' yu 'ouya shijie' de daolai' (Kuşak ve Yol ve Avrasya Yüzyılının Doğuşu)*, Beijing: Zhongguo Shehuikuoxue Chubanshe.
- Waltz, S. (2009). Alliances in a Unipolar World, *World Politics*. 61(1),86-120.
- Wang, J. (2011). China's Search for a Grand Strategy, A Rising Power Finds its Way,' *Foreign Affairs*, 90(2),68-79.
- Wang, J. (2018). Xi Jinping's 'Major Country Diplomacy:'A Paradigm Shift?. *Journal of Contemporary China*, 28(115), 15-30.
- Wang, Y. (2013a). Exploring the Path of Major-Country Diplomacy with Chinese Characteristics. Remarks by Foreign Minister Wang Yi at the Luncheon of the Second World Peace Forum. Erişim adresi: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/wjbz_663308/2461_663310/t1053908.shtml
- Wang Y. (2012). Zhōngguó wàijiāo rúhé zhēngqǔ guóji huàiyǔ quán (Çin Diplomasisi Uluslararası Söylem için Nasıl Çalışıyor?). *Rénmín lùntán-xuéshù qiányán (Halk Forumu-Akademik Sınır)*,12,60-63.
- Wang, Y. (2017). *Creative Involvement The Evolution of China's Global Role*. Routledge.
- Wu, J. ve Zhang, Y. (2013) Xi Proposes a 'New Silk Road' with Central Asia.*China Daily*. Erişim adresi: http://www.chinadaily.com.cn/china/2013xivisitcenterasia/2013-09/08/content_16952228.htm.
- Votta De, N. (2016). China's Influence in Sri Lanka: Negotiating Development, Authoritarianism and Regional Transformation, Evelyn Goh (Ed.), *Rising China's Influence in Developing Asia* (s.129-154) içinde. Oxford University Press.
- Yan, X. (2014). From Keeping a Low Profile to Striving for Achievement, *Chinese Journal of International Politics*, 7(2), 153-84.
- Yang, J. (2015). Xīn shíqí zhōngguó wàijiāo sīxiàng, zhànlüè hé shíjiàn de tànsuǒ chuàngxīn (Çin'in Yeni Dönemde Diplomatik Düşünce, Strateji ve Pratiğinin Keşfi ve Yeniliği), *Guóji Wèntí Yánjiū (Uluslararası Sorunlar Araştırması)*, 1,4-25.
- Yang, X. (2006). The Rise of China and its Power Status. *The Chinese Journal of International Politics*, 1(1), 5-33.
- You, J. (2014). The PLA and Diplomacy: Unraveling Myths about the Military role in Foreign Policy-Making'. *Journal of Contemporary China*, 23(86), 236-254.
- Yun. Z (2018). *Sino-Japanese Relations in a Trilateral Context: Origins of Misperception*. Palgrave Macmillan.
- Tangyuenyong P. (2018). Decoding the Diplomatic Discourse of Contemporary China: Meaning Construction and Role in World Politics, *International Journal of East Asian Studies*, 21(2),19-34.
- Tsai, K. S. (2015). The China Dream: Tigers, Flies, and Other Challenges to Economic Reform. L., Chih-shian, D., Arthur S. (Ed.), *China Dreams (China's New Leadership and Future Impacts)* içinde (s.171-196). WSPC

- Zhang, M. (2021). China's Development of Public Goods in the South China Sea Islands, J. A. Berlie (Ed.), *China's Globalization and the Belt and Road Initiative* içinde (s.101-122), Palgrave Macmillan.
- Zhang, Y. (2016). China and Its neighbourhood: Transformation, Challenges and Grand Strategy, *International Affairs*, 92 (4),835–48.
- Zhao, S. (2017). "American Reflections on the Engagement with China and Responses to President Xi's New Model of Major Power Relations." *Journal of Contemporary China* 26 (106), 489-503.
- Zhao, S. (2019). 'China's Belt-Road Initiative as the Signature of President Xi Jinping Diplomacy: Easier Said Than Done'. *The Journal of Contemporary China*, 1–17.
- Zheng, Y. (2009). Zhōngguó xū quèlì dúlì wàijiāo huàyù (Çin bağımsız bir diplomatik söylem kurmalı), *Liánhé zǎobào (Birleşik Günlük Haber)*, 2 -17.
- Zhou, F (2017). Fèn fā yǒu wéi de shōuyì yǔ chéngbēn (Başarı için Çabalamanın Yararları ve Maliyetleri). *Zhanlue Juece Yanjiu (Strateji ve Karar Verme Dergisi)*, 3, 56–68.
- Zhu, C. Wu.. (2013). Dongya jichusheshi hulianhutong rongzi: wenti yu duice (Doğu Asya Altyapı Bağlantı Finansmanı: Sorunlar ve Politika Önerileri), *Guoji Jingji Hezuo (Uluslararası Ekonomik İşbirliği)*, 10, 24–29.
- Qin, Y., Zhu, L., Wang, Y., Wei, L., Gao, F., Sun, J., Gao, S., Jing, X., & Yu, H. (2009). *Guoji Tixi Yu Zhongguo Waijiao (Uluslararası Sistem ve Çin Diplomasisi)*, Beijing: World Affairs Press.
- Walton, T. (2012). *China's Three Warfares*, Herndon, VA: Delex Systems.
- Wenjuan N. (2016). Xi Jinping's Foreign Policy Dilemma: One Belt, One Road or the South China Sea?. *Contemporary Southeast Asia* , 38(3), 422-444.
- White House (2021). U.S.-Japan Joint Leaders' Statement: "U.S.-Japan Global Partnership for A New Era".Erişim adresi: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/04/16/u-s-japan-joint-leaders-statement-u-s-japan-global-partnership-for-a-new-era/>

Terör Örgütlerinin Hashtag Aktivizmi Üzerinden Karşılaştırmalı Sosyal Ağ Analizi

Mehmet Seyman Önder*

Öz

Sosyal medya başta olmak üzere iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler terör örgütlerinin aktivist yaklaşımlarında önemli değişikliklere neden olmuştur. Örgütler geleneksel eylemlerini sürdürüyor olsalar da asıl eylemselliklerini hashtag aktivizmi ile siber dünyaya taşımış durumdadırlar.

Bu çalışmada terör örgütlerinin nasıl bir ağ yapısına sahip olduğu, nasıl bir hashtag aktivizmi oluşturdukları, ağ içindeki etkin bireylerin kimler olduğu ve aktivizmin oluşma sürecinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda NodeXL adlı bir sosyal ağ analizi bilgisayar programı kullanılarak FETÖ örgütü ile PKK örgütü üyeleri ve sempatizanlarına ait Twitter hesapları ve hesaplardan açılan hashtaglar incelenmiş ve sosyal ağ analizleri yapılmıştır.

Ayrıca destekleyici veri toplama adına hashtag paylaşımları içerik analizlerine tabi tutulmuştur. PKK ağlarının daha yatay ve yoğun ilişki içinde olduğu, ağ içinde yabancı aktörlerin de oldukça etkili olduğu, FETÖ ağlarının daha hiyerarşik, kontrollü ve organize bir ilişki sergilediği konusunda bulgular elde edilmiştir. Ayrıca, zıt ideolojik yapılara sahip olmalarına rağmen zaman zaman ağlarda işbirliği yaptıklarına yönelik verilere rastlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hashtag aktivizmi, Sosyal ağ analizi, Terör örgütleri ve sosyal medya, FETÖ, PKK.

Comparative Social Network Analysis of Terrorist Organizations Through Hashtag Activism

Abstract

Developments in communication technologies, especially in social media, caused significant changes in the activist approaches of terrorist organizations. While the organizations continued their traditional actions, they carried their de facto activism to the cyber world with hashtag activism.

This study aims to determine what kind of network structure terrorist organizations have, what kind of hashtag activism they create, who are the active individuals in the network and the activism process. In this context, we analyzed Twitter accounts and hashtags of the members and sympathizers of the FETO organization and PKK organization using a social network analysis computer program called NodeXL, and made social network analyzes.

Additionally, hashtag posts were subjected to content analysis to collect supporting data. According to the findings, PKK networks have a more horizontal and intense relationship. Foreign actors are also quite influential within the network, and FETO networks display a more hierarchical, controlled and organized relationship. They also sometimes cooperate in networks, despite having opposing ideological approaches.

Keywords: Hashtag activism, Social network analysis, Terrorist organizations and social media, FETO, PKK.

Giriş

İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler toplumsal yaşamda büyük değişmelere neden olduğu gibi, bu gelişmeler suçlu birey ve grupların da suç işleme tarzları ve davranışlarında önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Özellikle sosyal medyanın insanların hayatına girmesi ile birlikte suç; mağdur, suçlu ve kolluk kuvvetleri arasındaki bir husus olmaktan çıkmış, tüm topluma yansır hale gelmiştir. Sosyal medya, terör ve ideolojik suçlular için suçun meşrulaştırılmaya çalışıldığı bir alan olarak kullanılmasının yanı sıra, ideolojilerini yaymak için bir propaganda aracı olarak da kullanılmaktadır (Denning, 2001: 262; Williams, 2001: 67; Zanini ve Edwards, 2001: 41).

Günümüzde Twitter, Facebook, Instagram, Tiktok, Youtube gibi sosyal medya uygulamaları tüm dünyada ilgi görmektedir. Bu nedenle de terör ve ideolojik suç grupları bu mecralarda yoğun propaganda etkinlikleri yürütmektedir. Geleneksel yöntemlerde propagandalar, ya mitingler ya da ana akım medya üzerinden ve tek merkezden yürütülmekteydi. Ancak, mitingler kolluk kuvvetlerinin engellemelerine maruz kalacağından suç ve terör örgütleri için kullanılabilir değildir. Örgütler yurt içinde medya organlarına sahip olabilmektedir. Fakat kamu kuruluşlarının yoğun denetimi, medyanın kullanımını da zorlaştırmaktadır. Bu nedenle örgütler çoğu zaman yurtdışında medya organı oluşturmaya çalışmakta, ancak yine ilgili devletin yoğun girişimleri ile ya engellenmekte ya da propaganda yapımı zorlaştırılmaktadır. Ayrıca bu geleneksel yöntemler çok maliyetli olduğundan ciddi kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır.

Tek taraflı ve tek merkezli iletişim sağlandığı geleneksel yöntemlerin bu zorluklarına karşın sosyal medya, örgütler için iletişimi interaktif ve çok merkezli bir hale getirmekte, klasik engellemelere karşın rahat hareket edilebilir bir alan yaratmakta ve tüm avantajları da neredeyse sıfır maliyetle sağlamaktadır (Denning, 2001: 262).

İletişim teknolojilerinin sağladığı bu imkânlar suç ve terör örgütleri tarafından organize şekilde kullanılmaktadır. Örgütler, sosyal medya üzerinden hashtag aktivizmi olarak nitelendirilen yeni bir mücadele şekli geliştirmiştir. Bu gruplar, yeni aktivizm tarzını, egemen söylemi yapı bozuma uğratan yeni bir söylem aracı olarak kullanılmaktadır (Wonneberger vd., 2021: 1694). Ayrıca bu alan üzerinden faaliyetlerini meşru gösterecek etkin bir propaganda yürüterek toplumun sempatisini kazanmayı, yeni ve düzenli söylemlerle üyelerinin ve taraftarlarının ilgisini canlı tutmayı hedeflemektedir (Williams, 2001: 67; Zanini ve Edwards, 2001: 41).

Örgütlerin sosyal medyayı nasıl bir organizasyonla, hangi yöntemlerle kullandığı ve nasıl bir sosyal ağ oluşturduklarının anlaşılması kamu güvenliğinin sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada da, FETÖ ve PKK örgütlerinin üyeleri ve sempatanları tarafından sosyal medya üzerinden yürütülen hashtag aktivizmi çerçevesinde bu hashtaglara katılım sağlayan Twitter kullanıcılarının sosyal ağ analizleri yapılmış ve elde edilen bulgular karşılaştırılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde terör örgütlerinin, suç örgütlerinin aksine toplumsal ayıplanma kaygısı yaşamadan eylemlerini aleni bir şekilde yapmalarına olanak veren ahlaki dayanakları ele alınmaktadır. İkinci bölümde teknoloji ve internetin terör için nasıl bir araç olduğu ele alınırken, üçüncü bölümde terör örgütlerinin hashtag aktivizmine odaklanılmış, dördüncü bölümde araştırmanın metodolojisi açıklanmış, beşinci bölümde araştırmanın bulgularına yer verilmiş ve son bölümde bulgular tartışılarak araştırmanın sonucu hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

Terör Örgütlerinin Eylemlerinin Ahlaki Dayanağı

Suçlu bireyler ve gruplar, gerçekleştirdikleri yanlış davranış nedeniyle toplum nezdinde ayıplanma ve dışlanma riskini etkisiz kılmak için yanlış davranışlarının haklı bir yönünü ortaya koyma çabasına girerek eylemlerini meşru gösterme çabası içine girmektedirler (Sykes ve Matza, 1957: 666).

Cohen (1955), suçlu bireylerin her birinin bir suçlu alt kültüre tabi olduğunu ve her suçlu alt kültürünün kendilerine ait değer ve yargıları bulunduğunu söylemektedir. Bireyler, bu suçlu alt kültürlerin değer ve yargılara bağlı olmalarından dolayı egemen kültürün normlarının dışına çıkabilmektedir. Ancak Sykes ve Matza (1957: 665), suçluların davranışlarının yanlış olduğunun farkında oldukları ve utanma duygusu yaşadıklarını söyleyerek, Cohen'i, suçlu alt kültürlerin değer ve yargılarına bağlı olmaları halinde bireylerin utanç duygusu yaşamamaları gerektiği konusunda eleştirmişlerdir. Cohen ve Short, (1958: 21-23) ise, eleştirilere yönelik, çok farklı tiplerde suçlu alt kültürü olduğunu, bazı suçlu alt kültürlere ait bireylerin suçluluk yaşayabileceği yönünde açıklama getirmişlerdir.

Nitekim suç örgütleri ile terör örgütleri karşılaştırıldığında, suç örgütlerinin önemli bir bölümünün toplum tarafından ayıplanmama adına suçlarını gizleyebildikleri görülmektedir. Fakat suç örgütlerinin aksine terör örgütleri en şiddetli eylemlerini bile üstlenip bu eylemler üzerinden propagandalarını yapabilmektedirler. Aslında Sykes ve Matza (1957: 669), 'nötrleştirme

teorilerinde' son teknik olan 'daha yüksek sadakate itiraz' tekniğine dayanarak, suçlu bireylerin; sahip oldukları grup, arkadaş kliği ya da çete gibi daha küçük sosyal grupların talepleri için toplumun bazı normlarının göz ardı edilebileceğini ve hatta reddedilebileceğini söylemektedir. Terör örgütü üyeleri de örgütlerinin değer ve normlarını toplumun değer ve normlarının üzerinde görmektedir. Bu noktada da Sykes ve Matza, Cohen'i kısmen haklı çıkarmaktadırlar. Ayrıca, DiGiuseppe de, şiddet suçu işleyen bireylerin çoğunun, doğru ve iyi bir eylemde buldukları yönünde çarpık bir görüşe sahip olduklarını ve bu yöndeki görüşlerini sosyal medya aracılığıyla mümkün olduğunca çok kişiye ulaştırma çabasında olduklarını söylemektedir (Amedie, 2015: 15). Bandura (1996: 22) ise, terör ve şiddet suçlularının yıkıcılığa ahlaki bir başvuru yaptıklarına dikkat çekmektedir. Ona göre, yıllar boyunca dini ilkeler, ideolojiler, milliyetçi yaklaşımlar ve acımasız sosyal politikalar çerçevesinde farklı düşünen insanlara yönelik çok kınanacak yıkıcı davranışlar sergilenmiştir. Bu davranışlarını da ahlaki olarak haklı çıkarma ihtiyacı duymuşlardır. Bu teoriyi 'seçici ahlaki geri çekilme' (Selective Moral Disengagement) olarak isimlendirmiştir. Weimann (2008: 79-80), terör suçlularının davranışlarını ahlaki olarak haklı çıkarmaya çalıştıklarını söyleyerek, Bandura'nın seçici ahlaki geri çekilme teorisini, terör suçlularına uyarlamış ve ahlaki bağımsızlığın işlemesi hususunda yedi uygulamaya dikkat çekmiştir. Bu uygulamalar şunlardır:

1. *Sorumluluğun yer değiştirmesi (Displacement of responsibility)*: Bir dizi ayırıştırıcı uygulama, failin eylemleri ile eylemlerin etkileri arasındaki ilişkiyi çarpıtarak işler.
2. *Sorumluluğun yayılması (Diffusion of responsibility)*: Kişisel sorumluluk, sorumluluğun yayılmasıyla da gizlenebilir. Grup kararları sorumluluğu dağıtmak için uygundur.
3. *Hedeflerin insanlıktan soyutlanması (Dehumanization of targets)*: Teröristler, kurbanlarını insan olarak görmezlerse şiddeti daha kolay uygularlar.
4. *Üstü kapalı anlatım dili (Euphemistic language)*: Dil, bireyin eylemlerine ilişkin algısını şekillendirmede önemli bir rol oynar. Ayıplanacak davranış, öncelikle üstü kapalı bir dille gizlenebilir, davranışın saygın olarak görülmesine izin verebilir. Bu yaklaşım, zararlı davranışları saygın kılmak ve buna yönelik kişisel sorumluluğu azaltmak için yaygın olarak kullanılmaktadır.
5. *Avantajlı karşılaştırmalar (Advantageous comparisons)*: Ayıplanacak davranışlar, diğer daha yaralayıcı davranışlarla karşılaştırılarak maskeleyebilir.
6. *Olaylar dizisinin çarpıtılması (Distortion of sequence of events)*: Bir eylemin sonuçlarını göz ardı ederek veya çarpıtarak ahlaki sorumluluk en aza

indirilebilir (örneğin, terör eyleminin yalnızca düşmanın, hükümetin, ordunun önceki bir eylemine bir tepki olduğu iddia edilebilir).

7. *Suçun atfedilmesi*: Suçun atfedilmesiyle, failer kendilerini kışkırtılmış kurbanlar olarak görürler. Failin eylemleri artık savunma veya misilleme olarak yorumlanmaktadır. Mağdur, eylemciyi kışkırtmakla suçlanır.

Weimann (2008: 81) Bandura'ya da atıfta bulunarak, terör örgütlerinin yoğun olarak kullandığı ahlaki uygunluk davranışının 'üstü kapalı anlatım dili' olduğunu ve bunu retorikle yaptıklarını belirtmektedir. Ona göre, terör örgütleri kendi davranışlarını 'mücadele' ve 'direniş' olarak yansıtırken, yetkililer ise, terör gruplarına karşı eylemlerini 'katliam', 'cinayet', 'soykırım' gibi ifadelerle anlatmaya çalışmaktadır. Bu tarz bir dil kullanarak hem toplumun ayıplamasına maruz kalınmaması hem de sempati toplanması amaçlanmaktadır. Ancak bu dilin etkin bir şekilde kullanılabilmesi ve bu söylemin tüm topluma ulaşabilmesi için modern dünyanın araçlarına yani internet ve sosyal medya ağlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Teknoloji, İnternet ve Terörizm

Teknolojinin gelişmesi terör ve eylem gruplarına önemli derecede alan sunmakla kalmamış, bu grupların ağlarını genişletmesine ve genişleyen bu ağlar arasındaki iletişim daha kolay sağlanmasına imkân vermiştir. Sürekli çevrimiçi iletişim yoluyla daha önce birbirleriyle hiç karşılaşmamış aynı ideolojik yaklaşıma sahip olan bireyler birbirine bağlanmıştır (Conway, 2006: 283; Glasser ve Coll, 2005; Ronfeldt ve Arquilla, 2001: 340)

İletişim teknolojilerinin terör örgütlerine sağladığı yararları, Zanini ve Edwards (2001: 35-36) üç başlıkta toplamıştır. Birincisi iletişim süreleri büyük ölçüde azalmış ve organizasyon içinde dağınık olan aktörlerin, görevlerini iletmesine ve koordine etmesine olanak sağlamıştır. İkinci olarak, iletişim maliyetini azaltmış ve yoğun organizasyonel tasarımların uygulanabilir hale gelmesine imkân vermiştir. Son olarak, bilginin kapsamını ve karmaşıklığını önemli ölçüde artırmıştır. Telekonferanslar, grup yazılımı, internet sohbeti ve web sitesi gibi yenilikler, katılımcıların bir araya gelmelerine ihtiyaç duymadan geniş ağda zengin paylaşımlar yapmasını sağlamıştır. Terörizm ve iletişim teknolojileri üzerine çalışmalar yapan araştırmacılar (Conway, 2002, 2006; Glasser ve Coll, 2005; Weimann, 2006), belli bir ideolojiye sahip terör örgütlerinin interneti siber saldırı amacıyla değil, iletişim, taktik ve propaganda amaçlı kullandıklarını tespit etmişlerdir. Goodman ve arkadaşları (2007: 196) internetin; anonimlik, gizlilik, erişebilirlik, düşük maliyetler ve

kullanım kolaylığı açısından terör örgütleri için bir kuvvet çarpanı etkisi gördüğünü belirtmektedir.

Dünyanın her yerinde internetin; neredeyse tüm terörist gruplar ve bireysel teröristler için nefret ve şiddet mesajlarını yaymak, birbirleriyle, destekçileri ve sempatanlarıyla iletişim kurmak, şiddet içeren faaliyetleri teşvik etmek, radikalleştirici fikirlerini yaymak ve hatta düşmanlarına karşı psikolojik savaş başlatmak için bir forum haline geldiği söylenebilir (Eilstrup-Sangiovanni ve Jones, 2008: 14; Hashemi ve Hall, 2019: 104; Weimann, 2008: 75).

İnternet ve iletişim teknolojilerinin ideolojik gruplar ve örgütler tarafından aktif ve organize şekilde kullanılması örneğine 1999'da ABD'nin Seattle kentinde yapılan G20 zirvesi sırasında rastlanılmaktadır. Seattle'da zirve öncesinde örgütlenmiş olan bazı eylemci gruplar, e-posta, bilgisayar uygulamaları ve cep telefonu sayesinde güvenlik güçlerinin hareketlerini birbirilerine bildirerek ve güvenlik güçlerinin aldıkları pozisyonlara göre hareket ederek zirvenin gerçekleşmesini önemli ölçüde sekteye uğratmışlardır (Armond, 2001: 210).

Eylemci grupların iletişim teknolojilerini bu kadar aktif ve etkili bir şekilde kullanabilmesi, terör örgütlerinin de dikkatini çekmiştir. Terör örgütleri iletişim teknolojileri sayesinde sosyal ağ oluşturmuş ve bu ağa bağlı olarak organize eylemlerde bulunmuşlardır. Örneğin, 30 Nisan 2002 tarihi itibarıyla ABD Dış İşleri Bakanlığı listesinde yer alan 33 yabancı terörist örgütten 19'ü web adresi oluşturmuştur. Bu örgütlerden bazıları birden fazla web adresine sahiptir (Conway, 2002: 4). Bazı terör örgütleri kamufle olabilmek için internet ve iletişim teknolojilerini masumane bir tarzda kullanıyormuş gibi davranmışlardır. Belli bir mesafe kat ettikten sonra da hedeflerini daha açık bir şekilde gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Kenney ve arkadaşları (2017: 2209) küresel bir İslami devlet kurmaya çalıştığını iddia eden Al-Muhajiroun adlı selefi-cihatçı bir örgütün İngiltere'de birçok insanı radikalleştirdiğini fakat bunu yaparken görünürde şiddet içermeyen bir aktivizm anlayışı güttüğünü ve bunu profesyonelce yaptığını söylemektedir. Başta barışçı aktivist yaklaşımlar sergilemiş olsa da 2003 yılında Tel Aviv'de üç kişinin ölmesine elli kişinin yaralanmasına neden olduğunu belirtmiştir. İnternetle başlayan aktivizm terör eylemi ile sonuçlanmıştır. Danitz ve Strobel (2001: 158), İnternet'in benzersiz doğasıyla sağladığı imkânların devrim niteliğinde olduğunu söylemektedir. İnternetin, kullanıcılar için tek başına başarılı bir kampanyayı garanti etmediğini söylese de, diğer güçlerle birlikte kullanıcılara büyük bir güç verdiğine vurgu yapmaktadır.

İnternetin sağladığı güç genellikle egemen söyleme yani devlete karşı kullanılmaktadır. Bazı araştırmacılar (Arquilla ve Ronfeldt, 2001; Ronfeldt ve Arquilla, 2001a; Sullivan, 2001; Zanini ve Edwards, 2001) devletler ile örgütler arasında bir ağ savaşı yaşandığını belirtmiş ve bu ağ savaşını 'Netwar' olarak isimlendirmişlerdir. Araştırmacılar, terörizmin bu ağ savaşı ile birlikte yeniden düzenlendiğine vurgu yapmış, devlet ve devlet dışı aktörler arasındaki ittifakların çatışmaları körükleyebileceğini dile getirmişlerdir. Onlara göre bu dönüşüm; ulus ötesi suç örgütlerinin, kartellerin, tarikatların, terörist grupların, çetelerin ve diğer oluşumların kombinasyonlarının, devlet odaklı öncüllerinin yerini alabilmesine olanak tanıyacaktır.

Ağ savaşına yönelik tartışmalarının gündemde olduğu 2001 yılında, ABD'de 11 Eylül ikiz kule saldırılarının gerçekleştirilmesi araştırmacıların dikkatini terör grupları arasındaki sosyal ağlara çevirmiştir. 11 Eylül saldırıları ile birlikte 2010' yılların ortalarına kadar internet aktivizmi ve sosyal ağ analizi çalışmaları, terör ve internet ilişkisi kapsamında ele alınmıştır. İlişkinin internet boyutu daha çok web siteleri, e posta yazışmaları, sohbet odaları gibi web 1.0 ve web 2.0 tabanlı uygulamalar üzerinden gözlenmiştir. Ancak, 2010 yıllardan itibaren sosyal medya mecralarının yaygınlaşmasıyla çok sayıda insana hatta belki tüm dünyaya anlık ve karşılıklı bir şekilde iletişimin gerçekleşmesi mümkün olmuştur.

Sosyal Medya ve Hashtag Aktivizmi

Sosyal medyanın, diğer uygulamaların aksine cep telefonundan pratik bir şekilde kullanılabilir olması, onun hızlıca yayılmasına imkân vermiştir. Hossain (2015: 147) ve Asongu ve arkadaşları (2019: 215) sosyal medyanın terörün tehditlerini artırdığını söylemektedir. Onlara göre, terör grupları sosyal medya sayesinde daha organize hale gelmektedir. Farklı ülkelerdeki yerel terör örgütlerinin uluslararası düzeyde faaliyet gösteren terör örgütlerine katılmasında sosyal medyanın önemli bir rolü vardır. Ancak sosyal medya, terör örgütlerinin bireysel ya da grupsal olarak birbirleriyle olan ilişkilerini ve iletişimlerini artırmakla sınırlı kalmamıştır. İdeolojik gruplara ve terör örgütlerine yeni bir mücadele alanı sağlamıştır. Örgütler bu alanda sadece takipçilerine değil, tüm sosyal medya kullanıcılarına ulaşma imkânı bulmuşlardır. Sosyal medya uygulamalarında gündem olan hashtaglar bunu mümkün kılmıştır. Bu nedenle sosyal medya kullanıcılarına ulaşmak ve mesajlarını görünür kılmak isteyen her grup bir hashtag açmakta ve bu hashtagi kullanarak mesajlar atmakta ve attırmaktadır. Gündem olan hashtagler böylece tüm sosyal medya kullanıcıları için görünür olmaktadır.

Hashtaglerin gücünün farkına ilk kez 2014 yılında varılmıştır. ABD’de yaşanan bir kadın cinayeti sonrasında açılan #YesAllWoman adlı hashtag milyonlarca kez mesaj almış ve tüm dünyanın dikkatini çekmiştir. Bir süre sonra dünyanın farklı ülkelerinden de katılım alarak uluslararası bir tag haline gelmiştir (Bennett, 2014). Bir diğer büyük hashtag aktivizmi de yine kadın hareketlerinden gelmiştir. ABD’de 2017’de gündem olan bir taciz vakası sonrası #MeToo adlı hashtag için bazı ünlü isimlerin de paylaşımında bulunması sonrasında milyonlarca katılım sağlanmıştır. Bu hashtaglar feminist grupların da desteğiyle toplumsal yansımaları olan büyük bir kadın hareketine dönüşmüştür (Khomami, 2017).

Hashtag aktivizmi (Wonneberger vd., 2021) olarak ifade edilen bu yeni aktivist yaklaşım terör ve ideolojik grupların da dikkatini çekmiştir. Bu yeni aktivist yaklaşım, eylemci grupların bir araya gelmesini gerektirmemektedir. Hatta eylemci grupları, polisin biber gazına ve fiziki müdahalesine maruz kalmadan seslerini tüm topluma duyurabilmektedir. Özellikle de terör grupları için önemli bir avantaj daha sağlamaktadır. Bu avantaj, güvenlik güçleri için açık hedef olmasını önleyecek sahte (*fake*) hesaplarla gizlenme imkânı bulmaları, bot hesaplarla (*suck puppet*) da olduklarından çok daha büyük bir kitle gibi görünebilmeleridir (Dean vd., 2012). Örgütler hashtag aktivizmi ile ideolojilerini yayacak büyük kitlesel propagandalar yapma fırsatına kavuşmuştur. Sosyal medyanın aktivistler ve terör örgütleri için ne kadar vazgeçilmez bir alan olduğu yapılan akademik (Amedie, 2015; Asongu vd., 2019; Dean vd., 2012; Gialampoukidis vd., 2017; Hossain, 2015; Klausen, 2015) çalışmalarla anlaşılmaktadır.

Terör örgütleri başta Twitter olmak üzere sosyal medyada hashtagleri gündem haline getirerek hâkim söylemin ya da devletlerin aleyhinde ortaya çıkabilecek her türlü yeni bilgiyi güncel tutmak için operasyon düzeyinde kullanabilmektedir (Dean vd., 2012). Bunu yapabilmelerine olanak tanıyan husus sosyal medya kullanıcılarını artık gündemi ana akım medyadan değil sosyal medyadan takip ediyor olmalarıdır. Örneğin Pew Araştırma Merkezi’nin (Pew Research Center) 2013 yılı verilerine göre Facebook ve Twitter kullanıcılarının % 50’si sosyal medyadan haber takibi yapmıştır. Yine kullanıcıların yaklaşık % 78’i siyasi nitelikli bilgilere maruz kalmıştır (Asongu vd., 2019). Bu verilerin 2013 yılına ait olduğu düşünüldüğünde günümüzde oranların çok daha yüksek olduğu söylenebilir.

Terör örgütlerin sosyal medya üzerinden yeni bir mücadele alanı geliştirmesi, kolluk kuvvetleri ve istihbarat örgütleri için de yeni bir önleyici mücadele stratejisi ihtiyacı doğurmuştur. Önleyici mücadele, sosyal medya ağları

üzerinden terör faaliyetlerine karışanları izleme, hedefleme, soruşturma, engelleme ve nihayetinde tutuklama ve kovuşturma gibi 'istihbarat liderliğindeki bir strateji'nin yönlerini içermektedir (Dean vd., 2012).

Gelişen teknolojiler terör örgütlerine nasıl yeni bir alan ve kolaylık sağladıysa, güvenlik güçleri için de aynı oranda kolaylık sağlamıştır. Örneğin terör örgütlerinin sosyal ağ analizleri sosyal medyada yapılan hashtag aktivizmi üzerinden yapılabilmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Amacı

Kamu güvenliğinden sorumlu olan kişiler örgütlerin eylemlerine karşı önleyici yöntemler geliştirdikçe örgütler de yeni eylem taktikleri geliştirmektedirler. Sosyal medya da, örgütlerin yeni taktikler denediği ve oldukça etkili olduğu alanlardan biridir.

Bu araştırmanın temel amacı da terör örgütlerinin sosyal medyayı nasıl bu kadar etkin kullanabildiklerinin anlaşılmasını sağlamaktır.

Kamu güvenliğinden sorumlu olanların etkin ve önleyici bir mücadele gerçekleştirebilmesi için ağların detaylı bir şekilde bilinmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada ayrıca aşağıda yer alan araştırma problemlerinin yanıtları aranmıştır.

Terör örgütleri sosyal medya üzerinden nasıl bir ağ oluşturmuşlardır?

Ağ ne kadar güçlüdür?

Ağlardaki bireyler nasıl konumlanmıştır?

Ağda en etkili aktörler kimlerdir?

Ağdaki hangi aktör üzerinden daha fazla istihbarat bilgisi toplanabilir?

Bu ağlardaki bağlantıların yönü ve yoğunlaşma durumu nedir?

Sosyal medya eylemlerinin gerçekleştirilme süreci nasıldır?

Sosyal medya eylemlerine aktivistlerin katılımı nasıl gerçekleşmektedir?

Grup içinde talimatların aktarılmasında veya grubun yönlendirilmesinde hangi kullanıcılar etkilidir?

Eylemlerin yönlendirilmesi ve kanalize edilmesi hususu nasıl gerçekleşmektedir?

Eylemler, yurtiçinde etkili olmak ve kamuoyu oluşturmak amacıyla mı yapılmaktadır ya da uluslararası bir boyut taşımakta mıdır?

Eylemlerin Türkiye kökenliler tarafından mı yapılmaktadır ya da uluslararası aktörlerin eylemlere dahil söz konusu mudur?

Araştırma Modeli

Bu çalışma betimsel bir araştırmadır. Burada model olarak sosyal ağ analizi kullanılmış ve buna ek olarak içerik analizinden kısmi olarak yararlanılmıştır. İçerik analiziyle, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşılması amaçlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 259). İçerik analizinden kısmi olarak yararlandığının ifade edilmesinin nedeni, çalışmada bilgisayar programı aracılığıyla sadece tweetlerde en çok kullanılan kelimelerin belirlenmesidir. Böylece en çok mention alan kullanıcıların kim olduğu, en etkili aktörlerin kimler olduğu, hangi hashtaglara katılımların olduğu, hangi ülkelere ait bağlantı alt yapılarının kullanıldığı açığa çıkarılabilecektir.

Sosyal Ağ Analizi, örgütlerin yapısının, aktörlerin örgüt içindeki etki oranlarının, aktörler arasındaki ilişkilerin ve aktörler arasındaki verilerin aktarım şekillerinin grafiklendirilerek ve haritalandırılarak daha kolay anlaşılmasını sağlayan, daha önce araştırmacı tarafından manuel olarak yapılan, ancak günümüzde ise bilgisayar programları aracılığıyla gerçekleştirilen bir betimsel analiz yöntemidir (Güzeller vd., 2016). Bu nedenle başta kökten dinci terör örgütleri olmak üzere birçok terör örgütü hakkında akademik düzeyde (Beşer, 2014; Brams vd., 2006; Bright vd., 2020, 2021; Burcher ve Whelan, 2015; Clauset vd., 2008; Gialampoukidis vd., 2017; Harris-Hogan, 2013; Krebs, 2002; Pedahzur ve Perliger, 2006; Perliger ve Pedahzur, 2011; Ressler, 2006; Schwartz ve Rouselle, 2009; Wonneberger vd., 2021) sosyal ağ analizi çalışmaları yürütülmüştür.

Bunlarla beraber farklı konularda yapılmış sosyal ağ analizi üzerine yerli çalışmalar (Ağcasulu, 2018; Bürhan vd., 2017; Demir, 2020; Eren, 2018; Eteman vd., 2014; Gençer, 2017; Sevgi, 2018; Kervankıran vd., 2018) da mevcuttur. Uluslararası çalışmalarda araştırmacılar, açık erişimde olan (yayınlanan dava dosyaları, internet, gazete, TV haberleri gibi) verileri derlemiş, matematiksel yöntemlerden de faydalanarak eylemde bulunan aktörler arasındaki ilişkileri haritalandırmış ve grafik haline getirmişlerdir. Bu çalışmaların bazılarında, özellikle son dönemlerde yapılanlarda bilgisayar yazılımları kullanılmış olsa da çoğu, manuel yapıldığı için az sayıda örgüt üyesinin arasındaki ağın haritaları oluşturulabilmiştir. Ancak günümüzde Cytoscape, Graphviz, Gephi, GUESS, Igraph, Multinet, NetDraw, Netminer, NetworkX, Nodexl, Pajek, SNAP,

SocNetV, Statnet, Tulip, Unicet, yEd Graph Editor (Bürhan vd., 2017: 2; Tunalı, 2016:181-183) gibi sosyal ağ analizi programları mevcuttur. Bu programlarla çok sayıda aktör arasındaki ilişkiler incelenebilmektedir.

Ancak bu yöntem toplum bilimlerinde oldukça yenidir. Bu nedenle araştırma bulgularının daha iyi anlaşılabilmesi için sosyal ağa analizine ve Twitter'a ait bazı kavramların bilinmesi gerekmektedir. Gülpınar-Demirci (2020), Gürsakal (2009), Güzeller ve arkadaşları (2016) ve Tunalı'nın (2016) tanımladığı kavramlar şunlardır:

Aktör (Node-Vertex-Düğüm-Köşe): Ağ içerisindeki kişilere ya da unsurlara verilen isimdir. Her disiplin farklı bir isim kullanmaktadır. Sosyal bilimlerde ise aktör ismi ön plana çıkmaktadır. Ağ içinde küçük geometrik şekillerle gösterilir.

Bağlantı (Edge-Kenar-İlişki): Aktörler arasındaki bağı gösteren çizgilerdir. Yönlü ya da yönsüz olabilmektedir.

Hub: Ağlarda yer alan aktör kümelerinin bağlantılı olduğu düğümlerdir. Bir aktör kümesine bağlantı hub üzerinden sağlanır.

Özvektör Merkeziliği (Eigenvector Centrality): Bir aktörün önemi, sadece sahip olduğu bağlantıların çokluğuna değil, etkili aktörlerle olan bağlantılarıyla da ilişkilidir.

Arasındalık Merkeziliği (Betweennes Centrality): Aktörler ya da aktör grupları arasındaki en kısa yolu gösterir. Yani aktörler arasındaki bilgiyi en hızlı ileten bu yüzden de ağda oldukça etkili olan aktörleri belirler.

Yoğunluk (Denstiy): Aktörelere arasındaki bağlantıların yoğunluk oranlarını gösterir.

Çap (Diameter): Ağın genişliğini anlamayı sağlar, iki aktör arasındaki en kısa yollardan en uzun olanıdır.

Ortalama Patika Uzaklığı (Average geodesic distance): Bağlantıların bir aktörden diğer aktörlere giderken kullandıkları yolun ortalama uzaklığını (ortalama kaç aktör üzerinden geçerek ulaştığını) anlatır.

İç derece (In-degree): Bir aktörün diğer aktörlerden aldığı bağlantı sayısını gösterir.

Dış derece (Out-degree): Bir aktörden diğer aktörelere giden bağlantılarının sayısını gösterir

PageRank: Özvektör merkeziliğinin özel bir çeşididir.

Ölçeksiz Ağlar (Free-Scale): Çok sayıda aktörün az bağlantıya, az sayıda aktörün çok sayıda bağlantıya sahip olduğu, ağın herhangi bir kısıta bağlı kalmaksızın dağıldığı ağlardır. Gerçek hayatla ilgili ağlar bu türe girer.

Rassal Ağlar (Random): Tüm ağlar birbirilerine rastlantısal olarak bağlı olur. Bir aktörde diğerlerinden farklı olarak büyük bir bağlantı yoğunluğuna rastlanmaz. Karayolu ağları gibi düşünülebilir

Küçük Dünya Ağları (Small-World) : Ortalama patika uzunluğu kısa olan ağlardır. Bu ağlarda bir aktörden bir başka aktöre bağlantı ortalama 6 adımda gerçekleşmektedir

Tweet: Kullanıcıların Twitter adlı sosyal medya uygulamasında yaptığı paylaşımlardır

Retweet: Bir kullanıcının yaptığı paylaşımın bir başka kullanıcı tarafından yeniden paylaşılmasıdır

Mention: Kullanıcı, yaptığı bir paylaşımı görmesini istediği kullanıcının isminin başına @ yazarak mesajın ona da ulaşmasını sağlar. Ayrıca bir konuda birine cevap verirken cevap verilen kişinin paylaşımı görmesi için de kullanılabilir.

Reply: Twitter üzerinde yapılan bir paylaşımına verilen yanıt anlamına gelmektedir.

Araştırma alanı olarak Twitter uygulaması seçilmiştir. Bunun nedeni Twitter'ın diğer sosyal mecralara göre kullanıcıya sağladığı avantajlardır. Bu avantajların en önemlisi kullanımının çok pratik olmasıdır. Paylaşım yaparken, 280 karakterle kendisini anında ifade edebildiği gibi resim ve videoyu da pratik bir şekilde paylaşabilmektedir. Aynı kolaylık takipçiler içinde söz konusudur. Herhangi bir yer ve zamanda birkaç dakikalık boş anını, uygulamada yapılan paylaşımları takip ederek geçirebilmektedir. Bu nedenle örgüt üyeleri için uygulamanın kendisi faydalı olmakla birlikte ulaşmak istediği kitleyi, yayınladıkları içeriklere maruz bırakabilmektedir. Ayrıca, dünyadaki en yaygın uygulamalardan bir olmakla beraber, Arap Baharı (Asongu vd., 2019) ve Gezi Parkı (Bozkurt, 2013) eylemlerindeki etkisi de göz önünde bulundurulurken bu uygulama seçilmiştir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu uygulama Araştırmanın evrenini ve örneklemi FETÖ ve PKK örgütlerinin propagandası yapılması amacıyla açılan #TurkeyUsesChemicals ve #Stop-KillingPoliticalPrisoners Hashtaglerine katılım sağlayan kişilerden oluşmak-

tadır. Ancak, araştırmanın nihai örneklem grubu tam sayım örnekleme olsa da doğru örnekleme grubuna ulaşmak ve doğru hashtagdan veri çekebilmek için aşamalı bir yol izlenmek zorunda kalınmıştır. PKK örgütü için, önce örgüt lehine açıklamalar yapan HDP yöneticileri belirlenmiş ve bunların Twitter hesapları incelenmiştir. Kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak bu hesapların yaptığı retweetler, mentionlar, hesabın takipçileri ve takip ettikleri kişiler incelenmiştir. İncelemeler sırasında örgüt lehine daha radikal paylaşım yapan hesaplara, bu hesaplar da incelenerek başka hesaplar ulaşılmıştır. Yapılan paylaşımların içeriği, kullanılan profil resimleri, takipçiler ile takip edilenlerin profilleri incelenmiştir. Örgüt yanlısı açık ve net paylaşımlardan, paylaşımların yönlendirici nitelikte olmasından, hashtaglerde etki derecesi yüksek olarak ölçülen, yüksek takipçi sayıları olan (bu takipçilerin çok büyük bir bölümü örgüt yanlısı paylaşımda bulunanlardır) ve bu nedenle de örgüt üyesi olduğuna kanaat getirilen 5 kullanıcı belirlenmiştir. Bu 5 kullanıcıya ulaşmak için tümüyle incelenen toplam kullanıcı sayısı 27 olmuştur. FETÖ örgütü için de benzer bir süreç uygulanmıştır. Ancak, bu örgüt için başlangıç noktaları, kamuoyunda FETÖ üyesi olarak bilinen ve illegal yollarla yurt dışına çıkan kullanıcı hesapları olmuştur. Burada örgüt içinde etkili bir örgüt üyesi olduğuna kesin kanaat getirilen 5 hesap seçilmiştir. Bu hesaplara ulaşmak için de toplamda 39 hesap incelenmiştir.

Verilerin Toplanması

Bu çalışmaya ait veriler, Haziran 2021 ile Kasım 2021 tarihleri arasında toplanmıştır. FETÖ ve PKK örgütlerinden seçilen 5'er kullanıcı hesabı 48 gün boyunca her gün düzenli olarak incelenmiştir. Bu hesaplardan yapılan paylaşımlar ve katılım sağlanan hashtaglerden veriler çekilmiş ve bu hashtagler tek tek analiz edilmiştir. Yapılan hashtag analizleri sonucu bu hesapların katılım sağladığı hashtaglerin bazılarında her muhalif kesimden kullanıcıların da katılımı paylaşımda bulunduğu gözlemlenmiştir. Hatta birçok hashtage hem FETÖ hem de PKK örgütü üye ve sempatizanlarının aynı anda katılım sağladığı tespit edilmiştir. Bazı hashtaglere ise büyük çoğunlukla sadece o örgütün üyelerinin ve sempatizanlarının katılım sağladığı kanaatine varılmıştır. Her iki örgüt için toplamda 29 hashtag ve hashtaglere atılan 350 bine yakın tweet incelenmiş ve analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucu örgüt üyeleri ve sempatizanlarının çoğunluk oluşturduğu düşünülen FETÖ örgütü için *#StopKillingPoliticalPrisoners* ve PKK örgütü için *#TurkeyUsesChemicals* hashtagleri belirlenmiştir. Bu hashtahlardan NodeXL Pro adlı programla veriler çekilmiştir. FETÖ tarafından atılan hashtagde 1140 kullanıcının 2552 paylaşımı, PKK tarafından açılan hashtagde ise 1383 kullanıcının 38.313 paylaşımı incelenmiştir.

Ayrıca PKK için incelen 27, FETÖ için incelen 39 ve ayrıca hashtaglarda etki derecesi yüksek olduğu tespit edilen her bir örgüt için 25'er kullanıcının hesaplarından manuel olarak da veriler toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Toplanan veriler hem sosyal medyadan veri çekme aracı olan hem de veri analiz programı olan NodeXL Pro adlı programla analiz edilmiştir. Programın hem sosyal ağları analiz etme özelliği hem de sosyal medya hesaplarından çekilen paylaşımların kısmi olarak da içerik analizini yapma özelliği bulunmaktadır. Manuel olarak çekilen verilerden yola çıkarak gözlem ve tespitler yapılmıştır. Sosyal ağ grafikleri NodeXL Pro programının Harel-Koren Fast Multiscale Algoritması kullanılarak oluşturulmuştur.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Twitter şirketi, kullanıcılarının güvenliği gerekçesiyle ağda veri çekmeyi hem sınırlamış hem de zorlaştırmıştır. Şirket hashtaglerden veri çekilmesine 7 gün 18 bin tweet sınırı koymuştur. Yani yedi günü geçmiş hashtaglerden veri çekilememiştir. 18 binin üzerinde paylaşım olan hashtaglerde son paylaşımından ilk paylaşıma doğru 18 bin veri vermiştir. Bu nedenle hesaplar günlük düzenli olarak izlenmiş açılan hahtaglardan paylaşım sınırı 18 bini geçmeden veriler çekilmiştir. Ayrıca NodeXL Pro uygulamasının dili İngilizce olduğu için başka dillerde açılan hashtaglerden özellikle Türkçe ve Kürtçe karakterler kullanılarak açılanların bazılarında veri çekilememiştir.

Araştırmanın Bulguları

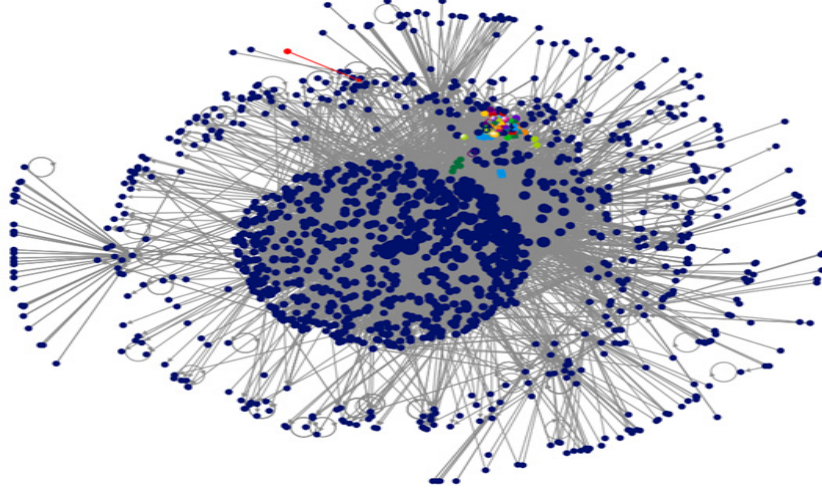
Bu bölümde gündem olmuş hashtaglerden çekilen ve analiz edilen verilerle birlikte izlenen kullanıcı hesaplarında gözlemlenen veriler yer almaktadır.

PKK Örgütünün #TurkeyUsesChemicals Hashtagine İlişkin Bulgular

Türk Silahlı kuvvetlerinin (TSK) 20 Ocak 2018 tarihinde Suriye'nin kuzeyinde PKK/YPG örgütüne yönelik operasyonlara başlamasıyla birlikte örgütün yayın organlarında TSK'nın operasyonlarda kimyasal silah kullandığına yönelik propagandalar yapılmaktadır. Bu iddialar Suriye'nin ya da Irak'ın kuzeyine yapılan her operasyonda sıklıkla dile getirilmektedir.

TSK, 2021 yılı eylül ve ekim aylarında Irak'ın kuzeyinde yine PKK örgütüne yönelik hava operasyonları düzenlemiştir. Bu operasyonlardan sonra PKK örgütü üyeleri ve sempatanları Twitter'da #TurkeyUsesChemicals (Türkiye

Kimyasal Kullanıyor) adlı bir tag açmıştır. Aşağıda, bu tagdaki kullanıcıların bir birleriyle olan bağlantılarını gösteren sosyal ağ grafiğine yer verilmiştir.

Şekil 1. #TurkeyUsesChemicals tagındaki aktörler ve aralarındaki bağların grafiği (Harel-Koren Fast Multiscale Algoritması)

Yukarıdaki grafikte bin 381 aktör ve bu aktörler arasındaki toplam 38 bin 316 bağlantı yer almaktadır. Aktörler gösteren daire şeklindeki cisimlerin büyüklükleri özvektör merkeziliği derecesine göre belirlenmiştir. Grafiğin merkezinde, küre şeklini andıran bir aktör kümesi görülmektedir. Bunlar aralarından yoğun bağlantı olan aktörlerdir. Grafiğin çeperlerinde ise daha az bağlantıya sahip aktörler yer almaktadır.

Tablo 1: #TurkeyUsesChemicals Tagında Yer Alan Aktörlere Ait Grafik Matrisleri

Grafik matrisi	Değerler
Bağlantı tipi (Graph type)	Yönlü (Directed)
Aktörler (Vertices)	1381
Tekli bağlantı (Unique edges)	6542
Tekrarlanan bağlantılar (Edges with duplicates)	31774
Toplam bağlantı (Total edges)	38316
Kimseye bağlı olmaksızın kendi kendine tweet atanlar (self-loop)	1472
Aktörlerin karşılıklı eşleşme oranı (Reciprocated vertex pair ratio)	0,024060612
Bağlı karşılıklı bağlantı oranı (Reciprocated edge ratio)	0,046990602
Bağlı bileşenler (Connected components)	108
Tek aktör bağlantılı bileşenler (Single-vertex connected components)	93
Bağlı bileşenlerdeki maksimum aktör sayısı (Maximum vertices in a connected component)	1249
Bağlı bileşenlerdeki maksimum bağlantı sayısı (Maximum edges in a connected component)	38082

Çap (Maximum geodesic distance -diameter)	7
Ortalama patika uzunluğu (Average geodesic distance)	2,978791
Yoğunluk (Graph density)	0,005248245

Tablo 1’de görüldüğü üzere #TurkeyUsesChemicals tagına katılım sağlayan aktör sayısı bin 381, bu aktörler arasındaki toplam bağlantı sayısı ise 38 bin 316’dır. İki aktör arasındaki tekli bağlantıların sayısı 6 bin 542’dir. Tek aktör bağlantılı bileşenler sayısı ise 93’tür. Bu ağın çapı ise 7’dir. Yani ağ üzerindeki bir aktörün, ağdaki herhangi bir başka aktörle fikrini paylaşabilmesi için 5 aktör üzerinden geçmesi yetmektedir. Ağın yoğunluğu ise 0.005 olarak gerçekleşmiştir. Yani bu ağda oluşabilecek maksimum bağlantının binde 5’i gerçekleşmiş durumdadır.

Tablo 2: #TurkeyUsesChemicals Tagında Yer Alan Aktörlerin Paylaşımlarına Ait İçerik Analizi Verileri

<i>En çok mention alan hesaplar</i>	<i>Sayı</i>	<i>Tweetlerde yer alan hashtaglar</i>	<i>Sayı</i>
opcw	5910	turkeyuseschemicals	11003
coe	5564	twitterkurds	100
potus	5399	chemiewaffen	50
hdpgenelmerkezi	4096	turkey	36
tcbestepe	3365	erdogan	29
un	1259	smashturkishfascism	20
europarl_en	272	defendkurdistan	15
unicef	162	kurdistan	15
kamalaharris	119	opcw	15
joebiden	118	kurds	15
<i>Tweetlerde en çok kullanılan kelimeler</i>	<i>Sayı</i>	<i>Tweetlerin atıldığı alan adları</i>	<i>Sayı</i>
#turkeyuseschemicals	11004	twitter.com	1688
opcw	6591	anfkurdi.com	24
coe	5609	t.me	16
potus	5475	nuceciwan92.xyz	16
hdpgenelmerkezi	4129	anfdeutsch.com	12
tcbestepe	3391	justpaste.it	10
chemical	2341	iscihaber.net	10
weapons	1677	azerforum.com	8
un	1641	jpst.it	5
kimyasal	1544	koerdischnieuws.nl	4

Aktörler tweet atarken attıkları tweeti görmesini arzu ettikleri kişiye mention yaparlar. En çok mention alan hesaplara baktığımızda 5 bin 910 tweetle opcw (Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons) adlı kullanıcı

yani Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü'nün Twitter hesabı birinci sırada gelmektedir. Onu 5 bin 564 tweet ile coe (Council of Europe) adlı kullanıcı hesabı yani Avrupa Konseyi'nin hesabı, 5 bin 399 tweet ile de potus (President Biden) adlı kullanıcı yani ABD'nin resmi başkanlık hesabı takip etmektedir. Bunları HDP Genel Merkezi'ne, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'na, Birleşmiş Milletler'e, Avrupa Parlamentosu'na, UNICEF-Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu'na ait hesaplar ile ABD Başkan Yardımcısı Kamala Harris ve ABD Başkanı Joe Biden'in kişisel kullanıcı hesaplarına yapılan mention takip etmektedir.

Tablo 3: #TurkeyUsesChemicals Tagında Yer Alan Aktörler Merkezilik ve Yoğunluk Dereceleri

Aktörler	İç Derece (In-Degree)	Dış Derece (Out-Degree)	Arasındalık Merkeziliği (Betweenness Centrality)	Yakınlık Merkeziliği (Closeness Centrality)	Özvektör Merkeziliği (Eigenvector Centrality)	Sayfa Değeri (PageRank)	Kümeleme Katsayısı (Clustering Coefficient)
1	614	0	290800,480	0,000	0,012	34,307	0,011
2	575	0	203091,297	0,000	0,012	31,114	0,013
3	554	0	184504,879	0,000	0,011	29,552	0,013
4	462	0	104019,179	0,000	0,010	23,697	0,017
5	420	0	77214,000	0,000	0,010	21,185	0,020
6	171	1	73796,191	0,000	0,005	10,978	0,042
7	3	188	73284,410	0,000	0,006	10,222	0,062
8	25	136	67126,575	0,000	0,004	9,088	0,061
9	34	2	66871,171	0,000	0,000	10,423	0,001
10	55	1	57327,239	0,000	0,001	7,089	0,017
11	305	0	55974,945	0,000	0,008	15,527	0,029
12	92	132	45555,099	0,000	0,007	9,654	0,089
13	1	23	44865,322	0,000	0,000	6,894	0,000
14	34	1	44071,512	0,000	0,000	6,250	0,003
15	97	2	35190,245	0,000	0,003	6,200	0,066
16	28	3	34376,896	0,000	0,000	4,732	0,023
17	0	18	33794,335	0,000	0,001	1,462	0,114
18	7	28	32998,025	0,000	0,001	3,907	0,070
19	5	33	32469,733	0,000	0,001	4,038	0,024
20	32	1	31429,525	0,000	0,000	3,963	0,030
21	32	1	30522,196	0,000	0,001	3,871	0,022
22	144	80	30142,802	0,000	0,007	9,608	0,084
23	28	131	29873,788	0,000	0,005	7,461	0,084
24	0	48	28157,339	0,000	0,002	3,555	0,057
25	19	1	25914,226	0,000	0,000	3,583	0,000

Tablo 3'te arasındalık merkeziliği derecesine göre sıralanmış sosyal ağ içerisindeki bin 381 aktör arasında en etkili 25 aktör yer almaktadır. Önceki bölümde de yer aldığı üzere bir ağda en etkili kişi, en çok doğrudan bağlantı derecesine sahip olan kişi olmayabilir, farklı bağlantı kümeleri arasında yer alan ama doğrudan bağlantı derecesi az olan kişiler ağ içinde çok daha etkili olabilmektedir. Nitekim yukarıdaki tabloda da 9, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21 ve 25'inci aktörler listede yer almayan birçok aktöre göre çok az bağlantı derecesine sahip olmasına rağmen ağ içinde oldukça etkili oldukları tespit edilmiştir. Örneğin 22 ve 23'üncü aktörler 9, 13, 14, 16, 17, 18, 19 ve 20'inci aktöre göre çok daha fazla iç ve dış bağlantı derecesine sahip olmasına rağmen bu aktörlerden daha az etkili olduğu gözlenmiştir.

Tabloda yer alan tüm hesaplar yaptıkları paylaşımlar da dâhil detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ancak taga katılanların, uluslararası etkiye sahip olan bazı kurum ve kişileri etkilemek amacıyla tweetlerinde mention yaptıkları için ön plana çıkan 1, 2, 3, 4, 5 ve 11'inci aktörler sırasıyla, Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü, Avrupa Konseyi, ABD resmi başkanlık hesabı, HDP Genel Merkezi, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Birleşmiş Milletlerdir. Diğer 19 aktörden 14'üncüsü Uluslararası bir kurum gibi görünen Young Internationalist Women adlı kullanıcı hesabıdır. Ancak bu hesabın profil fotoğrafında PKK örgütü üyesi olduğu anlaşılan kadınların fotoğrafı bulunmakta ve bu hesap incelendiğinde yapılan paylaşımların hemen hepsinin PKK örgütünü öven ya da Türkiye Cumhuriyeti'ni suçlayan paylaşımlar olduğu görülmektedir. 20'inci aktör incelendiğinde; isminin, hesap bilgilerinin ve tüm paylaşımlarının İngilizce olduğu, ancak Türkçe ve Kürtçe isimli hesapların fotoğraf, video ve Türkiye aleyhine yazılmış İngilizce paylaşımlarını retweetlediği görülmektedir. Bununla birlikte bazıları tweet, bazıları da retweet olmak üzere Türkiye'nin Kuzey Irak, Suriye, Kıbrıs, Karabağ ve Libya politikaları aleyhinde çok sayıda paylaşımına rastlanmış ve bu hesaptan yapılmış paylaşımlarının yaklaşık % 90'nın Türkiye ile ilgili olduğu görülmüştür. 24'üncü 25'inci aktörlerin de, 20'inci aktörle tamamen benzer bir nitelikte olduğu diğerlerinden farklı olarak 24'üncü aktörün profil resmi alanında Abdullah Öcalan'a ait bir sözün olduğu, 25'inci aktörün de bazı paylaşımlarının Almanca olduğu gözlemlenmiştir. İncelemelerde 20, 24 ve 25'inci aktörlerin yabancı olduğu kanaatine varılmıştır. Bunların dışındaki diğer aktörler yani 6, 7, 8, 9, 10, 12, 18, 19, 21, 22, 23'üncü aktörler Kürtçe; 13, 15'inci Türkçe; 17'inci aktör ise İngilizce hesap ismi kullanmıştır. Bu aktörlerin hepsinin hesabında PKK'yı öven ve Türkiye'yi baskıcı, otoriter ve şiddet yanlısı 'faşist' bir devlet olarak yansıtan Türkçe ve Kürtçe paylaşımlara rastlanmıştır. Bu kişilerin ise Türkiye uyruklu olduğu kanaatine varılmıştır.

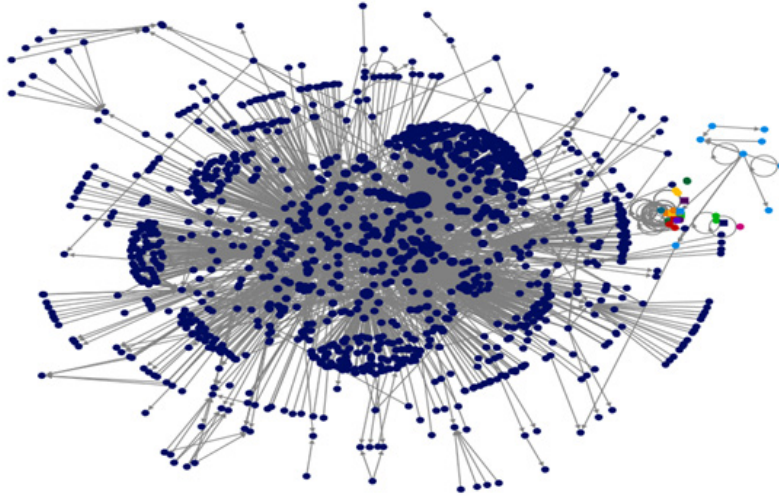
FETÖ Örgütü #StopKillingPoliticalPrisoners Hashtagine İlişkin Bulgular

15 Temmuz 2016 yılında gerçekleştirilen askeri darbe girişiminden sonra örgüt üyesi olduğu belirlenenler tutuklanmış, örgütle doğrudan ya da dolaylı bağı olan kamu çalışanları, Kanun Hükmünde Kararnamelerle (KHK) görevlerinden ihraç edilmiştir. Örgüt üyelerinden bazıları da illegal yollarla yurt dışına çıkmış ve çeşitli Avrupa ülkelerinden sığınma talep etmişlerdir. Özellikle yurt dışında olan örgüt üyeleri başta olmak üzere örgüte halen bağlılığı olan ya da sempati duyanlar, örgütün motivasyonunu diri tutmak için yurt dışında sık sık aktiviteler düzenlemekle birlikte yurt içindekilerin de motivasyonun sağlanması için her gün düzenli olarak hashtag aktivizmi yapmaktadırlar.

Bu çalışma kapsamında düzenli olarak izlenen FETÖ hesaplarından birinin her hafta düzenli olarak hashtag programı yayınladığı ve takipçilerin bu hashtaglere katılım sağlaması istediği görülmüştür.

FETÖ olarak adlandırılan örgütün, hashtag aktivizmi çerçevesinde oluşturulan #StopKillingPoliticalPrisoners yani 'siyasi tutukluları öldürmeyi durdurun' adındaki tagına katılım sağlayan aktörlerin sosyal ağ analizi ve ağdaki paylaşımlara ilişkin kısmi içerik analizi yapılmıştır.

Aşağıda taga katılım sağlamış aktörlerin aralarındaki bağları gösteren grafiğe yer verilmiştir.

Şekil 2. # StopKillingPoliticalPrisoners tagındaki aktörler ve aralarındaki bağların grafiği (Harrel-Koren Fast Multiscale Algoritması)

Yukarıdaki grafiğin merkezinin ve çeperlerinin bağlantı şekillerinde farklılık olduğu görülmektedir. Merkezde birbirileriyle çok sayıda bağlantısı olan aktörlerin oluşturduğu bir küme vardır. Bu kümenin etrafına konumlanmış bazıları büyük bazıları ise küçük kümeler olduğu görülmektedir. Kümeler arasındaki bağlantılar ‘hub’lar aracılığıyla sağlandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 4: # StopKillingPoliticalPrisoners tagında yer alan aktörlere ait grafik matrisleri

Grafik matrisi	Değerler
Bağlantı tipi (Graph type)	Yönlü (Directed)
Aktörler (Vertices)	1140
Tekli bağlantı (Unique edges)	1997
Tekrarlanan bağlantılar (Edges with duplicates)	553
Toplam bağlantı (Total edges)	2550
Kimseye bağlı olmaksızın kendi kendine tweet atanlar (self-loop)	80
Aktörlerin karşılıklı eşleşme oranı (Reciprocated vertex pair ratio)	0
Bağlı karşılıklı bağlantı oranı (Reciprocated edge ratio)	0
Bağlı bileşenler (Connected components)	23
Tek aktör bağlantılı bileşenler (Single-vertex connected components)	16
Bağlı bileşenlerdeki maksimum aktör sayısı (Maximum vertices in a connected component)	1105
Bağlı bileşenlerdeki maksimum bağlantı sayısı (Maximum edges in a connected component)	2472
Çap (Maximum geodesic distance -diameter)	10
Ortalama patika uzunluğu (Average geodesic distance)	3,816582
Yoğunluk (Graph density)	0,001656578
Birimsellik (Modularity)	0,142542

Tablo 4’e bakıldığında taga katılan aktörlerin sayısının bin 140 olduğu, toplam bağlantı sayısının 2 bin 550 olduğu görülmektedir. Bu bağlantıların bin 997’sinin tekli bağlantı olduğu, tekrarlanan bağlantıların sayısının ise 553 ile sınırlı kaldığı tespit edilmiştir. Yine karşılıklı eşleşme ve karşılıklı bağlantı oranları 0 olarak görülmüştür. Yani aktörlerin birbirilerine karşılıklı tweet attığı ya da birbirilerinin tweetlerini karşılıklı retweet ettiği durumlar söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır. Ağdaki yoğunluk oranı on binde 16, ağın çapı ise 10 olarak görülmüştür.

Biçimlenmiş örgüt yapılarında yoğunluğun düşük ve çapın büyük olduğu biçimsel olmayan örgüt yapılarında ise yoğunluğun daha fazla ve çapın daha küçük olduğu görülmektedir (Eren, 2018). Gerek Şekil 2’den gerekse de Tablo 4’ten anlaşıldığı kadarıyla tweetler ve retweetler belirli bir hiyerarşik düzene göre konumlanmış kümeler arasında piramitsel olarak dağıldığı ve

bu taga katılım sağlayan aktörlerin biçimsel bir örgüt yapısına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5: #StopKillingPoliticalPrisoners tagında yer alan aktörlerin paylaşımlarına ait içerik analizi verileri

<i>En çok mention alan hesaplar</i>	<i>Sayı</i>	<i>Tweetlerde yer alan hashtaglar</i>	<i>Sayı</i>
2. aktörün kullanıcı adı	233	stopkillingpoliticalprisoners	627
1. aktörün kullanıcı adı	201	stuttgart	32
8. aktörün kullanıcı adı	158	berlin	27
3. aktörün kullanıcı adı	149	köln	27
4. aktörün kullanıcı adı	133	paris	27
7. aktörün kullanıcı adı	108	londra	27
adalet_bakanlik	84	brüksel	27
13. aktörün kullanıcı adı (4peacefulaction)	77	helpturkey	11
abdulhamitgul	76	türkei	7
10. aktörün kullanıcı adı	69	hastatutsaklaraözgürlük	5
Tweetler en çok kullanılan ke- limler	Sayı	Tweetlerin atıldığı alan adları	Sayı
rt	1871	twitter.com	124
hasta	790	tr724.com	19
özgürlük	725	instagram.com	1
hastatutsaklara	711		
#stopkillingpoliticalprisoners	627		
için	532		
bir	424		
ve	355		
2. aktörün kullanıcı adı	233		
tutsaklar	206		

En çok mention alan hesapların arasında Adalet Bakanlığının resmi hesabının ile Adalet Bakanı Abdülhamit Gül'ün hesaplarının kullanıcı adları bulunması paylaşımları bir baskı unsuru olarak kullanmalarından kaynaklanmaktadır. Diğer aktörlerin ise yoğun olarak mention almasının nedeni örgütün hiyerarşik yapıya göre paylaşım yapmasından kaynaklanmaktadır. Tag açanlar kümelerin 'hub'ı konumunda olan aktörleri mention yaparak paylaşımda buldukları için hem ilk paylaşım yapanların takipçileri hem de diğer 'hub'ların kümesinde yer alanlar, ilk atılan tweetleri, retweet ettiklerinden dolayı mention edilme sayısını artırmaktadırlar. Bu durum en çok mention yapılan küme hublarının pramitin ara katlarında olduğunu göstermektedir.

Paylaşılan tweetler içinde yer alan diğer hashtagler de belirlenmiştir. Türkçe hashtaglerden sadece bir tane yer almış ve yalnızca 5 kişi tarafından paylaşılmıştır. Diğer hashtaglerin 6'sının Avrupa'daki bazı kentlerin isimlerinden oluştuğu, kalan hashtaglerden birinin İngilizce birinin de Almanca dillerinden açıldığı tespit edilmiştir. Bu bulgulara dayanarak, hashtagların yurt dışındaki etkili örgüt üyeleri tarafından açıldığı ve paylaşıldığı söylenebilir.

Tablo 6: #StopKillingPoliticalPrisoners tagında yer alan aktörlerin merkezilik ve yoğunluk dereceleri

Aktörler	İç Derece (In-Degree)	Dış Derece (Out-Degree)	Arasındalık Merkeziliği (Betweenness Centrality)	Yakınlık Merkeziliği (Closeness Centrality)	Özvektör Merkeziliği (Eigenvector Centrality)	Sayfa Değeri (PageRank)	Kümeleme Katsayısı (Clustering Coefficient)
1	185	1	316877,897	0,000	0,010	49,563	0,000
2	221	0	259933,877	0,000	0,024	45,062	0,000
3	106	0	167988,838	0,000	0,005	27,722	0,000
4	104	1	160507,734	0,000	0,003	27,208	0,001
5	0	52	132030,441	0,000	0,007	12,027	0,005
6	0	49	130031,928	0,000	0,007	10,165	0,004
7	84	0	117173,187	0,000	0,004	21,793	0,000
8	158	0	108969,891	0,000	0,019	32,424	0,000
9	0	46	91044,133	0,000	0,007	9,631	0,003
10	63	0	85651,192	0,000	0,003	16,553	0,000
11	10	18	62999,047	0,000	0,003	5,884	0,045
12	47	0	55587,821	0,000	0,002	11,709	0,000
13	47	0	52498,826	0,000	0,002	10,984	0,000
14	64	0	51407,064	0,000	0,004	11,630	0,000
15	0	17	38618,737	0,000	0,005	3,538	0,000
16	1	17	37654,641	0,000	0,003	3,696	0,013
17	29	0	35009,016	0,000	0,001	7,426	0,000
18	59	0	34847,956	0,000	0,004	10,672	0,000
19	21	0	33986,661	0,000	0,000	7,185	0,000
20	21	1	32121,741	0,000	0,001	6,346	0,002
21	27	0	31582,779	0,000	0,001	6,984	0,000
22	31	0	31036,846	0,000	0,002	6,587	0,001
23	0	10	26276,625	0,000	0,004	2,078	0,000
24	47	0	26101,398	0,000	0,003	8,699	0,000
25	0	12	21533,440	0,000	0,005	2,567	0,008

Tablo 6'da toplamda bin 140 aktör arasında en yüksek arasındalık merkeziliği, özvektör merkeziliği ve PageRank derecelerine sahip ilk 25 aktör yer almaktadır. Merkezilik derecelerine göre sıralanmış bu aktörlerden 1, 3, 4, 13'üncü aktörlere ait hesaplar kurumsal bir görünüm sergilemektedir. Paylaşımlarının önemli bir bölümünde FETÖ örgütü üyelerine yapılan operasyonlar ve üyelere ait haberler oluşturmaktadır. Bazen de HDP ve Kürtleri konu edinen paylaşımlarda bulunulmakla birlikte paylaşımlarda doğrudan PKK'ya yönelik içeriklere yer verilmemektedir. 1'inci aktör Türkçe paylaşımlar yaparken, 3, 4 ve 13. aktörler çoğunluğu İngilizce olmak üzere, zaman zaman Türkçe de dâhil farklı dillerde paylaşımlarda bulunmaktadır.

Aktörlerden 14'üncüsü Adalet Bakanlığının resmi Twitter hesabı, 18'incisi ise Adalet Bakanı Abdülhamit Gül'ün Twitter hesabıdır. Bu hesapların listede olma nedeni örgüt elemanları tarafından sıkça mention edilmeleridir. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11,12, 15, 16, 17, 20, 21, 22, 23, 24, 25'inci aktörler ise şahsi hesaplar olup bu hesaplardan düzenli olarak FETÖ yanlısı paylaşımlar yapılmaktadır.

2'inci aktör ise, çok ünlü bir yazarın oğlu olmakla birlikte kendisi de bir yazar olarak bilinen ve yurtdışında yaşayan biridir. Sol eğilimli kimliği ile bilinen aktör, daha önce sırasıyla Özgürlük ve Dayanışma Partisi'den (ÖDP) ve Halkların Demokratik Partisi'nden (HDP) milletvekili aday adayı olmuş, birincisinde yasal nedenlerden, ikincisinde ise aday gösterilmediği için seçilememiştir. Hesabında daha çok sol görüşlü ve hükümet karşıtı paylaşımlar yapan 2'inci aktörün tweetleri örgüt üyeleri tarafından sık sık retweet edilmektedir. Bu aktör, zaman zaman FETÖ örgütü lehine paylaşımlar yapmakla birlikte örgütün hashtaglerine de katılım sağlamaktadır. Örgüt üyelerinin hesaplarında yapılan paylaşımlarda yer alan fotoğraf ve videolardan, bu aktörün, zaman zaman örgütün yurt dışındaki aktivitelerine bizzat katılım sağladığı anlaşılmaktadır.

Yine incelenen hesaplardan elde edilen farklı bir bulgu da HDP'li üst düzey bir siyasetçi adına yapılmış paylaşımlardır. Bir HDP'li siyasetçinin FETÖ örgütün açtığı taglara sık sık katılım sağladığı ve bu milletvekiline ait tweet, resim ve videoların örgüt üyelerinin hesaplarından çok sık retweet edilip paylaşıldığı belirlenmiştir. PKK üyeleri ve sempatizanları tarafından açılan taglar incelendiğinde çok sayıda üst düzey HDP'li siyasetçinin taglara katılım sağladığı ve içeriği PKK ve Kürt milliyetçiliği olan çeşitli paylaşımlar yaptıkları gözlenmiştir. Ama FETÖ örgütünün taglarına katılım sağlayan HDP'li siyasetçinin paylaşımlarına PKK taglarında rastlanılmamıştır. Bu siyasetçiye ait hesap incelenmiş, diğer HDP'li siyasetçilerin aksine paylaşımlarında PKK ve Kürt milliyetçiliğine dair herhangi bir içerikle karşılaşılmamış, daha çok

hükümete yönelik eleştiriler, kısmen de FETÖ üyelerinin haklarının ihlallerine yönelik paylaşımlar tespit edilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler terörizmin hem bağlamını hem de stratejisini değiştirmiştir. Weimann'ın (2008: 74) da ifade ettiği üzere artık postmodern terörizm söz konusudur. Teröristler artık sadece konvansiyonel silahlara bağlı kalmamakta, sosyal medyayı da amaçlarına ulaşmak için bir silah olarak kullanmaktadır.

Sosyal medya insanların çeşitli siyasi bilgilere ve siyasi propagandalara maruz bırakılmasına imkan vermektedir. Bu durum doğal olarak siyasi kutuplaşmaya ve siyasi teröre yol açabilmektedir (Asongu vd., 2019: 215). Terörizm için bunu yapabilmeyin yolu, egemen ideolojiyi ya da iktidarı önemli ahlaki ihlallerde bulunmakla suçlayarak ahlaki bir öfke yaratmaktan geçmektedir (Sageman, 2008). Bu çalışmaya konu olan (StopKillingPoliticalPrisoners) 'politik tutukluları öldürmeyi durdurun' ve (TurkeyUsesChemicals) 'Türkiye kimyasal kullanıyor' hashtaglerinin isimlerine bakıldığında Türkiye'de yetkili otoritelerin önemli ahlaki ihlallerle suçlandığı görülmektedir. Bu suçlamalarla toplumsal öfke yaratılmasının amaçlandığı söylenebilir.

İdeolojik olarak taban tabana zıt iki örgütün de benzer bir strateji kullandığı görülmektedir. Ancak yapılan sosyal ağ analizlerinde örgütlerin yapılarında ve taktiklerinde farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır. Örgütlerin ağ bağlantılarını gösteren grafiklere ve grafik matrislerini gösteren tablolara bakıldığında PKK örgütünün daha yatay ama daha yoğun bir ilişkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Daha dikey bir yapıya sahip olan FETÖ örgütünün ilişkilerinin ise kısmi bir hiyerarşik düzene göre olduğu düşünülmektedir. Bunu, ağların yoğunluk oranlarına ve çaplarına bakarak söylemek de mümkündür. Sosyal ağlarda aktör sayısı ile yoğunluk ters orantılıdır. Aktör sayısı arttıkça etkileşim yoğunluğunun azalması gerekmektedir (Ağcasulu, 2018: 1923). Fakat PKK örgütü hashtaginde aktör sayısı, FETÖ örgütü hashtagine göre % 17,5 daha fazla olmasına rağmen yine yoğunluğu beklenenin çok üzerinde, yani FETÖ'ye kıyasla % 312 daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Çap büyüklüğüne bakıldığında ise PKK örgütü sosyal ağı içinde çap 7, FETÖ örgütü sosyal ağı içinde 10 olarak görülmektedir. FETÖ grafiğinin merkezinde yoğun bağlantılı büyük bir grup görülse de çok sayıda kümenin aktörlerinin hublarla bir birine bağlandığı ve bu aktörlerin, hublar dışında başka bağlantıları sahip olmadığı belirlenmiştir. Bu durum bize, PKK üyelerinin ilişki kurarken daha az hiyerarşik davrandığını ve birbirileri ile daha yakın ilişkide

olduğunu FETÖ üyelerinin ise belirli bir hiyerarşiye göre ilişki kurduğunu göstermektedir.

Uluslararası işbirlikleri açısından bakıldığında FETÖ örgütünün daha uluslararası olduğu izlenimi vardır. Ancak, durumun daha farklı olduğu düşünülmektedir. Örgütün uluslararası izlenimi vermesi, ABD ve Avrupa'nın birçok ülkesine iltica etmiş mensuplarının bulunmasından kaynaklanmaktadır. FETÖ örgütü bağlantıları arasında belli sayıda yabancı aktörler olmakla birlikte bu bağlantılar sınırlıdır. Ayrıca özvektör ve arasındalık merkeziliği ölçülerine göre en etkili 25 kişilik listelere bakıldığında FETÖ örgütü arasında yabancı kişi ve kuruluşların olmadığı anlaşılmaktadır. Dünya liderleri ve uluslararası kurumların listede görünme nedenleri sadece örgütün onların dikkatini çekmek için mention yapmasından kaynaklanmaktadır.

Çok sayıda yabancı aktör barındıran PKK örgütünün sosyal ağının en etkili 25 kişi listesi içinde 3 yabancı aktörün olduğu belirlenmiştir. Bu aktörlerin arasındalık ve özvektör merkezilik oranlarının yüksek olması yani PKK'lı grupların arasında aracı aktör konumunda olmaları, örgütün organize olması ve uluslararası gündem yaratması açısından örgütü yönlendirdikleri kanaati uyandırmaktadır. Kullanıcı hesaplarında kendilerini insan hakları aktivisti olarak lanse eden bu yabancı aktörlerden normal şartlarda beklenen, paylaşımlarının öncelikle kendi kişisel gündemleri hakkında olması, sonrasında dünyanın farklı yerlerindeki insan hakları ihlallerine yönelik paylaşımlar yapması ve ara sıra da destekledikleri örgütün aktivizmine katılım sağlama-larıdır. Ancak PKK örgütüne katılım sağlayan aktörlerin paylaşımlarının çok önemli bir bölümü Türkiye aleyhine yapılan paylaşımlardan oluşmaktadır.

PKK örgütünde etkili olan yabancı aktörlerin FETÖ örgütünde aynı oranda etkili olmamasının nedenini, örgütün yapısına bağlamak da mümkündür. PKK üyeleri ve sempatanlarının ABD ve Avrupa'nın birçok yerine dağılmış olmasına rağmen FETÖ gibi hiyerarşik ve kontrollü bir örgüt yapısına sahip olmadığı düşünülmektedir. Bu nedenle FETÖ örgütü daha kolay organize olabilmektedir. Yurt dışındaki PKK'lı grupların hashtaglerinde yabancı aktörlerin etki derecelerinin yüksek olması ve etki derecesi yüksek diğer örgüt üyeleri ile bağlantılarının olması, bu aktörlerin paylaşımlarının hashtaglerin açılmasından kısa bir süre sonra olması, örgütün organize olma konusunda yabancı aktörlerden yararlandığı kanaatini oluşturmuştur.

Örgütler arasındaki ayrışmalar kadar birliktelikler de büyük önem taşımaktadır. İdeolojik yaklaşım ve ulaşılmak istenen hedef açısından taban tabana zıt olduklarını belirttiğimiz bu örgütlerin, ortak paydalarda buluşarak işbirliği yapabildikleri de gözlemlenmiştir. Her iki örgütün buluştuğu ortak

amaç, egemen söylemin yapı bozuma uğratılmasıdır. Dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye’de de suç ve terör örgütlerinin aralarında ağ kurması, iş birliği yapması; uzmanlıklarını birleştirilmesine ve faaliyetlerinin genişlemesine olanak tanımaktadır. Örgütler, birbirilerine rakip olarak davranmak yerine eylemsel tecrübelerini ve kaynaklarını paylaşabilmektedir (Ronfeldt ve Arquilla, 2001b: 344). Nitekim araştırma süresi boyunca incelenen ve analiz edilen bazı hashtaglerde her iki örgüt üye ve sempatizanlarının paylaşımında bulunması ve özellikle de aynı söylem ve yaklaşım içinde olması, aralarında bir iş birliği olduğu kanaati uyandırmıştır. Bazı siyasetçilerin sosyal medya paylaşımları da bu kanaati güçlendirmiştir. PKK örgütü ile HDP arasındaki organik bağ, Türkiye kamuoyu tarafından bilinmekle birlikte, HDP’liler tarafından da kabul edilmektedir. Ancak Türkiye medyasında sık sık görünür olan HDP’li bir üst düzey siyasetçinin, partili arkadaşlarının aksine PKK ve Kürt milliyetçiliği konusunda söylem geliştirdiğine yönelik herhangi bir paylaşım rastlanılmamış, aksine FETÖ örgüt üyelerine yönelik bazı paylaşımlarda bulunduğu ve FETÖ örgütü üyeleri arasında çok büyük teveccüh gördüğü belirlenmiştir. Yine daha önce sosyalist ilkelere bağlılığı ile bilinen eski adı Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) şimdiki adıyla Sol Parti ve de etnik bir parti olup Marksist bakış açısına sahip olan HDP’den milletvekili aday adayı olmuş ünlü bir yazarın FETÖ sosyal ağında etki düzeyi yüksek ikinci isim olarak tespit edilmiş olması oldukça dikkat çekicidir.

Sonuç olarak sosyal medyanın ortaya çıkışının terör örgütleri için yeni fırsatlar yarattığı ve kolluk kuvvetleri ile istihbarat teşkilatları için zorluklar getirdiği söylenebilir. Bilişim teknolojilerinin terör örgütleri tarafından kullanılması yeni bir durum değildir. Ancak, kolluk kuvvetleri ve istihbarat teşkilatlarının bu yeni aktivizme karşı takip ve önleme mücadelesini daha geniş bir odaklanma olmaksızın (Dean vd., 2012) eski yaklaşımla sürdürmesinin pek etkili olmayacağı kanaati oluşturmuştur. Arquilla ve Ronfeldt (2001: 15) ağlarla savaşmak için yine ağa ihtiyaç olduğu, terör örgütlerine karşı etkili bir mücadele yürütmek isteyen hükümetlerin, düşmanları gibi örgütsel tasarımlar ve stratejiler uygulamak durumunda kalabileceğini söylemektedir. Onlara göre bu düşmanı yansıtmak değil, bilgi çağında ağ formlarının yükselişi hakkında aynı tasarım ilkelerinden yararlanmayı öğrenmek anlamına gelir. Bu ilkeler, kısmi anlamda teknolojik yeniliğe bağlıdır. Esas anlamda organizasyonel ve doktrinel olarak kurumlar arası yeni bir işbirliği oluşturmak yeni bir mekanizmalar inşa etmek gereklidir.

Kaynakça

- Ağcasulu, H. (2018). Sosyal bilimlerde ilişkileri inceleyen bir yöntem : sosyal ağ analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(Özel sayı), 1915–1933.
- Amedie, J. (2015). The impact of social media on society. *Pop Culture Intersections*. 2.
- Arquilla, John ve Ronfeldt, D. (2001). The advent of netwar (revisited). Jahn Arquilla ve D. Rnnfeldt (Ed.), *Networks and netwars : the future of terror, crime, and militancy* içinde (s. 1–28). Santa Monica-CA/ ABD: RAND.
- Asongu, S. A., Orim, S. M. I. ve Nting, R. T. (2019). Terrorism and social media: global evidence. *Journal of Global Information Technology Management*, 22(3), 208–228.
- Bandura, A. (1996). Failures in self-regulation : energy depletion or selective disengagement ? *Psychological Inquiry*, 7(1), 20–24.
- Bennett, J. (2014). Behold the power of #hashtag feminism. *TIME Magazine*. Erişim adresi: <https://time.com/3319081/whyistayed-hashtag-feminism-activism/>
- Beşer, M. (2014). Organize suç ve terör örgütleri ile mücadelede önleyici istihbarat hizmeti için matematiksel yaklaşım. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 16(Özel Sayı 1), 206–211.
- Bozkurt, A. (2013). Sosyal medyanın “Gezi”deki rolü. *Bilişim Dergisi*, 156(54), 19–26.
- Brams, S. J., Mutlu, H. ve Ramirez, S. L. (2006). Influence in terrorist networks: from undirected to directed graphs. *Studies in Conflict and Terrorism*, 29(7), 703–718.
- Bright, D., Brewer, R. ve Morselli, C. (2021). Using social network analysis to study crime: Navigating the challenges of criminal justice records. *Social Networks*, 66(Şubat), 50–64.
- Bright, D., Whelan, C. ve Harris-Hogan, S. (2020). On the durability of terrorist networks: revealing the hidden connections between jihadist cells. *Studies in Conflict and Terrorism*, 43(7), 638–656.
- Burcher, M. ve Whelan, C. (2015). Social network analysis and small group ‘dark’ networks: an analysis of the London bombers and the problem of ‘fuzzy’ boundaries. *Global Crime*, 16(2), 104–122.
- Bürhan, Y., Baykara, M. ve Daş, R. (2017). Sosyal ağ analizi ve veri görselleştirme araçlarının incelenmesi ve uygulamalı karşılaştırılması. *2017 International Artificial Intelligence and Data Processing Symposium (IDAP)*, 1–5.
- Clauset, A., Moore, C. ve Newman, M. E. J. (2008). Hierarchical structure and the prediction of missing links in networks. *Nature*, 453(7191), 98–101.
- Cohen, A. K. (1955). *Delinquent boys: the culture of the gang*. Glencoe-UK: Free Press.
- Cohen, A. K. ve Short, J. F. (1958). Research in delinquent subcultures. *Journal of Social Issues*, 14(3), 20–37.
- Conway, M. (2002). Reality bytes: Cyberterrorism and terrorist “use” of the Internet. *First Monday*, 7(11), 1–17.
- Conway, M. (2006). Terrorism and the Internet: new media - new threat? *Parliamentary Affairs*, 59(2), 283–298.
- Danitz, T. ve Strobel, W. P. (2001). Networking dissent cyber activists use the Internet to promote democracy. Burma. Jahn Arquilla ve D. Rnnfeldt (Ed.), *Networks and netwars : the future of terror, crime, and militancy* içinde (s. 129–170). Santa Monica-CA/ ABD: RAND.

- De Armond, P. (2001). Netwar in the emerald city: WHO protest strategy and tactics. In Jahn Arquilla ve D. Rnnfeldt (Ed.), *Networks and netwars : the future of terror, crime, and militancy* içinde (s. 201–238). Santa Monica-CA/ ABD: RAND.
- Dean, G., Bell, P. ve Newman, J. (2012). The dark side of social media : review of online terrorism. *Pakistan Journal of Criminology*, 3(4), 191–210.
- Demir, Y. (2020). Sosyal medyanın gündem belirleyicileri : Twitter’ da gündem belirleme süreci üzerine bir sosyal ağ analizi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 51, 1–19.
- Denning, D. E. (2001). Activism, hactivism, and cyberterrorism: the Internet as a tool for influencing foreign policy. Jahn Arquilla ve D. Rnnfeldt (Ed.), *Networks and netwars : the future of terror, crime, and militancy* içinde (s. 239–288). Santa Monica-CA/ ABD: RAND.
- Eilstrup-Sangiovanni, M. ve Jones, C. (2008). Assessing the dangers of illicit networks: why al-Qaida may be less threatening than many think. *International Security*, 32(1), 7–44.
- Eren, Z. (2018). Biçimsel ve biçimsel olmayan örgüt yapılarının sosyal ağ analizi: öneri ve güven ağları örneği. *Hacettepe University Journal of Education*, 34(4), 1121–1142.
- Eteman, F. S., Gürsakal, N. ve Tüzüntürk, S. (2014). NodeXL ile sosyal ağ analizi : # akademikzam örneği. 15. *Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırmaları ve İstatistik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 2016, 464–482.
- Gençer, M. (2017). Sosyal ağ analizi yöntemlerine bir bakış. *Yıldız Social Science Review*, 3(2), 19–34.
- Gialampoukidis, I., Kalpakis, G., Tsikrika, T., Vrochidis, S. ve Kompatsiaris, I. (2017). Key player identification in terrorism-related social media networks using centrality measures. *Proceedings - 2016 European Intelligence and Security Informatics Conference, EISIC 2016*, i, 112–115.
- Glasser, S. B. ve Coll, S. (2005). e-Qaeda, in a real war, a cyber war: the web as weapon. *Washington Post*. Erişim adresi: <https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/08/08/AR2005080801018.html>
- Goodman, S. E., Kirk, J. C. ve Kirk, M. H. (2007). Cyberspace as a medium for terrorists. *Technological Forecasting and Social Change*, 74(2), 193–210.
- Gülpınar-Demirci, V. (2020). Ağ bilimi. V. Gülpınar-Demirci ve A. M. Çilingiroğlu (Ed.), *Sosyal Ağ Analizi Yöntem ve İşletme Uygulamaları*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Gürsakal, N. (2009). *Sosyal ağ analizi*. Bursa: Dora Yayınları.
- Güzeller, C. O., Eser, M. T. ve Aksu, G. (2016). *Ucinet ile sosyal ağ analizi*. Ankara: Maya Akademi.
- Harris-Hogan, S. (2013). Anatomy of a terrorist cell: A study of the network uncovered in Sydney in 2005. *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, 5(2), 137–154.
- Hashemi, M. ve Hall, M. (2019). Detecting and classifying online dark visual propaganda. *Image and Vision Computing*, 89, 95–105.
- Hossain, M. S. (2015). Social media and terrorism. *South Asian survey*, 22(2), 136–155.
- Kenney, M., Coulthart, S. ve Wright, D. (2017). Structure and performance in a violent extremist network: the small-world solution. *Journal of Conflict Resolution*, 61(10), 2208–2234.
- Kervankıran, İ., Sert-Eteman, F. ve Çuhadar, M. (2018). Türkiye’de iç turizm hareketlerinin sosyal ağ analizi ile incelenmesi. *Turizm Akademik Dergisi*, 5(1), 29–50.
- Khomami, N. (2017). #MeToo: How a hashtag became a rallying cry against sexual harassment. *The Guardian*. Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/20/women-worldwide-use-hashtag-metoo-against-sexual-harassment>

- Klausen, J. (2015). Tweeting the Jihad: Social media networks of Western foreign fighters in Syria and Iraq. *Studies in Conflict and Terrorism*, 38(1), 1–22.
- Krebs, V. (2002). Mapping networks of terrorist cells. *Connections*, 24(3), 43–52.
- Pedahzur, A. ve Perliger, A. (2006). The changing nature of suicide attacks : A social network perspective. *Social Forces*, 84(4), 1987–2008.
- Perliger, A. ve Pedahzur, A. (2011). Social network analysis in the study of terrorism and political violence. *PS - Political Science and Politics*, 44(1), 45–50.
- Ressler, S. (2006). Social network analysis as an approach to combat terrorism: past, present, and future research. *Homeland Security Affairs*, 2(2), 1–10.
- Ronfeldt, D. ve Arquilla, J. (2001a). Emergence And Influence Of The Zapatista social netwar. Jahn Arquilla ve D. Rnnfeldt (Ed.), *Networks and netwars : the future of terror, crime, and militancy* içinde (s. 171–200). Santa Monica-CA/ ABD: RAND.
- Ronfeldt, D. ve Arquilla, J. (2001b). Networks, netwars, and the fight for the future. *First Monday*, 6(10). Erişim adresi: <https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/download/889/798?inline=1>
- Ronfeldt, D. ve Arquilla, J. (2001c). What next for networks and netwars? In Jahn Arquilla ve D. Rnnfeldt (Ed.), *Networks and netwars : the future of terror, crime, and militancy* içinde (s. 311–362). Santa Monica-CA/ ABD: RAND.
- Sageman, M. (2008). Explaining terror networks in the 21st century. *Footnotes*, 36(5).
- Schwartz, D. M. ve Rouselle, T. D. A. (2009). Using social network analysis to target criminal networks. *Trends in Organized Crime*, 12(2), 188–207.
- Sevgi, H. (2018). *Sosyal medya ve sendikalar : Almanya, Fransa, Hollanda, Polonya ve Türkiye örneği Üzerine Bir Sosyal Ağ Analizi Araştırması*. Uludağ Üniversitesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi
- Sullivan, J. P. (2001). Gangs, Hooligans, And Anachists-The Vanguard of netwar in the streets. Jahn Arquilla ve D. Rnnfeldt (Ed.), *Networks And netwars : the future of terror, crime, and militancy* içinde (s. 99–128). Santa Monica-CA/ ABD: RAND.
- Sykes, G. M. ve Matza, D. (1957). Techniques of neutralization : a theory of delinquency. *American Sociological Review*, 22(6), 664–670.
- Tunalı, V. (2016). *Sosyal ağ analizine giriş*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Weimann, G. (2006). Terror on the Internet: the new arena, the new challenges. Erişim adresi: <https://www.researchgate.net/publication/238077713%0ATerror>.
- Weimann, G. (2008). The psychology of mass-mediated terrorism. *American Behavioral Scientist*, 52(1), 69–86.
- Williams, P. (2001). Transnational criminal networks. Jahn Arquilla ve D. Rnnfeldt (Ed.), *Networks and netwars : the future of terror, crime, and militancy* içinde (s. 61–98). Santa Monica-CA/ ABD. RAND Yay
- Wonneberger, A., Hellsten, I. R. ve Jacobs, S. H. J. (2021). Hashtag activism and the configuration of counterpublics: Dutch animal welfare debates on Twitter. *Information Communication and Society*, 24(12), 1694–1711. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2020.1720770>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınları.
- Zanini, M. ve Edwards, S. J. A. (2001). The net working of terror in the information age. In Jahn Arquilla ve D. Rnnfeldt (Ed.), *Networks and netwars : the future of terror, crime, and militancy* içinde (s. 29–60). Santa Monica-CA/ ABD: RAND.

Demokrasinin Sınırları*

D. Eric Schansberg**

Çeviren: Hüseyin Bal***

Diğerleri hariç tutulduğunda, demokrasinin en kötü yönetim biçimi olduğuna dair eski bir söz vardır. Başka bir ifadeyle şöyle de söylenebilir: En iyi yönetim biçimi, iyi ve bilge bir lider bulma sorunu dışında, hayırsever ve bilgili bir diktatördür. Demokrasinin güçlü yanları ne olursa olsun, bunlar mutlak olmayıp görecelidirler ve ilgili unsurlara yani yönetilenlere, yönetenlere ve temel kurumlara bağlıdırlar.

Siyasi temayûlden bağımsız olarak çoğu insan, en azından yönetimin manivelasını kontrol edebiliyorsa, demokrasi için yüksek umutlar besler. Peki, bunlar kontrolü ele geçirebilseler bile, umut garantili midir? Bir kere rasyonel ve irrasyonel cehâlet, efektif siyaset ihtimalini zayıflatır. Zira medyadaki ideolojik ayrımlar -tüketicilerin onaylama eğilimlerini takip ederek- siyasî bilgi ve bilgelikten daha çok, dogmatizme ve aşiretçiliğe yol açar. İlâveten, demokrasinin refleksif bir savunması ve daha fazla demokrasi için halk desteği, çoğunluğun daha az ekonomik ve bireysel özgürlük üreten yetersiz kurumları savunmasına yol açabilir. Dolayısıyla, daha az demokrasi ve daha çok sınırlı iktidar önerileri, yaşamın siyasallaşmasını ve politik çözümlerin geliştirilmesini sınırlandırabilir.

Rasyonel Cehâlet

Kamu tercihi iktisatçıları, genel olarak siyasî piyasaların ve özel olarak da demokrasinin zaaflarına işaret ederler. Örnek olarak, bazı durumlarda menfaat gruplarının orantısız gücü ("azınlığın tiranlığı"); iktidarın çoğunluk tarafından haksız kullanımı ("çoğunluğun tiranlığı"); insanların başkalarının kaynaklarına çökmek için güç kullanmaya düşkün olduğu herhangi bir hükümet sisteminin neden olduğu sorunlar vb. durumlar gösterilebilir. Kısacası çoğunluğa, siyasî piyasalardaki elitlere ve süreci etkilemek için gayretle çalışanlara dair iyimser bir bakış açısına sahip olmanın güçlüğü aşikârdır.

*"The Limits of Democracy", *Cato Journal*, Vol. 41, No. 3 (Fall 2021). Copyright © Cato Institute. DOI: 10.36009/CJ.41.3.9. <https://www.cato.org/sites/cato.org/files/2021-10/cj-41n3-9.pdf>

**İktisat Profesörü, Indiana Southeast Üniversitesi
***Doç. Dr. | Karadeniz Teknik Üniversitesi İİBF | huseyinbal@ktu.edu.tr
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 27, Sayı:106, Bahar 2022, ss. 199-216.

Kamu tercihi teorisinin en güçlü tespitlerinden biri, siyasî faaliyetin genellikle yoğun faydalar ve yaygın maliyetler içerdiğidir. Maliyetler toplam faydalardan çok daha büyük olduğunda bile, maliyetler kişi başına daha küçüktür. Bu incelik, onların ortaya çıkmalarını mümkün kılar. Seçmenlerin siyasî piyasalarda sunacakları çok az şey vardır: mütevacî bir fikir beyanı, belki biraz para ve tek bir oy (Gelman, Silver ve Edlin 2012). Dolayısıyla, “rasyonel olarak câhil ve kayıtsız”dırlar ve dağınık maliyetleri fark etseler bile bunu tolere edeceklerdir. Çıkar grupları, bu tür yasaları şevkle takip ederek, politikacılarla ve bürokratlarla karşılıklı yarar sağlayan alış verişe girişeceklerdir. Siyasî faaliyetlerde bulunanlar ise hükümet müdâhalesi için “iyi hikâyeler” uydurmaya yani başkalarının zararı pahasına kendilerine fayda sağlamanın (sözüm ona) ülke ve ekonomi için neden iyi olduğuna dair gerekçeler bulmaya istekli olacaklardır. Bunu yani bazılarını zenginleştirmek için diğerlerinin zararına iktidarın kötüye kullanıldığını düşünmek ve belgelemek kolaydır.

Kolko (1963), İlerleme Çağı'nın iş düzenlemesinin arkasındaki ana katalizörlerin “reformcular” yerine iş dünyası liderleri olduğunu öne sürerek, demokrasideki bu kusurun işe yarar bir örneğini gözler önüne sermiştir. Ona göre;

Önemli ticari çıkarlar her zaman bu tür bir düzenleme için ajitasyonun ön saflarında bulunabilir ve iyi niyetli reformcuların sık sık onlarla birlikte çalıştığı gerçeği -aslında onlar için çoğu zaman vazgeçilmezdir-, federal ekonomik düzenlemenin genel olarak düzenlenmiş çıkarlar tarafından kamunun değil, kendi amacını gerçekleştirmek üzere tasarlandığı gerçeğini değiştirmez [Kolko 1963: 59].

Bazı insanlara politika hakkında bilgi sahibi olmaları için para ödenirken, diğerleri politikayı anlamayı ciddi bir hobi olarak görür. Ancak bu modelin sonuçları büyük ölçüde eğitim, gelir veya diğer faktörlerden bağımsızdır. Meselâ, daha eğitilmiş olanlar, genel bilgi, daha fazla bilgi işleme kapasitesi ve daha güçlü eleştirel düşünme kabiliyetleri açısından avantajları göz önüne alındığında, siyaset ve kamu politikası (veya başka herhangi bir şey) hakkında bilgi edinmek için daha iyi bir konumdadırlar (bir tür gelir etkisi). Ancak herhangi bir şeyi öğrenmenin onlar için daha yüksek fırsat maliyeti vardır (bir tür ikame etkisi). Her durumda temel müşevvikler benzerdir: Çoğu seçmenin siyasî sonuçları etkileme açısından sunacak çok az şeyi olduğundan (oyları çoğunluk oylama sisteminde belirleyici değildir), siyaset ve kamu politikası hakkında bilgi sahibi olmanın maliyeti genellikle ciddiye alınmayacak kadar düşüktür.

Brennan (2016: 30), daha fazla eğitim ve daha düşük maliyetli bilgiye rağmen siyasî cehâletin istikrarına işaret etmektedir. Ancak bazı gruplar siyasî bilgi açısından nispeten etkileyicidirler: eğitilmiş, varlıklı, Batı'da yaşayanlar

(Güney'in durumu kötüdür), GOP seçmenleri [GOP, Amerika'da faaliyet gösteren Cumhuriyetçi Ulusal Komite'nin kısaltmasıdır. Bu komitenin üyeleri, kendilerini "özgür ve güçlü bir Amerika'yı gerçekleştirmeye adanmışları" deklare etmişlerdir (Çev.)] orta yaşlı (35-54 yaş), erkek, siyah olmayan ve genel olarak daha az iktidara taraftar olanlar (s. 33-34). Vatandaşların bilgilerinin çoğunu sosyal medyadan almadıkları takdirde, yurttaşlık ve siyaset hakkında daha fazla bilgi sahibi olma ihtimalleri daha yüksektir (Mitchell ve diğerleri 2020).

Bilgi arttıkça erkek, daha fazla eğitime sahip, iş güvencesi olan ve gelir artışının daha yüksek olduğu bölgelerde yaşayan vatandaşların serbest piyasa yanlısı olma ihtimalleri daha yüksektir (Caplan 2007: 28, 154-56). Aynı şekilde, daha yüksek yaş, gelir ve eğitime sahip vatandaşların oy kullanma ihtimali daha yüksektir (s. 157). Ancak (diğerleriyle mukayese edildiğinde) görece etkileyici olan bilginin, nesnel olarak da etkileyici olduğu söylenemez. Bütün bunların hiçbiri, iktidar konusunda fazla iyimserliğe izin vermiyor; hatta bir demokraside bile.

Kamu Tercihî İktisadî ve Medya

Çoğu insan siyaset ve kamu politikası hakkında «rasyonel olarak câhil» olsa da, nispeten doğru olarak algılanan düşük maliyetli bilgileri elde etmek için halâ bazı müşevviklere sahiptirler. Tüketiciler, bilginin maliyeti düştüğünde (örneğin, daha düşük fiyat veya daha fazla erişim) ve faydaları arttığında (örneğin, hayat daha politize hale geldiğinde veya bir konuyu öğrenmede daha fazla finansal çıkar olduğunda) daha fazla bilgi edinmeye meyledeceklerdir.

Bilginin faydaları, algılanan doğruluğu içerir. Ancak eldeki sınırlı bilgi ile tüketicilerin doğruluk duygusu nesnel veya doğru olmayabilir. Diğer bir komplikasyon, tüketicilerin medyadan başka faydalar istemeleridir; örneğin eğlence ve onaylama gibi. Bilgi hal-i hazırda sahip oldukları inançlarla tutarlı olduğunda, daha fazla keyif alırlar. Çünkü kendi kabullerini doğrulayan haber ve görüşlere veya karşıt bir görüşü çürüten medya sunumlarına değer verirler (Mullainathan ve Schleifer 2005; Gentzkow ve Shapiro 2006).

Medya girdilerine olan talep, tüketicilerin tercihlerinden kaynaklanmaktadır. Medya kesinlikle tüketicilerin istediğini yani doğruluk, onaylama ve eğlencenin bir kombinasyonunu veya Munger'in (2008) "doğruluk" şeklinde tesmiye ettiği şeyi sağlamakla ilgilenir. Bu anlamda, medya tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamakta ve kârını maksimize etmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla medyalar ürettiklerinden dolayı "suçlanmamalıdır"; tıpkı WalMart'ın müşterileri bu kadar iyi tatmin ettiği için eleştirilmemesi gerektiği gibi.

Diğer işletmelerde olduğu gibi, medya üyeleri de diğer fayda maksimize etme hedeflerinin yanı sıra kâr ve tazminat peşindedirler. İlkinde, medya sahipleri, tüketicilerin istedikleriyle değiş tokuşların olabileceği diğer gelir akışlarıyla da (meselâ reklamcılıkla) ilgilenirler. “Haberlerin” doğası, etkisi ve önemi göz önüne alındığında, kendini gerçekleştirmenin potansiyel rolü, başka birçok işten daha büyüktür. Medya içinde, medya sahipleri, haber üreten çalışanlar (gazeteciler, editörler, radyo programı yapımcıları, TV programı sunucuları) ve diğer personel vardır. Kişi “haber üretmeye” yaklaştıkça, parasal olmayan faydalar daha yüksektir. Bir karşı örnek olarak, reklâm veya abonelik satanlar, hikâye yazan veya içerik düzenleyenler kadar tatmin olmazlar.

Medya, bazen kârdan ziyade etki ve statü, gerçeği keşfetme ve sunma, yol-suzluğu baltalama ve adalet için çalışma vb. gibi arzularla yönlendirilebilir. Dolayısıyla, çalışanlar ve mal sahipleri, hedef kitlelerine bağlı olarak, tüketicilerin lehine bilgiler sağlamayı (kişisel veya profesyonel olarak) faydalı veya zararlı bulabilirler (Baron 2006; Besley ve Prat 2006).

Medya, gelirlerle ve maliyetlerle ilgilenir. Daha fazla izleyici ister ve maliyetler ile kalite ayrıca talep edilen fiyat ve miktar arasında tavizler verirler. Tüketicileri Netflix izlemek veya masa oyunları oynamak gibi alternatiflerden uzaklaştırmak isterler. Tüketiciler her ne isterse, medya sağlayıcılar için bu istekler (örn. doğruluk, eğlence, onaylama) ile tarafgirlik arasında değiş tokuş olabilir. Haliyle, tüketicilerin doğruluğu değerlendirememeleri bir yana, medyanın tüketici tercihlerinden çok fazla saptığını görmek zordur.

Son yıllarda medya, kablolu TV ve uydu radyodan “sosyal medya” ve bloglara değin çoğaldı. Ancak medyanın yavaş tarihsel evrimi büyüleyici bir konudur. Stromberg (2004), 1920’den 1940’a kadar radyonun rolünü, özellikle radyo ağırlıklı pazarlarda seçmenleri “eğitmek” ve seçmen katılımını teşvik etmek için nispeten verimli bir mekanizma olarak tanımlar. Gentzkow (2006), televizyonun 1970’e kadar oy kullanma üzerindeki etkisini, radyo ve gazetelerin yerini alan tüketiciler olarak tanımlamaktadır. Konuların kapsamı yerelden ulusala kaymış, bilgiye odaklanan medya da eğlenceyle “doldurulmuştur”. Sonuç olarak, özellikle yerel ve genel seçimlerde seçmen katılımı azalmıştır. Gentzkow, düşüşün yüzde 38’ini TV’ye bağlıyor. Tüm bunlar, daha düşük maliyetli bilgilerin mevcudiyetine ve sonuç olarak, özellikle sivil haklar, gelir ve eğitimdeki ilerlemelerle birlikte “daha büyük demokrasi” umutlarına rağmen olmuştur.

Daha iyi bilgi, daha fazla rekabet ve teknolojik ilerleme, daha yüksek doğruluk dâhil olmak üzere daha düşük fiyatlar ve daha yüksek kalite ile sonuçlanacaktır. Gentzkow ve Shapiro (2006), aktarılan bilgi hisse senedi fiyatları,

spor sonuçları ve hava durumu raporları gibi nispeten nesnel olduğunda, çok daha yüksek doğruluk payı bulmuşlardır. Buna karşılık, haberin kapsamı vergiler, savaş ve “iklim değişikliği” gibi daha karmaşık konularda, önemli oranda farklılık gösterir. Meseleler tartışmalı ve karmaşık olduğunda, tüketiciler subjektif haberlerle daha fazla ilgilenirler ve zaten medya da bu hizmeti sunmaya dünden razıdır.¹

Bu nedenle, rekabetin medya kaynaklarında ayrımcılığı teşvik etmesini de bekleriz. Çünkü işçiler ve mal sahipleri, kendilerini ve belirli tüketicileri memnun edecek bilgileri sağlarlar. Tüketiciler arasında oldukça kusurlu bilgiler verildiğinde, daha fazla rekabet medya kaynakları arasında daha eğimli kapsama ve ayrıma kolayca yol açabilir (Gentzkow ve Shapiro 2006). Eğer “kalite” bir şekilde (veya oldukça) subjektif ise, o zaman belirli siyasî çevrelerdeki talebi tatmin eden farklı medyaların ortaya çıkmasını bekleriz.² Bunu acı bir ironi takip eder: daha fazla medya sağlayıcısı ve daha fazla erişilebilir bilgi, daha az bilgiye ve çok daha az bilgeliğe yol açabilir.

Medyadaki müşevviklerin siyasetteki müşevvikleri yansıttığını belirtmekte fayda vardır. Vatandaşlar, politikacılar ve çıkar grupları net, güçlü ve kısa vadeli faydaları ve zor, belirsiz ve uzun vadeli maliyetleri olan politikalara tercih ederler. Benzer şekilde, güdülen politik hedeflerin yönlendirdiği mutabakattan ya da daha ince sonuçların standart cehâletinden dolayı, politika hakkında haber yapmak, bu aynı hesaplamanın kurbanı olabilir. Coyne ve Leeson (2009), medya ve hükümet (ve diğer güçlü sosyal kurumlar) arasındaki ilişkiyi, medyanın kısıtlayıcı bir bekçi köpeği ya da itaatkâr bir kucak köpeği olma potansiyeli ile ele almaktadırlar. Besley ve Prat (2006) ise hükümetin medyayı ele geçirme ve sonuçları etkileme kapasitesini modelliyorlar. İlerlemecilere göre, gazetecilerin (“suçlular”) ekonomik ayrıcalığı, siyasî yozlaşmayı ve sosyal adaletsizliği ortaya çıkarmada yardımcı olmaları beklenir. Ancak kapitalizm, medya rekabeti ve medya ayrımcılığı göz önünde bulundurulduğunda, bu beklenti boş olabilir (Boettke 2020).

1 Caplan'ın (2007: 102–8) belirttiği gibi cehâlet, şüpheli veya alaycı olmaktan ziyade mutlaka etkilenebilir anlamına gelmez. Bir konu (örn. iklim değişikliği) kişinin bilgisinin ötesindeyse, “siyasî çözümler”e yönelik şüpheliğin söz konusu olduğu düşünülebilir.

2 Burada soru şudur: Medya neden çeşitli yayınlama yöntemlerine göre ayrılmıştır? Pratikte, sol gazetelere ve televizyona hükmederken, sağ talk-radyoya hükmetmektedir. Groseclose ve Milyo (2005), düşünce kuruluşlarının medya alıntılarını analiz ederek, gazete ve TV’de yaygın bir “liberal” ideolojik eğilim tespit etmişlerdir. Lott ve Hasset (2004) ise 1991’den 2004’e kadar gazetelerde Demokrat yanlısı bir eğilim fark etmişlerdir. Muhtemelen bu sonuç, tüketicilerin okuma, araba kullanma ve TV izleme için harcadıkları zamanla bağlantılıdır. Acaba eğitimle veya diğer değişkenlerle de bağlantılı mıdır?

İrrasyonel Cehâlet

Demokrasi, en azından politik tercihlerini hayata geçirmede daha fazla keyfiliğe sahip diktatörlerin aksine, yöneticileri ve temsil ettikleri kişileri hizaya getiriyor gibi görünmektedir. Bu, demokrasinin çoğunlukla insanlara istediklerini vermesinden dolayı olabilir. Caplan (2007) bu inancı teorik gerekçelerle, anket verileri aracılığıyla ve davranışsal tutarsızlıkları gündeme getirerek reddetmektedir. Demokratik sonuçlar çok sayıda ve muhtelif şikâyetlerle karşı karşıyadır. Sıradan gözlemciler bile meselelerin daha karmaşık olduğunu bilirler. Meselâ kendinden menkul “liberaller” genellikle şaşırtıcı derecede liberal olmayan bir tarzda hareket edebilirler. Keza İsa'nın takipçileri “Düşüş”e (İnsanoğlunun cennetten dünyaya gönderilmesini- çev.) işaret ederler ve günahkâr insanların iktidarın peşinden koşmalarından ve onu kötüye kullanmalarından endişe duyarlar. Nihayet, postmodernizmin etkisi, ah-lâkî rölâtivizmde, kimlik siyasetinde ve güç arayışında bir artışa yol açmıştır.

Politikacılar halkın isteklerinden kaçarlarmı? Temsilciler, onların temsil ettikleri kişiler ve neyin “sosyal açıdan en uygun” olduğu gibi konularda temsilîyet sorunlarının çıkmasını beklemek için makul nedenler vardır. Demokrasi, rasyonel olarak câhil bir kamuoyuna karşı çıkar grupları ve politikacılar tarafından suiistimal edilebilir. Son derece kusurlu bilgilerin yarattığı boşlukta, çıkar gruplarının politikacılarla “al gülüm ver gülüm” ilişkisine girmesi için uygun zemin oluşur. Bunun ötesinde, siyasî piyasalardaki tekel gücü ve (faydalı alım satımları engelleyen) yüksek işlem maliyetleri de siyasî verimsizliğe yol açabilir. Buna karşılık, Wittman (1995), ekonomik piyasalar da dâhil olmak üzere, diğer yönetim biçimlerine kıyasla, demokratik piyasaların genellikle “verimli” olduğunu savunmaktadır.

Caplan (2007: 8) seçmenlerin aynı zamanda “irrasyonel cehâlet” sergilediklerini öne sürerek, olağan Kamu Tercih çerçevesini genişletmektedir. Ona göre seçmenler genellikle câhildirler -ve rasyonel olarak- siyaset ve kamu politikası hakkında fazla bir şey bilmemektedir. Ancak, bilmedikleri halde bildiklerini zannetmelerinden ötürü, cehâletlerinde de “irrasyonel” olabilirler. Rasyonel cehâlet, birçok seçmen üzerinde “toplanma mucizesi” ile düzeltilen rastgele hatalar anlamına gelir. Ancak seçmenlerin politika konusundaki sistemik hataları, politikayı yanlış anlamaktan ve yanlış giden şeyi bilmekten kaynaklanmaktadır.

Caplan (2007: 10-13) piyasa karşıtlığı, yabancı karşıtlığı, gözünde büyütme ve karamsarlık olmak üzere dört yaygın önyargıya işaret etmektedir. Ona göre öğrenciler rutin olarak ekonomi derslerine bu sistemsel hatalarla

girmektedir ve bunları düzeltmek de hayli zordur. Ya da Brennan'ın (2016: 121) beş yaşındaki çocuğunu tarif ettiği gibi: "O sadece cahildir oysa [öğrenciler] hatalıdır. Keaton ekonomiden pek anlamayabilir ama en azından bir merkantilist değil."

Hersh (2020), Twitter yemliklerinde gezinerek bilgilerini edinirken çok meşgul olduklarını düşünen "eğitilmiş" insanları tasvir etmektedir. Ancak bilgi (özellikle önyargılı olduğunda) bilgi veya bilgelik olmayabilir. Böyle bir cehâlet kolayca dogmatizme yol açabilir; özellikle de siyaset, birkaç politikanın soyut değerlerine vurgu yaparak, sözde hizmet eden politikacılara cazibe katan ve bilgi ve eyleme karşı oy ve söylem daha büyük bir değer verilen gündelik bir hobi veya bir tür aşiretçilik olarak uygulandığında. İnsanların, cehâleti kesinlik ve tutkuyla birleştirmesi, rahatsız edici bir şeydir. İrrasyonel cehâlet bu aşırı tepkiyi açıklar. Hâkimler buna önemli bir istisna teşkil edebilir. Rasyonel olarak câhil seçmenler, siyasî bağlılığın atanmasını isteyecekleri türden yargıçlar için bir aracı olduğundan eminlerse, parti çizgisinde oylama oldukça rasyonel olabilir.

Seçkinler, özellikle daha az eğitilmiş olanlara kıyasla, uzmanlık alanları dışındaki alanlar hakkında daha fazla şey bildiklerini düşünmeye daha yatkındırlar. Seçkinler belirli alanlarda daha fazla bilgiye sahip olsalar da, kamu politikası hakkındaki bilgileri elit olmayanlardan çok daha fazla olmayabilir ve yaptıklarından daha fazlasını bildiklerini düşünerek, yersiz bir güvene kapılabilirler. Dahası, başka bir bakış açısıyla, eğer "yıkanmamışlar" (câhiller-çev.) cehâletlerinin daha fazla farkındalarsa, elitlerin daha fazla "bilinmeyen bilinmeyenleri" olabilirken, onların daha fazla "bilinen bilinmeyenleri" olacaktır. Çünkü konu kamu politikası meseleleri olduğunda, câhil insanlar kendilerine aşırı güvenen akıllı insanlar kadar kötü olmayabilirler.

Cehâlet ve nelerin kayıtsızlığa dönüşmesi gerektiği göz önüne alındığında, neden bu kadar çok insan oy veriyor ve neden bu kadar çok kişi siyasî bilgiye (düşünmeden) yatırım yapıyor ve sonra da siyaset konusunda dogmatik davranıyor? Kişinin, propagandaya veya onaylama yanlılığına güvenmesinden ve aşiretinin akran baskısına cevap vermesinden kaynaklanan kendi cehaletinin farkında olmaması durumunu daha önce tanımlamıştık. Diğer bir ihtimal de, taraftarların takımlarıyla birlikte olması gibi, politik faaliyetlerden psişik faydalar elde etmektir: tezahürât, oylama ve boş konuşma için bazı fırsatları olan bir seyir sporu gibi.³ Her halükârda, etkileyici politika sonuçları veren böyle bir yaklaşımı tahayyül etmek zordur.

3 Seçmenlerin yanıldıklarını bilmeleri, ancak diğer daha güçlü tercihler göz önüne alındığında yine de bundan zevk almaları da mümkündür. Kişi şayet seçimlerin veya politikanın sonucunu

Popülizm ve Demokrasi

Popülizm, sıradan insanların kültürel baskılara ve kamu politikalarına verdikleri sosyal ve siyasal bir tepkidir. Popülizm, siyasette özyönetimin zirvesi olabilir. Popülistler, iktidardakiler tarafından dayatılan politik düzenlemelere karşı çıkabilir ve siyasî özyönetim uygulayarak, ekonomik ve sosyal alanlarda kendi kendini yönetme yeteneğini geliştirebilirler. Ancak popülizm de bu konuda çok yetersiz kalabilir. Cehâlet ve kıskançlıktan, paranoya ve yabancı düşmanlığına kadar bir dizi etkili özyönetim başarısızlığı tarafından kötü yöne çekilebilir. Pratikte ise popülizm, genellikle sivil ve ekonomik özgürlükleri ve özyönetimi azaltarak işler. Oysa bir demokraside “haklar” komşuların yüzde 51’i tarafından tahdit edilebiliyor veya ortadan kaldırılabiliyorsa, devredilemez hale gelmemişler demektir.

Popülistler, “halk iradesinin” bir tezahürü olarak, seçilmiş temsilcilere karşı olumlu duygular beslerler. Ancak popülistler aynı zamanda “seçkinlerden” hoşlanmazlar ve onlara güvenmezler. Dolayısıyla seçilmişler, siyasî alanda yargıçlar, bürokratlar ve uzmanlar gibi seçilmemiş hedeflerle birlikte “halkın düşmanı” da olabilirler. Üstelik bu, yerel ve eyaletten ulusal ve uluslararası alana geçerken daha da fenalaşır. Yine de popülizm, siyasî liderlerin siyasî reform peşinde koşmalarını gerektirir. Dolayısıyla popülistler, siyasette köklü bir değişiklik vaat eden karizmatik liderleri takip etmeye mütemayildirler. Günümüzde Bernie Sanders ve Donald Trump, buna uygun iki örnektir. İronik olarak, birçok “popülist”, Başkan Trump’ın 2016’da seçmenlerin çoğunun oyunu alamamasına rağmen Seçiciler Kurulu’nu (Electoral College) kazanmasından hayli memnundu.

Değişim arayışı her zaman statükodan memnuniyetsizliği içerir ve bazıları bir alternatifin daha iyi olacağını düşünür. Popülist faaliyet, değişimin her zaman siyasal veya sosyal aktivizm yoluyla mümkün olduğu inancını ima eder. Endişeler arttıkça ve popülist çözümlerle ilgili umut azaldıkça, memnuniyetsizlik bir güçsüzlük ve umutsuzluk hissine dönüşebilir. Popülist hayal kırıklıkları bir dizi sorunu bünyesinde barındırır. Endişeler bazen yerinde bazen de yersizdir. Bu endişeler en azından, seçkinler tarafından onlara empoze edilen (veya görmezden gelinen) sıradan insanlar için istenmeyen sonuçlara ilişkin bir algı tarafından yönlendirilirler.

değiştiremiyorsa, kendi tercihlerini, ideolojisini ve inançlarını uygulaması mantıklıdır. Caplan (2007: 14-16) bunu, tercihleri hem seçimlerin nedeni hem de kendi içinde bir amaç olarak görme anlamında “inançlarla ilgili tercihler” şeklinde adlandırmaktadır. Bu “epistemik olarak irrasyonel olmak araçsal olarak rasyoneldir” durumudur (s. 48); üstesinden gelinmesi gereken yalnızca zayıf teşvikler olduğunda, önyargıları şımartmak iyi hissettirir.

Popülizm ve Demokrasi ile İlgili Sorunlar

Riker'e (1982) göre demokrasinin üç koşulu vardır: ciddi vatandaş katılımı, önemli sosyal ve ekonomik özgürlükler ve kanun önünde eşitlik. Oy verme genellikle üçünün de merkezî faaliyeti olarak düşünülür. Zira temsil, müteakabiliyetten korkan liderleri sorumlu tutmak için yeterli etkiye sahiptir. Dolayısıyla liberal bir demokrasi, etkili bir anayasa yoluyla, çoğunluğun tiranlığından uzak durur. Bu, tipik olarak, güçler ayrılığı, bağımsız yargı, federalizm, görev süresi sınırlamaları ve düzenli seçimlerle çok kamaralı bir yasama organı gibi kurumlar sayesinde mümkün olur.

Ancak popülizm ve demokrasinin halkın iradesini somutlaştırması gerektiği düşünülüyorsa, birkaç nedenden dolayı bunlar yetersiz kalmaktadırlar. İlk olarak, popülizm ve demokrasi arasındaki varsayılan bağlantı, politik tercihler ve politika sonuçları arasında sağlam bir bağlantı olduğu varsayıldığında, indirgemecidir. En geniş anlamıyla, ne yönetimi ne de "genel refahı" neyin oluşturduğunu değerlendirmek için kesin bir kriter yoktur. Daha spesifik olarak, Riker'in (1982: 197) savunduğu gibi, "zevklerin değiştiğini bilmek bize siyasetin nasıl değiştiği hakkında hiçbir şey söylemez. . . . Zevklerin siyasî kararlara nasıl dâhil edildiğini anlamamız gerekiyor." İlâveten, stratejik oylama, sistemin doğasında vardır ancak gözlemlenmesi ve değerlendirilmesi zordur (Black 1948; Riker 1982: 145-56). Ayrıca siyasî liderlerin varlığı göz önüne alındığında, modellemesi zor ama demokratik sonuçları açıklamada önemli bir değerlendirme aracı olan siyasal gündemi nasıl kontrol ettiklerini de anlamamız gerekmektedir (Riker 1982: bölümler 7-8).

İkincisi, çoğunluk oylamasının cazip ilkeleri, nadiren görülen bir durum olan yalnızca iki seçeneği varsayar. Çoğu zaman, insanlar iki seçeneğe sahip olduklarını hayal ederler, fakat bu ancak seçimlerin keyfî ve kusurlu bir şekilde kısıtlanmasından sonra olur; örneğin, iki büyük partinin hüküm sürdüğü siyasal parti sistemleri gibi. "Kendimizi ikili bir seçime zorlamamız, gerçekten birçok alternatifle yola çıktığımız ve kurumlarımızın seçimi, aralarından seçim yapabileceğimiz doğru çifte indirgediğinden asla emin olamayacağımız gerçeğini gizlememelidir" (Riker 1982: 41).⁴

Üçüncüsü, çoğunluk kuralının açıkça en iyi olduğu koşullar son derece kattır. Örneğin, spesifik faydalar "eşit yoğunluğa" sahipse, çoğunluk kuralı en yüksek net faydayı sağlayabilir. Ancak heterojen tercihlerle, çoğunluk kuralı

4 Belki de sezgisel olarak, daha güçlü siyasal partiler düşük bilgi ortamında demokrasiye yardımcı olabilirler. Rosenbluth ve Shapiro (2018), iki güçlü partiyi "evliliğe", daha zayıf partileri ise "ilişkiye" benzetmişlerdir. Bunlardan ikincisinde, seçmenler tercihlerini ifade edebilirler ancak daha sonra elde edeceklerine dair çok az fikirleri vardır.

kolayca net sosyal zarara yol açabilir. Ve tek bir konuda yeterli çıkarı olan bir seçmen, diğer tüm konularda muhalif olsa bile bir adayı veya partiyi destekleyebilir. Sonuç olarak, oy vermenin seçmen tercihlerinin gerçek bir toplamı olması muhtemel değildir (Buchanan ve Tullock 1965: 236).

Oybirliği kuralı bir kez terk edildiğinde, alternatif kurallar arasında önemli bir fark kalmaz. Lippman (1926: 404) demokrasinin tek karar verme yönteminin, kelleleri saymak olduğunu belirtir: “Söylenebilecek tek şey, ondan daha fazlası olduğudur.” Ve 49’a 51 olarak alınan kararların etik açıdan sihirli bir yanı kesinlikle yoktur: “Çoğunluk iktidarı, gücün iktidarındır. Çünkü hiç kimse en büyük çoğunluğun en büyük bilgeliğe veya en büyük erdeme sahip olması gerektiğini ciddi olarak iddia edemezken, modern sosyal koşullar altında muhtemelen en fazla iktidara sahip olacaklarını inkâr etmek mümkün değildir.”⁵

Nihayetinde, popülizm bir ideal olarak başarısız olur. “Ahlâki bir zorunluluk olarak popülizm, oylama yoluyla keşfedilen bir halk iradesinin varlığına bağlıdır. . . . Popülizm, bu nedenle, ahlâki olarak yanlış olduğu için değil, boş olduğu için başarısız olur” (Riker 1982: 239). Ne yazık ki, tüm bunlar yetersiz ve aşırı bir iktidar düzeyine işaret ediyor. Çoğunluk oyu kuralının kazanan taraftaki seçmenlerin maliyetlerin yalnızca küçük bir kısmıyla faydalar elde etmelerine izin verdiği göz önüne alındığında, özel ve sosyal marjinal maliyet arasındaki fark her zaman daha fazla iktidara meyleder. Veya başka bir açıdan şöyle de diyebiliriz: oylama genellikle olumsuz dışsallıklar yaratır. Çünkü çıkar gruplarının daha fazla iktidar, daha fazla iktidarın da daha fazla çıkar grubu doğurduğu bir “sarmal etki” potansiyeli vardır (Buchanan ve Tullock 1965: 286-87).

Dahası, popülizm kendini halk adına tiranlık olarak gösterirse (örneğin, seçimlere razı olmayı reddetmek suretiyle), demokrasiyi kısıtlayabilir ve liberalizmin aleyhine işleyebilir. Bu haliyle, popülizm demokrasiyi bile riske atabilir. Legutko (2016), okuyucuların çağdaş Batı siyasetini anlamalarına yardımcı olmak için komünizmin daha belirgin kusurlarını “liberal demokrasinin” daha incelikli kusurlarıyla karşılaştırmıştır. Sonuç olarak, her ikisinin de belirli modern tezahürlerinin genellikle benzer sâikler, mekanikler ve entrikalar tarafından yönlendirildiği ortaya çıkmıştır. Çoğu zaman “demokrasi”,

5 Lippman (1926), William Jennings Bryan'ı, bilimi teşvik eden bir başkan adayı olarak gördükten sonra, onu Scopes Davası'nda* bir avukat olarak görünce şaşırmişti. Ama sonra Bryan'ın son derece tutarlı olduğunu fark etti; eşitlikte nihai nokta olarak demokrasiye ve çoğunluk yönetimine değer veriyordu. “Bunu kesinlikle Dayton'da uyguladı ve böylece demokratik düşünceye bir hizmette bulundu. Çünkü dikkatsizce ama neredeyse evrensel olarak benimsenen bir dogmayı saçmalığa indirgemişti.” Popülizm ve Bryan hakkında daha fazla bilgi için bkz. Frank (2020: bölüm 2).

*Scopes Davası (ABD- Tennessee; 1925), bir biyoloji öğretmeni olan John Scopes'un, Darwin'in Evrim teorisini öğrettiği için yargılandığı ünlü bir davadır (Çev.).

çıkarcı gruplarının ve politikacıların “halkın en iyi çıkarları” adına yönetmelerinin kılıfı olmaktadır.

Bu itibarla, diğer her şey eşit iken, demokrasi en iyi yönetim biçimi olabilir. Ancak diğer önemli faktörlerin -özellikle etkili federalizm düzeyinde sınırlı bir hükümet, özgürlüğü teşvik eden bir anayasa ve hem özel hem de kamusal konularda eşik seviyelerinde bireysel ahlâk- haricinde, onun etkinliği başka etmenler tarafından kolayca alt edilebilir (Holcombe 2021).

Popülizm, Antipopülizm, Paranoya ve Kıyamet Teorileri

Popülizm kudretli dış güçlere odaklanmasıyla, kıyamet ve komplo teorilerine hayranlığa kadar uzanabilir. Hıristiyanlık, Vahiy kitabında kıyametiyle ünlüdür. Ancak bugün, Kovid-19, “iklim değişikliği” ve gelir eşitsizliğinden, QAnon ve küreselleşmeden kaynaklanan ekonomik bozulmaya kadar seküler eskatolojik kaygılar baskındır. Bunlar, her yerde bulunan sosyal medya, tartışmalı siyaset tedarikçileri ve 7/24 kablolu “haberler” tarafından beslenmektedir. Umutsuzluk ve yüksek riskler endişeyi, gerilimi, retorik ve nezaket kaybını artırır. En önemlisi de “politik doğruluk”, liberal olmayan “fesih kültürü»ne kadar genişlemiş durumdadır.⁶

Hofstadter (1952: 3), Amerikan siyasî tarihi boyunca “ateşli abartı, şüphe ve komplo fantezisini” tanımlarken, örneklerini popülizm ve nativizm ile bağdaştırdığı hareketler olarak Masonlardan merkez bankalarına, oradan Katoliklere ve komünistlere değin detaylandırmaktadır. 1930’lardan beri uzak yerlerdeki insanlara daha fazla siyasî güç terettüp ettikçe ve hem toplum hem de ekonomi daha karmaşık ve rekabetçi hale geldikçe, bu eğilimin arttığını ileri sürmektedir. Bu, kıyamet teorilerinin hızlı sosyal ve ekonomik değişim ortamında ortaya çıktığını iddia eden Cohn’u (1957) hatırlatmaktadır. İnsanlar, özellikle mücadele halindeyseler medya, politikacılar ve kültürdeki seçkin şahsiyetler de dâhil olmak üzere, muktedirler tarafından mahrumiyete terk edilmiş hissine kapılırlar.

Hayatın karmaşıklığını çözemediğinizde ve neden-sonuç gibi görünen ilişkileri anlamadığınızda, batıl inançlar ve anlatılar mantıklı açıklamalar gibi gözükür. Gizlilik ve bağımsızlık endişesi, atanmış ve seçilmemişlere,

6 “Kimlik siyaseti” nedeniyle riskler de daha yüksektir. Joustra ve Wilkinson’a (2016: 108–11) göre “tanınma politikasının” “bugün siyasî söylemimizin temel bir özelliği haline gelmiştir. . . . Eşit tanınma politikası merkezî ve önemlidir. Bu, politik olarak doğru dil hakkındaki tartışmalara da yansıyor çünkü özünde tanınma politikasının çoğu sadece yasanın benim hakkımda ne söylediğiyle değil, aynı zamanda toplumun benim hakkımda ne söylediğiyle de ilgilidir.”

Federal Rezerv'e ve yargıçlara, Derin Devlet'e ve Birleşmiş Milletler'e karşı komplocu bir bakış açısı geliştirme eğilimindedir.

Hofstadter (1952) bunu popülizme bağlar ama antipopülizm apokaliptik düşüncenin başka bir biçimini oluşturur. Walker (2013) bu tür paranoyalara uç nokta olarak görmeye karşı uyarıyor. Ona göre aksine, o eğitimliler arasında bile yaygın ve etkili bir güçtür. Bu nedenle, Hofstadter'in görüşünü "anti-popülist kaygı . . . bir tür elit histerisi" olarak tanımlıyor (s. 22). Birçoğu "demokrasiyi yaymak" ve "dünyayı demokrasi için güvenli hale getirmek" istemekte ama aynı zamanda demokrasinin ve popülizmin ülkemizi nereye götürebileceği konusunda endişe duymaktadırlar. Meselâ Frank (2020), reforma karşı ebedi, antipopülist bir savaşın "karamsar tarzına" işaret ediyor. Burada "popülist", saygın ve yüksek eğitimli kişilere bir hakarettir: "Güruh mantığının tek kelimelik bir çağrışımı, büyük bir azgın canavar olarak halktır. . . . O kaosa karşı düzen, cehalete karşı eğitim, arzuya karşı şuur, bağınazlığa karşı aydınlanma, barbarlığa karşı kültür savaşıdır" (Frank 2020: 2-3).⁷

Bugün siyasî odak büyük ölçüde sola karşı sağ, "liberal"e karşı "muhafazakar" ya da Demokrat'a karşı Cumhuriyetçi şeklindedir. Ancak asıl bölünme pekâlâ popülist ile antipopülist, elit ile sıradan insan, eğitimsiz grup ile rafine ve eğitimli, uzmanlara güvenmeye karşı otoriteye düşkünlük ve kontrolü kaybetme korkusuna karşı kontrol altında olma arasında olabilir. Mevcut şartlarda, bunu Trump destekçileri ve Trump karşıtları olarak tahayyül edebiliriz. Hatta bu, "Trump karşıtlarının karşıtları" (Trump'ın hayranı olmayıp onun "seçkin" muhaliflerinden daha çok rahatsız olanlar) şeklinde de düşünülebilir. Landes (2011: 229) elitlerin elit olmayanlara tepeden bakmalarının zorunlu olmadığına dikkat çekmekte ve şöyle demektedir: "Sorun, elitlerin var olup olmadığı değil, onların sıradan insanlarla nasıl etkileşime girdikleridir. Yine elitlerin yozlaşmış yozlaşmadıkları değil, bir yönetimin yozlaşmayı düzeltmek için hangi mekanizmaları geliştirdiğidir"

Frank (2020: 2-7) popülizme bu muhalefeti hicivli bir şekilde "sıradan halk, uzmanlardan ve bu arada gerçekliğin kendisinden bağımsızlığını ilân etti" şeklinde tanımlıyor. Ona göre popülizmdeki "trajik kusur", "halkın halk

7 Frank (2020: 9–13, 19–31), Halk Partisi tarafından 1891'de Kansas'ta bir trende, kırsal/kentsel emeğin ortak düşmanlarına (ağgözlü bankacılar, yozlaşmış politikacılar, demiryolu baronları ve emtia tüccarları) dayalı olarak "popülist" teriminin icadını detaylandırıyor. Popülizmin sloganı şudur: "Herkes eşit haklar vardır; hiç kimseye özel ayrıcalıklar yoktur." Ancak popülizmin her zaman iki anlamı olmuştur: "Tarafdarlarının anladığı şekliyle, sıradan emekçilerin demokratik ekonomik reformlar talep ettiği bir hareket olarak Popülizm. Ve aleyhindekilerin tanımadığı şekliyle, demagogların itibarsızlara önderlik ettiği, temelsiz bir kızgınlığın tehlikeli hareketi olarak Popülizm . . . Dünyanın Müesses Nizamı, Popülist isyanı işte böyle karşıladı ve aynı düzen, popülizm hakkında halâ böyle düşünmektedir" (s. 13).

tarafından, halk için yönetilmesi idealinin gerçek, mevcut insanların cehâletini hesaba katmamasıdır.”

İlerlemeciler ve Popülistler

İlerlemeciler ve popülistler arasındaki ilişki daha karmaşıktır. İlerlemeciler, hükümet aktivizmi konusunda nispeten iyimserdirler. Sosyal hedeflere ulaşmak için siyaseti şekillendirerek, ekonomik faaliyetleri düzenlemek istemektedirler. Bunda, yönetimin en azından kendi kontrolleri altındayken, nispeten müşfik ve bilgili olacağını varsayıyorlar. Ayrıca, en azından teoride popülizm, yerel yönetim, seçilmiş yargıçlar ve diğer doğrudan demokrasi biçimleri (örneğin, referandum, geri çağırma ve seçmen inisiyatifleri) hakkında müspet bir görüşe sahiptirler. Ortalama vatandaş hükümet üzerinde daha fazla etkiye sahip olmalıdır. Eğer öyleyse, hükümet halkın taleplerine daha duyarlı olacaktır. Bu, insanların özel çıkarlara, profesyonel politikacılara, siyasî patronlara ve yozlaşmış yönetime karşı reform çağrısında bulunurken, liderleri sorumlu tutan enerjik taban hareketlerine yol açacaktır.

Ancak bu sonuç, politika ve siyaset konusunda eğitilmiş bir genel kamuyu gerektirir. Demokrasiyi uygulayacak olanlar yetkin, bilgili ve genel refahı düşünen kişiler olmalıdır. Bu, tam da bir Catch-22 (karşılıklı olarak çelişen veya bağımlı koşullar nedeniyle kaçışı olmayan bir ikilem -çev.) durumuna yol açar. Şöyle ki, insanlar (henüz) bu hedeflere ulaşmanıza yardımcı olacak kadar donanımlı değilken, bu tür reformları nasıl başaracaksınız? Câzip bir seçenek, bu ara dönemde iktidarı, bilgili ve (umulur ki) hayırsever bir yönetici seçkine tevdi etmektir.

Merkezî siyasal kararların eğitilmiş uzmanlar tarafından alınması ve yerel iktidarın sınırlandırılması, şimdilik daha iyi olabilir. Ama aynı zamanda eğitilmiş uzmanlar yönetimi halktan daha izole ve iktidarın kötüye kullanılmasına daha yatkın hale getirmektedirler. Bu da en azından kısa vadede demokrasi arayışına ters düşmektedir.⁸

Daha Çok Demokrasi mi?

Oakeshott (1955: lxiv) siyaseti “ruhu yozlaştıran ve zihni yoran . . . ikinci sınıf bir faaliyet biçimi” olarak tanımlamıştır”. Özellikle diğer sivil özgürlüklerle mukayese edildiğinde oy verme, çoğu birey için münhasıran kıymetli

8 Codevilla (2020) şöyle diyor: “İlerlemeci eleştiri, ahlâkî bir temel sağlar: Amerikan halkının kendi tercihlerine düşkünlüğü, . . . akla gelebilecek her lâik günaha yol açmıştır: ırkçılık, cinsiyetçilik ve açgözlülük.” İlk görünüşü itibarıyla, bu öjeni ve Yasak’ın arkasındaki muharriketti. Daha sonraları, politika paternalizminin diğer biçimleri olarak “siyasî doğruculuk” ve “kültürü feshetme”ye dönüştü.

değildir. Siyasete hiç vakit ayırmıyaydık, muhtemelen hayat daha iyi olurdu. Ve eğer insanları genel olarak siyasete ve özel olarak da oy kullanmaya aşırı önem atfedecek derecede gerçeklikten uzaklaştırıyorsa, siyaset insanların enerjilerini heba ediyor demektir.

Legutko (2016), komünizmin ve liberal demokrasinin yoğun bir siyasallaşma ürettiklerini belirtmektedir. İronik olarak, demokrasinin öne çıkan hedeflerinden biri de katılımın miktarını ve düzeyini artırarak, hayatı daha politik hale getirmektir. Talisse (2019: 4) bunu “belki de sürekli göz önünde olduğu için gözden kaçan bir demokrasi sorunu” olarak tanımlamaktadır.

Bir derece meselesi olduğunda, demokrasi genellikle 0/1 olarak tasavvur edilir. Demokrasi süreç açısından, saf demokrasiden (örneğin, antik Atina, New England kasaba toplantıları ve İsviçre’deki kantonlar) muhtelif terkipler yoluyla cumhuriyetçiliğe dek uzanır. Sonuçlar açısından ise kararların alınması, oybirliği ile çoğunluk kuralı arasında değişir. Bununla birlikte, faydaları ne olursa olsun, nihâf tahlilde yönetim, politik hedeflerine ulaşmak için cebri (zorlamayı) bir araç olarak kullanmakla ilgili bir faaliyettir.

Demokrasi, benzersiz bir şekilde âdil veya etkili bir yönetim biçimi değildir. Elbette iyi sonuçlarla ilişkilidir ancak bu ilişki nedensel olsa bile, demokrasi düzeyini azaltarak (veya artırarak) daha iyi yönetim elde edilebilir. Demokrasinin zayıflıklarının kabul edilmesi ve ardından da “demokrasinin zayıflamasına” ilgi duyulması, genellikle diktatörlüğe davetiye olarak yorumlanır. Ancak daha az demokrasi, daha az yönetim aktivizmine ve dolayısıyla daha fazla piyasaya ve daha fazla özgürlüğe yol açabilir.

Demokrasiye aşırı ihtiram, faydalarını görüp kusurlarını görmezden gelen bir perestiş biçimi olan “demokratik zaferciliğe” (Brennan 2016: 7) dönüşebilir. Caplan (2007: 186) başkan adayları Al Smith’ten şu alıntıyı yapıyor: “Demokrasinin tüm hastalıkları daha fazla demokrasi ile tedavi edilebilir.” Pek çok insan, genel olarak yönetim aktivizmi ve özel olarak da demokrasi açısından “köktenci”dir. Onlara göre yönetime ve demokrasiye olan inancı yanlışlamak, pratikte mümkün değildir.

Rasyonel ve irrasyonel cehâlet göz önüne alındığında, demokrasiye ve iktidar aktivizmine olan inancı sürdürmek zordur. İyi haber, her bireyin çok az etkisi olması ve hiç kimsenin oyunun belirleyici olmamasıdır. Kötü haber ise çoğunluk kuralının sonucunun maliyetli olabilmesidir. En önemlisi de olumsuz bir dışsallık olarak oy kullanmak, etik meşruiyet sorularını gündeme getirmektedir. Brennan’ın (2016: xiii) belirttiği gibi, nasıl oy kullanıldığı,

kullanılan oydan daha önemlidir.⁹ Büyük ölçüde cahil insanlar, cebir kullanımını teşvik etmek için iktidar entrikalarını kullanmaya ne zaman teşvik edilmelidir veya buna izin verilebilir mi?

Epistokrasiye* Çağrı mı?

Her ne kadar demokrasi, sadece muayyen bir çerçevede en iyi sistem olsa da, demokratik katılım marjını daraltmak suretiyle sonuçları iyileştirmek mümkündür. Popülistler muhtemelen bunu hoş karşılamayacak olsa da antipopülistler, ilerlemeciler ve diğerleri için bu gayet tabii iyileşmenin bir yolu olabilir.

Jones (2020) siyaseti bir üretim türü olarak tanımlamakta ve sonuçlarını iyileştirmek için sürecinin kolayca değiştirilebilmesinin nedenlerini açıklamaktadır. Bu görüşünde, artan kazanımlarla “eşik” bir demokrasi düzeyinin önemini savunan Murray (1988: 55-58) ile benzerlik arz etmektedir. Ya da Jones’un argümanını Laffer eğrisinin bir versiyonu olarak düşünün; çünkü kamu politikası analistleri demokratik yönetim içinde mutluluk noktaları aramaktadırlar.

Gözlemciler monarşinin, oligarşinin ve demokrasinin artılarını ve eksilerini uzun zamandır görmüşler ve en iyi stratejinin bunların bir karışımı olabileceğini öne sürmüşlerdir. Hoppe (1995) monarşiyi, demokratik liderlerin aksine, mülkiyet haklarının verimlilik avantajlarını haiz sahiplik olarak tanımlar. Kurucu Atalar, demokrasi de dâhil olmak üzere tüm siyasî sistemlere büyük bir şüpheyle yaklaşmış ve zayıflıklarını azaltmak için karmaşık bir siyasî sistem tasarlamışlardı. Bu itibarla, yönetim sistemimiz monarşi (başkanlık yoluyla), aristokrasi (Senato ve yargı yoluyla) ve demokrasi (Meclis aracılığıyla) arasında bir dengedir. Dolayısıyla, monarşinin tiranlığa ve aristokrasinin de oligarşiye dönüşebilmesi gibi, kolaylıkla “çok fazla” demokrasi (güruh yönetimine gerileyiş) söz konusu olabilir. Jones (2020), görünüşte düzeltilebilir olan rahatsız edici demokratik sonuçları ayrıntılarıyla anlatıyor: senatörlerin seçimlere yakın fırsatçı davranışları, şişirilmiş harcamalar, milletvekillerinin kendi seçim bölgeleri için ödenek ayarlama uyanıklıkları ve başkanlık pazarlığı ve değişken eyaletlerdeki seçimler hatırına çözümlenen anlaşmazlıklar gibi.

9 Brennan'ın (2016) kitabının çerçevesi, üç tür vatandaş tanımı yapmaktadır: câhil Hobbitler, irrasyonel Holiganlar ve hoşgörülü, bilgili, analitik Vulkanlar (s. 4-5). İlerlemeci düşünce hattını izleyerek, demokrasinin “aretaik” (eğitmek ve aydınlatmak için); araçsal (amaçlara ulaşmak için); ve / veya içsel (kendinden bir amaç) olarak benimsenebileceğini belirtmektedir (s. 7). John Stuart Mill'in siyasal katılmanın insanları daha akıllı ve daha asil yapacağına dair umutlu hipotezinden alıntı yapar. Ama maalesef eğitimin kazanımları en iyi ihtimalle minimum düzeydedir. Ve veriler, büyük ölçüde artan bilgi mevcudiyetine rağmen umut verici değildir (s. 24, 30).

*Epistokrasi, Antik Yunancadaki bilgi anlamındaki “episteme” ile iktidar anlamındaki “cratia” kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen bir kelime olup, “bilgilerin iktidarı” anlamına gelir (çev.).

Jonas, (bu olumsuz sonuçları bertaraf etmek için –çev.) siyasi etkiden azâde bir yapı tavsiye ediyor. Bu da daha az seçim, bağımsız merkez bankası, seçilmemiş yargıçlar, atanmış düzenleyiciler ve yetkililer ve vergi politikasından sorumlu eğitilmiş bağımsız kişilerle mümkün olabilir.¹⁰ Caplan (2007), seçmen yeterlilik sınavlarını (sürücü ehliyetinde olduğu gibi), oy kullanma uygulamasını teşvik etmemeyi (veya desteklememeyi) ve ekonomistleri sınırdaki insanları eğitmek için ellerinden geleni yapmaya devam etmeye teşvik etmeyi savunmaktadır. Brennan (2016), daha az demokrasi ve daha fazla “epistokrazi” -elitlerin daha yüksek derecede yönetimini – savunusu yapmaktadır. Bilgi testleri, daha az seçmene daha fazla yetki ve eğitime daha fazla teşvik vermek gibi uygulamaları, ayrıca bilgili insanların kötü yasaları ilga etmeleri için de epistokrat veto yetkisini savunmaktadır.¹¹

Sonuç

James Scott (1999), mağrur bir devlet için dört şartın gerekli olduğunu savunmaktadır. Birincisi, onun orijinal faaliyet konusunu oluşturan “doğa ve toplumun idari düzeni”dir. Modern teknoloji ve aktivist yönetim bunu hal-i hazırda kolayca ulaşılabilecek hale getirmiştir. İkincisi, bilim, teknoloji ve yönetim yoluyla ilerlemeye duyulan güven anlamında “yüksek modernist bir ideoloji”dir. Bu, anti-popülist eğilimi ve iktidarı ele geçirmek için demokrasiyi kullanma konforu da dâhil olmak üzere, ilerlemeci ideoloji ile uyumludur. Üçüncüsü, tercih edilen yaşam vizyonlarını uygulamak için yönetimin ağırlığını kullanmaya istekli otoriter bir devlettir. Yönetimin büyümesi, Scott’ın dördüncü koşuluyla birlikte bunu giderek daha mümkün hale getiriyor: Planlarını uygulamak isteyen devlet için zayıf bir sivil toplum (aile, din ve sivil örgütler) faydalıdır.

¹⁰ Jones (2020: bölüm 9), yüzde 50 daha az demokrasiye rağmen harika sonuçları olan Singapur’u, ikna edici bir örnek olarak göstermekte, ayrıca teknokrazi, seçkinler ve nesnel / bilgili araçlara vurgu yapan epistokrasinin ve İlerleme Çağının bir kuzeni olup veri ve algoritma yönetimi anlamına gelen “algokrazi”yi tartışmaktadır. California’nın demokrasi tutkusu burada da dikkat çekiyor. Kaliforniya, 1911’de ilerici Vali Hiram Johnson yönetiminde demiryolu tekeline, tekelciliğe ve adam kayırmacılığına karşı (referanslar, geri çağırma seçimleri ve girişimler dâhil) yüksek demokrasiyi benimsemiştir. 1978’deki Önerge 13* ile demokrasi irtifa kazanmıştır. Ondan beri, California suçluların oy kullanmasına izin vermiş ve kazanan her şeyi alır seçimleri, süper delegeler ve açık ön seçimler gibi unsurları sisteme ilave etmiştir.

*Önerge 13, 1978’de inisiyatif süreci yoluyla yürürlüğe giren Kaliforniya Anayasası’nın bir değişikliği olup, mülk vergisinin düşürülmesini ihtiva etmektedir (çev.).

¹¹ Brennan (2016), tıp etiği bağlamında bilgilendirilmiş rızanın önemine (s. 78-85); beceriksiz Kral Carl’ın iyi (ama fazlasıyla kifayetsiz) niyetlerine (s. 144-47, 243); olumsuz bir dışsallık olarak oy kullanmaya (bunu sübvansetmemeyi; düzenlemeyi ve sınırlamayı düşünün); ve keyfi yaş kısıtlamalarına (neden bilgili 17 yaşındaki bir kişi oy kullanamazken 18 yaşındaki câhil bir kişinin oy kullanmasına izin verilsin?) dikkat çeker.

Demokrasi, elimizdeki en iyi yönetim biçimi olabilir; ancak aynı zamanda kolaylıkla yetersiz sonuçlara da yol açabilir. Bu, özellikle ilerlemeci bir ideoloji, ticareti kısıtlamaya odaklanan bir popülizm, özel çıkarlar tarafından yönlendirilen iyi niyetler veya devletperestlik (devlete kutsiyet atfedercesine aşırı bağlılık –çev.) durumlarında geçerlidir. Demokrasi, sosyal olarak uygulanabilir olması için, F. A. Hayek’in (1960) “bir özgürlük anayasası” dediği şeyle sınırlandırılmalıdır. Etkili bir federalizmin, bağımsız bir yargının ve özgürlüğü destekleyen bir anayasanın eşlik ettiği sınırlı hükümet olmadığı sürece demokrasi nimeti, karman çorman bir verimsizlik, yolsuzluk, yetersizlik ve adaletsizlik düzenine dönüşebilir.

Kaynakça

- Baron, D. (2006) “Persistent Media Bias.” *Journal of Public Economics* 90 (1–2): 1–36.
- Besley, T., and Prat, A. (2006) “Handcuffs for the Grabbing Hand? Media Capture and Government Accountability.” *American Economic Review* 96 (3): 720–36.
- Black, D. (1948) “On the Rationale of Group Decision Making.” *Journal of Political Economy* 56 (1): 23–34.
- Boettke, P. (2020) “A Public Choice Warning about Media.” Available at www.aier.org/article/a-public-choice-warning-about-media (April 27).
- Brennan, J. (2016) *Against Democracy*. Princeton N.J.: Princeton University Press.
- Buchanan, J. M., and Tullock, G. (1965) *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Caplan, B. (2007) *The Myth of the Rational Voter: Why Democracies Choose Bad Policies*. Princeton N.J.: Princeton University Press.
- Codevilla, A. (2020) “Revolution 2020.” Available at www.americanmind.org/salvo/revolution-2020 (September 23).
- Cohn, N. (1957) *The Pursuit of the Millennium: Revolutionary Millenarians and Mystical Anarchists of the Middle Ages*. London: Oxford University Press.
- Coyne, C., and Leeson, P. (2009) *Media, Development, and Institutional Change*. Cheltenham, England: Edward Elgar.
- Frank, R. (2020) *The People, No: A Brief History of Anti-Populism*. New York: Metropolitan Books.
- Gelman, A.; Silver, N.; and Edlin A. (2012) “What Is the Probability Your Vote Will Make a Difference?” *Economic Inquiry* 20 (2): 321–26.
- Gentzkow, M. (2006) “Television and Voter Turnout.” *Quarterly Journal of Economics* 121 (3): 931–72.
- Gentzkow, M., and Shapiro, J. (2006) “Media Bias and Reputation.” *Journal of Political Economy* 114 (2): 280–316.
- Groseclose, T., and Milyo, J. (2005) “A Measure of Media Bias.” *Quarterly Journal of Economics* 120 (4): 1191–237.
- Hayek, F. A. (1960) *The Constitution of Liberty*. Chicago: University of Chicago Press.

- Hersh, E. (2020) "College-Educated Voters Are Ruining American Politics." *The Atlantic* (January).
- Hofstadter, R. (1952) "The Paranoid Style in American Politics." In *The Paranoid Style in American Politics and Other Essays*, 3–40. New York: Vintage Books.
- Holcombe, R. (2021) "The Complex Relationship between Democracy and Freedom." *Independent Review* 25 (4): 617–34.
- Hoppe, H. (1995) "Political Economy of Monarchy and Democracy." *Journal of Libertarian Studies* 11 (2): 94–121.
- Jones, G. (2020) *10% Less Democracy: Why You Should Trust Elites a Little More and the Masses a Little Less*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- Joustra, R., and Wilkinson, A. (2016) *How to Survive the Apocalypse: Zombies, Cylons, Faith, and Politics at the End of the World*. Grand Rapids, Mich.: Eerdmans.
- Kolko, G. (1963) *The Triumph of Conservatism: A Reinterpretation of American History, 1900–1916*. New York: Free Press.
- Landes, R. (2011) *Heaven on Earth: The Varieties of Millennial Experience*. New York: Oxford University Press.
- Legutko, R. (2016) *The Demon in Democracy: Totalitarian Temptations in Free Societies*. New York: Encounter Books.
- Lippman, W. (1926) "Why Should the Majority Rule?" *Harpers* 152 (March): 399–405.
- Lott, J., and Hassett, K. (2004) "Is Newspaper Coverage of Economic Events Politically Biased?" *Public Choice* 108: 160–65.
- Mitchell, A.; Jurkowitz, M.; Oliphant, B.; and Shearer, E. (2020) *Americans Who Mainly Get Their News on Social Media Are Less Engaged, Less Knowledgeable*. Washington: Pew Research Center.
- Mullainathan, S., and Schleifer, A. (2005) "The Market for News." *American Economic Review* 95 (4): 1031–53.
- Munger, M. (2008) "Blogging and Political Information: Truth or Truthiness?" *Public Choice* 134: 125–38.
- Murray, C. (1988) *In Pursuit of Happiness and Good Government*. New York: Simon and Schuster.
- Oakeshott, M. (1955) "Introduction." In Thomas Hobbes, *Leviathan*. Oxford: Basil Blackwell.
- Riker, W. (1982) *Liberalism against Populism: A Confrontation between the Theory of Democracy and the Theory of Social Choice*. Prospect Heights, Ill.: Waveland Press.
- Rosenbluth, F., and Shapiro, I. (2018) *Responsible Parties: Saving Democracy from Itself*. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Scott, J. (1999) *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Stromberg, D. (2004) "Radio's Impact on Public Spending." *Quarterly Journal of Economics* 119 (1): 189–221.
- Talisse, R. (2019) *Overdoing Democracy: Why We Must Put Politics in Its Place*. New York: Oxford University Press.
- Walker, J. (2013) *The United States of Paranoia*. New York: Harper Collins.
- Wittman, D. (1995) *The Myth of Democratic Failure: Why Political Institutions Are Efficient*. Chicago: University of Chicago Press.

liberal düşünce Dergisi Yayın ve Yazım İlkeleri*

Liberal Düşünce Dergisi, yılda dört defa yayınlanan TR DİZİN'de (ULAKBİM) taranan akademik ve bilimsel hakemli bir dergidir.

Liberal Düşünce Dergisi'nin amacı ve kapsamı, etik kuralları yayın ilkeleri ve yazım kuralları aşağıda belirtilen şekilde düzenlenmiştir.

Dergide telif, çeviri (yazarından ve yayıncı kuruluştan izin almak koşuluyla), sadeleştirme, edisyon kritik, kitap-sempozyum değerlendirmeleri vb. çalışmalar yayınlanır.

I. Derginin Amacı ve Kapsamı

Liberal Düşünce Dergisi, sosyal ve beşeri bilimlerin teorik konularını ve güncel olaylarını liberal ilke ve değerler çerçevesinde ele alan akademik ve yarı akademik çalışmalar yayımlar.

Dergi, kapsam olarak liberalizm ve piyasa ekonomisi ile ilgili tarihi ve güncel meseleleri farklı yöntemlerle, farklı açılardan ele alan çalışmalara öncelik verir.

Liberal Düşünce Dergisi Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında olmak üzere yılda dört kez yayımlanır; yayım dili Türkçe veya İngilizcedir. Dergiye gönderilen yazıların daha önce yayımlanmamış olması gerekir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş olan bildiriler, bu durumun dipnotta belirtilmesi şartıyla değerlendirmeye alınır.

Yayımlandığı tarihten itibaren 25 yıl geçmiş; önem ve etki bakımından klasik metin olarak değerlendirilebilecek yazı ve çeviriler, Yayın Kurulu'nun uygun bulması halinde tekrar yayımlanabilir. Ayrıca dergide kitap tanıtımı ve değerlendirmesi de yayımlanır.

II. Etik Kurallar

Yayımlanan yazıların fikrî sorumluluğu yazarlara aittir.

Dergiye gönderilen çalışmalarda bilimsel atıf kurallarına özen gösterilmesi gerekmektedir; makalenin yazar/lar tarafından yazılmış özgün bir çalışma olması gerekmektedir. Tüm yazarların makaleyi okuması, onaylamış ve dergiye yayımlanması için gönderildiğinden haberdar olması gerekir.

Gönderilen makalenin bir kısmı ya da tamamı başka bir yerde yayınlanmamış ve yayınlanmak üzere başka bir yere yollanmamış olması gerekir.

Dergiye gönderilen çeviri makale çalışmalarında orijinal makalenin yazarından ve yayıncı kuruluşundan izin alındığını gösteren belgenin sunulması gerekmektedir.

Yazar/lar makalenin telif hakkını, makalenin *Liberal Düşünce* Dergisi'nde yayınlanmasına karar verdiğinden itibaren dergiye devretmiş sayılır. Yazar/lar derginin yazı işlerinden izin almadan makaleyi başka bir platformda (dergi, editöryal kitap, internet sitesi, blog vb.) yayımlayamaz.

Dergiye gönderilen çalışmalarda, etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olması, bu onayın makalede belirtilmesi ve belgelendirilmesi gerekir.

III. Yazıların Değerlendirilmesi

Yazıların <https://dergipark.org.tr/tr/pub/liberal> adresine yüklenmesi gerekmektedir. Dergiye ulaşan makaleler editörler kurulu tarafından ilk olarak şekil ve içerik incelemesine tabi tutulur. Bu inceleme için uygun olması halinde makale iki ayrı hakeme gönderilir; uygun olmaması halinde ise yazara gerekçesiyle birlikte iade edilir.

Hakem inceleme sürecine geçen makaleler, "kör hakem" yöntemiyle değerlendirilir. İki hakemin görüşünün olumlu olması halinde makale yayım sürecine alınır; iki hakemin görüşünün olumsuz olması halinde makale yayım sürecinden çıkartılır. Hakem görüşlerinden sadece birisinin olumsuz olması halinde üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulur. Üçüncü hakemin görüşünün olumlu olması halinde makale yayım sürecine alınır; olumsuz olması halinde ise makale yayım sürecinden çıkartılır.

* 102. Sayıdan itibaren geçerlidir.

Hakem değerlendirme süreci sonrasında yazara konuyla ilgili gerekli bilgilendirmeler yapılır ve hakem raporları doğrultusunda düzeltme yapılması gerekiyorsa editörler kurulu tarafından belirlenen süre içerisinde düzeltmelerin gerçekleştirilerek makalenin dergiye gönderilmesi istenir.

IV. Yazım Kuralları

Yazım dili Türkçe ve İngilizcedir. Türkçe makalelerin yazımında, noktalamasında ve kısaltmalarda Türk Dil Kurumu internet sitesindeki Güncel Sözlük ve Yazım Kuralları esas alınır. Gönderilen yazılar dil ve anlatım açısından bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır.

Makalelerde Türkçe ve İngilizce başlık, öz ve abstract, anahtar kelimeler ve keywords; metin içinde bölüm başlıkları ve kaynakçanın yer alması gerekmektedir. Makale yukarıda sayılan tüm unsurları ile birlikte 4.000 ile 10.000 kelime arasında olmalıdır.

Makalelerde yer alan Türkçe ve İngilizce öz ve abstract'ın her birinin 100-150 kelime, anahtar kelime ve keywords'ün 3-7 kelime aralığında olması gerekmektedir.

Yazar adı, makale başlığının alt satırının sağ köşesine italik koyu, 11 punto olarak yazılmalı; yazarın unvanı, ORCID numarası, görev yeri ve elektronik posta adresi dipnotta (*) işareti ile 9 punto yazılarak belirtilmelidir. Diğer açıklamalar için yapılan dipnotlar metin içinde veya sayfa altında numaralandırılarak verilmelidir.

Yazı karakteri Times New Roman, 11 punto, satırlar bir buçuk aralıklı, açıklamalara ilişkin dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır.

Kitap incelemelerinde aşağıdaki hususlara ayrıca dikkat edilmelidir;

Kitap inceleme metinleri 1.000 ile 3.000 kelime arasında olmalıdır. Değerlendirilen kitabın niteliğine göre yayın kurulu 3.000'den fazla kelime içeren bazı inceleme metinlerinin yayımlanmasına izin verebilir. Başlık bilgilerinde tanıtım veya incelemesi yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir, yayınevi, yayım yılı ve ISBN numarası yazılmalıdır.

Kitap tanıtımı ve değerlendirmesi yapan yazarın adı, makale başlığının alt satırının sağ köşesine italik koyu, 11 punto olarak yazılmalı; unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi dipnotta (*) işareti ile 9 punto yazılarak belirtilmelidir.

Kitap tanıtımı bir eserin sırf özeti değil, eleştirel olarak değerlendirmesi olmalıdır. Kitap tanıtımı yapan yazar kitapla aynı fikirde olabilir, kitabın fikirlerine karşı çıkabilir veya kitabın sunduğu bilgilerde, yargılarda veya yapıda örnek teşkil eden veya eksik kalan yönleri belirtebilir. Ayrıca tanıtımı yapan yazarın, kitapla ilgili düşüncelerini açık bir şekilde ifade etmesi gerekir.

Kitap tanıtımı ve değerlendirmesi, bir kitapta ortaya konulan en önemli noktalara ışık tutularak bunların eleştirel olarak tartışılmasıdır. Bu süreç giriş, kitabın önemi, özeti, eleştirel tartışma ve sonuç gibi genel bir yapıyı takip etmelidir.

V. Sayfa Düzeni

Paragraf arası, ilk satır 1.25, paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yana dayalı, satır aralığı bir buçuk olmalıdır. Makalelerde giriş ve sonuç kısımlarıyla birlikte tek düzeyli alt başlık kullanılmalıdır. Giriş, Alt Başlıklar, Sonuç ve Kaynakça başlıkları koyu puntuyla yazılmalıdır. Sayfa numaraları alt sağda verilmelidir.

VI. Atıf ve Kaynakça Yazımı

Atıf

Atıf ve kaynakça APA (American Psychological Association) 6.0 sistemine göre düzenlenmelidir. APA 6.0 kuralları hakkında detaylı bilgiye http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf adresinden ulaşılabilir. Atıflar makalede kullanılan punto ile yazılır. Bu yöntemde, metin içinde alıntı sonrasında (Yazarın Soyadı, Basım Yılı: Sayfa Numarası) parantez içinde verilir. Tablo ve şekiller de APA 6.0'a göre düzenlenmelidir. Bir konuya ilişkin açıklama yapılması istendiğinde sayfa altına dipnot verilebilir. Ancak kaynakça gösterimi sayfa altında dipnot ya da son not şeklinde yapılamaz.

Bir konuya ilişkin açıklama yapılması istendiğinde sayfa altına dipnot verilebilir. Ancak kaynakça gösterimi sayfa altında dipnot ya da son not şeklinde yapılamaz.

Bir eserden veya mülakattan doğrudan alıntı yapılması durumunda alıntı 3 satırdan az ise cümle içerisinde kullanılır; 3 satır ve daha fazla ise ayrı bir paragrafta belirtilir. Bu paragraf tek aralıklı, 11 punto ve her iki taraftan 1.25 cm içeriden hizalı yazılır.

Atıf Örnekleri

Tek Yazar	(Yayla, 2017: 109).
İki Yazarlı	(Balaam ve Dillman, 2015: 545).
İkiden Fazla Yazar	(Dursun, Tekiner ve Tekin, 2016: 89) veya (Dursun ve diğerleri, 2016: 89).
Yazar Olarak Bir Kurum	(Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu [TÜBİTAK], 2013) İkinci ve sonraki göndermeler; (TÜBİTAK, 2013)
Editörlü Kitaptan Bölüm (Bölüm Yazarı dikkate alınır)	(Beriş, 2017: 113).
Yazarsız Çalışma	(Bilimsel Makaleler Hazırlama, 2000: 45).
Standartlar	(TS-40561, 1985: 6).
Yazarı Olmayan İnternet Dokümanı	(www.hurfikirler.com., 2017).
Aynı Yazarın Farklı Yıl Birden Çok Çalışması	(Yayla, 2015: 220; 2017: 130).
Aynı Soyadlı İki Yazar	(A. Aslan, 2000: 6; B. Aslan, 2010: 71).
Birden Fazla Kaynaktan Yararlanma	(Aytekin, 2004: 71; Küçük, 2008: 87).
Aynı Yazarın Aynı Yıla Ait Birden fazla Eseri	(Yayla, 2017a: 165) ve (Yayla, 2017b: 140).
Orijinal kaynağa ulaşılamaması durumunda	(Metin içinde bahsedilirse) İnalıcık'a göre (aktaran Hanioglu, 2012: 40). (Metin içinde bahsedilmezse) (İnalıcık'tan aktaran Hanioglu, 2006: 40).

Kaynakça

Kaynak künyesinde yazar(lar)ın önce soyadı sonra adının baş harfi yer alır. İki yazarlı bir kaynakta yazarlar arasına "ve" bağlacı konur. İkiden fazla yazarlı eserlerde ise yazarların arasına virgül (,) konulup son yazardan önce "ve" bağlacı konur.

Kaynakça yazarların soy ismine göre alfabetik olarak sıralanır. Yazarların soyadlarının baş harfi ve adlarının ilk harfi büyük yazılır. İnternet kaynakları kaynakça içerisinde alfabetik sıraya göre yer almalıdır. Kullanılan kaynağın künye bilgileri açık olmalıdır. Çok basımlı kitaplarda baskı sayısı yazılır. Yabancı kaynaklarda, künye bilgilerinin tamamı kaynağın yazım dili ile yazılır, Türkçeleştirme yapılmaz.

Kaynakça Örnekleri

Tek Yazarlı Kitap	Yayla, A. (2017). <i>Liberalizm</i> . Ankara: Liberte Yayınları.
İki Yazarlı Kitap	Williamson, J. ve Mahar, M. (2012). <i>Finansal liberalizasyon üzerine bir inceleme</i> . Ankara: Liberte Yayınları.
İkiden Fazla Yazarlı Kitap	Stroup, R., Gwartney, J. D. ve Ferrarini, T. (2016). <i>Temel ekonomi</i> . Ankara: Liberte Yayınları.
Yazar Adı Olarak Kurum	Liberal Düşünce Topluluğu (2014) <i>Türkiye'nin eğitim sorunu ve özgür toplum için reform önerisi: imkânlar, zorluklar ve ara çözümler</i> . Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu, Yayın No. 47.
Yazar Adı Yok	International Tourism Report (1997), <i>Travel and tourism intelligence</i> . No. 2.
Çeviri	Martin, G. (2017). <i>Terörizm: kavramlar ve kuramlar</i> . (çev. İhsan Çapcıoğlu ve Bahadır Metin). Ankara: Adres Yayınları.
Hazırlayan	Yılmaz, Ö. (Yay.Haz.) (2018). <i>Hür fikirler</i> . Ankara: Liberte Yayınları.
Editörlü Kitap	Büyükkakıncı, E. (Ed.). (2015). <i>Savaş kuramları: temel düşünürler ve yaklaşımlar</i> . Ankara: Adres Yayınları. Kalkan, B. ve Başdemir, H. (Ed.). (2017). <i>Siyasi ideolojiler</i> . Ankara: Adres Yayınları. Özkol, A. O., Delici, M. ve Özhan, S. (Ed.). (2009). <i>ABD dış politikası</i> . İstanbul: Küre Yayınları.

Editörlü Kitapta Bölüm	Şahin, Y. (2017). Çevre sorunları ve liberalizm. Orçun İmga ve Hakan Olgun (Ed.). <i>Yeşil ve siyaset</i> içinde (s. 219-235). Ankara: Liberte Yayınları.
Tek Yazarlı Makale	Haklı, S. Z. (2016). Cumhuriyetin ilk yıllarında sosyal liberal bir akademisyen: Prof. Dr. Ethem Menemencioglu. <i>Liberal Düşünce Dergisi</i> , 82, Bahar, 55-77.
Çok Yazarlı Makale	Yılmaz, A. ve Yazıcı, S. (2017). Sosyal bilimler felsefesinde temel sorunlar ve yaklaşımlar. <i>Liberal Düşünce</i> , 88, Güz, 57-68.
Yazarsız Süreli	<i>The Economist</i> . (2011). Trade and Wages, s. 341, Londra, 74-75.
Sempozyum ve Kongrede Sunulan Yayınlar	Yayla, A. (2018, Aralık). Beşeri ilerlemenin kaldıracağı ihtiyaçlar ve fikirler. <i>Fikir tarihimizde Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti sempozyum tebliğleri</i> (s. 17-30) içinde. Ankara: Liberte Yayınları.
Raporlar	Çetin, Ü. (2017). Türkiye'nin 2002 sonrası büyük moderasyonu. <i>Liberal Düşünce Topluluğu</i> . Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/790376 .
Yazarsız Raporlar	Uluslararası Terörizm ve Güvenlik Araştırmaları Merkezi. (2016). <i>Türkiye'de güvenlik sektörünün dönüşümü: polisliğin yeniden yapılandırılması</i> . Ankara.
Seminerler	Yayla, A. (2017). Ekim devriminin 100. Yılında sosyalizm, <i>Liberal Düşünce Topluluğu semineri</i> , 25 Ekim 2017, Ankara.
Standartlar	TS-40561. (1985). <i>Çelik yapıların plastik teoriye göre hesap kuralları</i> . Ankara: Türk Standartları Enstitüsü.
Broşür	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2006). <i>Enflasyon hedeflemesi</i> [Broşür].
Gazete (Yazarlı)	Göka, E. (2017, 24 Ağustos). <i>Bilgi, Yeni Şafak</i> , s. 6.
Gazete (Yazarsız)	<i>Milliyet</i> . (2021, 24 Mart). Dünya Bankası'ndan yoksullukla mücadele açıklaması.
Gazete (Yazarsız ve Başlıksız)	Sabah (2019, 1 Ocak). s. 3.
Sözlük	Siyaset. (t.y). <i>Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük</i> içinde. Erişim adresi: https://sozluk.gov.tr/
Ansiklopedi	Birinci, A. (1998). Hürriyet ve ihtilaf fırkası. <i>İslam ansiklopedisi</i> , c. 18. Ankara: TDV Yayınları.
Devlet Dokümanları	Genelkurmay Ateşe Başkanlığı. (2000). <i>57. Piyade alayının tarihçesi</i> (Yayın No. 19175). Ankara: Milli Savunma Bakanlığı Arşiv Müdürlüğü.
Kutsal Kitaplar	<i>Kur'an</i> . Bakara Süresi. Ayet 25. (Mealde Basımevi ve meal yazarı belirtilir).
Yayınlanmamış Tezler	Yılmaz, M. (1991). <i>Ahmet Ağaoğlu'nda liberalizm ve milliyetçilik</i> (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
Mahkeme Kararları	Yargıtay H.G.K. 19 Mayıs 1963. E. 4-39, K.59 (<i>Adalet Dergisi</i> , Mart-Nisan 1964), 3-4.
İnternette Yayımlanan Gazete Makalesi	Küçük, A. (2018, 29 Ocak). Siyasi ittifaklar zemininde Türkiye için yeni seçim sistemi önerisi. <i>Hür Fikirler</i> . Erişim adresi: http://www.hurfikirler.com/siyasi-ittifaklar-zemininde-turkiye-icin-yeni-secim-sistemi-onerisi/
Elektronik Posta	Anderson, B. (kişisel iletişim, 6 Kasım 2019).
Film ya da Video	Valdes, D. (Yapımcı) ve Darabont, F. (Yönetmen). (1999). <i>Green mile</i> [Sinema Filmi], ABD: Warner Bros Pictures.
Televizyon Programı	Özdemir, C. (Yapımcı). (2012, 27 Haziran). <i>5NİK</i> [Televizyon Programı]. İstanbul: CNN TÜRK.
Ses Kaydı	Selçuk, M. (1999). <i>Aziz İstanbul</i> [CD]. İstanbul: YKY Müzik.
Video Kayıtları	Son darbe: 28 Şubat (2012). 2. Bölüm, 65 dak. Türkiye: CNN TÜRK.

2022 N. Cenk Sayber İktisat Ödülü

 Liberal Düşünce Topluluğu
Association for Liberal Thinking

Master Tez Ödülü 5.000
Doktora Tez Ödülü 10.000

Son başvuru 15 Ekim 2022
www.liberal.org.tr

Müteşebbis N. Cenk Sayber'in katkılarıyla düzenlenen İktisat Ödülü'ne

- ✓ İnsanlık medeniyetinin gelişmesinde, zenginliğin ve refahın artışıında serbest piyasa ekonomisinin, mülkiyet hakkının, sözleşme hürriyetinin, işbölümünün, rekabet ve ticaret serbestisinin rolünü vurgulayan veya dikkate alan veya münhasıran göz ardı etmeyen;
- ✓ İktisat alanında yapılmış;
- ✓ 1 Ocak 2015 tarihinden sonra tamamlanmış
- ✓ Master tezi veya doktora tezi ile başvuru yapılabilir.

Master Tezi Ödülü
5.000 TL

Doktora Tezi Ödülü
10.000 TL

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Ahmet Uzun, Akdeniz Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Can Fuat Gürlesel, Ekonomist - Danışman

Prof. Dr. Selahattin Togay, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

İİBF İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

Son Başvuru Tarihi: 15 Ekim 2022
Sonuçlar **15 Aralık 2022**'de ilan edilecektir.

Ödül yönetmeliğinin ayrıntılarına, başvuru şartlarına ve başvuru formuna
www.liberal.org.tr sayfasından ulaşabilirsiniz.

Özgürlüğün Kitaplığı İnternette...

www.liberte.com.tr

